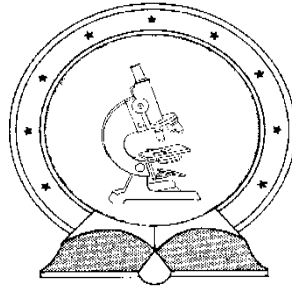

DE TTK

1949

**AZ EURÓPAI UNIÓ ÁLTAL TÁMOGATOTT
TURISZTIKAI FEJLESZTÉSEK ÉS HATÁSAIKNAK
VIZSGÁLATA ALFÖLDI MINTATERÜLETEKEN**

Egyetemi doktori (PhD) értekezés

A szerző neve: Vasvári Mária
Témavezetők neve: Martonné Dr. Erdős Katalin
Dr. Dávid Lóránt

DEBRECENI EGYETEM
Természettudományi Doktori Tanács
Földtudományok Doktori Iskola
Debrecen, 2016.

Ezen értekezést a Debreceni Egyetem Természettudományi Doktori Tanács Földtudományok Doktori Iskola Tájvédelem és éghajlat programja keretében készítettem a Debreceni Egyetem természettudományi doktori (PhD) fokozatának elnyerése céljából.

Nyilatkozom arról, hogy a tézisekben leírt eredmények nem képezik más PhD disszertáció részét.

Debrecen, 2016.

*Vasvári Mária
a jelölt aláírása*

Tanúsítom, hogy Vasvári Mária doktorjelölt 2009–2012. között a fent megnevezett Doktori Iskola Tájvédelem és éghajlat programjának keretében irányításommal végezte munkáját. Az értekezésben foglalt eredményekhez a jelölt önálló alkotó tevékenységével meghatározóan hozzájárult. Nyilatkozom továbbá arról, hogy a tézisekben leírt eredmények nem képezik más PhD disszertáció részét.

Az értekezés elfogadását javasolom.

Debrecen, 2016.

*Martonné Dr. Erdős Katalin
a témavezető aláírása*

Tanúsítom, hogy Vasvári Mária doktorjelölt 2009–2012. között a fent megnevezett Doktori Iskola Tájvédelem és éghajlat programjának keretében irányításommal végezte munkáját. Az értekezésben foglalt eredményekhez a jelölt önálló alkotó tevékenységével meghatározóan hozzájárult. Nyilatkozom továbbá arról, hogy a tézisekben leírt eredmények nem képezik más PhD disszertáció részét.

Az értekezés elfogadását javasolom.

Debrecen, 2016.

*Dr.Dávid Lóránt
a témavezető aláírása*

**AZ EURÓPAI UNIÓ ÁLTAL TÁMOGATOTT
TURISZTIKAI FEJLESZTÉSEK ÉS HATÁSAIKNAK
VIZSGÁLATA ALFÖLDI MINTATERÜLETEKEN**

Értekezés a doktori (Ph.D.) fokozat megszerzése érdekében
a földtudományok tudományágban

Írta: Vasvári Mária okleveles geográfus

Készült a Debreceni Egyetem Földtudományok Doktori Iskolája
(Tájvédelem és éghajlat programja) keretében

Témavezetők: Martonné Dr. Erdős Katalin
Dr. Dávid Lóránt

A doktori szigorlati bizottság:

elnök: Prof. Dr. Kerényi Attila... ..
tagok: Ekéné Dr. Zamárdi Ilona.. ..
Dr. Tóth Antal.....

A doktori szigorlat időpontja: 2016. június 23.

Az értekezés bírálói:

Dr.
Dr.
Dr.

A bírálóbizottság:

elnök: Dr.
tagok: Dr.
Dr.
Dr.
Dr.

Az értekezés védésének időpontja: 2016.

TARTALOMJEGYZÉK

1.	BEVEZETÉS.....	1
1.1.	A MINTATERÜLET KIJELÖLÉSE, A KUTATÁS CÉLKITŰZÉSEI.....	2
1.1.1.	A mintaterület kiválasztása, a kutatás meghatározása	2
1.2.	A kutatás célkitűzései.....	3
2.	SZAKIRODALMI ÁTTEKINTÉS.....	6
2.1.	A turizmus általános áttekintése	6
2.1.1.	A turizmus fogalmi meghatározása	6
2.1.1.1.	A turizmus és az idegenforgalom fogalmi értelmezései	6
2.1.1.2.	A turizmus definíciója	6
2.2.	A kutatási terület szempontjából releváns turisztikai termékek irodalmának áttekintése	8
2.2.1.	A városi turizmus bemutatása.....	9
2.2.1.1.	A városi turizmus definíciója.....	9
2.2.1.2.	A városi turizmus általános jellemzői	10
2.2.1.3.	A városi turizmus kutatásának szakirodalma	10
2.2.1.4.	Debrecen városi turizmusával foglalkozó szakirodalom áttekintése	11
2.2.2.	Az ökoturizmus bemutatása	12
2.2.2.1.	Az ökoturizmus definíciója	12
2.2.2.2.	Az ökoturizmus általános áttekintése.....	13
2.2.2.3.	Az ökoturizmus kutatásának szakirodalmi áttekintése	13
2.2.2.4.	A mintaterület ökoturizmusának irodalmi áttekintése.....	14
2.2.3.	A vízi turizmus bemutatása	14
2.2.3.1.	A vízi turizmus definíciója.....	14
2.2.3.2.	A vízi turizmus általános ismertetése	14
2.2.3.3.	A tavak vízi turizmusban betöltött jelentősége	15
2.2.3.4.	A mintaterületet érintő tavi turizmus áttekintése.....	15
2.3.	A turizmus rendszere, fejlesztése és hatásai	16
2.3.1.	A turizmus rendszere.....	16
2.3.2.	A turizmusfejlesztés eszköze a turizmuspolitika.....	17
2.3.2.1.	A turizmusfejlesztés és -tervezés	18
2.3.3.	A hazai turizmusfejlesztés főbb tervdokumentumainak áttekintése.....	18
2.3.4.	A turizmus hatása a gazdasági, a társadalmi-kulturális és a fizikai környezetre.....	21
2.3.4.1.	A turizmus gazdasági hatásai.....	21
2.3.4.2.	A turizmus társadalmi-kulturális hatásai	22
2.3.4.3.	A turizmus fizikai környezetre gyakorolt hatásai	23
2.3.4.4.	A városi, a vízi és az ökoturizmus várható hatásai	24
3.	A MINTATERÜLETEK BEMUTATÁSA	25
3.1.	A mintaterületeken fennálló lehatárolási problémák	25
3.2.	A mintaterületek természetföldrajzi bemutatása	28
3.3.	A mintaterületek társadalom- és gazdaságföldrajzi jellemzése.....	30
3.3.1.	A kutatási területek település- és társadalomföldrajzi adottságai	30
3.3.2.	A mintaterületek térségének, agráriumának és iparának a bemutatása a turizmus szempontjából	32
3.3.3.	A településeken elérhető szolgáltatások és azok turisztikai jelentősége	34
3.3.4.	A K+F+I szektor turizmust segítő szerepe a vizsgált területen	37
4.	ANYAG ÉS MÓDSZER	38
4.1.	Az elméleti kutatás megalapozása, a felhasznált adatbázisok összeállítása.....	38
4.2.	A kérdőíves felmérés során alkalmazott módszerek.....	38

4.2.1.	A mintaterületek lakossági kérdőívei	39
4.2.2.	A mintaterületek turistakérdőívei	40
4.3.	Az adatbázisok eredményeit feltáró vizsgálatok	41
4.3.1.	Statisztikai számítások	41
4.3.2.	Fejlettségi mutatók számítása.....	42
4.3.3.	A települések elérési idejének vizsgálata	43
4.3.4.	A fejlesztések hatásaként bekövetkező felszínborítás- és területváltozás bemutatására alkalmazott módszer	44
5.	EREDMÉNYEK	46
5.1.	A fejlesztési projektek adatbázisának eredményei	46
5.1.1.	A 2004–2006-os, valamint a 2007–2013-as fejlesztési periódusok beruházásainak áttekintő elemzése	46
5.1.2.	A 2004–2006-os, valamint a 2007–2013-as fejlesztési periódusok beruházásainak ismertetése a mintaterületekre vonatkozóan	50
5.1.2.1.	A Nemzeti Fejlesztési Terv (2004–2006) időszakában megvalósuló beruházások	50
5.1.2.2.	Az Új Magyarországi Fejlesztési Terv (2007–2013) időszakában megvalósított beruházások	56
5.1.2.3.	A fejlesztési periódusok egyes paramétereinek együttes vizsgálata a mintaterületeken ..	62
5.1.3.	A fejlesztések hatásai a szálláshelyadatokra és a keresletre	65
5.1.4.	A vizsgált települések versenyképessége	72
5.1.4.1.	A területi versenyképességben bekövetkező változások	72
5.1.4.2.	A turisztikai versenyképesség vizsgálata	75
5.1.4.2.1.	A turisztikai versenyképességben bekövetkező változások a kereskedelmi szálláshelyek adatai alapján	75
5.1.4.2.2.	A turisztikai versenyképességben bekövetkező változások a magánszálláshelyek adatai alapján	78
5.2.	A turisztikai fejlesztések hatásai a szabadidős és a beépített területek változásaira	80
5.2.1.	Debrecen szabadidős tereinek turisztikai fejlesztése	80
5.2.2.	Hortobágy turisztikai fejlesztéseinek térbeli elhelyezkedése	82
5.2.3.	A turisztikai fejlesztések megjelenése és hatása a Tisza-tavi településeken	83
5.3.	A célterületen végzett turista és lakossági kérdőívek eredményeinek bemutatása	89
5.3.1.	A turisták körében végzett kérdőíves felmérés eredményei	90
5.3.1.1.	A turisták szociodemográfiai mutatói	90
5.3.1.2.	A turisták motivációi és turisztikai magatartásuk	91
5.3.1.3.	A települések vonzereje és elérhetőségük	93
5.3.2.	A lakosság körében végzett kérdőíves felmérés eredményei	97
5.3.2.1.	A lakosság szociodemográfiai mutatói	97
5.3.2.2.	A helyi lakosság és a turizmus kapcsolata	98
5.3.2.3.	A települések turizmuspolitikájának és turisztikai fejlettségének megítélése a helyi lakosság körében	101
5.3.3.	A turisták és a helyi lakosok kérdőívében is megjelenő közös kérdések összehasonlító értékelése	103
6.	ÖSSZEFOGLALÁS	110
7.	SUMMARY	118
	KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS	126
	IRODALOMJEGYZÉK	127
	ÁBRAJEGYZÉK	142
	TÁBLÁZATJEGYZÉK	143
	MELLÉKLETEK	145
	KÉPEK	180

1. BEVEZETÉS

Néhány évtized alatt a turizmus Európa és azon belül Magyarország egyik vezető gazdasági ágazatává fejlődött. A Magyar Turizmus Zrt. 2014-ben közzölt adatai alapján ez a fejlődési tendencia erősödni látszik, ugyanis Ázsia után Európában nőtt a legnagyobb arányban a turistaérkezések száma: a 2012-es adatokhoz képest 5,6%-kal.

A Magyar Turizmus Zrt. a Központi Statisztikai Hivaltól származtatott adatok alapján a turizmusra jellemző ágazatok közvetlen hatását vizsgálva arról számolt be 2014-es kiadványában, hogy a turizmus 2007-ben a hazai GDP 5,9%-át – azaz 1 322 milliárd Ft-ot – és az aktív keresők 8,4%-os foglalkoztatását biztosította (323 ezer fő) (MAGYAR TURIZMUS ZRT. 2014). Az Eurostat adatai alapján Magyarország 2010-ről 2014-re 4,2%-kal növelte GDP részesedését a turisztikai bevételekből (INTERNET 1). A hazai idegenforgalmi szektor fellendülését az utóbbi egy évtizedben a hazai és az Európai uniós pályázati lehetőségek – a Széchenyi Terv (SzT), a Nemzeti Fejlesztési Terv (NFT) és az Új Magyarország Fejlesztési Terv (ÚMFT), az Új Széchenyi Terv (ÚSzT), amely az ÚMFT harmadik akcióprogramja –, illetve a megítélt költségvetési támogatások segítették elő.

A turizmus nem izolált jelenség a magyar gazdaságban: hatást gyakorol a kereskedelemre és a nem közvetlen turisztikai tevékenységet végző szolgáltatókra egyaránt, szerepet játszik a jövedelmek keletkezésében és újraelosztásában, serkenti a beruházási hajlandóságot, kihat az adózás területeire. A turizmus emiatt jelentős multiplikátor hatással bír. Az idegenforgalom más gazdasági ágazatokkal kialakított kapcsolatrendszere ösztönzi a turizmus ipar és egyben a magyar gazdaság valamennyi szereplőjének fejlődését is.

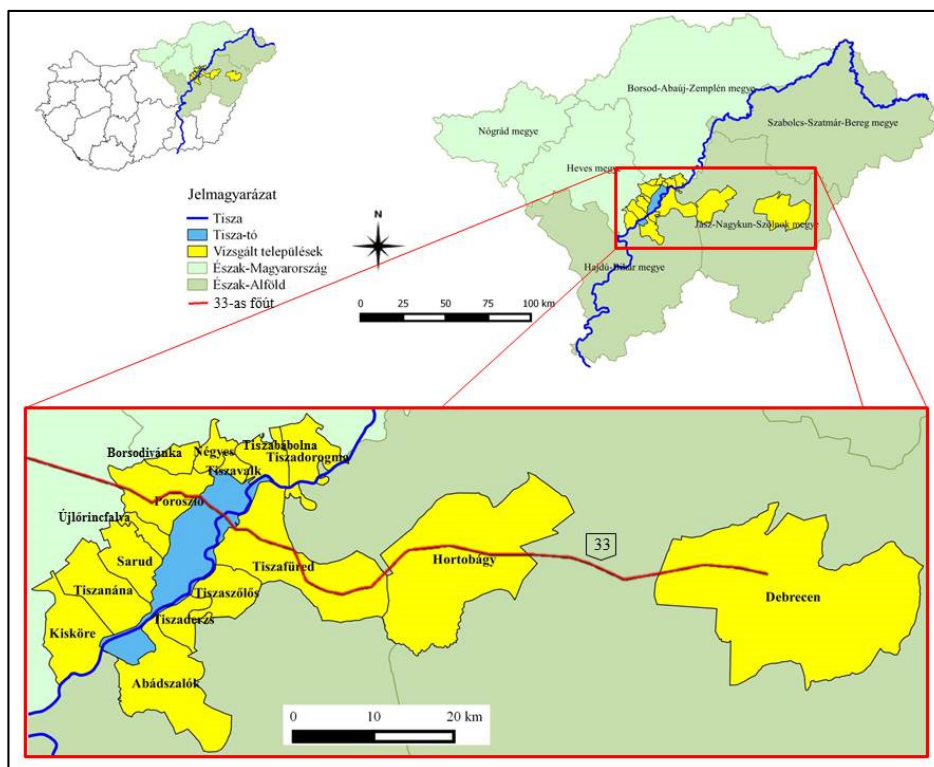
A turisztikai fejlesztések, amelyek a lokális ponttól kezdve akár több országot magába foglaló projektekévé nőnek ki magukat, nagy hatással bírnak a környezetükre. A kifejtett hatás egyszerre befolyásolja a társadalmi, a gazdasági és a természeti környezetet. Az hogy mekkora erővel hat, mely szférában érvényesül leginkább ez a hatás, nagyban függ a megvalósított fejlesztéstől. Véleményem szerint az Európai Unióhoz való csatlakozásunkkal olyan fejlesztési lehetőségek nyíltak meg Magyarország előtt, amelyek korábban nem álltak rendelkezésünkre. Az Európai Unió vagy teljes egészében vissza nem térítendő támogatás formájában nyújt magas arányú támogatást, vagy a pályázó bizonyos százaléku önrésze mellé nyújt kiegészítést. Az új lehetőségek ösztönzik a pályázói kedvet, hajlandóságot. Vonzó esélyt látnak arra, hogy valamelyik pályázattal támogatáshoz juthatnak, azonban a megvalósított fejlesztések szükségessége megkérdőjelezhető. Ilyen megvilágításban az Európai Unió támogatásainak megítélése jelentős ellentmondásokkal bír. A fejlesztések hasznosságának és fenntarthatóságának megítélése nem egyszerű feladat (NYIKOS 2013).

1.1. A mintaterület kijelölése, a kutatás célkitűzései

1.1.1. A mintaterület kiválasztása, a kutatás meghatározása

Az Alföld az egyik legjelentősebb turisztikai kínálatát a termálvagyonára alapozza. Frekventált települései közül például Hajdúszoboszló többször is szerepelt a leglátogatottabb magyarországi városok között a kereskedelmi szálláshelyeken eltöltött vendégéjszakaszámok alapján (MAGYAR TURIZMUS ZRT. 2014).

A termálkincsre épített egészségturizmus országos szinten is kiemelkedő. Épp ezért a terület az egészségturizmussal vagy az Alfölddel – kiváltképp az Észak-Alfölddel – foglalkozó turisztikai szakemberek elsősorú kutatóbázisa (MARTONNÉ 2002, HANUSZ 2007, MÜLLER – KÓRIK 2009, MOLNÁR – KINCSES – TÓTH 2009, MEZŐ – KOVÁCS 2010, MICHALKÓ – RÁTZ 2011, SÖRÉS 2013). A terület ilyen fokú feltérképezése, amely a gyógy- és egészségturizmus témakörére fókuszál, indokolta azt, hogy olyan turisztikai célterületet válasszak, amely kínálatában nem a gyógy- és egészségturizmus a meghatározó termék. Így az Alföld szintén jelentős termékei közül a városi turizmust, az ökoturizmust és a vízi turizmust választottam, melyeknek legjelentősebb képviselői Debrecen, Hortobágy település, illetve a Tisza-tavi települések. Kiválasztásom másik szempontja volt, hogy az említett három terület szoros kapcsolatban áll egymással. A Debrecen-Hortobágy Turisztikai Destinációmenedzsment Szövetség a nevében említett két települést, míg a Hortobágyi Nemzeti Park Tisza-tavi területe Hortobágyot és a Tisza-tavat kapcsolja össze. Ezek a területek együttesen igen széles turisztikai kínálattal rendelkeznek. Az egész Tisza-tavi Turisztikai Régió vizsgálatát jelen értekezésemben nem tűztem ki célul. A fiatal turisztikai régió idegenforgalmi potenciálja ugyanis kiváló kutatási célpontot jelentett más turisztikai szakembereknek (RÁTZ 2004, MICHALKÓ 2005a, RADICS 2008, KOZMA 2008, CSETE 2009, REMENYIK – DÁVID 2010, MOLNÁR et al. 2011, VASVÁRI et al. 2011, CSETE et al. 2012, VASVÁRI et al. 2014) is. Mivel az említett turisztikai termékek mindegyike önálló kutatás alapját képezhetné, emiatt csupán az Európai Unió fejlesztésorientált lehetőségeit állítottam kutatásom középpontjába. Így lett a doktori disszertációm témája az Európai Unió által támogatott turisztikai fejlesztések elemzése és azok hatásainak vizsgálata Debrecenben, Hortobágyon és 14 Tisza-tó menti településen (*1. ábra*).

1. ábra. Mintaterületeknek választott települések
Forrás: Saját szerkesztés

1.2. A kutatás célkitűzései

Az értekezés – egymással összefüggő kapcsolatrendszerben – két nagy egységre bontható:

- A szakirodalomra vonatkozó áttekintő munkának is kettős ága van. Egyrészt áttanulmányozom a turizmussal kapcsolatos legújabb és leginformatívabb kutatásokat. Foglalkozom a turizmus definiálásával, termékeivel, különös tekintettel a városi, az öko- és a vízi turizmusra. Bemutatom a mintaterületeimen végzett aktuális vizsgálatokat. Másrészt részletesen elemzem az Európai Unió támogatási rendszerének alapfeltételeként elkészülő fejlesztési dokumentumokat.
- Kutatási eredményeim a következő részekre tagolhatók. Egyrészt a településeken megvalósított fejlesztéseket elemzem, külön hangsúlyt fektetve a turisztikai projektekre. Másrészt tanulmányozom a fejlesztések hatására létrejövő változásokat a területi, illetve a turisztikai versenyképességben. Továbbá vizsgálom a fejlesztések következményeként kialakuló változásokat a települések felszínborításában és területhasználatában, a településkép, valamint a településrészek funkcióinak változásában. Harmadrészt a mintaterületen

készített turista és lakossági kérdőívek eredményeinek bemutatásával foglalkozom. Bemutatom a turisták szociodemográfiai jellemzőit, utazási motivációit és szokásait, a tartózkodásuk során szerzett kedvező és kedvezőtlen tapasztalatait. Áttekintem a megkérdezett helyi lakosok szociodemográfiai mutatóit, turizmushoz való viszonyát. Összehasonlítom a turisták és a helyi lakosok véleményét a települések turisztikai adottságairól, kínálatáról, valamint fejlesztési javaslataikat és az EU-s pályázatokhoz köthető ismereteiket.

Céljaim a következők:

Elemezni:

- a 2004–2006 és a 2007–2013 közötti időszakokban a mintaterületen megvalósított projektek számát, pénzügyi hátterét, különös figyelmet fordítva a turizmust érintő beruházásokra;
- a fejlesztési periódusok sajátosságait és eredményességét;
- a fejlesztési pénzek/projektek területi eloszlását;
- a beruházásokat követő hatásokat a turisztikai kínálatra és keresletre;
- a fejlesztések hatását a területi versenyképességre;
- a fejlesztések hatását a turisztikai versenyképességre;
- a megvalósított projektek térbeli elhelyezkedését, hatásukat a fizikai környezetre (felszínborítás és területváltozás vizsgálata).

Összefüggéseket keresni:

- a nyertes projektek számának, költségvetésének alakulása és a települések paraméterei között (korrelációs vizsgálatok).

Kérdőíves vizsgálattal felmérni:

- a mintaterületre érkező turisták szociodemográfiai mutatóit;
- utazási motivációit és magatartásukat;
- a szálláshely választásuk szempontjait;
- közlekedési szokásaikat;
- az utazásuk során szerzett élményeiket;
- a mintaterületen élők szociodemográfiai mutatóit és
- a turizmus célterületre gyakorolt hatását.

Feltárni:

- a lakosok véleményét a településük turizmuspolitikájáról és turisztikai fejlettségéről;
- a turisták és a helyi lakosok véleményét a települések adottságairól;
- az általuk fontosnak vélt turisztikai kínálatot;
- a további elképzeléseiket a turisztikai fejlesztésekről, valamint
- az EU-s pályázati időszakhoz köthető ismereteiket.

A téma kiválasztását és vizsgálatát több tényező együttesen indokolja:

A turizmus nemzetgazdasági generátorként mindenképpen igazolja az idegenforgalmi témájú kutatásokat, így fontosnak tartom az Európai Unió támogatási rendszerének teljesítmény-reaktív vizsgálatait.

Az Európai uniós fejlesztések első periódusa (2004–2006) még csekély mértékben, azonban a 2007–2013 közötti második fejlesztési ciklus eredményei már markánsan mérhetőek, bizonyos következtetések levonására alkalmasak. Munkám 2016-ban öltött végleges formát. Ideje egybeesik a 2007–2013-as periódus szinte teljes lezárásával, azaz az Európai Unió által biztosított költségvetési kötelezettségvállalás (n+2 év) idejével. Ennek fényében dolgozatom komplexitása teljesebb képet mutat.

Fontosnak tartom a megvalósított beruházások alapos vizsgálatát, ugyanis azok nemcsak a nemzetgazdaság területén, hanem a társadalomban, a természeti környezetben is hatást fejtenek ki.

A mintaterületeimet (Debrecen, Hortobágy és tizennégy Tisza-tavi település) együttesen lefedő és az azokon mérhető turisztikai fejlesztések vizsgálatára irányuló kutatás – tudomásom szerint – eddig még nem született.

2. SZAKIRODALMI ÁTTEKINTÉS

A kutatási téma kifejtéséhez, továbbá az empirikus kutatás eredményeinek elemzéséhez nélkülözhetetlen a turizmuskutatás alapjainak szakirodalmi áttekintése. Ez a fejezet a turizmussal, annak termékeivel és hatásaival foglalkozik. Bemutatja a turizmuspolitikát mint a turizmusfejlesztés egyik eszközét, valamint a turizmust érintő tervdokumentumokat.

2.1. A turizmus általános áttekintése

2.1.1. A turizmus fogalmi meghatározása

2.1.1.1. *A turizmus és az idegenforgalom fogalmi értelmezései*

A turizmus kifejezés csak a XIX. században terjedt el Európa-szerte, bár maga a jelenség már az ókorban is ismert volt (PUCZKÓ – RÁTZ 2001, LENGYEL 2004, MICHALKÓ 2007, MARTONNÉ 2009). A fogalom a francia tour (körút, körutazás) szóra vezethető vissza, többlettartalma miatt az utazás szinonimájaként is használták (LENGYEL 2004, HACHTMANN 2007). Fejlődése során az eredeti többől új szavak keletkeztek: például a turista, turisztika (FREYER 2006, HACHTMANN 2007). A második világháború után önálló iparágként fejlődött szektor jelzője lett (FREYER 2006, REHÁK 2011). Az 1950-es évektől egyre gyakrabban fordult elő a tömegturizmus kifejezés, amely egyre inkább pejoratív értelmezésű, és amely napjainkra ANGERER (2002) szerint szociális stigmává vált.

A XIX. század közepén német nyelvterületen jelent meg az idegenforgalom szó, amely főként az idegenek utazását és tartózkodását jelölő negatív fogalom lett. Az idegenforgalom a XX. században elvesztette eredeti jelentését. Manapság legtöbbször a turizmus szinonimájaként ismerjük (FREYER 2006, HACHTMANN 2007, REHÁK 2011). A szakemberek többsége – ahogyan én is – a nemzetközileg elismert turizmus szót támogatja, mérsékelve ezzel az idegenforgalom kifejezést a szóhasználatban¹ (LENGYEL 2004, FREYER 2006, HACHTMANN 2007, REHÁK 2011). Dolgozatomban én is ezt a gyakorlatot követtem.

2.1.1.2. *A turizmus definíciója*

A turizmus elemzésével és fogalmának meghatározásával több szakirodalomban is találkozhatunk. Az első definíciók megalkotásában résztvevő kutatókat és meghatározásaikat az 1. táblázatban foglaltam össze.

¹ Dolgozatomban a szóismétlések elkerülése céljából a turizmus és az idegenforgalom szavakat szinonimaként használok.

1. táblázat. A turizmus fogalmának kezdeti módosulásai az 1980-as évekig

Turizmus-kutatók	Turizmus definíció tartalmi változásai	Forrás
GLÜCKSMANN	Személyek utazása egy olyan helyre, ahol nem rendelkeznek állandó lakással.	LENGYEL 2004, FEKETE 2006, GROTTÉ 2010, INTERNET 2
SCHWINK	Először ír az utazási motiváció megjelenéséről.	SCHWINK 1930
BORMANN – VOGT	A turizmus célja kereskedelmi, szakmai vagy örömszerzés iránti igény.	BORMANN – VOGT 1931
NORVAL, LESZCZYCKI	A turista motivációja nem jövedelemszerzésre irányul.	NORVAL 1936, LESZCZYCKI 1937
Népszövetség Statisztikai Szakértői Bizottsága	A személyek minimum huszonnégy órát vagy annál többet utaznak állandó lakóhelyükön kívüli országba.	LENGYEL 2004
HUNZIKER – KRAPFT	Emberi magatartás, amelyet kívülről a lakóhely ideiglenes elhagyása jellemez, illetve az ezért létrehozott műszaki-gazdasági infrastruktúra.	HUNZIKER – KRAPFT 1942
AIEST (Association Internationale D'Experts Scientifiques Du Tourisme)	Olyan jelenség, amely az utazásból és nem az adott települések lakóinak tartózkodásából származik feltéve, hogy a tartózkodás nem letelepedés jellegű és nem kapcsolódik hozzá keresőtevékenység.	FEKETE 2006
DE ARRILLAGA	Minden időbeli elmozdulást turizmusnak tekint, az események közötti elmozdulást pedig a mindenkor országos szervezetek befolyásolhatják.	DE ARRILLAGA 1955
JAFARI	A turizmus kutatás nem más, mint a lakóhelytől távol lévő emberek, a szükségletek kielégítő ágazatának, valamint mindkettő által a fogadó társadalmi-kulturális, gazdasági és fizikai környezetre gyakorolt hatásoknak a tanulmányozása.	JAFARI 1977
LEIPER	Általános rendszerelméleten alapuló teljes definíciót javasol, amely alkalmas a turizmus oktatására is, a turizmust egy öt elemből álló, nyílt rendszernek képzelet el.	LEIPER 1981
A turizmusban résztvevő személyek (turisták) definiálása:		
NEW YORK-I EGYEZMÉNY	A turista egy másik ország területére lép, ott tizenkét hónapon belül minimum 24 órát és legfeljebb hat hónapot tartózkodik (a célja nem bevándorlás).	NEW YORK-I EGYEZMÉNY 1954
ENSZ	A turista több mint 24 órát, a kiránduló kevesebb mint 24 órát tölt az adott országban.	ENSZ 1963

Forrás: Saját gyűjtés a „Forrás” oszlop szakirodalma alapján

Több kutató a turizmus definiálásának új szemléletét először a Manilai Nyilatkozat (1980) megfogalmazásában látta (LENGYEL 1992, 2004, TRIBE 1997, HALL et al. 2004, FEKETE 2006). A Turizmus Világszervezete (World Tourism Organization – WTO) a turizmust úgy tekinti, mint amely hatást gyakorol az országok társadalmi, gazdasági és kulturális életére, nemzetközi kapcsolataira. A turizmust ugyanakkor nem csak gazdasági tényezőnek, hanem politikai, társadalmi, kulturális és szociális tényezőnek is tekinti (WTO 1980).

A turizmus korábbi definícióinak különböző aspektusú megfogalmazásai képezték alapját 1986-ban LENGYEL új fogalomalkotásának. Tartalmában nagyon hasonlított a ma leginkább ismert turizmus definícióhoz, amely 1989-ben született meg a WTO és az Interparlamentáris Unió megfogalmazásában, miszerint: „A turizmus magába foglalja a személyek lakó- és munkahelyen kívüli minden szabad

helyváltoztatását, valamint az azokból eredő szükségletek kielégítésére létrehozott szolgáltatásokat.” (Hágai Nyilatkozat 1989, LENGYEL 2004).

A Hágai Nyilatkozatban (1989) olvasható definíció első része („... a személyek lakó- és munkahelyen kívüli minden szabad helyváltoztatását, ...”) a XX., de főként a XXI. században erősen vitatható. A második és sokadik otthonok jelenlétével a turizmusban értelmezhetlenné vált a *lakóhely* mint igazgatási kategória (WILLIAMS – HALL 2000, OIGENBLICK – KIRSCHENBAUM 2002, MICHALKÓ 2008). A *munkahely* meghatározása szintén kérdéseket vet fel, ugyanis már a munka világa is jelentős mértékben átalakult. Példaként említhető a mobilkommunikáció révén kialakult helyhez kötöttség nélküli munkavégzés (BIANCHI 2000, O'REILLY 2003, HAUG et al. 2007, MICHALKÓ 2008). A *szabad helyváltoztatás* is kétségbe vonható (CLUZEAU 2001, DUVAL 2003, MICHALKÓ 2008), ha figyelembe vesszük, hányan kénytelenek elhagyni országaikat egzisztenciális vagy politikai nyomás hatására. Ilyen esetekben a használt turisztikai infrastruktúra (átmeneti szálláshelyek) révén ezen személyeket is turistáknak tekinthetjük.

HORVÁTH (2010) munkájában a Hágai Nyilatkozatban is olvasható új elemmel, a „helyi turizmus” fogalmával foglalkozik. A helyiek által használt turisztikai infrastruktúra nem más, mint ezen infrastruktúra rekreációs igénybevétele. Ha a turizmus (idegenforgalom) lényegéhez hozzátartozik a másság (mint idegen), akkor értelmetlen a helyi turizmus fogalma, hiszen hogyan lehet az ember idegen a saját lakókörnyezetében.

A szakemberek fentebb vázolt feltevései igazolják, hogy a Hágai Nyilatkozat oly sokszor idézett turizmus definíciója vitatható, tartalmi elemi magyarázatra szorulnak. Ennek fényében az általam támogatott turizmus definíciót MICHALKÓ (2001) határozta meg, aki úgy fogalmazott, hogy: „*A turizmus az egyén élményszerzéssel párosuló környezetváltozása, amelynek során szolgáltatások igénybevételére kerül sor.*”. Ez a fajta élményszerzési vágy teszi szükségessé a turizmusipar szüntelen megújulását, fejlődését, így válik nélkülözhetlenné a turisztikai fejlesztés.

A turizmus termékeinek felsorolása és csoportosítása bár a turizmuskutatás alapjainak részét képezi, nem tárgya a disszertációnak. A mintaterületeimen megjelenő turisztikai termékek bemutatását (2.2. alfejezet) azonban indokoltnak tartom.

2.2. A kutatási terület szempontjából releváns turisztikai termékek irodalmának áttekintése

A mintaterületeimet érintő turisztikai régiók (Észak-alföldi és Tisza-tavi Turisztikai Régió) idegenforgalmi kínálatának áttekintéséhez a Magyar Turizmus Zrt. (2016 tavaszától Magyar Turisztikai Ügynökség Zrt.) és az Aquaprofit Rt. által készített turizmusfejlesztési stratégiákban leírtakat vettem alapul, amelyeket a

2007–2013. közötti időszakra készítettek. A stratégiák vázolják a turisztikai régiók legmeghatározóbb turisztikai termékeit:

Az Észak-alföldi Turisztikai Régió és egyben a mintaterületeim elsődleges turisztikai terméke az egészségturizmus. Az egészségturizmuson kívül további termékek még²:

- a tiszai (vízi) turizmus – ezen belül a horgászturizmus,
- az ökoturizmus,
- a gasztroturizmus,
- az üzleti és konferenciaturizmus (MICE),
- az örökségturizmus (építészeti emlékek, rendezvények, fesztiválok),
- a kulturális turizmus,
- a vallási turizmus,
- a kerékpáros turizmus,
- a vadászturizmus.

A Tisza-tavi Turisztikai Régió mintaterületemet közvetlenül érintő turisztikai termékei:

- a vízi és vízparti aktív turizmus,
- az ökoturizmus,
- a gasztroturizmus,
- a kulturális és örökségturizmus,
- a hivatásturizmus,
- a termál- és gyógyturizmus,
- a kerékpáros, lovas és vadászturizmus.

2.2.1. A városi turizmus bemutatása

2.2.1.1. A városi turizmus definíciója

A városi turizmus fogalmi tartalmának meghatározásával sok szakember foglalkozott (ASHWORTH 1987, 1989, 1992, LAW 1992, PAGE 1995, VOULTSAKI 2000, MICHALKÓ 2004). Az egyik legfiatalabb definíció JURAY (2008) munkájában olvasható: „*A városi turizmus a városi térben zajló, a turizmushoz kapcsolódó minden olyan tevékenység, amely magában foglalja a turisták összes aktivitását, továbbá a szükségleteik kielégítésére létrejött szolgáltatásokat és intézményeket, valamint ezek tevékenységeit.*”.

² A szürkével kiemelt turisztikai termékek az általam vizsgált komplex kínálatot nyújtó városi turizmust (üzleti, konferencia-, örökség-, kulturális, vallási turizmus), valamint a vízi és ökoturizmust emelik ki.

2.2.1.2. *A városi turizmus általános jellemzői*

A városok turisztikai kínálata a legösszetettebb (MICHALKÓ 1999). A városok örökségét, kultúráját őrző értékek és rendezvények mellett a magas minőségű szolgáltatások is a kínálat fontos elemeit képezik. A városok kedvező közlekedésföldrajzi helyzete, központi funkciója, valamint a helyi lakosokhoz kapcsolódó rokoni, baráti szálak szintén növelik a feljük irányuló vendégforgalmat. Ezért bár a turisták többnyire határozott céllal látogatnak a városba – élményszerzés, üzleti út, család-, baráti látogatás –, a sokszínű kínálatnak köszönhetően a tervezettnél jóval több szolgáltatást vesznek igénybe. Emiatt pénzköltési hajlandóságuk jóval nagyobb mint más turistáké, viszont tartózkodási idejük kevesebb (CHADWICK 1987, JURAY 2008, LŐRINC – MICHALKÓ 2011). További előny, hogy a városokban célirányos termékfejlesztésekkel a turistaforgalom szezonálisitása jelentősen mérsékelhető.

A városi célterületek másik fontos megkülönböztető ismérve, hogy a turisztikai infrastruktúra létesítményeit, szolgáltatásait és rendezvényeit nemcsak a turisták használják, illetve látogatják, hanem a helyi lakosok is igénybe veszik azokat (PAGE 1995, LAW 2002, JURAY 2004, 2008, EDWARDS et al. 2008). Ennek megfelelően a városi turizmus iránt erősödő turisztikai kereslet, illetve a városi népesség fokozódó rekreációs igénye egymást erősítő településfejlesztési tényezővé válhat (AUBERT 2008).

A városok felé irányuló statisztikai elemzések rendkívül összetettek, ugyanis a városi térben zajló tevékenységek nehezen szétválaszthatóak.

2.2.1.3. *A városi turizmus kutatásának szakirodalma*

A városi turizmussal foglalkozó munkák három nagyobb csoportba oszthatóak: vendégforgalom-elemzést vizsgáló városmarketing-kutatások, turizmuspolitikai-fejlesztési dokumentumok, földrajzi vonatkozású munkák. Az utóbbi (földrajzi vonatkozású) csoportba tartozó munkák a legszélesebb körűek, ugyanis összefüggéseiben vizsgálják a városokban zajló térbeli és időbeli turisztikai folyamatokat (JURAY 2008). A 2. táblázat a városi turizmus kutatásának fejlődési irányzatait foglalja össze elsősorban geográfiai vonatkozásban. Szinte minden településről, ahol fellelhetőek a városi turizmus jellemvonásai, készültek tudományos értekezések. A mintaterületeimen belül a leginkább meghatározó településre, Debrecenre vonatkozóan végeztem el a városi turizmust érintő szakirodalom áttekintő elemzését.

2. táblázat. A városi turizmus kutatását meghatározó szakirodalmak

Nemzetközi kitekintés	
Vettern 1974 Pearce 1981 Liu 1983 Jansen-Verbeke 1986 Albalade – Bel 2010	Néhány turizmussal kapcsolatos városi jelenség elemzése.
van den Berg – van den Borg – van der Meer 1995 Teo – Huang 1995 Marks 1996 O'Neill 1998 Maitland 2013	Komplex várostanulmányok készítése.
Page 1995 Gunter – Önder 2015	A turizmus elemzésének folyamatábrája (a kereslet, kínálat és turizmuspolitika szempontjai szerint).
Thompson 2003	Városi turisták és tipológiájuk kialakítása.
Schnell – Landgrebe 2005 Jansen-Verbeke – Leivois 2004 Carlislea – Johansen – Kunci 2016	Desztinációmenedzsment vizsgálatok, a városi turizmust meghatározó tényezők elemzése: marketing, turizmuspolitika, turizmustervezés.
Hazai szakirodalmak	
Lettrich 1970 (Tihany) Berényi 1979 (Jósvafő) Martonné 1988 (Miskolc) Michalkó 1999 (Budapest)	A települések szociálgeográfiai vizsgálatai.
Martonné 1992 (Hajdúszoboszló) Aubert 2008 Vasvári 2013 (Debrecen)	Rekreációs célú funkcionális tértagozódás vizsgálata.
Bakucz 2001 (Pécs, Graz)	Konkurenciaelemzés, kereslet-kínálat aspektusai.

Forrás: Továbbszerkesztve, JURAY (2008) nyomán

2.2.1.4. Debrecen városi turizmusával foglalkozó szakirodalom áttekintése

A Debrecen turizmusával foglalkozó szakemberek száma igen magas. A Debreceni Egyetem turizmussal is foglalkozó intézeteinek oktatói, valamint hallgatói számára Debrecen az első számú kutatóbázis. Az elkészült munkákat többféleképpen lehet csoportosítani. A művek közül a városi turizmust érintő, arra hatást gyakorlókat emelem ki.

A megjelent munkák egy része a városi tér kínálati szegmensét vizsgálja. A statikus infrastruktúra városi elemei közül kiemelkednek a szélesen értelmezett egészséghez, kultúrához, sporthoz és üzleti-tudományos élethez kötődő turisztikai létesítmények. A Debrecenről készült infra- és szuprastrukturális adottságokat feltáró munkák (REHÁK 2007, BODNÁR et al. 2008, OLÁH 2009, GYENIZSE 2009) száma igen gazdag, többségük a közlekedési úthálózattal, rehabilitációs felújításokkal kapcsolatos. Más kutatók Debrecen egyik legpreferáltabb turisztikai kínálatára: az egészség-, a termál- és a gyógyturizmusára fókuszálnak. Ez a termék a városi turizmus kínálatát bővíti (MARTONNÉ 2002, CSOMÓS – KULCSÁR 2011, MEZŐ – KOVÁCS 2011.). A város történelmi múltja és a ráépített kínálati elemek képezték alapját azon kutatásoknak, amelyek Debrecen kulturális turizmusának vizsgálatára irányultak (SÜLI-ZAKAR et al. 2005, RÁTZ 2008). A városban koncentrálódó kínálati sokszínűség a sportturizmussal is összekapcsolódik. Itt

nemcsak a sport végzésére alkalmas létesítményeket kell megemlítenünk, hanem a városban lebonyolított hazai és nemzetközi sporteseményeket is mint motivációs vonzerőt (KOZMA – DANYI 2009, KOZMA et al. 2014). Debrecen mint nagyváros és határ közeli regionális központ fontos turisztikai termékéről, a bevásárlóturizmusról is készültek tanulmányok (TÖMÖRI 2010, 2011).

A Debrecen turisztikai kínálatáról készült publikációk eltérő mélységben tartalmazznak keresletelemzést is. Az elkészült munkák között kiemelném BAKUCZ (2001) munkáját, aki Péccsel, Szegeddel, Egerrel és Sopronnal hasonlította össze Debrecent.

A városimázs és annak kialakításában szerepet játszó településmarketinggel kapcsolatban is számos tanulmány született (MARTONNÉ – SZILÁGYI 2003, MIKA et al. 2009, RÁTZ 2008, KOZMA 2009).

Debrecen turizmusának fejlesztése mindig a kutatások középpontjában állt (KOVÁCS et al. 2012, VASVÁRI et al. 2013, KECSKÉS 2014, SÜLI-ZAKAR – KECSKÉS 2014). A szakirodalom mellett a várost érintő fejlesztési tervek és stratégiák részletesen elemzik az itt megvalósult fejlesztéseket, illetve a jövő feladatait. A tervek elkészítésében rendszerint részt vesznek a debreceni, az egri, a gyöngyösi kollégák.

Debrecen széles rekreációs övezettel rendelkezik, amit főként a Nagyerdő, illetve az Erdőspuszták területe jelent. Nemcsak az előbbieket, hanem a városon belüli ökoturisztikai/városökológiai terek kutatásai is említést érdemelnek (KERÉNYI 1997, CSORBA 1998, KERÉNYI 2000, BODNÁR et al. 2007).

Több tanulmány a város és az ott zajló turizmus kölcsönhatásait elemzi. Ilyenek például azok a zaj, illetve városklíma vizsgálatok, amelyek Debrecenre készültek (SZEGEDI 2002, EKÉNÉ – BAROS 2007, SZEGEDI – TÓTH 2009, LÁSZLÓ et al. 2016).

2.2.2. Az ökoturizmus bemutatása

2.2.2.1. Az ökoturizmus definíciója

Az ökoturizmus fogalmára máig nincs egységes definíció, meghatározásával több szakember is foglalkozott (RYEL – GRASSE 1991, TURIZMUS GLOBÁLIS ETIKAI KÓDEXE 1999, LÁSZLÓ 2001, IVÁNYI – SALLAI 2006, GONDA 2012). Az általam legpontosabbnak tekintett ökoturisztikai definíció a 2008-as Országos Ökoturizmus Fejlesztési Stratégiában olvasható: „*Ökoturizmus (természeti turizmus) a természetközeli területek, tájak, illetve élővilágának bemutatására irányuló különleges turizmus, amelynél a természetvédelem és a turizmus ötvözete folytán a látogatóknak a természetközeli állapotú területek legszebb, leglátványosabb részeit mutatják be, elsősorban látványként olyan módon, hogy valójában a kezelt területrészekre korlátozódjon a tartózkodásuk, biztosítva ezzel a természetközeli területek zavartalan fennmaradását. Az*

ökoturizmusból származó bevételek jelentős részét a természeti természetközeli területek megőrzésére, fenntartására kell fordítani.”.

2.2.2.2. Az ökoturizmus általános áttekintése

A második világháború után megjelenő tömegturizmussal szemben az 1970-es évektől kezdődően az utazók új alternatív úticélokot kerestek, és előtérbe került a fenntarthatóság (ARONSON – SANDELL 1999). A kialakult új turizmustípus gyűjtőneve az alternatív turizmus (lágy turizmus, szelíd turizmus, zöld turizmus, fenntartható turizmus, ökoturizmus) lett. Az ökoturizmus a „tökéletes” kikapcsolódás utáni vágyat, az érintetlen vidéki, természetközeli helyek felértékelődését hordozza magában (SPIEGLER 2011).

Az ökoturisztikai desztinációk mind a mai napig főleg a védett természeti területeken, jellemzően a fejlődő országokban találhatók, de természetesen a fejlett országokban is vannak vonzó ökoturisztikai helyszínek (MAGYAR – SÜLYÖK 2014). Magyarország ökoturisztikai helyszínei döntően a nemzeti parkokban, természetvédelmi területeken találhatók.

Az ökoturizmusban résztvevő emberek csoportja nem homogén képződmény. Jelentős szabadidővel és diszkrécionális jövedelemmel rendelkezők, többnyire nyugdíjasok vagy nőtlen férfiak (egyre inkább a több gyereket nevelő családok is megjelennek a piacon). Az ökoturisták költési hajlandósága azonban alacsonyabb, mint más turistáké, tartózkodási idejük kevesebb. Döntően az alacsonyabb kategóriájú és olcsóbb szálláshelyeket keresik. Az ökoturizmus gazdasági hasznát hajthat a természeti környezet megőrzésével foglalkozó fogadó közösségek, szervezetek és hatóságok számára. A helyi közösség és a turisták körében a természeti és kulturális értékek megőrzésének szükségességét is tudatosítja (MARTONNÉ 2007, HORVÁTH – KALMÁRNÉ 2011).

2.2.2.3. Az ökoturizmus kutatásának szakirodalmi áttekintése

A természeti területek felé irányuló turizmus kutatásának nemzetközi szakirodalma széles körű. Vannak munkák, amelyek a helyi közösségek életére gyakorolt hatásait vizsgálták kiemelve a gazdasági fejlődés lehetőségét (JALANI 2012, NICULA – SPÂNU 2014, LIU et al. 2014), míg mások a célterületre érkező ökoturisták viselkedését, személyiségét taglalták (CHIU et al. 2014). A kutatások további csoportja a természeti környezet vagy a földhasználat alatt lévő területek biodiverzitásának megővására irányult (GÖSSLING 1999, GARCÍA-FRAPOLLI 2007). Készültek munkák az erdei területek ökoturisztikai vizsgálatára (DHAMI et al. 2014), a hegyvidékek (például az Alpok) ökoturisztikai kutatására (ARS – BOHANEK 2010) vagy a dolgozatom szempontjából releváns nemzeti parki területekre irányulóan. Az utóbbiak egyrészt az ökoturisták viselkedésmódját vizsgálták (HVENEGAARD – DEARDEN 1998), másrészt a nemzeti park infrastruktúráját (főként szálláshelyeket) (CHAMINUKA 2012). A nemzeti parkjaink

felé irányuló turisztikai kereslet elégtelen voltát a szakemberek alapvetően az eladható, azaz megfelelő minőségű ökoturisztikai termékek hiányával magyarázták (MICHALKÓ 2004a). Megfogalmazódtak a nemzeti parkok feladatai is a környezeti tudat formálására (MARTONNÉ 2002).

2.2.2.4. A mintaterület ökoturizmusának irodalmi áttekintése

A mintaterületeim ökoturizmusának központját a Hortobágyi Nemzeti Park területe adja, amely érinti a Tisza-tavi térséget is. Debrecen esetében a várost körülvevő Nagyerdő, illetve az Erdőpuszták képezik az ökoturizmus célterületeit.

A Hortobágyi Nemzeti Parkban folyó turizmus által kifejtett, a környező településekre ható tényezőket vizsgálta BODNÁR 2004-ben. A Hortobágyot érintő falusi turizmust kutatta SZABÓ 2005-ben, lakossági attitűdvizsgálatot végzett HALASSY 2007-ben. Hortobágy turisztikai fejlesztéseinek elemzésével, az ott eszközölt új beruházások működésével kapcsolatosan is készültek munkák (BODNÁR – MARTONNÉ 2003, SÜLYÖK 2009, VASVÁRI 2010, MARTONNÉ – VASVÁRI 2012).

A másik jelentős ökoturisztikai desztinációról, a Tisza-tóról is számos tanulmány született elsősorban a fenntartható fejlődéssel, turisztikai potenciáljával (MARTONNÉ – BODNÁR 2004, MICHALKÓ 2005a, CSETE 2009, CSETE et al. 2012), másrészt pedig a turizmus fejlesztésével kapcsolatosan (REMENYIK – DÁVID 2010, REMENYIK 2011).

2.2.3. A vízi turizmus bemutatása

2.2.3.1. A vízi turizmus definíciója

A vízi turizmus definiálása többféleképpen jelenik meg a szakirodalomban. CSAPÓ – DARABOS (2011) munkájában több fogalomalkotás is olvasható különféle szerzőktől, de fejlesztési stratégiák írói is (pl. Turizmus Fejlesztési Stratégia 2005–2013) ismertetnek definíciókat. Csapóék írásában olvashatjuk az egyik legátfogóbb megfogalmazást, miszerint: „*A vízi turizmus alapvetően az aktív turizmus részét képező olyan turisztikai forma, illetve szabadidős tevékenység, melyben a turista vagy látogató turisztikai tevékenységét természetes és mesterséges folyó- vagy állóvizekhez köthetően végzi.*”.

2.2.3.2. A vízi turizmus általános ismertetése

A gyorsan felmelegedő folyók, tavak fürdésre, vízi sportokra egyaránt alkalmasak, azokat a turisztikai kínálat értékes tényezőiként tarthatjuk számon (KOLLARIK 1992).

A vízi turizmus teret ad más turizmusformáknak. Kapcsolódási pontjai: termál- és gyógyturizmus, sportturizmus (beleértve a téli sportokat is), vidéki,

falusi turizmus, ökoturizmus és ifjúsági turizmus. A vízi turizmus legismertebb ágai: a fürdőturizmus, a vízi túrázás, a vízi sportturizmus, a vízi kalandturizmus, a horgászturizmus és a személyhajózás (BÁNHIDI 2003). Sokfélesége miatt a vízi turizmusban résztvevő turisták célcsoportjainak korosztálya, költési hajlandósága, tartózkodási ideje jelentősen különbözhet egymástól.

2.2.3.3. *A tavak vízi turizmusban betöltött jelentősége*

A tavak turisztikai látogatottságát befolyásoló természetföldrajzi tényezőket számos kutató vizsgálta. Fontos a tavak éghajlati zonalitása (SCOTT et al. 2005, TERVO 2008). A klíma ugyanis hatással van a tavak környezetének lég- és vízhőmérsékletére, s ezáltal kihat a célterület szezonálisára is. Ez az oka annak, hogy a legnagyobb tószűrűségű területek (Finnország, Kanada) a tóparti turizmus szempontjából nem számottevőek. Szintén kevésbé keresett célterületek a felsívatagi övezetben fekvő tavak (DÁVID – BAROS 2007, DÁVID et al. 2011). Vonzóak viszont Közép-Európa tavai (például Balaton, Bodentó, Maggiore-tó).

A gazdaságföldrajzi tényezők is befolyásolják a tavak iránti keresletet, mivel vendégforgalmára jelentős vonzerőt gyakorolnak a közelben fekvő gazdaságilag aktív területek, például a nyüzsgő nagyvárosok. Kitűnő példa erre a Svájc, Ausztria és Németország határán fekvő Bodentó (DONKA 2011, HORVÁTH 2011, INTERNET 3).

A tavak környezete sokszor kulturális desztináció is. Például a Mazuritavak vidéke, amelynek népszerűsítése germán kastélyokkal vagy Hitler hadiszállásaival történik. Sok esetben a tavak otthont adnak a vízparti könnyű- és rockzenei fesztiváloknak is (Balaton Sound, Abádszalóki Nyár, de Törökország, Svájc tavai is kínálnak hasonló attrakciókat).

A tavak természeti, gazdasági környezete kihat a partjukon kiépülő turisztikai infra- és szuprastruktúrára is (MARTONNÉ 2007). Ezeken a területeken például jóval nagyobb arányt képviselnek az olcsó szálláshelyeket kínáló kempingek. Az Európai Unió szálláshelyei között a kempingek átlagosan 15%-os részarányban vannak jelen, ugyanakkor a Közép-Dunántúl – köszönhetően a Balatonnak – szálláshelykínálatának 22,3%-át adják (DEMUNTER – DIMITRAKOPOULOU 2010).

2.2.3.4. *A mintaterületet érintő tavi turizmus áttekintése*

A kutatók vizsgálták a Tisza-tavat ökoturisztikai szempontból, melynek keretében hangsúlyos szerepet kapott a turizmus környezetre gyakorolt hatása (MARTONNÉ – BODNÁR 2004, MICHALKÓ 2005, CSETE 2009, REMENYIK – DÁVID 2010, REMENYIK 2011, CSETE et al. 2012).

A Tisza-tóról számos a Balatonnal összehasonlító vizsgálat is született. Több kutatás kvantitatív és kvalitatív eredményeiben is megjelenik, hogy a Balaton és a Tisza-tó nem említhető egy „súlycsoporton” belülnek, elenyésző a közöttük

lévő versenytársi kapcsolat, ugyanakkor a Tisza-tó önálló, piacképes termékként van jelen a turisztikai piacon (MICHALKÓ 2005a, POLGÁR 2010, SÜLYÖK 2010, VASVÁRI et al. 2014).

A Hortobágyi Nemzeti Park területén lévő tavak turizmusban betöltött szerepéről internetes honlapokon számtalan információhoz jutunk (például www.hortobagy.eu, www.itthon.hu, www.eden.itthon.hu). Néhány szakcikk nagy hangsúlyt fektet a tavi ökoszisztémák bemutatására, amelyek témájukban alkalmasak bemutatóhelyek kialakítására is (Benkhard – Halasi 2008).

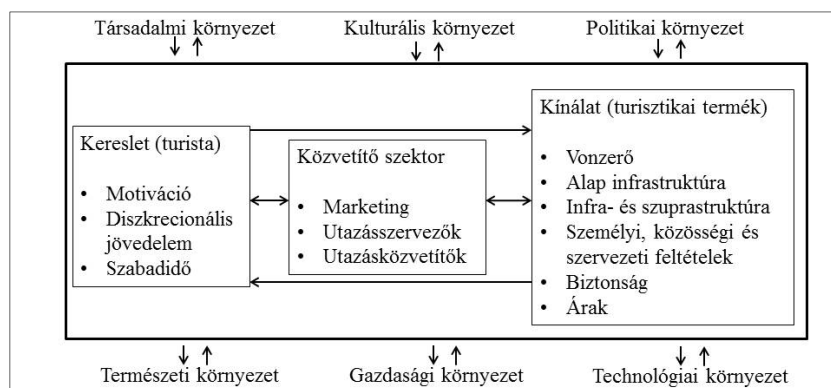
A Debrecen környéki területekről szóló munkák száma nem túl gazdag, főként a debreceni kutatóbázis tekinti vizsgálati célpontnak. Az Erdőpusztákhoz tartozó jóléti tavak a Debrecen környéki rekreáció ismertetésénél kerülnek előtérbe (CSORBA et al. 2001, MARTONNÉ 2002, VASVÁRI et al. 2013).

2.3. A turizmus rendszere, fejlesztése és hatásai

A turisztikai fejlesztések vizsgálatához, rendszerezéséhez ismerni kell, hogyan működik a turizmus rendszere. Milyen tényezők befolyásolják a turizmus működését, milyen hatást gyakorol a környezetére, illetve milyen visszahatások érintik magát a turizmust. Ezen ismeretek nélkül nem lehet tervszerűen fejleszteni, hiszen tisztában kell azzal lennünk, hogy milyen hatásokat válthatnak ki a tervezett beruházások egy desztinációban.

2.3.1. A turizmus rendszere

A turizmus egy olyan nyílt rendszer központjában áll (LENGYEL 2004), amely hatást gyakorol a környezetére, miközben rá is hatással van a környezete. Ez a környezet a társadalmi, a természeti, a gazdasági, a politikai, a technikai/technológiai és a kulturális szféra (2. ábra).

2. ábra. A turizmus rendszere és környezete
Forrás: LENGYEL 2004 nyomán módosítva

A turizmus nyílt rendszerének központja egy olyan üzleti tevékenység, amelyet a kereslet és a kínálat elemei határoznak meg (RÁTZ 1999). A kereslet-kínálat alkotják a turizmusrendszerének két nagy alrendszerét, s a közöttük lévő kapcsolatot a közvetítő szektor biztosítja. A működést nemcsak a rendszer belsejében zajló folyamatok, hanem a külső környezet és az alrendszerek között létrejövő kapcsolatok, valamint a környezeti elemek keresleti, illetve kínálati paraméterekre gyakorolt hatásai határozzák meg (HORVÁTH 2010).

A turizmusrendszer alrendszereinek elemei közötti kapcsolat erőssége eltérő. A legszorosabb kötődés a motiváció és a vonzerő között van, ugyanis a kínált turisztikai termékek alapján születik meg motivációból az utazási döntés (RÁTZ 1999). Ezt belátva a kínálati oldal számára nélkülözhetetlen a folyamatos megújulás, melynek biztosítására a legalkalmasabbak a fejlesztések révén elérhető újdonságok, illetve többletfunkcióval továbbfejlesztett turisztikai termékek (MICHALKÓ 2011).

2.3.2. A turizmusfejlesztés eszköze a turizmuspolitika

A turizmusrendszer egyik külső tényezője a (turizmus)politika (CHURCH 2004, HALL – JENKINS 2004), amely közvetett vagy közvetlen eszközök révén a rendszer külső és belső tényezőire próbál hatást gyakorolni. A hazánk területét lefedő turisztikai régiók turizmuspolitikánk keretét képezik (VARRÓ 2004, FARAGÓ 2005, HORVÁTH 2010).

A turizmuspolitika cél-, eszköz- és intézményrendszere a turizmusnak gazdaságban betöltött helyzetét határozza meg (HORVÁTH 2010). Ezzel ellentétben szemlélet az állam szociális szerepvállalása, amely a szociálturizmusban érhető nyomon állami támogatások révén (MINNAERT et al. 2009, AUBERT 2011). A turizmuspolitika legfontosabb célja a fenntartható turizmusfejlesztés (HALL 1994, BRAMWELL et al. 1996, EUROPEAN COMMISSION 2007). A turizmuspolitika lényege abban mutatkozik meg, hogy tervszerűen, irányítottan befolyásolható vele a területi fejlesztés. A turizmus irányításával egy olyan rendszer jön létre, amelynek minden eleme összehangoltan működik, és a fejlesztések fenntartható módon integrálódnak a már meglévő adottságokhoz (LENGYEL 2004). Az irányítás eredményes működéséhez a turizmuspolitikán kívül a tervezés, a fejlesztés és a szabályozás, valamint a marketing és a menedzsment nélkülözhetetlen eszközök. A turizmuspolitika egy döntéshozói mechanizmus is, ami az állami szerepvállalásnak főként a közép- és hosszú távú koncepcióit, stratégiáit dolgozza ki. Meghatározó szerepe van a tervezésben és a szabályozásban, a fejlesztésekben, a fizikai és a humán infrastruktúra fenntartásában, a kedvező imázs kialakításában (HORVÁTH 2008, HORVÁTH – PETELEY 2008, HORVÁTH 2010).

2.3.2.1. A turizmusfejlesztés és -tervezés

A turizmusnak a társadalomra, illetve a gazdaságra gyakorolt hatása annyira jelentős (TASNÁDI 2002, MICHALKÓ 2005b), hogy a fejlesztések jelentős mértékben a területi egyenlőtlenségek mérséklésére irányulnak (AUBERT 2007).

A turizmusfejlesztés a területfejlesztés része, ezzel befolyásolható a területi fejlődés. A területfejlesztés ugyanakkor pozitívan visszahat a turizmus jövedelmezőségére is. A fejlesztési mechanizmusok eltérően jelennek meg az egyes területi szinteken (AGG – NEMES NAGY 2002, HORVÁTH 2010). A felülről irányított területfejlesztési döntések mindig erősebben érvényesülnek, mint a helyi szintekről érkező érdekérvényesítés (BARNA 2007). A turizmus területi lehatárolásának intézményesülése egyben előfeltétele és következménye is a tervezésnek. A tervezés során alkalmazott tervezési dokumentumok mint a politika eszközei lehetővé teszik a támogatási rendszerek kiépítését. Ezek alkalmazkodnak az Európai Unióból lehívható fejlesztési alapokhoz (Európai Regionális Fejlesztési Alap, Európai Szociális Alap, Kohéziós Alap, stb.), illetve az állami költségvetés pénzalapjaihoz.

Az intézményesült tervezés során lérejelző terveknek követniük kellene a turisztikai tervek jellemző egymásra épülés elvét (LENGYEL 2004) (*1. melléklet*), miszerint a hosszú távú célok koncepciókban, a középtávúak fejlesztési programokban, a rövid távú célkitűzések pedig projektekben öltsenek formát. LENGYEL (2002) munkájában részletesen foglalkozott a turisztikai tervek legfontosabb jellemzőivel (*2. melléklet*).

A turisztikai fejlesztések egyrészt lehetnek termékközpontúak, másrészt viszont létesítményközpontúak (MICHALKÓ 2004b, LONTAI-SZILÁGYI 2009). A fejlesztések szakaszai többlépcsősek. LENGYEL (2002) (*3. melléklet*) és később MICHALKÓ (2004b) is a tervezést 7 fázisra bontja. A végső fázisban elengedhetetlen, hogy kialakuljon az állami, a magán- és a nonprofit szféra (intézmények, oktatási intézmények, helyi vállalkozások, lakosság, oktatási intézmények, civil szervezetek, stb.) „közös munkája”, vagyis a public-private partnership (PPP) (VAN DEN BERG – BRAUN 1999). Ennek hiányában nem biztosítható a turisztikai termék életképessége/jövedelmezősége.

2.3.3. A hazai turizmusfejlesztés főbb tervdokumentumainak áttekintése

A tervdokumentumok elkészítésénél a rendszerváltás előtti időszakhoz képest változás következett be a programozás területén, ugyanis az 1989 előtti projektfinanszírozásból át kellett térni a komplex programok elkészítésére, melyek időintervalluma 3 és 7 év közötti (RADICS 2001). A rendszerváltást követő első országos fejlesztési törekvéseket megvalósító törvényi háttér az 1996. évi XXI. törvény (a területfejlesztésről és területrendezésről) teremtette meg. A törvényt 1996 után háromszor módosították, 1999-ben (92/1999. tv.), 2004-ben (75/2004.

tv.) és 2013-ban (216/2013. tv.). Célja az volt, hogy decentralizációs törekvéseivel előmozdítsa a területi, társadalmi-gazdasági, kulturális fejlődést, összehangolja az országos és a területi fejlesztési feladatokat, továbbá elősegítse a nemzeti és térségi identitástudatot.

A hazai turizmusfejlesztés legfontosabb dokumentumait, időhorizontjukat, céljaikat és tartalmukat a 3. táblázat foglalja össze. A 3. táblázat két lényeges dologra világít rá. Egyrészt hazánk legfontosabb turisztikai termékeinek (egészségturizmus, kulturális és örökségturizmus, ökoturizmus, vízi turizmus) a fejlesztése szakadatlan az elmúlt 20 évben. Másrészt, a turizmus fejlesztésének egyik legfontosabb feladata napjainkban is a vidéki elmaradottabb területek felzárkóztatása, az aprófalvas, határ menti, vidéki területek falusi turizmusának fejlesztése.

3. táblázat. A turizmust érintő legfontosabb tervdokumentumok

Fejlesztési dokumentum	Dátum	Prioritások/Operatív programok/Programok	Céljelleg/Intézkedés	Tartalom
I. Országos Területfejlesztési Koncepcia	1998		Közvetett hatás a turizmusra: területi egyenlőtlenség csökkentése Decentralizáció Innovációk terjedése Erőforrások fenntartható hasznosítása Nemzetközi integráció elősegítése	
Széchenyi Terv	2000–2004	6. prioritás Turizmusfejlesztés	Általános célok: Nemzetközi versenyképesség Belföldi turizmus fejlesztése A fenntartható turizmus a fejlesztési irányzatokban A hagyományos turisztikai országgép kiegészítése, illetve részbeni helyettesítése a magyar kulturális örökségek hangsúlyozásával A hagyományos vendégkör mellett új küldő országok bevonása.	Kiemelt termékek: Gyógy- és termálturizmus Konferenciaturizmus Tematikus parkok Kastély- és várturizmus Turisztikai információs rendszerek Egyéb minőségi turisztikai termékek (köztük ökoturizmus és vízi turizmus) fejlesztése
Nemzeti Fejlesztési Terv	2004–2006	HEFOP	A felsőoktatás tartalmi és szerkezeti fejlesztése	Bolognai rendszer bevezetése a turisztikai képzésbe
		AVOP	A vidéki jövedelemszerzési lehetőségek bővítése Falufejlesztés, a vidék tárgyi és szellemi örökségének védelme LEADER+	Falusi turizmusfejlesztés Faluközpont-felújítások Közösségépítés, falusi turizmus
		ROP	Turisztikai vonzerők fejlesztése Turisztikai fogadókészség javítása	Attrakciófejlesztés Szálláshelyfejlesztés
II. Országos Területfejlesztési Koncepció	2005	Országos területi prioritás – 2013-ig Területfejlesztési, átfogó prioritás – 2020-ig	1. pont. Fővárosunk nemzetközi turisztikai és kulturális központi szerepének erősítése 4. pont. Integrált térségi fejlesztések (Balaton, Duna és a Tisza térsége, termálvízkészletünk) 5. pont. Határ menti területek együttműködésének erősítése 3. pont. Fenntartható térségfejlődés és örökségvédelem	Komplex városi turizmusfejlesztés Fenntartható és versenyképes termékfejlesztés – öko- és egészségturizmus Összehangolt terméktervezés a határ mentén (pl. szatmári szilvaút) Ökoturizmus és kulturális, valamint örökségturizmus fejlesztése

Országos Fejlesztéspolitikai Koncepció	2005	A gazdaság versenyképességének tartós növekedése A népesség egészségi állapotának javulása A társadalmi összetartozás erősödése Természeti erőforrások és környezeti értékek védelme és fenntartható hasznosulása Négy kiemelt programpon	A technológiai modernizáció előmozdítása Az egészségügyi ellátórendszer szerkezetének és minőségének betegközpontú korszerűsítése, az ellátások minőségének és hatékonyságnak javítása, a jelentős egyenlőtlenségek csökkenése érdekében A társadalmi és kulturális tőke erősítése A természeti értékek és erőforrások megőrzése Integrált térségi fejlesztések: Balaton Tisza Duna Termálvízkin	Turisztikai vállalkozások jövedelmezőségének fejlesztése Gyógy- és egészségturizmus-fejlesztés Szabadidős és rekreációs terek kialakítása Ökoturizmus-fejlesztés A balatoni térség integrált turisztikai vonzerőfejlesztése Ökoturizmus-fejlesztés Ökoturizmus-fejlesztés Termál- és gyógyüdülők országos turisztikai fejlesztése Gyógy- és termálvagyon komplex hasznosítása
Nemzeti Turizmusfejlesztési Stratégia	2005–2013	5 pilléren	1. Versenyképesség és fenntartható fejlesztés 2. Kínálat és promóció 3-4. Kínálat és humánerőforrás 5. Irányítás és fejlesztés	Emberközpontú és hosszú távon jövedelmező turizmusfejlesztés Attrakciófejlesztés Turistaforgalom feltételeinek javítása Emberi erőforrás fejlesztés Hatékony működési rendszer kialakítása
Új Magyarország Fejlesztési Terv	2007–2013	KEOP GOP TÁMOP+ TIOP 7 db ROP	Közösségi jelentőségű és védett természeti értékek és területek megőrzése, helyreállítása, fejlesztése Vállalati innováció, technológiai korszerűsítés és szervezetfejlesztés Minőségi oktatás és foglalkoztatathóság fejlesztése Versenyképes turisztikai termékek, szolgáltatások és attrakciófejlesztés A turizmus fogadási feltételeinek javítása A turizmus szervezeti és működési feltételeinek javítása Városfejlesztés	Ökoturizmus Turisztikai vállalkozások innovatív technológiai fejlesztése Turisztikai humánerőforrás-fejlesztés Attrakció- és szolgáltatásfejlesztés – kiemelt az ökoturizmus és az egészségturizmus Infra- és szuprastrukturális fejlesztések – kiemelt szálláshelyfejlesztés Turisztikai desztinációmenedzsmentek, turisztikai klaszterek létrehozása Városközpont-felújítás, városrehabilitáció
Új Magyarország Vidékfejlesztési Program	2007–2013	3. prioritás A vidéki élet minősége és a vidéki gazdálkodás diverzifikálása	A turisztikai tevékenységek ösztönzése A vidéki örökség megőrzése és fenntartható fejlesztése Készségek elsajátítása, ösztönzés és a helyi fejlesztési stratégiák kidolgozása és végrehajtása	Falusi turizmus Falufejlesztés, örökségturizmus Falusi turizmus fejlesztése
Nemzeti Vidékfejlesztési Stratégia	2012–2020	Helyi gazdaságfejlesztés Fenntartható agrárszerkezet – és termeléspolitika Térségi komplex vidékfejlesztés	Vidéki turizmus, falusi vendéglátás Szőlő-, bor program Táj- és agrárkörnyezet-gazdálkodási program Lovasprogram Halgazdálkodási program Vadgazdálkodási program Tanyás és aprófalvas térségek fejlesztése	Komplex falusi turizmusfejlesztés (attrakciók+fogadási feltételek) Borturizmus-fejlesztés Ökoturizmus-fejlesztés Lovas turizmus fejlesztés Horgászturizmus-fejlesztés Vadászturizmus-fejlesztés Falusi turizmus fejlesztés

Nemzeti Fejlesztés – III. Országos Fejlesztési és Területfejlesztési Konceptió	2014-2030	Szak- és terület- politikai irányok	Témaspecifikus pontjai kapcsolódnak a turizmushoz pl. Speciális vidékfejlesztési feladatot jelentő térségek fejlesztése Gazdasági fejlesztés - Turizmus	Attrakciófejlesztés Aprófalvas térségek falusi turizmusának fejlesztése Attrakció-, tematikus termék-, szolgáltatás-, infrastruktúra- és TDM- fejlesztés + kiemelten kezelt öko-, aktív, vízi, falusi, lovas, kulturális és örökségturizmus

Forrás: Fejlesztési dokumentumok, továbbá INTERNET 4, INTERNET 5, INTERNET 6,
INTERNET 7, INTERNET 8, INTERNET 9, INTERNET 10, INTERNET 11

Láthattuk LENGYEL (2004) turizmusrendszerében milyen jelentősége van a politikai környezetnek. A továbbiakban tekintsük át (2. ábra) a rendszer többi hatótényezőjét is.

2.3.4. A turizmus hatása a gazdasági, a társadalmi-kulturális és a fizikai környezetre³

Az 1980-as években „a fenntarthatóság” és „a fenntartható fejlődés” (BROWN 1981) jegyében a különböző tudományterületek az emberiség tevékenysége során kialakult hatásokat kezdték vizsgálni. Így a turizmust kutató szakemberek táborában a turizmus hatásaival kapcsolatban a legtöbb tanulmányt az 1980-as években és azt követően készítették (MATHIESON – WALL 1982, LIU 1982, COHEN 1984, PUCZKÓ – RÁTZ 1998, RÁTZ 1999, LIN – LIU 2000, CROES 2006, SCHUBERT et al. 2011).

A turizmus hatása három területen vizsgálható (MATHIESON – WALL 1982): A gazdasági, a társadalmi-kulturális környezetre és a természeti környezetre gyakorolt hatások szerint.

A gazdasági, társadalmi-kulturális és a természeti tényezőkhöz túl a politikai és technológiai környezet is meghatározza a desztinációban lezajló fejlesztéseket, illetve a turisztikai célterületekre gyakorolt hatásukat, de visszahat az odairányuló turistaforgalomra, a turisták összetételére és a célterületen végzett tevékenységére, valamint a helyi lakóközösség életére is.

2.3.4.1. A turizmus gazdasági hatásai

A gazdaság és a turizmus közötti kapcsolat irányultsága több szempontú. LANZA – PIGLIARU (2000) szerint ahol intenzíven fejlesztik a turizmust, az kihat a gazdaság más területeinek a fejlődésére is. A turizmus és a gazdaság kapcsolatáról, a gazdaság fejlődésére gyakorolt hatásáról azonban eltérő vélemények születtek (ANTONAKAKIS et al. 2013). A kutatók egy része szerint a turizmusnak van meghatározó szerepe a gazdaság fejlődésére (ECKELS ET AL. 2012, IVANOV – WEBSTER 2013), mások épp fordítva gondolják, egy gazdaságvezérelt turizmusipar

³ A fizikai környezet magába foglalja a természeti és a technológiai környezetet is.

mellett érvelnek (PAYNE – MERVAR 2010, TANG 2011). A harmadik megközelítés szerint a kapcsolat kétirányú, és a turizmus és a gazdaság egymást erősítve, vagy gyengítve jelenik meg (APERGIS – PAYNE 2012, RIDDERSTAAT et al. 2013). Ezekkel ellentétes TANG – JANG (2009) véleménye, akik szerint semmilyen kapcsolat nincs a turizmus és a gazdaság között. Szerintem az első három nézet érdemel megfontolást, mivel a különböző célterületeken a gazdasági fejlettségétől, a természeti adottságoktól függően érvényesülhet bármelyik.

A turizmusnak a gazdaságra gyakorolt hatásainak vizsgálata számos részterületre bomlott. Sokan vizsgálták a turizmus multiplikátor hatását, a terület-, vidék- és városfejlesztés eszközeit, amelyek alkalmasak a régiók általános fejlesztésére, az elmaradott területek felzárkóztatására (PEARCE 1989, PUCZKÓ – RÁTZ 2001, CROES 2006, SCHUBERT et al. 2011).

A lokális, települési szinten végbemenő változások – új turisztikai termék megjelenése, munkahelyek, szolgáltatások bővülése – nyomon követésére is többen vállalkoztak, miként rámutattak az infrastrukturális feltételek javulása nyomán megjelenő, megerősödő gazdasági ágazatokra is (BELUSZKY – GYÖRI 1999, MICHALKÓ et al. 2003, EKÉNYÉ 2005, ILLÉS et al. 2011, TÓTH 2014).

A turisztikai fejlesztések nyomán javuló versenyképességet, illetve az azt befolyásoló tényezőket is vizsgálták a kutatók (MATHIESON – WALL 1982).

A turizmus pozitív és negatív gazdasági hatásait gyűjtötték ki PUCZKÓ és RÁTZ (2001) munkájukban (4. melléklet). A turizmus által kiváltott kedvező és a kedvezőtlen (vagy éppen egyszerre érvényesülő) hatások egyszerre érintik a turizmusban érdekelt és nem érdekelt lakosságot, a vállalkozásokat, valamint a költségvetést, az önkormányzatot és a turistákat is (HUNTER 1995). A PUCZKÓ és RÁTZ (2001) által vázolt hatások a fejlődési tendenciáknak megfelelően újabbakkal bővültek az évek során, így például megjelentek a K+F+I tevékenység vagy a humán tőke felhalmozása révén mutakozó hatások is (SCHUBERT et al. 2011).

2.3.4.2. *A turizmus társadalmi-kulturális hatásai*

A turizmus társadalmi-kulturális hatásai azt fejezik ki, hogy a helyi lakosság körében hogyan változik a turizmus hatására az életminőség, a munkamegosztás, az érdekrendszerek, a viselkedés, az emberi kapcsolatok, a biztonság, az erkölcsi elvek (BOOTHROYD 1978, COHEN 1984, RÁTZ 1999). A kulturális hatások a helyiek érték- és normarendszerében mutatkoznak meg, amelyek hatással vannak a társadalmi kapcsolatokra, a művészetre, az anyagi kultúrára (TEO 1994).

A turizmus helyi közösség életére gyakorolt hatása, a lakosság turizmushoz való viszonya nagymértékben függ a fogadó területre érkező turisták jellemzőitől (létszámuk, típusaik, tartózkodási idejük, költésük, motivációs tevékenységük, viselkedésük) (PUCZKÓ – RÁTZ 2001, HARRILL 2004, URTASUNA – GUTIÉRREZB 2005, DEERY et al. 2001). A fogadó közösség hozzáállása is nagymértékben hatást gyakorol magára a turizmusra, hiszen a helyiek létfontosságú szerepet játszanak a

desztináció életben maradásában (ANDRIOTIS 2005, DOIRON – WEISSENBERGER 2013).

PUCZKÓ – RÁTZ (2001) a turizmus társadalmi-kulturális hatásait is összegezték (5. melléklet).

2.3.4.3. *A turizmus fizikai környezetre gyakorolt hatásai*

A turizmus környezeti hatásai alatt a turizmus megjelenése előtti alapállapothoz képest a természeti környezet és az épített környezet elemein bekövetkező változásokat értjük (TOMBÁ CZ 1994, KÖMIVES 1997, PUCZKÓ 1999). Ezek a pozitív és negatív hatások részben az alap- és a turisztikai infra- és szuprastruktúra kiépítéséhez és működtetéséhez, részben a célterületre érkező turisztikai tevékenységekhez kapcsolhatók (MARTONNÉ 2007). A hatások egyaránt érintik az élettelen erőforrásokat (energiahordozók, víz, talaj, levegő), az élővilágot (növény-, állatvilág), valamint az ember által formált tájat, épített környezetet (településkép, településszerkezet) (MATHIESON – WALL 1982, LIU et al. 1987, BOERS – BOSCH 1994, GUNN 1994, PUCZKÓ – RÁTZ 2001).

A környezet szerepe a turizmusban már az 1970-es és az 1980-as években is kiemelkedő jelentőséggel bírt (OECD 1980, PEARCE 1985). A turizmus természeti és épített környezetre gyakorolt hatásainak figyelembevételénél FARRELL – MCLELLAN (1987) a környezet erőforrásainak használatát helyezi a középpontba, míg INSKEEP (1987) és egyre többen Magyarországon is a tudatos turizmustervezés jelentőségét hangsúlyozzák (LENGYEL 2004, LONTAI – SZILÁGYI 2009).

A legtöbbször talán a turizmus hatására bekövetkező negatív hatások megszüntetését, illetve mérséklését megcélzó fenntartható turizmus kérdéskörével foglalkoznak (KRIPPENDORF 1977, WALL 1997, WTO 2000, PUCZKÓ – RÁTZ 2001, MARTONNÉ 2007), melynek szemléletét az 1980. évi Idegenforgalmi Világkonferencián elfogadott Manilai Nyilatkozatban fogalmazták meg. A fenntartható turisztikai fejlődés gondosan megtervezett és kivitelezett fejlesztésekkel biztosítja a turisztikai kapacitások és termékek mennyiségének és minőségének növelését, őrzi és ápolja a turisztikai célterület környezeti erőforrásait, ezáltal hosszú távon fenntartja annak turisztikai vonzerejét.

A turizmus és a természeti környezet kölcsönösen hat egymásra. A természeti környezet nagymértékben meghatározza a kifejleszthető turisztikai termékek körét, ugyanakkor a turizmus használja a természeti erőforrásokat, de megfelelő beruházásokkal javíthatják is a desztináció természeti környezetét (JENNER – SMITH 1992).

Egyre többen foglalkoznak a globális felmelegedés turizmusra gyakorolt hatásaival is, amely a hagyományos célterületek létét veszélyeztet, átalakulását hozza, illetve újak keletkezését eredményezheti (EDINGTON – EDINGTON 1986).

A turizmus fizikai környezetének hatásai többféleképpen csoportosíthatóak (PUCZKÓ 1999) (6. melléklet).

2.3.4.4. A városi, a vízi és az ökoturizmus várható hatásai

A 4. táblázatban a mintaterületeimet érő legjellemzőbb hatásokat foglaltam össze.

4. táblázat. A mintaterületeimet leginkább érintő környezeti hatások

		Gazdaságra gyakorolt hatások	Társadalmi-kulturális életre gyakorolt hatások	Természetre gyakorolt hatások
Városi turizmus	Pozitív	tőke, befektetők és új innovációk megjelenése, önkormányzati adóbevételek növekedése, szolgáltatásbővítés, infra-, szuprastruktúra fejlődése, új munkahelyek létrejötte, ingatlan és telkek árának emelkedése, nem szezonálisfüggő, city-képződés	összetartás, identitás, életszínvonal erősödése, bővebb programkínálat, város hírnevének terjedése/erősödése, népességnövelő hatás, minőségi társadalmi átalakulás, helyi művészetek újjászületése, új kulturális elemek adaptálása, szakképzettség - nyelvtudás	építkezések, épületek, parkok, közterek felújítása, fejlettebb, környezetkímélőbb új termékek, infrastruktúra, hulladék- és szennyvízkezelés, településképváltozás, településszerkezet
	Negatív	termékek és ingatlanok árának emelkedése, gazdasági profitorientáltság – a helyiek számára is fizetni kell, regionális egyenlőtlenség növekedése, kapacitások kihasználatlansága	kulturális értékek eltűnése, minőségi romlása, hígulása, társadalmi sűrűlődések, a turizmussal kapcsolatos negatív élmények (helyiek, turisták), migráció, veszélyérzet növekedése, zsúfoltság	turisztikai értékek pusztulása, környezetszennyezés, hulladékok, por, zsúfoltság – zajterhelés, növények letaposása, településszerkezet
Ökoturizmus	Pozitív	tudatos ökoturisztikai beruházások megjelenése, ökotermékek – helyi termelőknek magasabb profit, környezetkímélő infrastruktúra (szállások is!), lehetőség az ökokorlátnak, speciális kínálatú szálláshelyek, éttermek, környezeti tudatformálás	környezettudatos/egészséges szemlélet és életmód kialakítása, tudásbővülés – az ökoszemlélet megjelenése, a környezetvédelemmel kapcsolatos jogszabályok betartása, szakképzettség, hagyományok újjáélesztése, programkínálat növelése, népességmegtartó szerep	természeti értékek megőrzése, új fajok visszatelepítése, veszélyben lévő megőrzése, új védett területek kezelésbe vétele, az ökoturizmus létesítményeinek felújítása, hulladék- és szennyvízkezelés az ökológiailag érzékeny területen, élőhely-rekonstrukció, területhasználat-változás, bemutatóhelyek, tanösvények
	Negatív	vállalkozások működésének korlátozása → székhelyváltás → munkahelyek megszűnése, a természeti erőforrások kiaknázása helytelen módon, ökoparkok fenntartásának magas költségei, szezonális, feketeforgalom fennmaradása, főleg kirándulóforgalom	a környezetvédelemmel kapcsolatos jogszabályok be nem tartása, a turizmussal kapcsolatos negatív élmények (helyiek, turisták), helyi hagyományok, szokások eltűnése, szezonális, zsúfoltság	környezetrombolás, környezeti értékek túlterhelése, hulladék és szennyvíz, több útvonal a természeti bemutatóhelyekig – légszennyezés, taposás, erózió, rongálás, területhasználat-változás
Vízi turizmus	Pozitív	a turizmusformához kapcsolódó infrastruktúra kiépítése, horgászat multiplikátor gazdasági ereje, infra-, szuprastruktúra kiépítése, jövedelemteremtés, szolgáltatásfejlesztés	foglalkoztatás- növelés, a vízi környezet értékeinek megismerése, egészséges táplálkozás – hal, szakképzettség, programkínálat növelése, hagyományok újjáélesztése	vízszennyező források kibocsátásának korlátozása, vizes élőhelyekre fokozott odafigyelés, szennyvízkezelés, kijelölt fürdőhelyek kiépítése, ápolása, tájkép változása
	Negatív	gazdasági profit miatt a lakosság számára fizetősé váló rekreációs lehetőségek, szezonális, feketeforgalom fennmaradása	gondatlan viselkedés, balesetek, halálos eset → negatív élmények, szezonális, a turizmustól való függőség kialakulása, zsúfoltság	vadkempingezés, személtelés, napozó-, vegy- és tisztítószeres bemosódása, robbanó motoros járművek vízszennyezése, élővilág zavarása, eutrofizáció, tájkép változása, taposás, zaj-fényszennyezés

Forrás: Saját szerkesztés

3. A MINTATERÜLETEK BEMUTATÁSA

E fejezetben a mintaterületek közigazgatási lehatárolását, természetföldrajzi adottságait, valamint a legfontosabb társadalmi és gazdaságföldrajzi jellemzőiket mutatom be.

3.1. A mintaterületeken fennálló lehatárolási problémák

Hazánk területének lehatárolása egyrészt közigazgatási, másrészt turisztikai alapú. Magyarország közigazgatási egységeinek lehatárolása az 1996. évi XXI. törvényben olvasható⁴. Magyarország Európai Unióhoz történő csatlakozásának egyik alapfeltétele egy fejlesztési dokumentum elkészítése volt, amelynek stratégiai céljait operatív programok tartalmazták (PÉNZES – MOLNÁR 2007). Az akkor létrehozott dokumentumban (Nemzeti Fejlesztési Terv) foglaltaknak igazodnia kellett a korábban létrehozott európai NUTS⁵-szintekhez (KOZMA 2003). Hazánkban hét tervezési-statisztikai régió képezte a NUTS II-es szintet, amelyek fejlesztési céljait hét operatív program foglalta össze. A hét tervezési-statisztikai régió határai (Észak-Alföld, Dél-Alföld, Észak-Magyarország, Közép-Magyarország, Közép-Dunántúl, Nyugat-Dunántúl, Dél-Dunántúl) a korábban meglévő megyehatárokat követték.

A 28/1998. (V.13.) IKIM-rendelet⁶, valamint az 1007/1998. (I. 23.) Korm. határozat⁷ biztosított jogszabályi háttérrel elsőként nyolc, majd a 4/2000. (II.2) Gazdasági Minisztériumi rendelet⁸ módosításának köszönhetően kilenc turisztikai régió létrehozására (MAGYAR TURIZMUS ZRT. 2002) (7. melléklet). A turisztikai régió illetékességi területeinek lehatárolása igazodni látszott a kiemelt üdülőkörzetekhez, illetve a megyehatárokhoz. Struktúrájukban a tervezési-statisztikai régiókhoz hasonlítanak (TÓTH 2005). Elnevezésük gyakorlatilag megegyezik a tervezési-statisztikai régiók nevezékτανával (Észak-Alföld, Dél-Alföld, Észak-Magyarország, Közép-Dunántúl, Nyugat-Dunántúl, Dél-Dunántúl). Kivételt képeznek a kiemelt üdülőkörzeteket lefedő turisztikai régiók nevei: Balaton, Tisza-tó és a Budapest-Közép-Dunavidék.

BEHRINGER és KISS (2001) munkájukban arról írnak, hogy hazánk idegenforgalmi régiói turisztikai kínálatukban jól beazonosíthatóak. Nem értek

⁴ 1996. évi XXI. törvény a területfejlesztésről és területrendezésről. Forrás: INTERNET 12

⁵ NUTS – Nomenclature des Unités Territoriales Statistiques (statisztikai területi egységek osztályozási rendszere). Forrás: KSH

⁶ 28/1998. (V. 13.) IKIM-rendelet – A Regionális Idegenforgalmi Bizottságok, valamint a Regionális Idegenforgalmi Bizottságok munkaszervezeteinek feladatairól. INTERNET 13

⁷ 1007/1998. (I. 23.) Korm. határozat – Az idegenforgalom területi irányításának korszerűsítéséről. INTERNET 14

⁸ 4/2000. (II.2.) GM-rendelet a Regionális Idegenforgalmi Bizottságok, valamint a Regionális Idegenforgalmi Bizottságok munkaszervezeteinek feladatairól szóló 28/1998. (V.13.) IKIM-rendelet módosításáról. INTERNET 15

egyét a szerzőpáros megállapításával, hiszen például egy külföldi turista nem tud jelentős különbséget tenni Észak- és Dél-Alföld között.

Más szakemberek szerint sokkal sikeresebb lehet egy turisztikai régió, ha marketingkommunikációjában egy nemzetközileg is ismert tájféldrajzi nevet (Loire-völgye, francia Rivéra, stb.) használ (MICHALKÓ 2002, TÓTH 2005). A földrajzi nevek marketingkommunikációba történő átvételére a hazai idegenforgalomban is van példa. A kilenc helyett a régiók összevonásával öt, a tájféldrajzi adottságokhoz igazodni látszó régió lehatárolásával is találkozhatunk (7. melléklet). Az így létrejött turisztikai „marketingrégiók” a következők: Dunántúl, Balaton, Budapest-Közép-Dunavidék, Észak-Magyarország, Alföld. Találkozhatunk az „Alföld és Tisza-tó” összevont elnevezéssel is (7. melléklet) (AUBERT 2010). Véleményem szerint az idegenforgalmi régiók ilyen szintű összevonása nem szerencsés. Az „Alföld”, más megnevezésben az „Alföld és Tisza-tó” régió földrajzi adottságait tekintve az alföldi nagytájat fedi le, azonban a bugaci vagy a nyírségi buckavidék és a Tisza-tó vizes attrakciói jelentősen eltérnek egymástól. A fent nevezett ötös lehatárolást követi a Magyar Turizmus Zrt. is nemzetközi marketing-kommunikációjában, viszont az előbbitől eltérő nevezéktant használva: Budapest és környéke (Budapest and surroundings), Balaton (Lake Balaton), Pannónia (Pannonia), Puszták-Tisza-tó (The Pusta and Lake Tisza), Eger-Tokaj Hegyalja (Eger-Tokaj Wine Region) (7. melléklet), amelyek turisztikai kínálatukat tekintve már informatívabb jellegűek.

A tervezési-statisztikai régiók és az idegenforgalmi régiók lehatárolási különbségei közötti eltérés több területet problematikusan érint.

Ahogy a tervezési-statisztikai régiók lehatárolásánál a megyéket vették figyelembe, az idegenforgalmi régiók is többnyire közigazgatási határokhoz igazodnak. Határaik kijelölésekor nem voltak tekintettel sem a tájféldrajzi adottságokra, sem pedig a jogszabályokban kijelölt természetvédelmi területekre. Vannak ugyanakkor olyan fejlesztendő területek, amelyek több megyét, tervezési-statisztikai és idegenforgalmi régiót érintenek. Kiváló példa erre a Hortobágyi Nemzeti Parkhoz tartozó, Tiszavalki-medencében található Tiszafüredi Bioszféra Rezervátum részét képező Ramsari⁹ terület, amely madárrezervátum. A terület két tervezési-statisztikai régióhoz, két megyéhez tartozik, illetve a Tisza-tavi Turisztikai Régió egészen lefedi azt. A rezervátum kezelése pedig a Hortobágyi Nemzeti Park hatáskörébe tartozik. A legújabb közigazgatási átstrukturálódást a járások újjáalakulása eredményezte [218/2012. (VIII.13.) Kormányrendelet] (INTERNET 16), s ez a korábbi tagolást tovább bonyolította.

Jelentkező problémák:

⁹ Ramsari Egyezmény: „Egyezmény a nemzetközi jelentőségű vizes területekről, különösen, mint a vízimadarak tartózkodási helyéről.”. 1971-ben írták alá a szerződést, de 1975-től lépett hatályba. Magyarország 1979-ben csatlakozott a többi országok. Forrás: INTERNET 17.

- A hazai terület- és turizmusfejlesztés intézményrendszerének együttműködése csak részben biztosított (NTS¹⁰ 2004, TS¹¹ 2011, TÓTH 2005), ami problémát jelent a fejlesztési célok megfogalmazásában.
 - A közigazgatási rendszer szabdaltsága miatt problematikus a fejlesztési-pályázati rendszer megalkotása is.
 - Ugyancsak megnehezíti a felszabdaltság az adatbázisok létrehozását és kezelését is. Az idegenforgalmi régiók vagy a turisztikailag frekvenciált települések fejlettségi mutatóinak meghatározása időtrábló, nagy türelmet igényel.
 - Kérdéses az egyes adótípusok, például az idegenforgalmi adó (IFA) kivetése, elszámolása is. Ha tervezési-statisztikai régiókat hasonlítunk össze, akkor Tiszafüred és Poroszló IFA-ja az Észak-alföldi, illetve az Észak-magyarországi Régió mérlegén fog szerepelni. Ha turisztikai régiót vizsgálunk, akkor viszont mindkét település a Tisza-tavi Turisztikai Régióban releváns.
- Mindezek alapján megállapítható: a regionális lehatárolás és az így kialakult intézményrendszer a turisztikai szektor számára kevésbé kedvező.

A regionális lehatárolásból adódó problémák megoldásának egyik alternatíváját a Turisztikai Destinációmenedzsmentek (TDM) kínálhatják, akik a helyi szinten felmerülő igényeket igyekeznek felmérni és képviselni a döntéshozók irányába. A desztinációmenedzsmentek társult településeinek, területeinek turisztikai kínálata közel azonos, így céljaik, megoldandó feladataik közösek. A Tisza-tavi Térségi TDM Egyesület 2009-től szolgálja a turizmus fejlesztését, míg a Debrecen–Hortobágy TDM Szervezete 2010-ben jött létre. Megfelelő szervezettséggel és hatáskörrel ezek a TDM-ek képesek lennének áthidalni a szétszabdaltságból fakadó hátrányokat.

Legalább ilyen fontosak azok a civil szervezetek, amelyek informális módon szerveződve képviselhetik az általuk lefedett közigazgatási határokat átlépő területeket. Több olyan civil szervezet is van, amelyek sikerrel pályáztak uniós pénzekre (például az erdőpusztai Földesi Remény Lovas Egyesület, a hortobágyi Madárkórház Alapítvány vagy a Tisza-Tavi Turizmus Fejlesztő Egyesület). Példaértékű a Balatoni Turisztikai Régió, amely szintén hasonló lehatárolási problémákkal küzd. A civil szerveződés azonban jó úton halad, így például 2001-től működik a Balatoni Civil Szervezetek Szövetsége, vagy 2003-ban létrehozták a Balatoni Borrégiót, amely alapja természetföldrajzi eredetű és nem követi a közigazgatási struktúrát.

Szintén megoldást jelenthet az újfajta területfejlesztési politikák alkalmazása. Jelentőségük abban rejlik, hogy a területek belső szinergiájára építve

¹⁰ A Nemzeti Turizmusfejlesztési Stratégia vitairatát (2004) készítette az Országos Idegenforgalmi Bizottság Stratégiai Munkacsoportjának felkérésére a Gazdasági és Közlekedési Minisztérium Turisztikai Hivatala és a Magyar Turizmus Rt.

¹¹ A Turizmusfejlesztési Stratégia vitairatát (2011) készítette a Nemzetgazdasági Minisztérium.

célozzák meg a fejlesztési irányokat. Ezek alkalmazkodnak az Európai Unió Területi Agendája 2020 dokumentumban megfogalmazott helyalapú megközelítés és szubszidiaritás elvéhez. A fejlesztések létrehozására két szinten van lehetőség. Az egyik az Integrált Területi Beruházás (ITB), amely szubregionális térségeket ölel fel. A területek kiválasztása felülről történik. Több operatív program együttesével valósítható meg integrált stratégia kidolgozásával. Több milliárdos forrás bevonható a területre. A másik a közösségi szinten irányított helyi fejlesztés, a Community-Led Local Development (CLLD). Ezek alulról szerveződő közösségek, melyekben a közösségi irányítás Helyi Akciócsoportokon (HACS) keresztül valósul meg. Hátránya, hogy az ITB-hez képest kevesebb forrás hívható le támogatásként.

3.2. A mintaterületek természetföldrajzi bemutatása

A tájalkotó tényezők – földtani felépítés, domborzat, vízrajz, éghajlat, talaj, élővilág – a turisták számára külön-külön is számos látnivalót kínálnak. A természeti adottságok, az emberi tevékenység tájformáló hatásaival együtt teremtik meg az adott célterület turisztikai imázsának egyik meghatározó alkotó elemét, a tájképi élményt (SULYOK 2006, SZALAI – HINEK 2013). A természeti adottságok ismerete nemcsak a sikeres turisztikai fejlesztések megvalósításához, hanem a fenntartható turisztikai fejlődés biztosításához is elengedhetetlen feltétel (PUCZKÓ 1999, INTERNET 18).

Mintaterületeim Magyarország egyik nagytáján, az Alföldön találhatók. Négy középtáj (Nyírség, Hajdúság, Közép-Tisza-vidék, Észak-alföldi hordalékkúpsíkság) és összesen tíz kistáj érinti a kutatási területet (8. melléklet). A mintaterületeket alkotó kistájak mai domborzati képének kialakulása döntő mértékben a Pannon-tenger visszahúzódását követő folyóvízi felszínformáláshoz köthető, amikor is a gazdag termálvízkészletet rejtő pannon üledékekre a pleisztocén során folyók és patakok rakták le a hordalékukat (BORSY 1991). A pleisztocén végén előbb a Bodrog, majd – megkerülve a Nyírséget – 18-20 ezer éve a Tisza is megjelent a Közép-Tisza-vidéken (GÁBRIS – NÁDOR 2007). A Tisza csak fokozatosan foglalta el a mai helyét. Az évről-évre ismétlődő árvizek alkalmával a folyóvízi feltöltés-elegyengetés révén jöttek létre a vizekben bővelkedő Közép-Tisza-vidék „tökéletes” síkságai, amelyek felszínéből az egykori folyómedreket kísérő folyóhátak is csak 1-3 méterrel emelkedik ki, s melyek felszínét a szél formálta jellegzetesre (szélbarázdák, garmadák, parabolabuckák, lösztakaró).

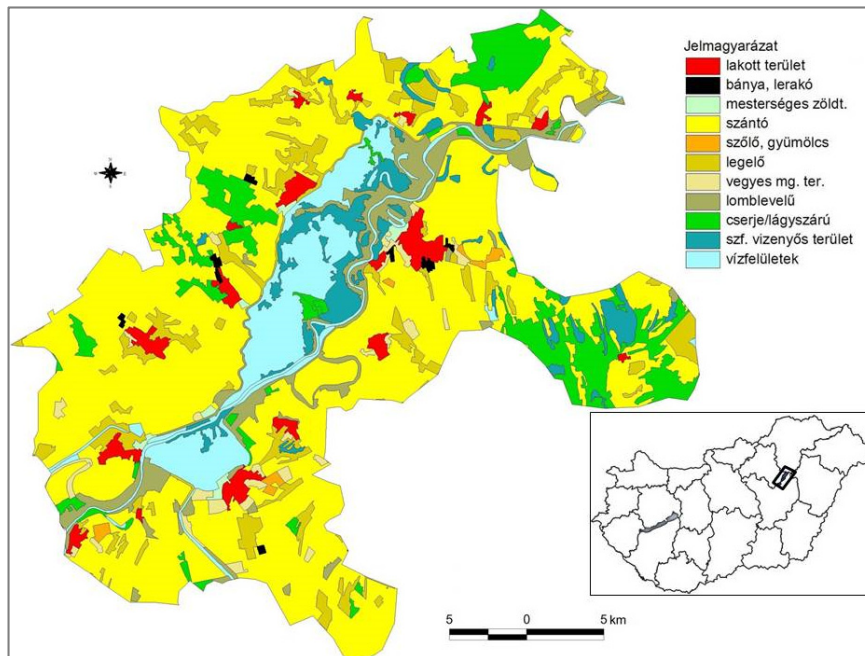
A 19–20. század árvízmentesítési, folyószabályozási, lecsapolási, belvízlevezetési munkálatainak következményeként alapvetően megváltozott az egész Közép-Tisza-vidék arculata. A folyamat leglátványosabb példáját az egykor vizekben bővelkedő Hortobágy – a legeltető állattartás színhelyéül szolgáló – pusztává válása adta. A leginkább elszikesedett területek gazdaságos hasznosítása érdekében pedig 1918-ban megépültek az első halastavak (Öreg-tavak). Továbbiak építésével, napjainkra a Hortobágyi-halastavak Közép-Európa egyik legnagyobb

(17 medence, 6 ezer hektár), a vonuló madarak százezres tömegének pihenőhelyet biztosító tórendszerét képezik.

A 20. század második felében legnagyobb tájformáló hatása a Kiskörei Vízlépcsőhöz kapcsolódó Tisza-tó kialakításának volt. A tározó vízszintjét az eredeti tervek szerint három ütemben kívánták megemelni, ám a harmadik vízszintemelítés késlekedésével elég gyorsan kialakult a mintegy 127 km² kiterjedésű, szigetekkel tagolt, az egykori ártéri síkságok gazdag élővilágát idéző sekély víztér. Mindez a tározó tervezett funkciójának a bővítésére készítette az illetéseket, akiknek meghatározó feladata a természetvédelem és a turizmus lett.

A kedvező irányú fordulat kezdete az ember természetalkító, tájformáló tevékenységében 1973-ra, a Hortobágyi Nemzeti Park (HNP), illetve 1977-re, a Bükk Nemzeti Park (BNP) megalakítására tehető. A folyamat az Európa Unió által nyújtott támogatásoknak köszönhetően az ezredfordulótól látványosan felgyorsult (LIFE, KEOP, ÉAOP és ÉMOP). Ennek keretében számos, a vizes és a pusztai élőhelyek, a gyepterületek rehabilitációját, továbbá a mocsarak védelmét, az árvízvédelmet, a komplex tájrehabilitációt szolgáló, egyben a turizmust segítő, a természeti értékeket bemutató beruházások valósultak meg (INTERNET 19).

A Tisza-tavat övező települések felszínborítását és területhasználatát bemutató térkép nagyon jól összegzi a tájhasználatban bekövetkező változásokat (3. ábra).

3. ábra. A Tisza-tavat övező települések felszínborítása és területhasználata
Forrás: Vasvári et al., 2010

A duzzasztómű megépítéséig a holtágak, morotvák között puhafás ligeterdők, galériaerdők váltakoztak nagy kiterjedésű szántókkal, legelőkkel, gyümölcsösökkel. A természetes keményfa ligetek napjainkra igen kis területre szorultak vissza (OLÁH – TÓTH 2008). A mai tó területe korábban szintén mezőgazdasági terület volt. A Tisza-tó menti települések külterületén (90 000 ha) továbbra is a szántók dominálnak (56%), a duzzasztás hatására vízzel borított területek és a cserjések 9-9%-kal részesednek (VASVÁRI et. al. 2010).

Áttekintve a természeti adottságokat és ismerve a vizsgált tájak felé irányuló turisztikai keresletet, kétségtelen, hogy napjainkban a turisztikai vonzerő meghatározó elemét a gazdag termálvízkészlet jelenti. Ám a térség – mindenekelőtt a Tisza-tónak, valamint a halastavaknak köszönhetően – a vízparti üdülésre és a vízisportokra, illetve a horgászturizmusra is kiválóan alkalmas. Ezeket a tevékenységeket még vonzóbbá teszi a terület magas napsütéses órákkal (1900–2000 óra), magas nyári hőmérséklettel (21–22°C), kellemes víz hőmérséklettel (~20–21°C) és kevés csapadékkal (500–550 mm) jellemezhető klímája (PÉCZELY 1998). A nyári üdülés ideális jellemzői: a tiszta, nyugodt, kiszámítható és derűs időjárás (RÁTZ 2006).

A mintaterületek napjainkban látványosan növekvő turisztikai vonzereje a természeti értékekre, a hagyományos tájhasználatra alapozó ökoturizmus. A Tisza-tó, a halastavak, valamint a rehabilitált mocsári és szikes pusztai élőhelyek különleges növény- és állatvilágának látványos keretet biztosít a tájképi élmény. A nagy kiterjedésű vízfelület, a puhafás ligeterdő és a víz kontrasztja a Tisza-tónál, a hortobágyi puszta egyedisége, nyíltsága, évszakonként változó látványosságai (madárvonulás, kihajtási ünnep, stb.) és színvilága, attraktív időjárási jelenségei (déli báb, viharok) meghatározó elemei az e tájról alkotott miliőnek (MICHALKÓ – RÁTZ 2005). Továbbszínesítik a képet a kilátópontként is kitűnő kunhalmok (TÓTH 2003), de rácsodálkozhatnak a látogatók a szikes talajok (STEFANOVITS 1992) mikroformáira, a szikpadkák, szikerek, sziklaposok világára is.

3.3. A mintaterületek társadalom- és gazdaságföldrajzi jellemzése

3.3.1. A kutatási területek település- és társadalomföldrajzi adottságai

A mintaterületek települései között tizenkét község, három város és egy megyei jogú város található. Nyolc település a hátrányos helyzetű települések közé tartozik. A legkisebb lakónépességű Újlőrincfalva a maga 250 lakosával, a legnagyobb lakónépességű pedig Debrecen, ahol 205 000 fő él. A mintaterület népsűrűsége Debrecen (444 fő/km²) kivételével messze elmarad az országos átlagtól (2014-ben 108 fő/km²). A legkisebb népsűrűségű települések Hortobágy és Újlőrincfalva (mindkét településen 5 fő/km² a népsűrűség) (KSH 2014).

A 9. mellékletben láthatjuk Magyarország és a vizsgált települések korfáját. Jól ábrázolják a mintaterület öregedő társadalmát, illetve a 65 év feletti korosztályban a női nem arányának túlsúlyát.

A települések öregedési indexe szintén alátámasztja (5. táblázat) az öregedő társadalmi struktúrát (MONOSTORI 2009). Legrosszabb helyzetben a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei települések állnak, közöttük is Tiszabólna (2,84), Borsodivánka (2,98) és Tiszavalk (3,03). Ezeken a településeken három 65 év feletti idős jut egy 14 év alatti gyerekre. A legjobb helyzetben Tiszanána (0,78) és Kisköre (0,9) települések vannak, de Tiszaderzs (1,03), Tizzaszőlős (1,07) és Sarud (1,09) öregedési indexe is az országos szint alatt marad (KSH 2014). Mind a gazdasági aktivitás, mind pedig a turizmus szempontjából kedvezőtlen a magas öregedési indexű települések jövője. A kedvezőtlen munkaerőpiaci folyamatok forrása lehet a humánerőforrás, valamint az innovatív készségek hiánya, amely a szolgáltatói szektorban a szakképzettek arányának csökkenéséhez vezethet (JURAY 2004a). Az idősebbek sokkal érzékenyebbek a turizmus negatív hatásaira, számukra egyértelműen problémát jelent a zsúfoltság, a környezetkárosodás, a zajhatás, amely korlátozza a pihenést, bizalmatlanok az idegenekkel szemben, stb. (GARLAND 1984, BRUNT – COURTNEY 1999, RÁTZ 1999, EKÉNÉ – BAROS 2007 és KUNDI 2013).

5. táblázat. A vizsgált települések öregedési indexe a 2013-as népességszám alapján

	Tiszanána	Kisköre	Tiszaderzs	Tizzaszőlős	Sarud	Magyarország	Debrecen	Abádszalók	Poroszló	Hortobágy	Újljórcfalva	Tiszafüred	Tiszadorogma	Négyes	Tiszabólna	Borsodivánka	Tiszavalk
Öregedési index	0,78	0,9	1,03	1,07	1,09	1,17	1,2	1,3	1,3	1,3	1,37	1,5	1,7	2,2	2,84	2,98	3,03

Forrás: KSH, 2014

Hazánkban több megyére kiterjedő romakoncentráció figyelhető meg, ennek egyike a Közép-Tisza-vidék. Főképpen a Tiszától északra Heves és Borsod-Abaúj-Zemplén megyékben találkozhatunk magasabb arányszámokkal. A Tisza-tavi települések között főként Tiszanána (44% a roma lakosság aránya) és Sarud (34%) települések érintettek. Néhány éven belül ezeken a településeken is megtörténhet az etnikai csere (PÁSZTOR – PÉNZES 2012). Nemcsak a romák magas születési rátája miatt, hanem a magyarok elvándorlása és öregedő korstruktúrája miatt is növekszik a roma származásúak aránya. A roma lakosság köré épült sztereotípiát kevésbé teszi vonzó desztinációvá a településeket. Az önkormányzati költségvetés nagy részét a szociális ellátásra használják fel, kevesebb marad a pályázati források lehívásához szükséges önerő előteremtéséhez. A magyar és roma lakosságon túl a Tisza-tavi települések esetében realizálható egy magasabb számú német kisebbség a német nyugdíjasok lakásvásárlásának köszönhetően. 2001 és 2006 között közel 75–100 ingatlanvásárlást ábrázol MICHALKÓ 2011-ben közétett

térképe. Hortobágy esetében nem számolhatunk nemzetiséggel, sőt a roma etnikum becslése során is két főről számoltak be a megkérdezettek. Debrecen etnikai összetétele színes képet mutat. A romák számát 10 000 főre becsülték 2012-ben.

A társadalmi szerkezet hozzájárul a térségben élők megélhetési problémáinak, az aktív lakosság magas munkanélküliségi rátájának a kialakulásához. Magyarország munkanélküliségi rátája 2015-ben 6,83% volt (KSH). Az érintett megyékben az országos értéket meghaladó mértéket mutatott a munkanélküliségi ráta. Hajdú-Bihar megyében 11,27%, Borsod-Abaúj-Zemplén megyében 9,1%, Heves megyében 8% volt. A legkisebb értéket Jász-Nagykun-Szolnok megyében mérték, 7,15%.

A dolgozó aktív keresők a gazdasági ágazati szerkezetben egyenlőtlenül oszlanak el. A primer és szekunder ágazat a Tisza-tavi településekre és Hortobágyra jellemző. A terciér és kvaterner szektor pedig Debrecenre koncentrálódik.

3.3.2. A mintaterületek térségének, agráriumának és iparának a bemutatása a turizmus szempontjából

A turizmus nemzetgazdaság ágazati megoszlását vizsgálva 2011-ben a szálláshely-szolgáltatás, vendéglátás képezte a GDP 1,7%-át (KSH 2014). Ez az érték ennél magasabb, hiszen a turizmus bevételi mérlegén több mérőszám is szerepel (idegenforgalmi adó, turisztikai szolgáltatások, egyéb multiplikátor tényező), ami növeli az idegenforgalom részesedését a GDP-ből. A KSH Turizmus és vendéglátás, 2015 című kiadványában olvasható, hogy az ágazat 2013-hoz képest 2014-ben 5%-os növekedést mutatott a bruttó hozzáadott értékkel mért teljesítményt illetően. Magyarország turizmusiparának részesedése az EU-28-ban abszolút értéket számítva 2,2% (EUROSTAT 2014). A 2014-es Szolgáltatásmarketing konferencián Horváth Gergely, a Magyar Turizmus Zrt. vezérigazgatója arról számolt be, hogy az Európai Unió gazdasági ágazatai között a GDP növelésében a turizmus az előkelő II.–III. helyet foglalja el.

A gazdasági ágazatok bruttó hozzáadott értékének megoszlását vizsgálva megállapítható, hogy Hajdú-Biharban a mezőgazdaság (43%) és a szolgáltatások (34%) aránya messze kiemelkedik. Borsod-Abaúj-Zemplén megyében az ipar szerepe (34,5%) nagyobb, a másik két megye mutatói jóval szerényebbek (KSH 2014).

A mintaterületek éghajlati és talajadottságai összességében a szántóföldi növénytermesztésnek kedveznek, ám tájanként olykor markáns különbségek lehetnek. Míg a jobb termékenységű talajokon (például Hajdúság) a szántóföldi növények, mindenekelőtt a gabonafélék termesztése a meghatározó, addig a rossz talajadottságú területek kiterjedt legelőin (például Hortobágy) az állattenyésztés a vezető ágazat. Az agrárterületek egyik legjelentősebb kiegészítő szolgáltatása a falusi turizmusra épül.

A mezőgazdaság turizmusban betöltött jelentősége különösen azokon a területeken érződik, ahol a gazdaság élénkítése más eszközökkel nehezen hozható mozgásba. A szakirodalom gazdag nevezéktant használ, például farm-, rural-, agri-, agro-, zöld és lágy turizmus (PEARCE 1990, FLEISCHER – PIZAM 1997, FONT – TRIBE 2001, TURCHANY 2006, RANDELLI et al. 2014). Hazánkban és szomszédos országainkban a falusi vagy a vidéki turizmus elnevezés a leghasználatosabb (FEHÉR – KÓRÓDI 2007, DÁVID et al. 2007, MICHALKÓ 2012).

Mintaterületeimen a falusi turizmus a Tisza-tó térségében és Hortobágyon jellemző. Jóllehet Debrecen piacain megjelennek a mezőgazdasági őstermelők, de jelentős turisztikai vonzerejük nincs. A Tisza mentén a helyi alapanyagokra alapozódó gyékényszövés, vesszőfonás, fazekasság és csipkekészítés, Hortobágyon a bőrdíszműkészítés hagyományai ma is élnek, de a mesterségek használati tárgyai a tájházakban is megtekinthetők. Hortobágy legnagyobb foglalkoztatói a Hortobágyi Halgazdaság Zrt., a Hortobágyi Természetvédelmi és Génmegőrző Kht., a Hortobágyi Lúdtenyésztő Zrt., profiljuk elsősorban a mezőgazdasági termelés. A település bemutatja a régi magyar állattartáshoz kapcsolódó szokásokat, olyan fajták génállományát őrzi, amelyek leginkább fémjelzik a régi magyar agrárgazdaságot. Tematikus utakon vagy a Pásztormúzeum (*1. kép*) és a Kőrszín (*2. kép*) kiállításain keresztül találkozhatnak a régi – ma már feledésbe merült – mesterségekkel a turisták. Vendéglátóhelyeit a pusztai élethez kötődően többnyire a felújított csárdák adják. A 2007–2013-as fejlesztési ciklusban külön figyelmet kapott a hortobágyi csárdákat felfűző tematikus út létrehozása, ami egyben a csárdák rekonstrukcióját is jelentette. A csárdák ételkínálatában vagy a soros vásárokon lehetőség van a helyi kézműves alkotások vagy a szürkemarha- és mangalicatermékek megvásárlására.

Mintaterületeim mindig – Debrecen kivételével – az ország belső periferiáinak számítottak és számítanak ma is (MTA RKK ATI 2002, LŐCSEI – SZALKAI 2008, CSETE 2009, VASVÁRI et al. 2011). Az 1960-as évek nagy iparosítási hulláma elkerülte a térséget: hiányzott a nyersanyag, az energiahordozó, illetve a szállításhoz szükséges infrastruktúra is. A rendszerváltást követően tovább romlott a helyzet, mikor az árutermelő mezőgazdaság piacának beszűkülésével a Tisza-tó környéki települések válságba kerültek (RADICS 2008).

Bár Debrecenben sem volt számottevő a szocialista iparosítás, de néhány iparág jelen volt (például élelmiszeripar, vegyi- és műanyagipar, könnyűipar, fém- és gépipar, nyomdaipar, dohányipar). Ezek közül ma már csak a gyógyszeripar tölt be vezető szerepet a város életében (például TEVA gyógyszergyár). Napjaink legaktívabb ipari területei az ipari parkok. Debrecenben négy (Debreceni Regionális és Innovációs Ipari Park, Delog Debreceni Logisztikai Központ és Ipari Park, Debreceni Egyetemi Ipari Park, Nyugati Ipari Park) működik (INTERNET 20).

Hortobágy az élelmiszeripar számára felhasználható hús, főként szarvasmarha és hal biztosítására, illetve a hagyományokra épülő kézműiparra támaszkodik. A Tisza-tónál szinte csak a kézműipar van jelen, bár 2013-ban

Tiszafüreden letették a City Ipari Park alapkövét. A közel 200 millió Ft-os pályázat új munkahelyeket generál majd a térségben.

Mintaterületeim ipari turizmusban betöltött szerepe azonban nem jelentős. A Debrecen iparához kapcsolódó turizmus vagy „gyárlátogatás” jellegű, vagy a hivatásturizmust erősíti, illetve az egykori ipari létesítmények átalakításával a turisztikai infra- és szuprastruktúra részei lesznek (például az egykori Hortobágyi Malomból Malom Hotel lett). Hortobágyon kisebb vállalkozások foglalkoznak kosárkészítéssel, illetve fazekassággal.

A Tisza-tavi térség legnagyobb ipari létesítménye a Kiskörei Vízerőmű. Elsősorban szervezett szakmai vezetéssel kísért csoportos látogatást engedélyez a vízerőmű vezetősége. 2014-ben azonban, a 40. évét ünneplő létesítmény programokkal várta a kirándulókat (3D-s terepasztal). Kisköre mellett megemlíthető a híres abádszalóki csipkekészítés bemutatóháza, illetve az ipari turizmusban jelentősebb szerepet betöltő egykori Eppinger-féle malom, amely fogadóként üzemel.

3.3.3. A településeken elérhető szolgáltatások és azok turisztikai jelentősége

Európa szerte a szolgáltatások gazdasági súlyát az 1980-as évektől érezhetjük. Hazánkban a szolgáltatási szektor megerősödése a rendszerváltást követően vett lendületet.

Debrecen közlekedési csomópontot képez Kelet-Magyarországon (10. melléklet). Összeköttetésben áll az M35-ös autópályán keresztül az M3-as autópályával, főútjaival pedig a környező megyeszékhelyekkel. A mintaterületeket Debrecennel összekötő 33-as főút a Hortobágyon halad keresztül felfűzve a Tisza-tavi térséget is egészen Füzesabonyig. A Tisza-tavat érintő másik főút a 34-es. A főútvonalakkal szinte párhuzamosan fut a vasúthálózat is. Távolsági helyközi buszjáratok minden települést érintenek. Debrecenben található Magyarország öt nemzetközi repülőtéréből a második legnagyobb, a Debrecen Airport (INTERNET 21).

Helyi közösségi közlekedés Debrecenben és Tiszafüreden van. Debrecenben autóbuszok, trolibuszok és villamosok szolgálják ki a közlekedőket.

A turizmus szempontjából meg kell említeni a területen igénybe vehető speciális közlekedési eszközöket. Debrecenben például a Zsuzsi Erdei Vasút vagy a szezonálisan áprilistól novemberig közlekedő városnéző kisvonat. Hortobágyon a Halastavi Kisvasúton és a Pusztaszafarihoz használt járművön utazhatunk. A Tisza-tónál elsősorban vízi járművek bérlésére nyílik lehetőség a kikötőkben.

A többi vonalas infrastruktúra megemlézése úgy gondolom, hogy nem releváns.

A lakossági szolgáltatások intézményi ellátottságát tekintve bölcsőde Debrecenben, Tiszafüreden és Abádszalókon található. Az óvodai ellátottság tizenegy településen adott. Az oktatási intézmények közül az általános iskolák száma összesen ötven, amelyek tizenkét településen oszlanak el. Középiskolai

intézmények csak Debrecenben és Tiszafüreden vannak. A felsőoktatás egyedül Debrecenre korlátozódik.

A Központi Statisztikai Hivatal adatai alapján Hortobágy és Borsodivánka kivételével minden település rendelkezik könyvtárral. Debrecenben működik számos szakkönyvtár mellett az ország második nemzeti könyvtára is.

A mintaterületen egyedül Debrecen rendelkezik a turisták biztonságát is szolgáló széleskörű egészségügyi ellátó hálózattal. A kisebb települések közül szakorvosi ellátást tud nyújtani Tiszafüred, illetve Tiszafüreden és Abádszalókon gyermekorvosi ellátás is van. Négyes, Tiszadorogma, Tiszavalk, Újlőrincfalva és Tiszaderzs településeken nem működik sem házi, sem gyermekorvosi ellátás. Négyes, Tiszabábolna, Tiszadorogma, Tiszavalk, Újlőrincfalva és Tiszaderzs településeken pedig gyógyszerár, illetve kihelyezett főkgyógyszerár sem található.

A rövid múlra visszatekintő turisztikai célterületeken, ill. zöldmezős beruházásoknál előfordul, hogy az alapinfrastruktúra kiépülése párhuzamosan folyik az idegenforgalmi infra- és szuprastruktúra létesítményeinek kiépülésével (MARTONNÉ 2009). Az egyik legfontosabb kínálati elemet, a szálláshelykínálatot az 5.1.3. alfejezetben ismertetem.

A szálláshelyeken kívül fontos a turistákat kiszolgáló vendéglátóhelyek száma is. Debrecen vezető helyzete nem meglepő, a mintaterületek összes vendéglátóhelyeinek (1 492) 81%-a a cívisvárosban volt. Látszik a Tisza-tavi térség négy településének frekvenciája: Tiszafüreden 113, Abádszalókon 45, Poroszlón 32 és Kiskörén 25 vendéglátóegység várta a vendégeket 2012-ben. Hortobágy a többi apró község között még így is kiemelkedő helyen állt a maga 13 vendéglátóhelyével. A vendéglátóhelyek között kiemelkedő helyet foglalnak el az éttermek: a mintaterületen összesen 676 volt elérhető a turisták számára, ennek 79%-a Debrecenben.

A másodlagos turisztikai szuprastruktúra mintaterületi koncentrációja szintén Debrecenhez kötődik. Mind a kereskedelmi (bevásárlóközpontok, áruházak, speciális szaküzletek), mind pedig az egyéb létesítmények (pénzváltók, kölcsönzők), illetve a személyes szolgáltatások biztosítása (fogászat, kozmetika) itt tekinthetőek teljes körűnek. Áruházak és bevásárlóközpontok (Penny, COOP, CBA, Lidl, Spar, Tesco, Auchan), pénzüzetek, illetve elsősorban a szépségipar (kozmetika, fodrászat) szolgáltatásai a nagyobb Tisza-tavi településeken is elérhetőek (Tiszafüred, Abádszalók, Kisköre, Poroszló). A kiegészítő turisztikai szolgáltatások között kiemelt szerepe van a tájékoztatásnak, amely a helyi Tourinform Irodákon keresztül érhető el. Debrecenben, Hortobágyon, Tiszafüreden, Abádszalókon, Kiskörén és Poroszlón működik Tourinform Iroda.

A szórakozási lehetőséget biztosító helyszínek is részét képezik a turisztikai infrastruktúrának. A KSH adatai alapján a mintaterületeken az italüzletek és a zenés szórakozóhelyek száma 2012-ben összesen 525 volt. Egyedül Újlőrincfalván nem találkozhattunk ilyen típusú létesítménnyel. A legtöbb természetesen Debrecenben volt (419).

Debrecen több száz programmal és rendezvénnyel várja a turistákat egész évben. A szabadtéri rendezvényeken kívül rendezvényközpontok (Főnix Csarnok, Kölcsey Központ, Lovarda), színházak (Csokonai Színház, Víg Kamaraszínház, Horváth Árpád Stúdiószínház, Vojtina Bábszínház), múzeumok (Déri Múzeum, Bocskai István Múzeum, Medgyessy Ferenc Emlékmúzeum), mozik (Debreceni Cinema City, Apolló Mozi, Alfa Mozi, Delta Mozi) biztosítják a kínálatot.

A 2014-ben átadott Nagyerdei Stadion (3. kép) a régió legnagyobb futballstadionja, ezen kívül a Debreceni Jégcsarnok, a Hódos Imre Sportcsarnok, az Oláh Gábor utcai stadion, a Debreceni Sportuszoda, a salakmotorpálya szolgálja ki a helyieken kívül az ideérkező sportolókat és szurkolókat. Az extrém sportok kedvelőit a debreceni paintball pályákon és a Koppány Kalandparkban várják.

A debreceni fürdők (Debreceni Gyógy- és Fürdőközpont, Kerekestelepi Termálfürdő, Szeged Utcai Szabadidőpark), valamint az Aquaticum Mediterrán Élményfürdő tovább színesítik a kínálatot. Szintén alkalmas fürdésre a debreceni „Macs-Balcsinak” becézett nagymacsi tóstrand is. Debrecen környékén mesterségesen kialakított jóléti tavak (Fancsikai-horgásztavak, Vekeri-horgásztó, Látóképi-víztározó), illetve az Erzsébet-, Diána-, Kócos-, stb. horgásztavak kínálnak halfogási és kikapcsolódási lehetőséget.

Hortobágy legnagyobb kulturális programjai rendezvényekhez (hídi vásár, Szent György napi ki- és behajtás, stb.), kiállításokhoz (Körszín, Pásztormúzeum, Égerházi Imre Galéria) kötődnek. A konferenciák gyakori helyszíne a Hortobágyi Nemzeti Park Látogatóközpontja (4. kép). A természet iránt érdeklődők elsődleges célterülete Hortobágy. Számos túraútvonal (kerékpáros, vízi, lovas) található a területen. A Hortobágy környéki tavak többsége a Hortobágyi Halgazdaság tulajdonában van. Közülük az Ohati III-as horgászható a nyilvánosság számára igénybe vehető. Ezen kívül a Hortobágy-Berettyó, valamint a Keleti- és a Nyugati-főcsatorna kínál még horgászati lehetőséget.

A Tisza-tavi települések kulturális kínálata is többnyire a rendezvényekre (abádszalóki nyár, Tiszafüredi Halas Napok), kiállításokra (Nyúzó Gáspár Fazekas Tájház – Tiszafüred, Kiss Pál Múzeum – Tiszafüred, Babamúzeum és Faluház – Abádszalók, Falumúzeum – Kisköre) koncentrálódik. Az aktív turizmus színtereit jelentik a tiszafüredi Robin Kalózsziget Kalandpark, a Tisza-tavat övező kerékpárút és a tiszafüredi kerékpáros centrum, az abádszalóki vízisípálya – wakeboard (jet ski, „banánozás és fánkozás”). További vizes sportok üzésére (kajak-kenu, csónak) a Tisza-tó a legkiválóbb célterület. A sportok közé tartozó horgászat is erre a területre – Tisza és Tisza-tó – összpontosul. Termálfürdő található Tiszafüreden és Abádszalókon. Szabadvizű strand van Tiszafüreden, Abádszalókon, Kiskörén, Tiszanánán, Sarudon és Poroszlón. A horgászok számára a Tisza és a Tisza-tó kínálja az egyik legnagyobb halfogási lehetőséget, melynek infrastruktúráját kikötők, horgászhelyek és szakboltok adják.

3.3.4. A K+F+I szektor turizmust segítő szerepe a vizsgált területen

A kutatás, fejlesztés és innovációs fejlődés nem maradhat el a turisztikai fejlesztésekből sem. Debrecen nemcsak a hazai, hanem a külföldi vendégek körében is népszerű célterület az egészségiparban. A Debreceni Klinikán kívül magánpraxisok, vállalkozások kínálják szolgáltatásaikat (például az Ideal Med Esztétikai Centrum).

A novumok közül az egyre terjedő startupokat emelném még ki, amelyek internetes és napjainkban egyre inkább mobil alkalmazásokon keresztül támogatják az utazási döntést, magát az utazás megszervezését, illetve az utazási szolgáltatások értékesítése is lebonyolítható rajtuk keresztül.

Hazánkban a startupoknak egyre nagyobb jelentősége van. Fejlesztésüket a Nemzeti Innovációs Hivatal és az NGM Technológiai Inkubátor Programja támogatja. Ezen alkalmazások között kell megemlíteni a PocketGuide-ot, amely egy személyre szabott útikönyv (INTERNET 22). A PocketGuide alkalmazás Debrecenben 5 (Szabadság őrvárosa, Cívis hagyományok, A Debreceni Református Kollégium Múzeuma, Nagyerdei barangolás, Nagyerdei Kultúrpark), a Hortobágyon 3 (Hortobágy nevezetességei és történelme - Pásztorok tündérországa, A hortobágyi puszta élővilága, Pusztai Állatpark) túraútvonal megtekintését teszi lehetővé. A Tisza-tó legismertebb alkalmazásai közé tartozik a TAVIHAR, amely a Belügyminisztérium Országos Katasztrófavédelmi Főigazgatóságának tavi viharjelző alkalmazása. A Tisza-tó Nemzeti Programban szerepelnek továbbá a 2012–2014, illetve a 2014–2020 közötti időszak fejlesztési elképzelési között a kutatást és fejlesztést célzó prioritások (INTERNET 23).

4. ANYAG ÉS MÓDSZER

A fejezet a dolgozat elkészítéséhez felhasznált adatbázisokat és módszereket taglalja. Bemutatja a kérdőíves felmérések részleteit, továbbá az alkalmazott statisztikai és geoinformatikai módszereket.

4.1. Az elméleti kutatás megalapozása, a felhasznált adatbázisok összeállítása

A szekunder kutatás során a nemzetközi és a hazai szakirodalmat témaspecifikusan tártam fel. Könyvtárak, internetről letölthető adatbázisok, úgymint a KSH, az Országos Területfejlesztési és Területrendezési Információs Rendszer (TeIR), a Nemzeti Fejlesztési Ügynökség (NFÜ) (megszűnését követően az „eupalyazatiportal.hu”, INTERNET 24), az Európai Travel Commission (TourMIS) és a World Travel & Tourism Council adattárai, valamint a ScienceDirect és az Elektronikus Információszolgáltatás (EISZ) folyóirat-gyűjteményei biztosítottak lehetőséget. Az így begyűjtött adatok után három nagy adatbázisom lett. Az egyiket a statisztikai adok, a másikat a fejlesztési pályázatok paraméterei, a harmadikat az önálló kutatás során végzett primer adatok, a kérdőívek adták.

A dolgozatban felhasznált adatbázisok zöme a 2000-től 2016 áprilisa közötti statisztikai adatokat és állapotokat mutatja be.

A munka során elkészített adatbázis feldolgozása, valamint az eredmények prezentálása diagramok, grafikonok, térképek segítségével történt. A kérdőíves attitűdvizsgálat adatainak feldolgozásához az összegyűjtött adatokat IBM SPSS (Statistical Package for the Social Sciences) adatbázis-kezelő szoftverben kódoltam, illetve rögzítettem, majd ezzel, valamint az MS Office Excel 2013-as program segítségével elemeztem. A térképes ábrázoláshoz Quantum GIS (QGIS) open source (nyílt forráskódú) és ArcGIS szoftvereket használtam. A dolgozatban bemutatott eredményeket a MS Office 2013-as programcsomag alkalmazásaival szemléltettem.

4.2. A kérdőíves felmérés során alkalmazott módszerek

A kérdőíves vizsgálatok az empirikus kvantitatív kutatási módszerek közé tartoznak (MOODY 2002, BRYMAN 2005, INTERNET 25). A kérdőívek arra szolgálnak, hogy megismerjük az emberek gondolkodását, érzelmeit és szándékait (GRIFFIN 2001), bár az emberek ilyenkor tudják, hogy megfigyelik őket, így viselkedésük, válaszaik eltérhetnek a valóságtól (GIDDENS 1995).

Az adatfelvételeknek több módzata ismert a kutatási téma, a kérdéstípusok, a mintavételi, valamint a lekérdezési eljárás módok függvényében (VICSEK 2006, MARJAINÉ SZERÉNYI 2011, NAGY 2012). A módszerek

áttanulmányozása után az egyéni személyes lekérdezést, azon belül is a Paper and Pen Interviewing (PAPI) módszert választottam. Előnye, hogy a személyes kontaktus révén olyan kiegészítő ismereteket kaphatunk, amelyek az online (CAWI - Computer-assisted Web Interviewing) felületen történő lekérdezéskor nem érhetők el. Továbbá a személyesen feltett kérdésekkel elkerülhető a különböző fogalmak félreértelmezése. Hátránya, hogy jelentős idő- és költségráfordítást, illetve magas felkészültséggel rendelkező kérdezőbiztost igényel (MOLNÁR 2010, INTERNET 26).

Debrecenben, Hortobágyon, Abádszalókon, Tiszafüreden, Poroszlón, Sarudon, Kiskörén mintavételi pontokat jelöltem ki úgy, hogy azok egyszerre legyenek alkalmasak a helyi lakosok, illetve a turisták megkérdezésére is. Azért ezeket a Tisza-tavi településeket választottam, mert lélekszámuk és jelentős idegenforgalmuk miatt alkalmasak a Tisza-tavi térségre vonatkozó sajátosságok vizsgálatára. A hatékonyabb lekérdezés miatt a településeken a kérdőívezéshez olyan csomópontokat választottam ki, amelyeknek magas a turisztikai látogatottsága, illetve a lakosok mindennapi élettereként is funkcionálnak (*11. melléklet*). Így összesen hetvenegy mintavételi helyem lett. Kiválasztásukhoz jelentős helyismeretre volt szükségem. Debrecen esetében saját ismeretanyagomra támaszkodtam, míg más települések esetében a kérdezőbiztosaim személyében voltak kiváló helyismerettel rendelkezők, többen helyi lakosok az érintett településen.

A Tisza-tavi települések közül a fent említett öt település mellett a lakossági kérdőívezésbe bevontam Tiszanánát (*11. melléklet*), illetve Tiszaderzs és Tiszaszőlős településeket. Tiszaderzsén és Tiszaszőlősen összesen tizenhét főt kellett megkérdezni, így a községek főterén gyűjtöttem be a kérdőíveket.

A felmérésre 2010 nyara és 2014 ősze között került sor. Segítségemre a Debreceni Egyetem Tájvédelmi és Környezetföldrajzi Tanszékének idegenforgalmi szakirányos hallgatói, valamint barátaim és rokonaim voltak. Egy településen a megjelölt mintavételi pontok mindegyikén egyszerre dolgoztunk, biztosítva, hogy mindenki ugyanolyan eséllyel kerüljön a mintába tartózkodási helyétől függetlenül.

Az eredmények bemutatásánál csak az értékelhető válaszokat vettem figyelembe. A „Nem válaszolt” értékekkel nem számoltam.

4.2.1. A mintaterületek lakossági kérdőívei

A mintavétel során torzított mintavételi eljárást alkalmaztam. A lekérdezés véletlen kiválasztással, random-walk módszerrel történt. A mintavétel földrajzi hely szerinti rétegzettségű volt (BABBIE 2003). Ezt figyelembe véve a mintaterületeimhez tartozó tizenhat település lakosságszám meghatározását a KSH adatbázisa, mégpedig a 2001-es népszámlálási adatokból származtatott 2009-es adatok biztosították. Ezek az irányadó számok a lekérdezés elkezdéséhez biztosítottak alapot. A 2011-es új népszámlálási adatok közzlése után korrigáltam a lakosságra vonatkozó kérdőívszámokat. Kérdőíveim korcsoport és nem szerinti megoszlásukban reprezentáltak. A kor szerinti megoszlásban külön lapokon

rögzítettem a reprezentáltsághoz szükséges mintát, azonban a kérdőíveken már az általam létrehozott négy korcsoport szerinti bontást jelölték meg a lakosok.

A nagy mintaelemszám miatt (237 239 fő) a kitűzött cél a lakosság 0,01%-os megkérdezése volt. A 0,01% 2 373 kérdőívet jelentett. Ezeket a három nagy egység arányában osztottam szét, azaz lakosságszáma alapján Debrecen részesedése 86,4% volt (206 582 fő), ami 2050 kérdőívet jelentett. Hortobágy esetében ez az arány 0,63% volt (1 506 fő), ez összesen 15 kérdőív kitöltéséhez adott keretet. Hortobágy esetében – ahogyan azt később a turisták kérdőívénél is – nagyon kis arányúnak tartottam a 15 főt, így a korcsoport és a nem szerinti megoszlás arányát megtartva 100 kérdőívet gyűjtöttem be a településről. Ez, a három nagy egység egymáshoz viszonyított arányát tartva a hortobágyi lakosság 4,2%-a lett, tehát Hortobágy túlerepresentáltnak tekinthető a mintában. A Tisza-tavi településeknek 12,9% (30 657 fő) volt a részesedése, ami 306 kitöltendő kérdőívet jelentett volna. Debrecen és Hortobágy esetében egyszerű volt a helyzet, azonban a Tisza-tavi településeknél újabb arányosítással kellett meghatározni az elemszámot. A 0,01%-os lekérdezési arány annyira alacsony, hogy az 1000 főnél kisebb települések esetében nincs értelme a számításnak. Így a mintába Abádszalók, Tiszaderzs, Tiszaszőlős, Tiszafüred, Poroszló, Sarud, Tiszanána és Kisköre került. Ezen a nyolc településen él a Tisza-tavi mintaterület lakosságának 92,5%-a, ami jól reprezentálja a tizennégy település egészét. A Tisza-tó településeire jutó 306 kérdőív 92,5%-át kellett először kiszámolnom, ami 283, tehát a 8 településre 283 kérdőív jutott. A lakosságszám arányában Abádszalókon 44, Tiszaderzsen 11, Tiszaszőlősen 16, Tiszafüreden 116, Poroszlón 30, Sarudon 12, Tiszanánán 25 és Kiskörén 29 kérdőív kitöltését kellett elvégezni. Abban az esetben, ha a korcsoport és a nem szerinti megoszlás figyelembevételkor az arányosítás nem eredményezett egész értéket, a kerekítés szabályainak megfelelően felfelé kerekítettem. Ebből következik, hogy a Tisza-tavi mintaterület nyolc településén 287 kérdőívet töltöttem ki. Így összesen 2 437 lakossági kérdőívem lett. A lakosok körében készített kérdőívek csak a települések nevében különböznek egymástól (12. melléklet).

4.2.2. A mintaterületek turistakérdőívei

A turisták kérdőíves vizsgálatakor problémaként merül fel, hogy az alapsokaság paraméterei (nem, kor, végzettség, utazási szokások, lakóhely, eltöltött idő) folyamatosan változnak. Az idegenforgalmi statisztikák nem teljesek és specifikus kérdésekre nem alkalmasak. Emiatt egyre több az olyan célzott megkérdezés – piackutatás –, ahol meghatározott témára irányulnak a feltett kérdések.

A hagyományos idegenforgalmi statisztikák az „átlagturista” feltételezéséből indulnak ki, amelyben a turista egyénisége, minőségi jellemzője nem mutatkozik meg. Ennek ellenpárjaként értelmezhető az ún. reprezentatív szűrőpróbaszerű mintavétel. Ez a reprezentatív felvételezés alapján a teljes adatfelvétel helyett, annak alternatívájaként vagy kiegészítéseként értelmezhető

(FEKETE 2006). Így minél heterogénebb az alapsokaság, annál magasabb elemszám szükséges a reprezentatívabb eredmény eléréséhez.

Mintaterületeim turistáinak megkérdezéséhez a szűrőpróbaszerű (random walk) mintavételt választottam. Alapsokaságnak a KSH 2009-es kereskedelmi szálláshelyeken eltöltött vendégszám adatait választottam. Debrecenben ez a 2009-es adat 131 782 fő, míg Hortobágyon¹² 10 344 fő volt. A Tisza-tavi települések esetében – ahogyan a lakossági kérdőíveknél – nem került a mintába mind a tizennégy település. Ennek részben az az oka, hogy több településen (például Borsodivánka, Négyes, Tiszabábolna) nem található kereskedelmi szálláshely. Így olyan öt települést választottam, ahol meghatározó a kereskedelmi szálláshelyen rögzített vendégszám adat (Abádszalók, Tiszafüred, Poroszló, Sarud és Kisköre). Ezen az öt településen található a tizennégy település kereskedelmi szálláshely vendégadatának a 97%-a, ami 41 221 fő. Úgy gondolom, hogy az öt településről vett minta jól tükrözi a kiválasztott Tisza-tavi mintaterület egészét.

Összesen Debrecen, Hortobágy, Abádszalók, Tiszafüred, Poroszló, Sarud és Kisköre kereskedelmi szálláshelyeken regisztrált vendégeinek a száma a 2009-es KSH adatok alapján 183 347 fő volt. Célul tűztem ki, hogy minimum az 1000 fős elemszám lekérdezést elvégezzem. A vendégszám adatok arányosításával határoztam meg a mintaszámot. A Tisza-tó településeinek esetében további arányszámokkal dolgoztam az öt település egymáshoz való viszonyításában. A turista kérdőívek adatbázisában 651 debreceni, 135 hortobágyi, 34 abádszalóki, 126 tiszafüredi, 30 poroszlói, 15 sarudi és 9 kiskörei kérdőív szerepel. Az 1000 fős minta jól reprezentálja a desztinációba érkező turistákat jelen vizsgálat szempontjából. Egy 1000 fős mintánál a hibahatár $\pm 3,2\%$. Nem hagyhatom azonban figyelmen kívül, hogy nőhet a hibahatár, ha részekre bontom az egészet, hiszen ekkor a részminták megbízhatósága kérdésessé válik (INTERNET 27). Ezt szem előtt tartva a mintaterületekről begyűjtött kérdőíveket egy adatbázisban rögzítettem, az eredmények kiértékelésénél a három nagy egységet (Debrecen, Hortobágy és a Tisza-tavi térség) külön-külön vizsgáltam. A turisták kérdőíve megnevezésben különbözik egymástól (13. melléklet).

4.3. Az adatbázisok eredményeit feltáró vizsgálatok

4.3.1. Statisztikai számítások

Az adatbázisaim elemzéséhez több alapstatisztikai műveletet használtam, melyekben az SPSS, illetve az MS Office Excel programok voltak segítségemre. A

¹² Mivel Hortobágy kifejezetten „egy napos” turisztikai desztináció, és jóval több vendég érkezett, mint amit a kereskedelmi szálláshelyeken rögzítettek, így a vendégek pontos számának meghatározása meglehetősen nehéz. Csak részben korrigálhatná az adatokat a Hortobágyi Nemzeti Parkot meglátogatók száma, hiszen nem derül, hogy csak egy vagy több napra érkeztek.

több változó között fennálló kapcsolatok vizsgálatához kereszttáblákat alkalmaztam.

A sztochasztikus kapcsolatok vizsgálatakor a változók között lévő kapcsolatok szorosságát vizsgáltam. A kapcsolatok elemzésére a következő statisztikai számításokat alkalmaztam:

- lineáris korrelációs számítás
$$r = \frac{\sum(x-M_x)(y-M_y)}{\sqrt{\sum(x-M_x)^2 \sum(y-M_y)^2}}$$

A korreláció a valószínűségi változók között fennálló kapcsolat erősségének, szorosságának mérésére használható. A korrelációs együttható értéke -1 és +1 között alakul, ez a korrelációs index: $|I(X,Y)| \leq 1$. A -1 és a +1 elérésével a változók között függvényyszerű kapcsolat áll fenn, eltérő esetben a kapcsolat intenzitása lehet laza, gyenge, közepes, erős és szoros (PÉCZELY 1976, OBÁDOVICS 2003).

A vizsgált adatpárok egyik tagja a település állandó lakónépesség száma, a település mérete, az önkormányzat összes bevétele és kiadása, illetve ezek különbsége, valamint az idegenforgalomból befolyt összeg volt. Ezek mindegyikét társítottam a támogatás méretéhez, az önerő méretéhez és a beruházás összes költségéhez.

- z-próba
$$z = \frac{1}{2} \ln \left(\frac{1+r}{1-r} \right)$$

A korrelációs együttható szignifikanciájának vizsgálatát z-próbával végeztem. A döntés alapja egy n elemszámú mintából kiszámított korrelációs együttható (r) érték. A 0 hipotézis elutasíthatósága függ az r együttható nagyságától és az f szabadsági foktól (f=n-2) (FIDY – MAKARA 2005).

4.3.2. Fejlettségi mutatók számítása

- területi (települési) versenyképesség:

$$\frac{GDP}{népesség} = \frac{GDP}{foglalkoztatottak} * \frac{foglalkoztatottak}{aktív korúak} * \frac{aktív korúak}{népesség}$$

- jövedelem: adóköteles jövedelem (NAV-APEH) – a GDP helyett,
- népesség: állandó népesség (KSH népszámlálás),
- aktív korúak: 18–59 éves korcsoport (KSH népszámlálás),
- foglalkoztatottak (KSH népszámlálás).

Ezt a mutatót és a kiszámításához szükséges formulát, GDP/fő (jövedelem/fő) tényezőkre bontását korábban többen is alkalmazták (KISS 2003, NEMES NAGY 2004, PÉNZES 2014).

A logaritmikus transzformációnak köszönhetően a triadikus felbontás a következőképpen alakítható át:

$$\log \frac{j\ddot{v}edelem}{n\acute{e}pess\acute{e}g} = \log \frac{j\ddot{v}edelem}{foglalkoztatottak} + \log \frac{foglalkoztatottak}{akt\acute{iv} kor\acute{u}ak} + \log \frac{akt\acute{iv} kor\acute{u}ak}{n\acute{e}pess\acute{e}g}$$

↓
fejlettség

↓
termelékenys\acute{e}g

↓
foglalkoztatotts\acute{a}g

↓
korszerkezet

- turisztikai versenyképesség:

A területi versenyképességi mutatót felhasználva meghatározható a turisztikai versenyképesség képlete is.

$$\log \frac{sz\acute{a}ll\acute{a}sd\acute{ij}bev\acute{e}tel}{n\acute{e}pess\acute{e}g} = \log \frac{sz\acute{a}ll\acute{a}sd\acute{ij}bev\acute{e}tel}{vend\acute{e}g\acute{e}jszaka} + \log \frac{vend\acute{e}g\acute{e}jszaka}{kapacit\acute{a}s} + \log \frac{kapacit\acute{a}s}{n\acute{e}pess\acute{e}g}$$

↓
idegenforgalmi
fejlettség

↓
idegenforgalmi
hat\acute{e}konys\acute{a}g

↓
kapacit\acute{a}s
kihasználts\acute{a}g

↓
idegenforgalmi
be\acute{a}gyazotts\acute{a}g

- szállásdíjbevétel: kereskedelmi szálláshelyek összes szállásdíj bevétele (KSH),
- a kereskedelmi szálláshelyek vendégéjszakáinak a száma (KSH),
- kapacitás: kereskedelmi szálláshelyek férőhelyeinek a száma (KSH),
- népesség: állandó népesség (KSH népszámlálás) (BUJDOSÓ et al. 2011, DÁVID et al. 2011).

4.3.3. A települések elérési idejének vizsgálata

A turistáknak szóló kérdőíves felmérésem 19. kérdését használok fel az elérési idő meghatározásához. A vizsgálat során egyrészt az úgynevezett ankétmódszert alkalmaztam. A célpontokat felkereső személyek megkérdezésével rajzolható ki a mintaterület kvázi „vonzáskörzete” (TAYLOR 2004, BODOR – PÉNZES 2012). Egyrészt bemutatom a települések térbeli eloszlását, és abszolút értékekkel számolva ábrázolom, honnan érkeztek a legtöbben, másrészt vizsgálom a célterületek elérhetőségét időben. A megengedett KRESZ-sebességkorlátokat betartva, kiválasztva egy tetszőleges sebességet (esetemben ez a megengedett legnagyobb sebesség), meghatároztam, hogy mennyi idő alatt érhető el a terület. Ehhez kigyűjtöttem a turisták lakóhelye és a célterület (Debrecen, Hortobágy és a Tisza-tavi települések) közötti elérhetőségi időt. Az elérési időt személygépjárművel, autóbusszal, illetve vonattal történő közlekedési eszközökre vizsgáltam. Segítségemre a Google Maps útvonatervező modulja, illetve a Volán és a MÁV menetrendjei voltak. Minden esetben a legrövidebb úttal, valamint az

autópályák igénybevételel számoltam, illetve közösségi közlekedés esetében a legkevesebb átszállást és az ahhoz tartozó időt vettem figyelembe.

A Tisza-tavi terület vizsgálata során térképabsztrakciót alkalmaztam, azon belül is a poligoncentroid meghatározást (DANGERMOND 1990). A centroid a poligon azon pontja, amely tartalmazza az adott területre jellemző attribútumokat. A centroidképzéskor tehát a poligont egyetlen ponttal helyettesítettem (DETREKŐI – SZABÓ 1995). A „vonzáskörzet” vizsgálatokhoz használt központokat Debrecen és Hortobágy esetében az Országos Térinformatikai Adatbázisban (OTAB) szereplő közigazgatási súlypontok jelentették. A Tisza-tavi települések esetében szintén a közigazgatási súlypontokat használtam, amely súlypontok a közigazgatási terület közepét jelentik. Ezek néhány esetben a tómederben futnak. A tizennégy település közös centroidját a következőképpen határoztam meg. A szélső települések közigazgatási súlypontjait kötöttem össze, mert így a többi súlypont is a képzett poligon alá esett, így egyetlen poligon fedte le a Tisza-tavi mintaterületemet. Az így létrejött poligonnak állapítottam meg a centroidját QGIS térinformatikai program segítségével (14. melléklet). A középpont megállapításához az átlagot (mean) használtam. Ez a képzett centroid lett a vonzáskörzet vizsgálatom Tisza-tavi középpontja.

Mivel a Tisza-tónál végzett kérdőíves felmérés során több településről is kérdeztünk meg turistákat, ennek eredménye az lett, hogy egy-egy település többször is bekerült a mintába (például Budapestről érkeztek Abádszalókra és Poroszlóra is). Az abszolút számokat megjelenítő térképnél használhattam a települések közös centroidját az ábrázoláshoz. Az időbeli elérésnél viszont nem alkalmazhattam a centroidot mint végpont (a keresési feltételként nem tudtam megadni). Emiatt, az egyező települések közül azt hagytam benne a mintában, ahonnan a turista legelőször eléri a tavat. A fenti példánál maradva Budapestről Poroszló érhető el leghamarabb, így a Budapest–Tisza-tó távolság idejének a Budapest–Poroszló elérési időt tüntettem fel. Ebből következik, hogy a Tisza-tó part menti települései jelentik a 0 percet. A legrövidebb elérhetési idők meghatározása után kerülhetett sor a Tisza-tavi mintaterület egységes elérési idejének bemutatására. Az elérési idő azonban csak irányadó, mivel további idővel kell számolni, ha nem a legközelebbi településre érkezik a turista.

4.3.4. A fejlesztések hatásaként bekövetkező felszínborítás- és területváltozás bemutatására alkalmazott módszer

Debrecen és Hortobágy fejlesztéseinek ábrázolásához a QGIS programot használtam. A Tisza-tavi települések esetében elvégeztem a fejlesztési pontok ábrázolása mellett a beépített területek változásának vizsgálatát is, amihez térképeket és légifelvételeket dolgoztam fel. A tizennégy Tisza-tavi település közül a turisztikailag leglátogatottabbakat mutatom be (Tiszafüred, Abádszalók, Kisköre, Tiszanána, Sarud, Poroszló), ezeken a legszemléletesebb a változás mértéke.

A legrégebbi településhatárok az 1937–38-as állapotokat rögzítő, 1952-ban kiadott Gauss-Krüger vetületi rendszerű katonai térképről származnak (JANKÓ

2007) (az ábrázolásnál és annak elemzésénél 1952-es időpontként szerepel). A következő időpontot az 1970-es években végzett felméréseken alapuló, az 1980-as években kiadott Egységes Országos Vetületi Rendszerben készült térképek adják (az ábrázolásnál 1976-os időpontként szerepel, ami a '70-es éveket fogja össze, és a 2. elárasztás előtti időpontot jelöli). A legfrissebb településhatárok a 2009. május-szeptemberben készült Google Földön elérhető GeoEye műholdfelvételekről származnak (azért a 2009-es adatok, mert ekkor volt a 30. évfordulója a Tisza-tavi turizmusnak). Minden raszteradatot EO-vetületi rendszerbe transzformáltam és az ArcGIS program segítségével vektorizáltam. A mindenkori beépített területek így poligonok lettek, amelyek területének kiszámításával eredményül kaptam az időpontokhoz tartozó méretet, s amelyből tovább tudtam számolni a változások mértékét.

A területhasználati osztályok területét és relatív területi arányát a CLC2000 felszínborításai adatbázis alapján határoztam meg 11 összevont kategóriára.

5. EREDMÉNYEK

Az 5. fejezet az eredmények bemutatását szolgálja, ahol számot adok a fejlesztési időszakokról összeállított adatbázisok elemzésének eredményeiről, megvizsgálom a fejlesztések területi és turisztikai versenyképességre gyakorolt hatásait. Továbbá bemutatom és elemzem a mintaterületeken kitöltött turista és lakossági kérdőíveim adatbázisából született eredményeket is.

5.1. A fejlesztési projektek adatbázisának eredményei

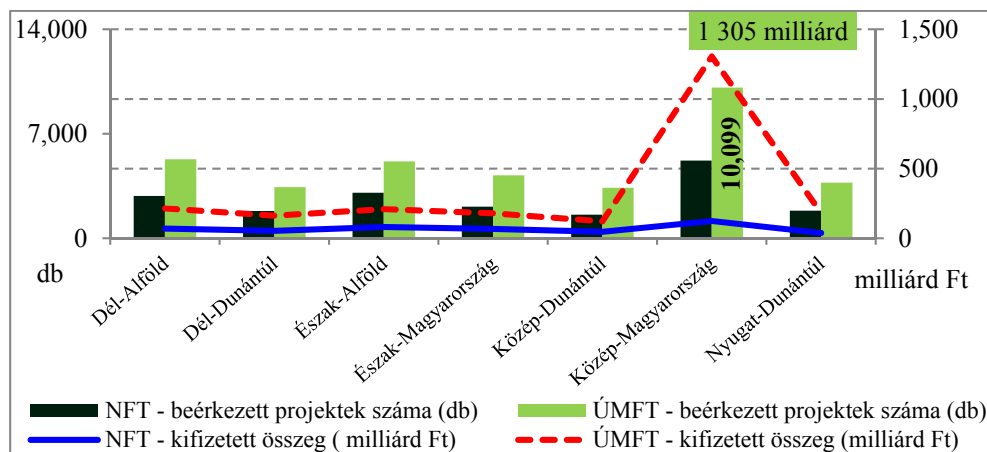
5.1.1. A 2004–2006-os, valamint a 2007–2013-as fejlesztési periódusok beruházásainak áttekintő elemzése

A fejlesztési periódusok áttekintésének legfontosabb célja, hogy képet kapjunk a megvalósult projektek számáról, a fejlesztésekbe investált pénzekről, megismerjük a megvalósításban, támogatásban résztvevő operatív programokat és a hozzájuk tartozó pénzügyi alapokat. Országos viszonylatban vizsgáltam a mintaterületeimet érintő régiók pozícióját, illetve később részterületekre bontva és paramétereiket egymás mellé állítva ismertetem a 2004–2006-os és a 2007–2013-as fejlesztések sajátosságait.

A Nemzeti Fejlesztési Terv (NFT) égisze alá tartozó fejlesztések megvalósításának kezdete 2004 volt. Az uniós szabályzat értelmében a pénzügyi forrásokat 2008-ig (2006+2 év) fel kellett használnia hazánknak, néhány hosszú átfutású projekt esetében kitolhatták ezt 2010-ig. Ezek a dátumok kiválóan jelzik, hogy a fejlesztési periódusok között nem lehet éles határvonalat húzni, ugyanis az Új Magyarország Fejlesztési Tervhez (ÚMFT) kapcsolódó beruházások kezdete 2007 volt. A 2007–2013-as periódushoz kötődően – hivatkozva szintén az uniós eljárási rendre – még most is futnak hosszú távú projektek.

EU-s támogatásból országos viszonylatban 2004–2006 között összesen 18 482, míg a 2007–2013 közötti időszakban 35 328 nyertes pályázat valósult meg. Ennek regionális eloszlását a 4. ábra mutatja be. Az NFT időszakában a pozitív elbírálásban részesülő pályázatok száma alapján a Közép-magyarországi régió (5 210) emelkedett ki. A második helyet az Észak-alföldi régió foglalta el (3 049), amelyet a Dél-alföldi régió (2 840), majd Észak-Magyarország¹³ követett. A 2007-től kezdődő ÚMFT szakaszban szintén az első helyre került a Közép-magyarországi régió (10 099), azt a Dél-alföldi régió (5 297), majd az Észak-alföldi régió (5 157) követte, a negyedik hely ismét az Észak-magyarországi régiónak jutott.

¹³ A Tisza-tó települései részben az Észak-alföldi, részben az Észak-magyarországi régióhoz tartoznak.

4. ábra. A támogatott projektek és a kifizetett összegek az NFT és az ÚMFT fejlesztési periódusokban

Forrás: Saját szerkesztés, eupalyazatiportal.hu adatbázisa alapján

Az NFT-hez tartozó projektekre összesen 483 milliárd Ft kifizetett összeg jutott. Az ÚMFT idejében ennél jóval több, 2 407 milliárd Ft volt. Az NFT-ben a pénzek eloszlása követte a projektszámok eloszlásának regionális sorrendjét (Közép-magyarországi régió, Észak-alföldi régió, Dél-alföldi régió, Észak-magyarországi régió). Az ÚMFT-ben szintén a Közép-magyarországi régió lett az első (1 305 milliárd Ft), a második az Dél-alföldi régió (214,8 milliárd Ft), Dél-Alföld a harmadik (212,2 milliárd Ft), a negyedik pedig Észak-Magyarország (186 milliárd Ft) volt.

A megítélt támogatások mértéke mindkét időszakban több volt, mint a kifizetésre kerülő összegek nagysága¹⁴, ami az NFT időszakában 511,7 milliárd Ft, az ÚMFT idején pedig 5 596 milliárd Ft volt. A régiók a megítélt támogatások tekintetében mindkét periódusban a kifizetett összegek sorrendjét követték.

A beadott és végül szerződéssel záruló pályázatok arányát vizsgálva megállapítható, hogy a legjobb arány az ÚMFT idejében az Észak-alföldi régióban realizálódott. Az egyes régiókban a nyertes pályázatok aránya a beadottakhoz képest 43% és 48% között változott, az Észak-Alföld esetében viszont 70% volt.

A 6. táblázat a támogatási összegek alakulását mutatja be.

¹⁴ Ez például akkor fordul elő, ha a pályázó a vállalt feladatok közül nem tud mindent (időben) megvalósítani.

6. táblázat. A megítélt támogatási összegek 1 projektre, 1 főre és 1 településre jutó összegei a tervezési-statisztikai régiók megoszlásában

	1 projektre eső támogatás összege (ezer Ft)		1 főre jutó támogatás összege (ezer Ft)		1 településre jutó támogatás összege (ezer Ft)	
	NFT	ÚMFT	NFT	ÚMFT	NFT	ÚMFT
Dél-Alföld	25763	102625	537	899	287247	4664594
Dél-Dunántúl	30560	81462	57	719	84666	1043232
Észak-Alföld	27672	116074	55	938	218740	3695418
Észak-Magyarország	33493	85695	55	705	112780	1402586
Közép-Dunántúl	31002	97730	17	257	269136	4032404
Közép-Magyarország	26025	253434	121	2485	344358	6842081
Nyugat-Dunántúl	22891	86173	43	722	65353	1090995
Országos átlag	27578	146471	51	1042	160885	3277076

Forrás: Saját szerkesztés, eupalyazatiportal.hu adatbázisa alapján

A megítélt támogatások régiók közötti megoszlása szorosan követte a kifizetett összegek vizsgálatakor felállított sorrendet, amelyet a 7. táblázat foglal össze.

7. táblázat. A kifizetett összegek 1 projektre, 1 főre és 1 településre jutó összegei a tervezési-statisztikai régiók megoszlásában

	1 projektre eső kifizetett összeg (ezer Ft)		1 főre jutó kifizetett összeg (ezer Ft)		1 településre jutó kifizetett összeg (ezer Ft)	
	NFT	ÚMFT	NFT	ÚMFT	NFT	ÚMFT
Dél-Alföld	24545	97403	511	853	273667	4427250
Dél-Dunántúl	29307	78119	54	689	81196	1000425
Észak-Alföld	26207	110923	52	896	207162	3531435
Észak-Magyarország	32213	82772	53	681	108468	1354750
Közép-Dunántúl	29309	93936	16	247	254438	3875863
Közép-Magyarország	24039	231053	112	2266	318077	6237862
Nyugat-Dunántúl	21872	80249	41	673	62444	1016
Országos átlag	26077	130819	49	931	152133	2926891

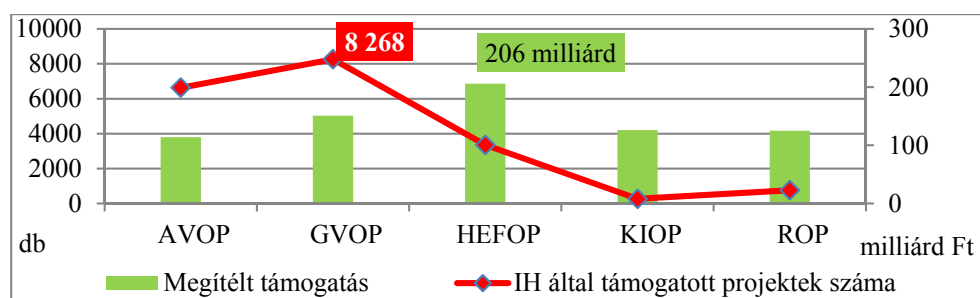
Forrás: Saját szerkesztés, eupalyazatiportal.hu adatbázisa alapján

Az NFT periódusában 1 projektre jutó kifizetett összegeket tekintve az Észak-magyarországi régió teljesített a legjobban (7. táblázat). Az Észak-Alföld

csak a negyedik helyen állt. Az 1 lakosra¹⁵ jutó kifizetett összegek tekintetében a Dél-alföldi régió volt az első, Észak-Magyarország a negyedik, illetve Észak-Alföld az ötödik lett. Egy településre¹⁶ a legtöbb pénz Közép-Magyarországon jutott, negyedik az Észak-alföldi régió, az ötödik pedig Észak-Magyarország volt.

Az ÚMFT-ben 1 projektre a Közép-magyarországi régióban jutott a legtöbb pénz, második helyen Észak-Alföld végzett, míg az Észak-magyarországi régió csak az ötödik helyen állt. Az 1 lakosra jutó kifizetett összegek esetében szintén a Közép-magyarországi régió került az első helyre, a második az Észak-alföldi régió volt, míg Észak-Magyarország csak az ötödik helyre került. Az 1 településre jutó összegeket tekintve ugyancsak a Közép-magyarországi régió végzett az első helyen, negyedik volt Észak-Magyarország, az ötödik pedig az Észak-alföldi régió lett.

Érdeemes áttekinteni a projektek operatív programok szerinti megoszlását is (5. ábra, 6. ábra).

5. ábra. A támogatott projektek száma és a hozzájuk tartozó támogatások összege 2004–2006 között

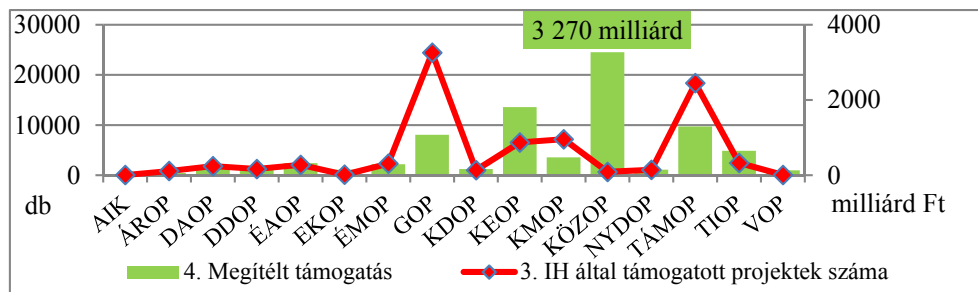
Forrás: Saját szerkesztés az eupalyazatiportal.hu adatbázisa alapján

Az NFT-időszakban (5. ábra) a legtöbb projekt a Gazdasági Versenyképesség Operatív Programhoz kötődött (GVOP). A legnagyobb támogatási összeget azonban, a Humán Erőforrás-fejlesztés Operatív Program (HEFOP) keretében fizették ki. Az Agrár- és Vidékfejlesztési Operatív Programhoz (AVOP) kötődött a legkevesebb támogatási összeg. A turizmus fejlesztésére elsősorban a Regionális Operatív Programok (ROP) keretében volt lehetőség. A ROP azonban nem nyújtott a turizmus nemzetgazdasági súlyával hasonló mértékű támogatást.

A 2007-től a gazdasági fejlődést is magába foglaló Gazdaságfejlesztés Operatív Program (GOP) bizonyult a leghatékonyabbnak a projektszámok tekintetében (6. ábra).

¹⁵ Az NFT idejében a 2006-os, az ÚMFT idejében a 2013-as népességszámmal számolva.

¹⁶ Az NFT idejében a 2006-os, az ÚMFT idejében a 2013-as településszámmal számolva.

6. ábra. A támogatott projektek száma és a hozzájuk tartozó támogatások összege 2007–2013 között

Forrás: Saját szerkesztés az eupalyazatiportal.hu adatbázisa alapján

Projektszám tekintetében hangsúlyos szerepet játszott a Társadalmi Megújulás Operatív Program (TÁMOP). A támogatás mértékében a Közlekedés Operatív Program (KÖZOP) és a Környezet és Energia Operatív Program (KEOP) bizonyultak a leghatékonyabbnak. A turizmus fejlesztésére szánt pályázati kiírások elsősorban az egyes regionális operatív programok alá tartoztak. Ezzel kívánták elősegíteni, hogy a régiók saját adottságaikhoz mérten tudjanak fejlesztési támogatásokhoz jutni. A hét regionális operatív program közül az Észak-magyarországi Operatív Programban (ÉMOP) valósult meg a legtöbb új beruházás, míg az Észak-Alföldi Operatív Program (ÉAOP) a második volt. Az ÉAOP-ban realizálódott a legtöbb támogatási összeg, ezt az EMOP követte.

5.1.2. A 2004–2006-os, valamint a 2007–2013-as fejlesztési periódusok beruházásainak ismertetése a mintaterületekre vonatkozóan

Ebben a fejezetben ismertetem a településeken megvalósult összes és kiváltképp a turisztikai projektekre vonatkozó (fejlesztéseket megvalósító operatív programok, pénzügyi források, támogatási összegek, turisztikai fejlesztések sajátosságai) fejlesztések adatait. Az adatokat három csoportra (Tisza-tó – a 14 Tisza-tavi település együttesen, Debrecen és Hortobágy) bontva mutatom be. Ezeknek, valamint a további adatoknak (a megítélt támogatásnak, a beruházás összköltségének [támogatás+önerő], a támogatás mértékének és az önerőnek a maximuma, a minimuma, valamint az átlaga, a támogatás aránya) az összefoglaló táblázatait a 15. és a 16. a mellékletek tartalmazzák.

5.1.2.1. A Nemzeti Fejlesztési Terv (2004–2006) időszakában megvalósuló beruházások

A mintaterületekre vonatkozó NFT-hez kapcsolódó első projekt támogatási döntése 2004. április 15-én született meg, tehát hamarabb mint ahogy

csatlakoztunk az Európai Unióhoz¹⁷. A legutolsó pályázatról pedig 2009. május 27-én döntöttek.

A vizsgált településeken ebben a periódusban összesen 525 projekt született, a turisztikai fejlesztések száma 59 volt. A legtöbb beruházás (419) Debrecenben valósult meg, amelyből azonban csak 9 volt turisztikai jelentőségű. Hortobágyon 3 turisztikai fejlesztés történt Európai uniós támogatásból, amely az összprojektszám (11) 27%-át adta. A Tisza-tónál a 95 projektből viszont 47 kapcsolódott az idegenforgalomhoz, így az összes projekt 49%-a a turisztikai fejlesztéseket (is) szolgálta. A megítélt támogatások összege a mintaterületeket érintő összes projektet együttesen vizsgálva 33 milliárd Ft volt, ebből 28 milliárd Ft Debrecenbe, 1 milliárd Ft Hortobágyra, 4 milliárd Ft pedig a Tisza-tóhoz érkezett¹⁸. A támogatás nagyságát kiválóan jelzi, hogy az Észak-alföldi régióba érkező összegek 37,5%-át a mintaterületek régióba eső települései kapták. Az 1 településre jutó összeg tekintetében mind a három vizsgálati terület meghaladta az országos értékeket. A fejlődést szolgáló pénzügyi támogatás (2 milliárd Ft) 6%-át fordították Debrecenben a turizmus fejlesztésére, amely csupán töredéke volt a megítélt támogatásoknak. Hortobágyon viszont a kapott támogatás 76%-át fordították a turizmus fejlesztésére. Ez főként a település és a Hortobágyi Nemzeti Park összefogásának köszönhető. A Tisza-tó esetében a támogatási arány 27% volt.

Az összes projektet összevetve a legkisebb megítélt támogatási arány 15%, a legnagyobb pedig 100% volt. Az átlagos támogatási arány mértéke 58% volt, az idegenforgalmi fejlesztések tekintetében pedig elérte a 64%-ot. A támogatás mértékének és a megítélt támogatási összegnek az ismeretében meghatározható az önerő nagysága és így a beruházások teljes költsége. Az adatok ismeretében elmondható, hogy a mintaterületeken folyt beruházások teljes összege 43 milliárd Ft volt, ennek 8%-át, 3 milliárd Ft-ot költöttek turizmusfejlesztésre.

Az 1000 lakosra jutó projektszám sehol sem érte el az egyet. Hortobágy turizmusfejlesztése iránti elkötelezettségét mutatja, hogy a projektek az 1 főre eső összegei (támogatás, beruházás teljes költsége) mind az összes, mind pedig a turisztikai projektek vizsgálatakor a legmagasabb értéket mutatták (8. táblázat). A Tisza-tó a második, míg Debrecen a harmadik e mutatók alapján. A cívisváros polgáira a turizmusfejlesztésre kapott támogatásból mindösszesen 461 Ft jutott fejenként. Ez Debrecen nagy lélekszámával magyarázható. Az egy projektre jutó támogatás és beruházási összköltség szintén Hortobágyon volt a legmagasabb. Az összes projektre vetített értékek mindenhol meghaladták az országos átlagokat (7. táblázat).

¹⁷ Meg kell jegyeznünk, hogy a Nemzeti Fejlesztési Tervet 2003-ban a 1030/2003. (IV.9.) Korm. határozattal fogadták el. INTERNET 5

¹⁸ Az országos adatoknál láttuk, hogy jelentős különbség van a kifizetett összegek és a projektek, illetve a megítélt támogatások és a támogatott projektek számában, de a települési szintű adatokat csak a támogatásra vonatkozóan találtam, ezért a mintaterületeimre jellemző adatokat is a támogatott projektek és a pénzek összefüggésében mutatom be.

8. táblázat. A megítélt támogatási összegek 1 főre és 1 projektre jutó összegei a mintaterületeimen (Ft)

	Tisza-tó		Hortobágy		Debrecen	
	összes projekt	turizmust érintő projektek	összes projekt	turizmust érintő projektek	összes projekt	turizmust érintő projektek
1 főre eső összeg a megítélt támogatásból	140036	37454	662292	501694	132984	461
1 főre eső összeg a beruházás teljes költségéből	228866	78708	904264	518660	166623	922
1 projektre eső összeg a megítélt támogatásból	45190492	24430573	90673761	251850227	65565924	10580971
1 projektre eső összeg a beruházás teljes költségéből	73856124	51339643	123801912	260367550	82151009	21170991

Forrás: Saját szerkesztés az eupalyazatiportal.hu adatbázisa alapján

A legtöbb projekt a Gazdasági Versenyképesség Operatív Programhoz (GVOP) kapcsolódott. Az érintett településeken 302 beruházás történt e program keretében (9. táblázat). Debrecenben azonban a GVOP nagyszámú projektjéből csupán 5 kapcsolható a turizmushoz. Közülük a legnagyobb az „Aktív pihenés a cívisvárosban” című projekt volt, melynek keretében a Minerva Panzió épült fel 360 millió Ft-os támogatással. A Tisza-tó térségében és a Hortobágyon az Agrár- és Vidékfejlesztési Operatív Program (AVOP) által támogatott projektek futottak nagyobb számban (103). Ennek keretében a Tisza-tónál 69 beruházás realizálódott. A turizmus fejlesztését 43 projekt segítette. Például a vízi turizmus fejlesztésére irányuló két legnagyobb projekt a „Kishajó közlekedés a Tisza-tó települései és vonzerői között” és a „Kikötő létesítése Újlőrincfalván” volt. A kifejezetten a turizmus fejlesztésére irányuló Regionális Fejlesztési Operatív Program (ROP) meglehetősen gyengén teljesített.

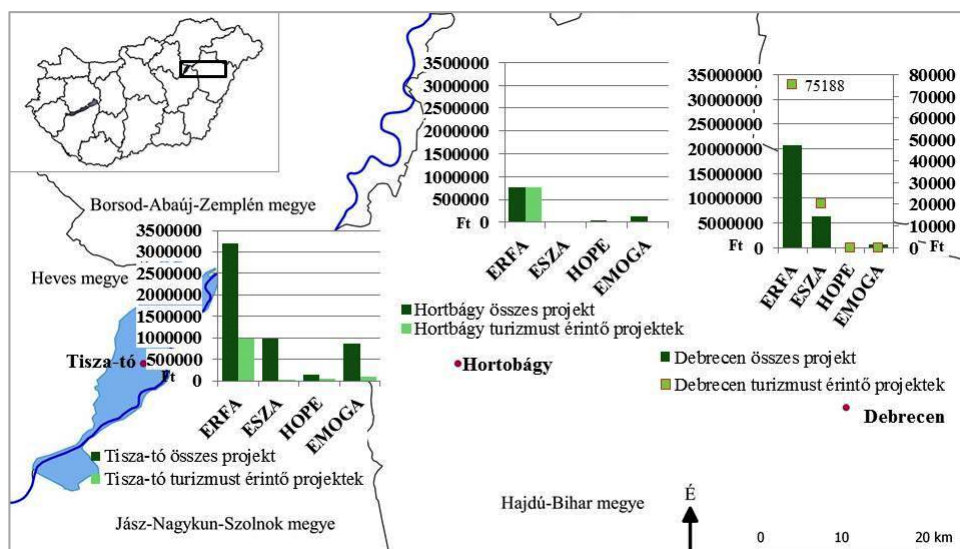
9. táblázat. A vizsgált terület pályázatait segítő Operatív Programok (2004–2006 között)

	Tisza-tó		Hortobágy		Debrecen	
	összes projekt	turizmust érintő projektek	összes projekt	turizmust érintő projektek	összes projekt	turizmust érintő projektek
AVOP	69	43	8	0	26	0
GVOP	10	0	0	0	292	5
HEFOP	5	1	0	0	86	3
KIOP	2	0	0	0	3	0
ROP	9	8	3	3	12	1

Forrás: Saját szerkesztés az eupalyazatiportal.hu adatbázisa alapján

A mintaterületeken összesen 24 projekt született a ROP keretében, ennek fele foglalkozott turizmusfejlesztéssel, 8 a Tisza-tónál, 3 Hortobágyon, 1 pedig Debrecenben.

A beruházások megvalósítását támogató pénzügyi alapok a következők voltak: Európai Regionális Fejlesztési Alap (ERFA) (325 – 17)¹⁹, Európai Szociális Alap (ESZA) (97 – 4), Halászati Orientációs Pénzügyi Eszköz (HOPE) (5 – 2), Európai Mezőgazdasági Orientációs és Garanciaalap (EMOGA) (98 – 37). Közülük az ERFA támogatta a legtöbb pályázatot mind a támogatott projektszám (325), mind pedig a kifizetett uniós támogatások tekintetében (24,5 milliárd Ft) (7. ábra)²⁰.

7. ábra. Az NFT időszakában lévő beruházások támogatási összegei és pénzügyi forrásai
Forrás: Saját szerkesztés az eupalyazatiportal.hu adatbázisa alapján

A fejlesztések döntően Debrecenhez kötődnek. Ez összefüggésben van a GVOP nagyelemű projektszámával, hiszen a GVOP legtöbb projektje ERFA finanszírozású volt. A turizmus tekintetében csak 17 projekt volt ERFA támogatású 1,8 milliárd Ft összegben. Debrecen és Hortobágy összes turisztikai fejlesztését az ERFA finanszírozta (például „A Hunépus Hotel Integrált vállalatirányítási rendszerének bevezetése”, vagy a „Bemutatói infrastruktúra komplex fejlesztése a Hortobágyi Nemzeti Park működési területén”). A támogatási alapok közül még meg kell említeni az EMOGA-t, amely a mintaterületeimen kisebb összegekből megvalósítható pályázatokat támogatott (98 projekt). Ennek összege kisebb (1,6

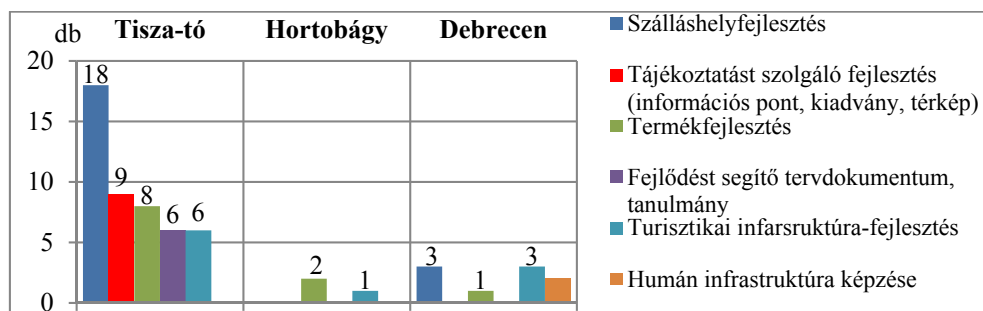
¹⁹ Az első szám az összes projektszámot, míg a második szám a csak a turizmust érintő pályázatok számát mutatja.

²⁰ Az ábrákon a jobb olvashatóság miatt több helyen eltérő tengelyléptékek szerepelnek. Ahol lehetett, ott azonos léptékeket használtam.

milliárd Ft) volt, mint a 17 ERFA által támogatott projekté. Az EMOGA által támogatott projektekből 37 pályázat szolgált a turizmus fejlődését összesen 94 millió Ft értékben.

A megvalósított projekteket a legfontosabb fejlesztési területek szerint a következő kategóriákba soroltam. A turisztikai infrastruktúra csoportba kerültek az alpinfrastruktúra, az elsődleges és a másodlagos szuprastruktúra, kivéve a szálláshelyek. A szálláshelyek fejlesztése a hozzájuk köthető nagyszámú és nagy értékű projektek miatt kerültek külön csoportba. Külön csoportot alkotott a humán infrastruktúra, amelynek fejlesztését kiemelten fontosnak tartom. Természetesen a turisztikai termékek egy másik csoport elemeit képezték. Külön-külön kategóriába kerültek a fejlesztést elősegítő tervdokumentumok és tanulmányok, illetve a tájékoztatást szolgáló turisztikai pályázatok.

A legtöbb turisztikai beruházás (21) új szálláshely létesítésére vagy már meglévő felújítására irányult. A fejlesztések döntő hányada (18) a Tisza-tóhoz kapcsolódott (8. ábra). A többi kategóriában is a legtöbb projekt a Tisza-tóhoz kapcsolódott.

8. ábra. Az NFT pályázati időszakában létrejövő turisztikai fejlesztések csoportosítása
Forrás: Saját szerkesztés az eupalyazatiportal.hu adatbázisa alapján

A tájékoztatást szolgáló fejlesztések például kizárólag csak a Tisza-tónál születtek (9). A 11 turisztikai termék vagy termékfejlesztés közül is a legtöbb az említett térséghez kötődött (10. táblázat).

10. táblázat. Tematizált termékfejlesztés az NFT időszakában

Termékfejlesztés	Tisza-tó	Hortobágy	Debrecen
Kulturális- és örökségturizmus	+	+	+
Ökoturizmus	+	+	
Vízi turizmus	++		
Ifjúsági turizmus	+		
Falusi turizmus	+		
Aktív turizmus	++		

Forrás: Saját szerkesztés az eupalyazatiportal.hu adatbázisa alapján, 1+ jel = 1 db termék

A Tisza-tavi új turisztikai termékek közül megemlíthető például egy horgász-pákász bemutató tanya, továbbá az ökoturizmust és az aktív turizmust erősítő Magor íászkodó Park és Jurtamúzeum kialakítása. Ezek a természeti adottságokra és hagyományokra alapozó fejlesztések a „Kishajó közlekedés a Tisza-tó települései és vonzerői között” fejlesztéssel együtt továbbgazdagítják a térségre jellemző turisztikai kínálatot.

Debrecen oktatásközponti funkcióját jól mutatja, hogy a turizmus számára fontos humáninfrastruktúra-képzést csak a cívis városban hoztak létre (2). A városi turizmusra jellemző, a sokoldalú kínálat gazdagítására azonban csak egyetlen termékfejlesztés történt, a kulturális és örökségturizmus csoportjába tartozó „Ismerd meg hazádat! – A Hajdúság értékei” című projekt.

A hortobágyi projektek szintén a kulturális és örökségturizmushoz, illetve az ökoturizmushoz kapcsolódtak. A Hortobágy gazdálkodási hagyományaira, természeti adottságaira alapuló fejlesztések közül kiemelendő „A Pásztormúzeum új, látogatóbarát kialakításának elkészítése”, valamint a „Madárpark létrehozása” projekt.

Forintosítva a fejlesztéseket: szálláshelyfejlesztésre több mint 1,5 milliárd Ft-ot fordítottak (11. táblázat).

11. táblázat. A turisztikai fejlesztésekre fordított támogatások és projektköltségek az NFT idejében (millió Ft)

	Tisza-tó		Hortobágy		Debrecen	
	támogatás mértéke	összes projekt-költség	támogatás mértéke	összes projekt-költség	támogatás mértéke	összes projekt-költség
Szálláshely-fejlesztés	379,8	1385	0	0	60	139
Tájékoztatást szolgáló fejlesztés	84	191	0	0	0	0
Termékfejlesztés	39	90	278	289	3	3
Fejlesztést segítő tervdokumentum és tanulmány	5,4	6,6	0	0	0	0
Turisztikai infrastruktúra-fejlesztés	656	801	477	492	15	31
Humán infrastruktúra képzése	0	0	0	0	17	21

Forrás: Saját szerkesztés az eupalyazatiportal.hu adatbázisa alapján

A másfél milliárdból 1,38 milliárd Ft a Tisza-tónál, míg 138,7 millió Ft Debrecenben realizálódott. Hortobágyon nem történt szálláshelyfejlesztés. A támogatási arány meglehetősen magas volt, így a pályázóknak kisebb önerővel kellett vállalkozásukat indítaniuk, ha szálláshelyfejlesztésbe fogtak. A turisztikai infrastruktúra fejlesztésére több mint 1,3 milliárd Ft-ot fordítottak közel 87%-os támogatási aránnyal. Főként a Tisza-tavat érintő jobb és bal parti kerékpárút

kiepítése, kikötők létrehozása (Poroszló, Újlőrincfalva), illetve a vízi és a közúti személyszállítás (például Turisztikai célú elektromos kisautó-közlekedés elindítása) feltételeinek megteremtése valósult meg. A termékfejlesztésre mindössze 379 millió Ft-ot fordítottak, a támogatás mértéke 70% volt. A 379 millióból a Hortobágyon költötték a legtöbbet (288 millió Ft), ezt a Tisza-tó (90 millió Ft) követte, a legkevesebbet Debrecenben fordították a termékfejlesztésre (3 millió Ft).

5.1.2.2. Az Új Magyarországi Fejlesztési Terv (2007–2013) időszakában megvalósított beruházások

Az Új Magyarország Fejlesztési Tervhez kapcsolódó első projekt támogatási döntését 2007. március 23-án hozták meg. Hasonlóan az NFT időszakának ütemezéséhez, ebben a fejlesztési periódusban is vannak olyan projektek, amelyeknél még 2016-ban sem született végleges döntés. Így az elemzések a 2016 áprilisában elérhető adatok alapján történtek. Ennek következtében az eddig meghozott legkésőbbi támogatási döntést 2015. december 2-án hozták meg.

A mintaterületeimen összesen 2924 projektet vizsgáltam. Ebből kivettem azokat, ahol nem született még végleges döntés, nincs szerződés és nincs még támogatási összeg, továbbá az adathiányos beruházásokkal sem foglalkoztam. Így összesen 2874 projekt adatai bizonyultak alkalmasnak a feldolgozásra. A legtöbb beruházás (2597) Debrecenben valósult meg, ebből 2,7% (72) volt csupán turisztikai jelentőségű. Hortobágyon 9 turisztikai fejlesztés valósulhatott meg Európai uniós támogatásból, ez az összpontosítási szám (24) 37,5%-át adta, így a turisztikai fejlesztések aránya az összes beruházáshoz viszonyítva Hortobágyon volt a legmagasabb. A Tisza-tónál a 253 projektből 34 kapcsolódott az idegenforgalomhoz, így az összes projekt 13,4%-a volt turisztikai célt szolgáló. Ezek az értékek a mintaterületekre vetítve azt mutatják, hogy a 2874 projekt csupán 4%-a (115) volt köthető az idegenforgalomhoz.

A megítélt támogatások összege a mintaterületeket érintő összes projekt esetében 280,3 milliárd Ft volt, ebből 226 milliárd Ft Debrecenbe, 6,3 milliárd Ft Hortobágyra, 47,7 milliárd Ft pedig a Tisza-tóhoz érkezett. A támogatás nagyságát itt is kiválóan jelzi, hogy az Észak-alföldi régióba érkező támogatási összegek 43,8%-át a mintaterületek régiót érintő települései kapták. Az NFT-hez hasonlóan itt is magasan az országos érték felett volt az egy településre jutó támogatott projekt értéke. A turizmus fejlődését segítő támogatás összege 31,4 milliárd Ft volt, ez a megítélt támogatásoknak a 11,2%-a. Ebben a periódusban 8,5-ször több támogatás érkezett, mint az NFT időszakában. A legjobb arány hasonlóan az előző periódushoz szintén Hortobágyon jelentkezett. A kapott támogatás 66%-át turizmusfejlesztésre fordították. Ebben a fejlesztési időszakban is tovább erősödött a hortobágyi turizmus kínálata. A Tisza-tó esetében 28% volt a támogatási arány. Debrecenben ez az arány 7,3% volt.

A legkisebb megítélt támogatási arány 15%, a legnagyobb pedig 100% volt. Minden projektre kiterjedően az átlagos támogatási arány mértéke 86%, az idegenforgalmi fejlesztések tekintetében pedig 69%. A megítélt támogatási összegek és a hozzájuk tartozó önerő ismeretében a településekre befolyt beruházások teljes költsége 410 milliárd Ft volt, ennek 12,9%-át, 53,3 milliárd Ft-ot költöttek turizmusfejlesztésre.

Az 1000 lakosra jutó projektszám mind az összberuházás, mind pedig a turizmusfejlesztés szempontjából jóval nagyobb, mint az NFT esetében. Hortobágy képviseli a legnagyobb értéket (1000 hortobágyi lakosra 15,9), ebből 5,9 turisztikai fejlesztés jutott ezer lakosra. A Tisza-tónál ezek az értékek 8,2, illetve 1,1, Debrecenben pedig 12,5 és 0,3 voltak.

Az egy főre jutó támogatások tekintetében Hortobágy emelkedik ki. Az összes projektre számítva 4,2 millió Ft folyt be 1 fő után, míg a turizmusra fordított támogatási pénzek értéke 2,7 millió Ft/fő volt (12. táblázat). Debrecen végzett itt is a harmadik helyen az egy főre jutó értékeket vizsgálva.

12. táblázat. A megítélt támogatási összegek 1 főre és 1 projektre jutó összegei a mintaterületeimen

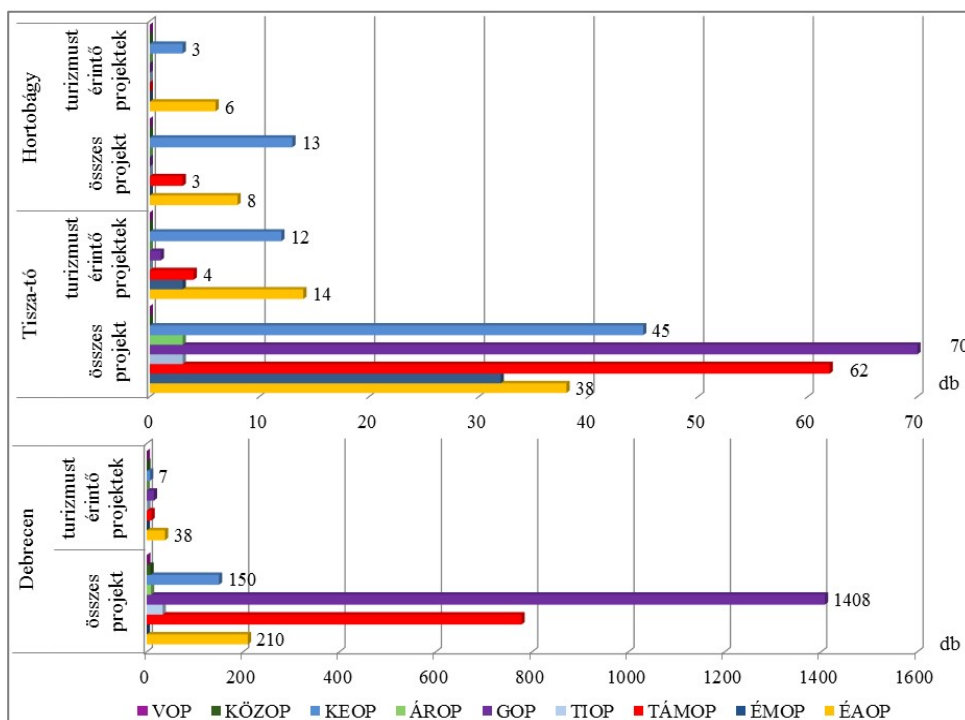
	Tisza-tó		Hortobágy		Debrecen	
	összes projekt	turizmust érintő projektek	összes projekt	turizmust érintő projektek	összes projekt	turizmust érintő projektek
1 főre eső összeg a megítélt támogatásból	1556386	440277	4209630	2757383	1095239	66872
1 főre eső összeg a beruházás teljes költségéből	1699187	35922	4383753	2902068	1526709	111814
1 projektre eső összeg a megítélt támogatásból	188593322	396987561	264154262	461402023	87122321	191868489
1 projektre eső összeg a beruházás teljes költségéből	347984520	636812180	275080508	947014744	121444186	320815755

Forrás: Saját szerkesztés az eupalyazatiportal.hu adatbázisa alapján

Az egy projektre jutó összegek ismét Hortobágyon voltak a legmagasabbak mind az összes projekt, mind pedig a turizmust érintő projektek tekintetében. Az egy főre eső érték az összprojektszám figyelembevételével mindenhol meghaladta az országos átlagot. Az egy projektre eső pénzek tekintetében az összes projekt együttes vizsgálatakor egyedül Debrecen maradt az országos szint alatt.

A pályázatok megvalósítását segítő operatív programok közül a Gazdaságfejlesztés Operatív Program (GOP) bizonyult a leghatékonyabbnak. A mintaterületeken 1478 beruházás történt e program keretében, ebből 95,2% Debrecenben (9. ábra). A GOP nagyszámú projektjéből csupán 16 foglalkozott turizmussal, ebből 15 Debrecenhez köthető (például a „Semann étterem konyhatechnológiai fejlesztése” és a „Grand Tours on-line iroda és utazásfoglalási

rendszer” kifejlesztése). A Tisza-tónál a legtöbb fejlesztés (70) a GOP keretében valósult meg, de ebből 1 volt idegenforgalmi jelentőségű, Hortobágnál pedig egy sem.

9. ábra. A vizsgált terület pályázatait segítő operatív programok (2007–2013 között)
Forrás: Saját szerkesztés az eupalyazatiportal.hu adatbázisa alapján

A fejlesztések szempontjából a másik nagyon fontos program a Társadalmi Megújulás Operatív Program (TÁMOP) volt, aminek keretében 843 beruházás történt, amelyből csak 14 volt turisztikai fejlesztés. A legtöbb TÁMOP által támogatott projekt szintén Debrecenben (778) realizálódott, amelyből 10 volt idegenforgalmi jelentőségű.

Az ÚMFT idején a turizmus fejlesztését – a régiók adottságait figyelembe véve – az egyes regionális operatív programok alá szervezték, a mintaterületeim esetében az Észak-Alföldi Operatív Program (ÉAOP) és az Észak-Magyarországi Operatív Program (ÉMOP) keretében nyílt lehetőség a turisztikai célú fejlesztésekre. Az ÉAOP keretében 256 fejlesztés futott, ebből 58 turisztikai célú volt. Az ÉMOP keretében megpályázott nyertes projektek száma 32 volt, és csupán 3 kapcsolódott az idegenforgalomhoz. Az operatív programok közül még a Környezet és Energia Operatív Programot emelem ki, ugyanis 208 pályázata közül 22 szolgálta a turizmus fejlesztését is. Hortobágy esetében ez alá tartozott az összes fejlesztés 63%-a, turisztikai jelentősége 3 nagy projekthez köthető, amelyek elsősorban élőhely-rekonstrukciók voltak a nemzeti park területén (a KEOP-os

támogatások 28,4%-át jelentette). A Tisza-tó a KEOP pályázatok 17,7%-át nyerte el, amely összegnek csak töredékét fordították a turizmus fejlesztésére (10,5%).

A beruházások megvalósítását támogató pénzügyi alapok a következők voltak: Európai Regionális Fejlesztési Alap (ERFA) (1940 – 95)²¹, Európai Szociális Alap (ESZA) (855 – 14), Kohéziós Alap (KA) (79 – 6). Közülük a leghatékonyabbnak az ERFA bizonyult mind az összes támogatott projektszám (1940), mind pedig az összesen kifizetett uniós támogatások tekintetében (174,7 milliárd Ft) (13. táblázat).

13. táblázat. Az ÚMFT időszakában lévő beruházások támogatási összegei és pénzügyi forrásaik (millió Ft)

	Tisza-tó		Hortobágy		Debrecen	
	összes projekt	turizmust érintő projektek	összes projekt	turizmust érintő projektek	összes projekt	turizmust érintő projektek
ERFA	17029	5315	6185	4354	151487	18130
ESZA	1539	24	96	0	41651	124
KA	29945	7977	58	17	44961	12

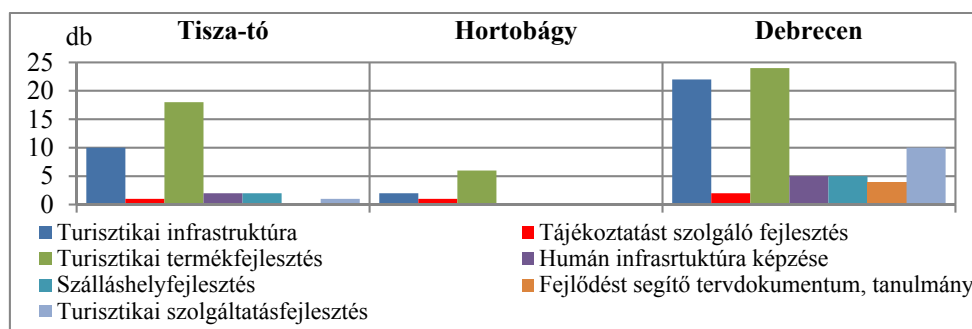
Forrás: Saját szerkesztés az eupalyazatiportal.hu adatbázisa alapján

A támogatások döntő hányada (86,7%) Debrecenhez kötődött összefüggésben a többségében ERFA finanszírozású GOP nagyelemű projektszámával. A turizmus tekintetében csak 95 projekt volt ERFA támogatású 27,8 milliárd Ft összegben. A támogatási alapok közül jelentős a Kohéziós Alap, amely a mintaterületeimen összesen csak 79 pályázatot támogatott, de ezek mind nagy összegű támogatások voltak. Összértékük 75 milliárd Ft-ot tett ki, jelentőségük főleg a Tisza-tó esetében számottevő. A turizmus fejlődését 6 projekt szolgálta összesen 8 milliárd Ft értékben. Az ESZA 855 projektje összesen 43 milliárd Ft támogatást kapott, ebből csekély összeget, 149 millió Ft-ot a turizmusra fordítottak.

Az ÚMFT időszakában megvalósuló pályázatokat az NFT-hez hasonlóan fejlesztési területek szerint csoportosítottam. A kategóriák számát eggyel a Turisztikai szolgáltatások fejlesztésekkel bővítettem. A legtöbb beruházás új turisztikai termék létrehozására vagy egy meglévő vonzóbbá tételére irányult (10. ábra). A legnagyobb számú beruházás Debrecenhez kötődött, de nem sokkal maradt el a Tisza-tó sem. A termékfejlesztés mellett kiemelkedett a turisztikai infrastruktúra fejlesztése is. Itt még nagyobb arányt képviselt Debrecen, több mint kétszerese volt a Tisza-tavi projekteknek. Hortobágyon mindösszesen egy ilyen irányultságú beruházás történt. A turisztikai szolgáltatások fejlesztése terén messze kiemelkedik Debrecen. A város 10 beruházása közül a legjelentősebbek a

²¹ Az első szám az összes projektszámot, míg a második szám a csak a turizmust érintő pályázatok számát mutatja.

Debreceni Aquaticum Gyógyfürdő, valamint a hozzá tartozó Termál és Wellness Hotel**** minőségorientált, technológiai, valamint egészségügyi szolgáltatásainak fejlesztései voltak.

10. ábra. Az ÚMFT pályázati időszakában létrejövő fejlesztések csoportosítása
Forrás: Saját szerkesztés az eupalyazatiportal.hu adatbázisa alapján

A turisztikai termékek csoportosításánál kiderült, hogy a legtöbb fejlesztés az ökoturizmushoz kapcsolódott, amelyek többsége a Tisza-tó térségében realizálódott (14. táblázat).

14. táblázat. Az ÚMFT időszakához kapcsolható tematizált termékfejlesztés a mintaterületeken

Termékfejlesztés	Tisza-tó	Hortobágy	Debrecen
Kulturális és örökségturizmus	+++	+	+++++
Hivatásturizmus	+		
Gasztroturizmus			++
Egészségturizmus	+		+++
Aktív turizmus (főként sportturizmus)	+	+	+++++
Vallási turizmus			++
Ifjúsági turizmus	+		++
Vízi turizmus	+++		
Ökoturizmus	+++++	++++	+++
Tematikus park ²²			+

Forrás: Saját szerkesztés az eupalyazatiportal.hu adatbázisa alapján, 1+ jel = 1 db termék

Az ÚMFT keretében valósult meg a már országszerte ismert Tisza-tavi Ökocentrum (5. kép), bár a legnagyobb léptékű beruházás a „Komplex Tisza-tó projekt”-hez kötődött. A Tisza-tó további termékfejlesztései a legfőbb természeti adottságokhoz: a vízi turizmushoz, valamint a kulturális és az örökségturizmushoz

²² Az AGÓRA Tudományos Élményparkot összetettsége miatt nem soroltam be a turisztikai termékek közé, külön jelöltem azt mint „Tematikus park”.

kötődtek. Ilyenek voltak a „Vitorlázás és aktív turizmus a Tisza-tónál”, a „Természetjáró motorcsónakos és vitorlás túra a Tisza-tavon”, illetve a „Honfoglalás kori íjászfalu kialakítása” projektek.

Hortobágyon látványos fejlesztések történtek az ökoturizmus terén. A legnagyobb szabású beruházás a „Komplex ökoturisztikai fejlesztés a Hortobágyi Nemzeti Parkban” projekt történt, ahol élőhely-rekonstrukciókhoz kapcsolódó tanösvények, bemutatóhelyek hálózata valósult meg. Ehhez illeszkedett a „Daruvonulás Hortobágyon”, A Hortobágy-halastavi kisvasút továbbfejlesztése és új ökoturisztikai attrakciók létrehozása”, valamint az „Oktatóközpont kialakítása Hortobágyon” projekt is.

Debrecenben a legtöbb beruházás az aktív turizmus, ezen belül is a sportturizmus (golf-, lovas) fejlesztéséhez kapcsolódott. A legnagyobb beruházási összeget az egészségturizmus kapta a „Komplex gyógyhelyfejlesztés a debreceni Nagyerdő parkerdejében” projekt révén. Milliárdos nagyságrendű beruházásnak köszönhető Debrecen tematikus parkja, az Agóra Tudományos Élmenypark (6. kép). A vallási turizmust erősíti a „Menjetek be kapuin hálaénekekkel – turisztikai fejlesztés a Debreceni Református Nagytemplomban” című projekt. A termékinálatti palettát számos egyéb fejlesztés is gazdagította. Ilyen volt a „Kézműves Hajdúsági Ízek 2011” projekt, amely a gasztroturizmust, a „Kerekerdő Élmenypark”, amely az ifjúsági turizmust erősítette. A 15. táblázat a fejlesztések forintosítását mutatja be.

15. táblázat. A turisztikai fejlesztésekre fordított össztámogatások és projektköltségek az ÚMFT idejében (millió Ft)

	Tisza-tó		Hortobágy		Debrecen	
	támogatás mértéke	összes projekt-költség	támogatás mértéke	összes projekt-költség	támogatás mértéke	összes projekt-költség
Turisztikai infrastruktúra-fejlesztés	1729	1795	54	102	4837	5503
Tájékoztató szolgáltató fejlesztés	50	71	47	49	374	407
Turisztikai termékfejlesztés	11498	12054	4591	4758	10613	12114
Humán infrastruktúra képzése	16	16	0	0	75	75
Szálláshelyfejlesztés	178	253	0	0	658	1707
Fejlesztést segítő tervdokumentum és tanulmány	0	0	0	0	131	211
Turisztikai szolgáltatásfejlesztés	27	16	0	0	1768	3179

Forrás: Saját szerkesztés az eupalyazatiportal.hu adatbázisa alapján

A turisztikai termékfejlesztésre összesen több mint 28,9 milliárd Ft-ot fordítottak. Ez az össztámogatás 68,3%-a, amely 76-szor több volt az NFT termékfejlesztésre fordított összegéhez képest. A támogatási arány meglehetősen magasnak bizonyult, meghaladta a 91,8%-ot, a pályázók így kevesebb önerő ráfordításával valósíthatták meg terveiket. A termékfejlesztésre fordított összegek aránya Debrecenben és a Tisza-tónál közel azonos volt (41,8% és 41,6%), Hortobágyra csupán 16,4% jutott.

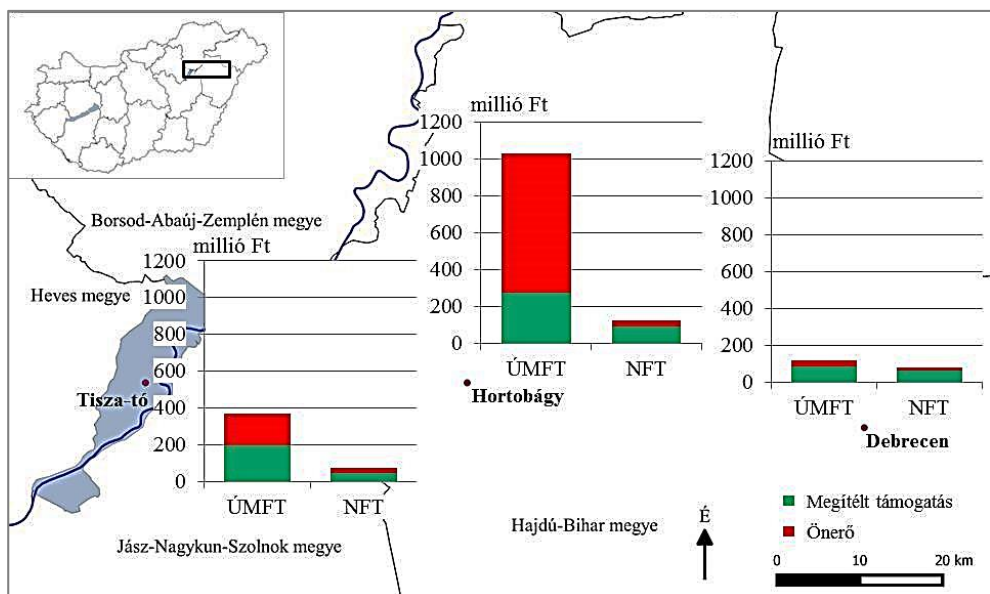
A turisztikai infrastruktúra fejlesztésére összesen több mint 7,4 milliárd Ft-ot (17,4%) fordítottak közel 88%-os támogatási aránnyal. Ez az összeg 5,6-szor több volt, mint az NFT időszakában infrastruktúra-fejlesztésre érkező támogatás. Főként a kerékpárutak kiépítése (erre mindhárom területen kiemelt figyelmet fordítottak), valamint egyéb közlekedési eszközök fejlesztése (gumikerekes kisvasút, „Értékek találkozása” – „ZSUZSI” Vasúttal a természetbe) vagy a meglévő infrastruktúra korszerűsítése volt a cél.

A turisztikai szolgáltatásfejlesztésre közel 1,8 milliárd Ft-ot fordítottak, a támogatás mértéke ennél a kategóriánál 56% volt. A beruházások zöme Debrecenhez kapcsolódott (98,8%). Ezek helyileg a városperemi természetközeli területekhez, főleg az Erdőpusztákhoz kötődnek. Ilyen volt például a Cserei Park Kft. által működtetett golfcentrum turisztikai szolgáltatásainak vagy a Nagyerdei park területén üzemelő Aquaticum Élményfürdőnek a fejlesztése.

5.1.2.3. A fejlesztési periódusok egyes paramétereinek együttes vizsgálata a mintaterületeken

A támogatási periódusokat összehasonlítva az ÚMFT időszaka egyértelműen jóval nagyobb lehetőséget biztosított, amivel éltek is az illetékesek. Összességében 5,4-szer több fejlesztés és 1,94-szer több turisztikai beruházás valósult meg. A megítélt pénzügyi támogatások nagysága tekintetében, illetve az egy projektre eső támogatás mértékében is a 2007–2013 közötti szakasz messze megelőzi az NFT időszakát (11. ábra). Debrecen a kapott támogatás teljes összegében (226 milliárd Ft) jelentős fölényrel bírt a Tisza-tóval (47,7 milliárd Ft) és Hortobágygal szemben (6,3 milliárd Ft). Az egy projektre jutó pénzüsszegek tekintetében azonban eltörpült Hortobágy mellett. Ez mindkét ciklusra vetítve igaz. Debrecenben az egy projektre jutó ÚMFT-s támogatás 87 millió Ft, míg Hortobágyon 264 millió Ft volt. Az NFT-hez képest Debrecen mintegy negyven millió Ft-tal, míg Hortobágy több mint 173 millióval több pénzt kapott projektekként. A Tisza-tó az ÚMFT időszakában megelőzte Debrecent, a megyeszékhelyhez képest az egy projektre jutó támogatási összeg kétszeres értékeket mutatott.

A támogatási összegek mellé főként Hortobágyon jelentős önerő társult. Ez azt jelenti, hogy a Debrecenben jelentkező összes költséghez képest Hortobágyra 8,6-szor, a Tisza-tónál 2,8-szor fordítottak több pénzt 1 projekt megvalósítására.

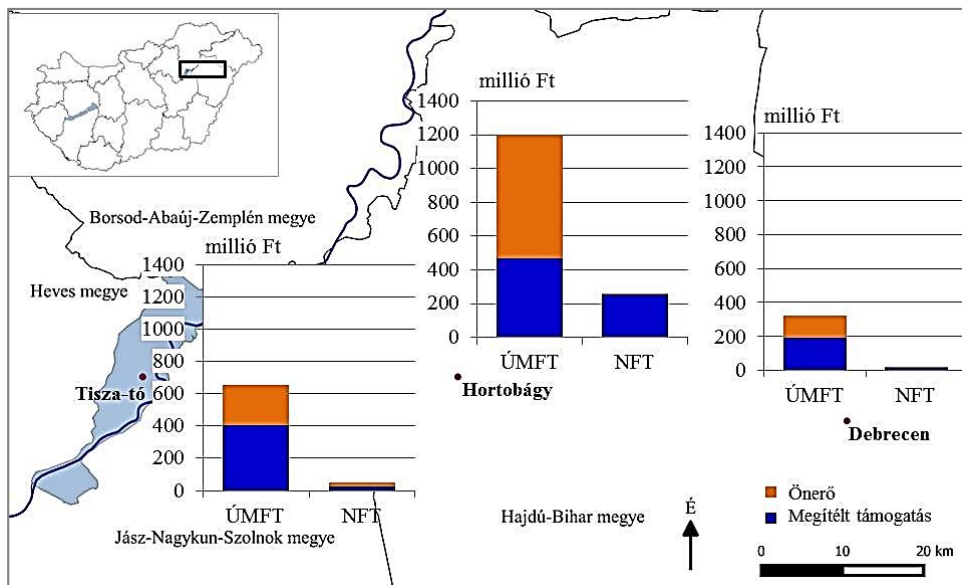

11. ábra. Az 1 projektre eső beruházási költség a megítélt támogatás és az önerő mértékében az ÚMFT és az NFT fejlesztési időszakokban
 Forrás: Saját szerkesztés az eupalyazatiportal.hu adatbázisa alapján

A turizmusfejlesztésre fordított projekt/Ft érték mindkét periódusban Hortobágyon volt a legmagasabb, bár az ÚMFT időszak alatt a Tisza-tóra közel ugyanannyi megítélt támogatás érkezett (Hortobágy ÚMFT – 470 millió Ft, Tisza-tó ÚMFT – 408 millió Ft) (12. ábra). Az ÚMFT-ben egy turisztikai projektre jutó támogatási pénzösszeg megelőzte az összes beruházásra jutó értéket. Az NFT-hez képest az ÚMFT-ben a turizmusra fordított támogatási összegek Hortobágyon 1,8-szor, Debrecenben és a Tisza-tónál pedig 17-szer voltak nagyobbak.

Hortobágy esetében a magas támogatási összeg mellé az ÚMFT időszakában rendkívül magas önerőpótlás is társult. Ennek összege 36,6%-kal több mint a támogatás. Az önerőt döntő mértékben a Hortobágyi Nonprofit Kft.²³ és a Hortobágyi Nemzeti Park biztosította. A legnagyobb léptékű beruházások azonban igen magas támogatással valósultak meg. Például a pályázók a „Komplex ökoturisztikai fejlesztés a Hortobágyi Nemzeti Parkban”, de a Tisza-tóhoz kapcsolódóan is a „Komplex Tisza-tó Projekt”-hez 100%-os, a „Tisza-tavi Ökocentrum” 87%-os támogatást kaptak.

²³ Hortobágyi Nonprofit Kft. – Hortobágyi Természetvédelmi és Génmegőrző Nonprofit Kft. 100%-os részesedése a Magyar Állam tulajdonában van, felette a Hortobágyi Nemzeti Park Igazgatóság gyakorolja a tulajdonosi jogokat.

12. ábra. Az 1 turisztikai projektre eső beruházási költség a megítélt támogatás és az önerő mértékében az ÚMFT és az NFT fejlesztési időszakokban

Forrás: Saját szerkesztés az eupalyazatiportal.hu adatbázisa alapján

A fejlesztési periódusok paramétereinek összehasonlításához és a közöttük lévő kapcsolatok feltárásához meghatároztam mindkét fejlesztési ciklusban külön a három vizsgálati területre az összes projektszámhoz, illetve a turizmust érintő projektekhez tartozó egyes adatpárok korrelációs együtthatójának értékét. Több esetben a korrelációs együttható értéke meghaladta a 0,8-as értéket, illetve egyes esetekben közelített az egyhez függvényyszerű kapcsolatot feltételezve. Igen magas volt például a lakosságszám és a megítélt támogatás (0,999), illetve a lakosságszám és az összköltség összefüggésében (0,998) a korrelációs együttható értéke. Ezt az eredményt elfogadva elvileg meghatározható, hogy egy 20 000 fős kisváros mennyi pályázati pénz lehívására számíthat. Az általam vizsgált 16 település azonban kevés mintaelemnek tekinthető ahhoz, hogy messzemenő következtetéseket vonjunk le. Ezért ellenőriztem a korrelációs együttható szignifikanciáját, azaz a z-próbát is elvégeztem. Ez a vizsgálati eredmény viszont nem mutat szignifikáns kapcsolatot az adatpárok között. Így statisztikailag nem bizonyítható – a fenti példa alapján –, hogy összefüggés van a népességszám és a fejlesztésekre fordított pénzek között. A vizsgálatra azért volt szükség, mert hipotézisem szerint azok a települések, ahol nagyobb a népességszám és ehhez nagyobb önkormányzati költségvetés társul, eredményesebben pályázhatnak. Egy nagyobb lélekszámú településen többen (önkormányzat, nonprofit szervezetek, vállalkozások, magánszemélyek) többféle pályázatot adhatnak be, s több önerőt is feltételezünk mögöttük. Így azokon a pályázatokon is sikeresen indulhatnak, amelyek alacsonyabb támogatottságúak. Mintaterületeim települései jó példái ennek a feltételezésnek, hiszen Debrecen a projektszám és a lehívott pénzek

összegében magasan vezetett mindkét fejlesztési időszakban. Ha Hortobágy települését vizsgáljuk, akkor egy alacsony népességszámhoz egy alacsony projektszámot és összeget társíthatunk. Tehát feltételezésem nem alaptalan. Ezek az összefüggések is azt igazolják, hogy valóban szükség van az adatpárok közötti kapcsolatok további vizsgálatára, de jelen dolgozatnak ez nem kitűzött célja.

Az egy projektre jutó támogatások vizsgálatakor azonban az egyes paraméterek ennek a feltételezésnek ellent mondanak. Alacsony projektszámhoz magas támogatási összeg, s kiváltképp magas önerő is társulhat, ahogyan Hortobágy esetében láthattuk (11. és 12. ábra). Ebből következően Hortobágyon még nagyobb volumenű fejlesztést, illetve egy turizmusfejlesztést követhetünk nyomon. Ebből levonható tanulság, hogy az Európai Unióból lehívható, a turizmus fejlesztésére fordítható pénzek (projekt/Ft) nem állnak feltétlenül kapcsolatban a települések lakosságszámával, méretével, önkormányzati gazdálkodásával. Az Új Magyarország Fejlesztési Terv ebben hozott lényeges változást az NFT-hez képest, hogy a régiókat a saját adottságaikhoz mérten lehetett fejleszteni, és nem feltétlenül a lakosságszám, a méret, az önkormányzati gazdálkodás, stb. határozta meg a lehetőségeket. Az elmondottak mellett természetesen a gazdaság szereplői, a lakosság száma, összetétele, életkörülményei, a település infrastrukturális adottságai a desztináció fejlődésének menetét jelentősen befolyásolhatja.

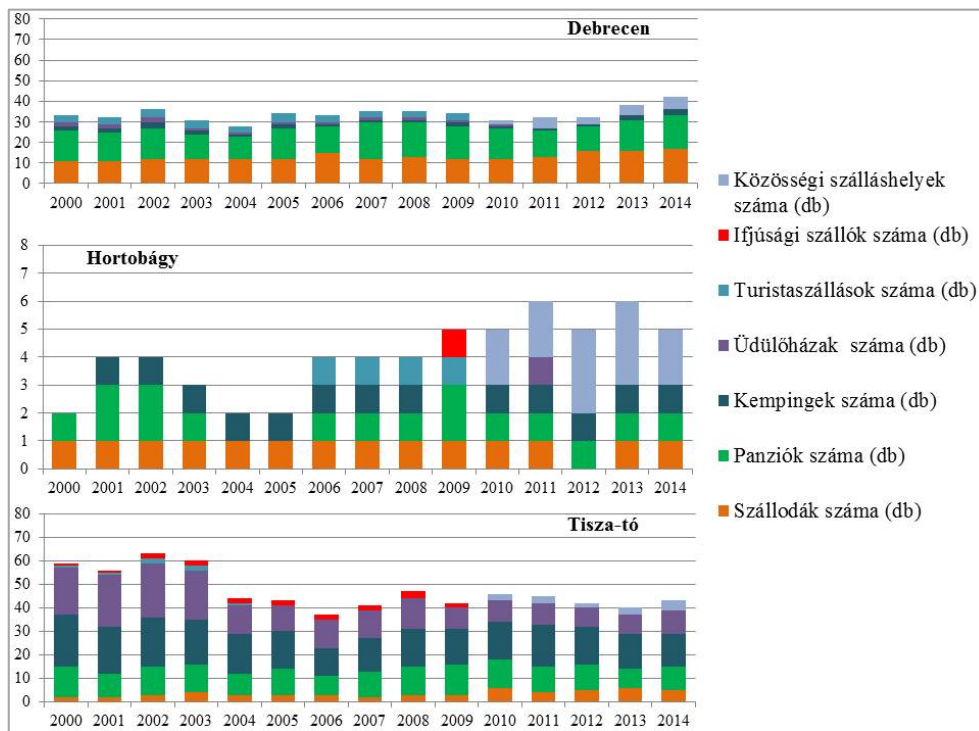
5.1.3. A fejlesztések hatásai a szálláshelyadatokra és a keresletre

A következőkben a turisztikai kínálat egyik legfontosabb, statisztikailag nyomon követhető tényezőjét, a szálláshelykínálatot és a hozzákapcsolódó kereslet változásait mutatom be. A szálláshelykínálat keresletre gyakorolt elemzését az NFT és az ÚMFT időszakában megvalósult 3,5 milliárdos beruházások is indokolják. A szálláshelyek /férőhelyek alakulását 2000-től követtem nyomon.

A kereskedelmi szálláshelyek száma 2002-től 2004-ig csökkenő tendenciát mutat. Mindhárom terület esetében ezt követően jól kirajzolódik egy fejlesztési hullám, amelyet Debrecenben 2005-től, Hortobágyon 2006-tól, míg a Tisza-tónál 2007-től tapasztalhatuk (13. ábra). A legjelentősebb szálláshelyfejlesztések közé tartozott többek között a debreceni Minerva Panzió, a tiszafüredi Tisza Balneum Hotel**** (7. kép) és a Tisza Hercegnője Yachtszálló építése. Jól tükrözi ez az ábra a 2008/2009-től induló gazdasági válság hatását: a visszaeső kereslet a szálláshelykínálatot is visszavetette. Debrecenben csak 2013-tól kezdett ismét növekedni a szálláshelyek száma. A szálláshelyek közül a legtöbb a magasabb szolgáltatói színvonalú panzió és szálloda. Hortobágyon egy-egy szálloda, panzió és kemping, illetve vizsgálati évtől függően egy-három közösségi szálláshely²⁴ jelentette a kínálatot. Ezek az adatok egyértelműen jelzik Hortobágy kiránduló jellegét. Hortobágyon a 2009-ben megugró szálláshelykínálat egy ifjúsági szálláshely megnyitásához kapcsolódott. Ezt követően szinte folyamatosan

²⁴ 2009-től közösségi szálláshely kategóriába tartoznak a korábban ifjúsági és turistaszálláshelyként működtetett létesítmények.

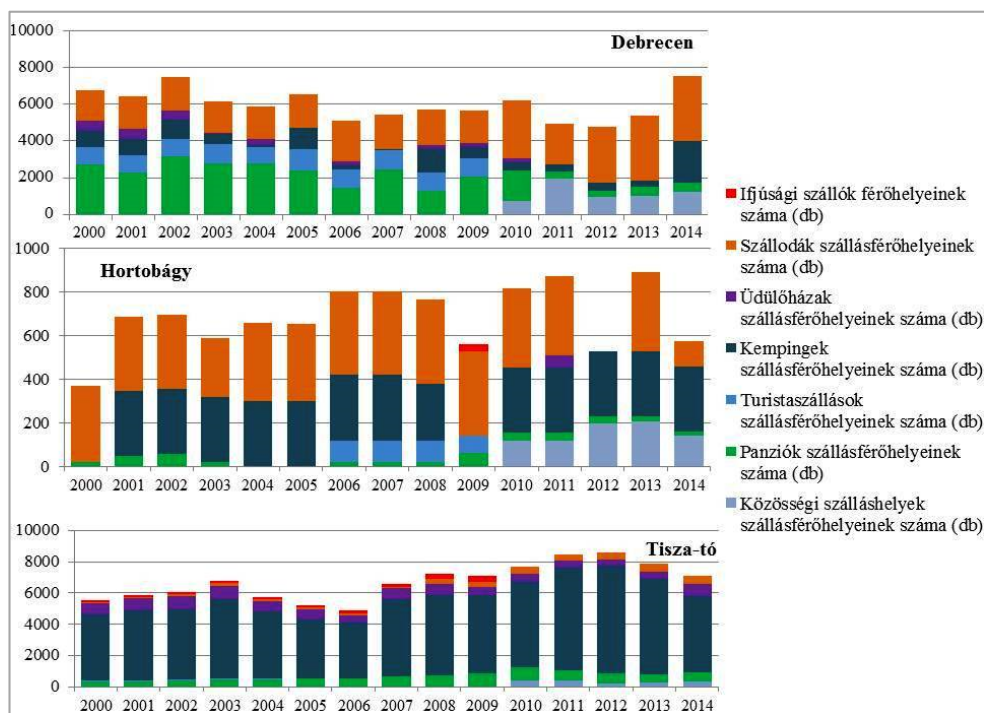
ingadozott a szálláshelyek száma. A Tisza-tó esetében az alacsonyabb szolgáltatási színvonalú kempingek és az üdülöházak a meghatározók. A Tisza-tavi települések szálláshelykínálata 2007-től alig változott, ám összetételében megjelent a szállodai kínálat is.

13. ábra. A mintaterület kereskedelmi szálláshelyeinek a száma és minőségi megoszlása 2000 és 2014 között

Forrás: Saját szerkesztés a KSH adatai alapján

Debrecenben a szállásférőhelyek száma 2000-től három-, négyéves ciklusokban folyamatosan emelkedett, illetve csökkent (14. ábra). Ez a hullámváz összefüggést mutat ebben az esetben is a fejlesztésekkel és a keresletváltozással. A 2002-től bekövetkező visszaesést az NFT keretein belül megvalósított fejlesztések csak időlegesen állították meg, illetve emelték meg a férőhelyek számát. A válság után a kereslet csökkenésére a férőhelyek számának csökkentésével (például közösségi szálláshelyek), illetve minőségi szállásfejlesztésekkel reagáltak. Ezt leginkább a panziók és a szállodai szállásférőhelyek változása mutatja. 2009-ig Debrecenben még a panziók férőhelyeinek száma volt magasabb (2047 férőhely, 36%), míg 2014-ben már a szállodai férőhelyek voltak túlsúlyban (3554 férőhely, 47%). A növekedés részben az uniós pályázatoknak, illetve magánérős szállodaépítéseknek, valamint a panziók szolgáltatási színvonalának emelésével bekövetkező „átminősítéseknek” köszönhető.

14. ábra. A mintaterületek kereskedelmi szállásférőhelyeinek száma és minőségi megoszlása 2000 és 2014 között

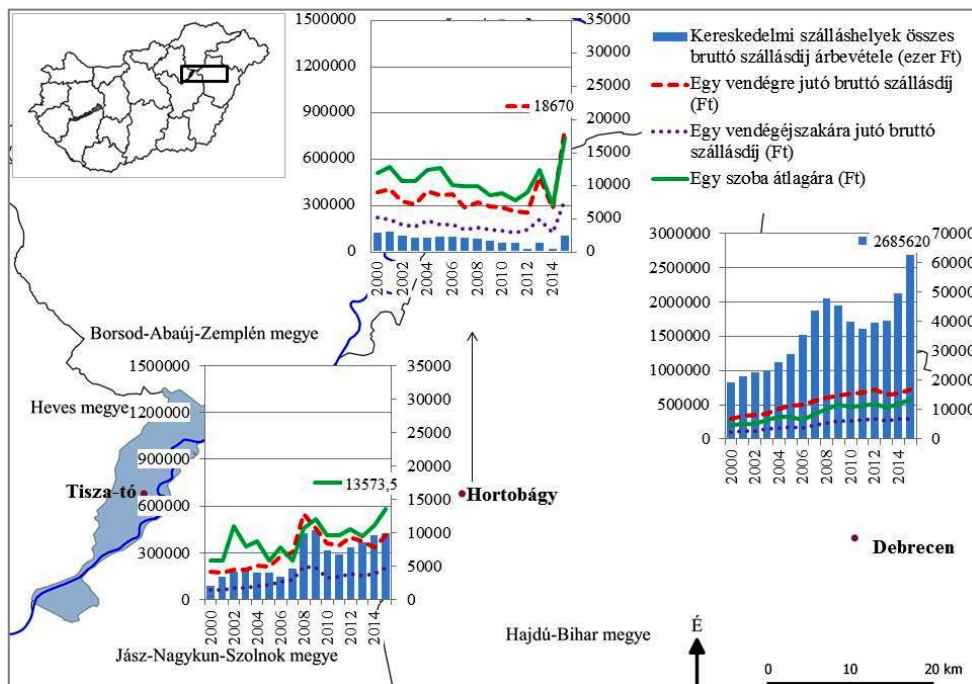
Forrás: Saját szerkesztés a KSH adatai alapján

Hortobágyon 2006-ig főként a kemping- (300 férőhely) és a szálloda-férőhelykinálat (386 férőhely) volt a meghatározó. 2006-tól viszont a kisebb fizetőképességű kereslet igényeinek kielégítésére a turistaszállás-férőhelyek száma nőtt (98 férőhely). A válság utáni szállásférőhelyszámok alakulása nehezen követhető nyomon. Részben az adathiány (2009), részben egy szállodafelújítás (2012) okozta a nagy visszaeséseket.

A Tisza-tavi desztináció szállásférőhely kínálata elsősorban az alacsonyabb árú és szolgáltatási színvonalú igényeket tudja kielégíteni. A szállásférőhelyek háromnegyedét a kempingek (2012-ben 80%) tették ki, elenyésző a panziók, illetve a szállodák nyújtotta kínálat. A Tisza-tónál a 2003 és 2006 között jelentkező férőhelycsökkenés főleg a kempingférőhelyek alakulásával kapcsolatos, míg a 2012-től jelentkező visszaesést a kemping- és a panzióférőhelyek csökkenése okozta. A panziói kínálat versenyképességét fokozódó mértékben rontotta az egyre inkább népszerűvé váló Tisza Balneum Hotel****. A gazdasági válság hatására bekövetkező kereslet-visszaesésre a gyorsabban reagáló közösségi, illetve kempingférőhelyek száma csökkent.

A szálláshelyek, illetve a szállásférőhelyek számának alakulása mellett egy harmadik fontos paraméter az árak változása is (15. ábra). A települések közül a

kereskedelmi szálláshelyek összes bruttó szállásdíj bevétele Debrecenben volt a legnagyobb (2015-ben 2,7 milliárd Ft). Jóval szerényebb bevétel jellemzi a Tisza-tavat (2015-ben 423,2 millió Ft) és még inkább igaz ez Hortobágyra (2015-ben 109,2 millió Ft).

15. ábra. A mintaterület kereskedelmi szálláshelyeinek néhány paramétere (összes bruttó szállásdíjbevétele, egy vendégre és vendégéjszakára jutó bruttó szállásdíj, egy szoba átlagára) 2000–2015 között

Forrás: Saját szerkesztés a KSH adatai alapján

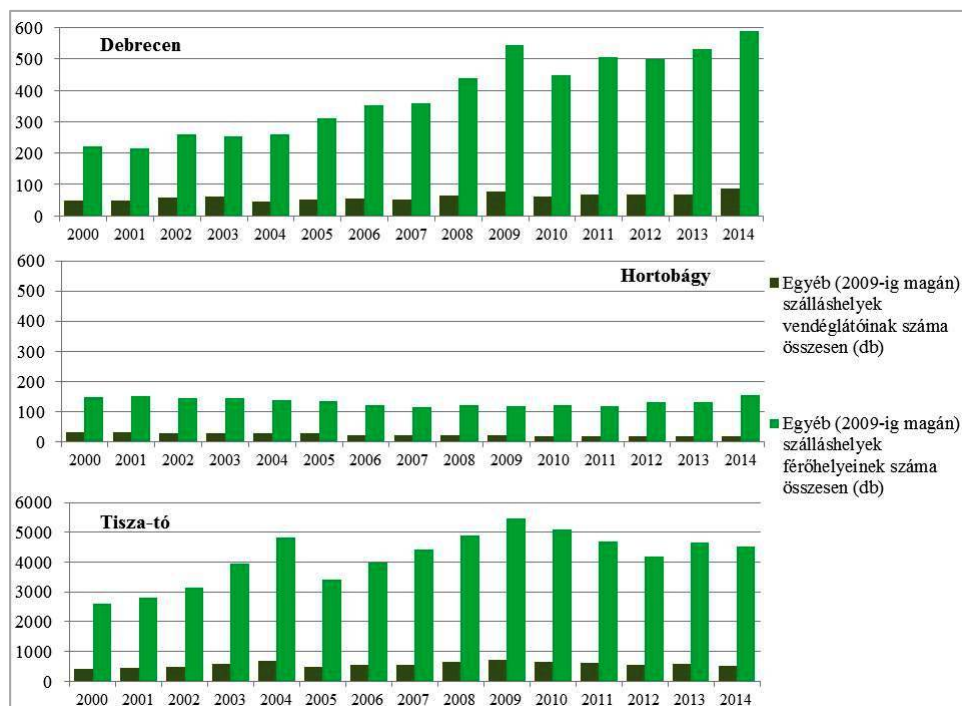
Ha folyamatában vizsgáljuk a bevételek alakulását, akkor 2000-től Debrecenben, illetve 2006-tól a Tisza-tónál folyamatos növekedés figyelhető meg egészen a kiugró teljesítményt mutató 2008-as és 2009-es évekig, a válság bekövetkeztéig. Debrecen vonzerejét jelentősen növelhették az időszak nagyszabású rendezvényei (MODEM és Kölcsey Központ: az „Igazi da Vinci” kiállítás, az „Aba-Novák, a barbár zseni” kiállítás, a fesztiválok közül az EFOTT). A válsághoz köthető mélypont 2010-ben volt, majd innen ismét emelkedés figyelhető meg, de a bevételek csak 2015-ben szárnyalták túl a 2008. évet. A Tisza-tó 2007–2009 közötti magas bevételei minden bizonnyal kapcsolatban állnak a Tisza Balneum Hotel**** megnyitásával, valamint az átlagosnál 1-2°C fokkal

magasabb nyári középhőmérsékletekkel (INTERNET 28)²⁵. Hortobágy esetében viszont 2012 után a bevételek évről évre csökkentek.

Az egy vendégre, illetve az egy vendégéjszakára jutó bruttó szállásdíj, valamint az egy szoba átlagárát illetően különböző irányú változások figyelhetők meg. Debrecen esetében ezek a mutatók 2012-ig fokozatosan emelkedtek. A 2013-as év némi visszaesést hozott, de az utolsó két évben tovább javultak a mutatók. A másik két terület esetében pedig ugrásszerű változások figyelhetők meg mindhárom paraméter tekintetében. Hortobágyon a 2015-ös mutatószámok értékei meghaladták Debrecen értékeit (2015-ben például egy szoba átlagára Hortobágyon 17 282 Ft, Debrecenben 13 540 Ft volt). Mind a Tisza-tó, mind pedig Hortobágy esetében nagy ingadozást mutatnak a paraméterek. A Tisza-tónál például duplájára emelkedtek ezeknek a mutatóknak az értékei 2000-hez képest. A Tisza-tónál egy szoba átlagára a duplájára emelkedett (2000-ben 5830 Ft, 2015-ben 13 574 Ft). Az árak alapvetően a fejlesztések ingadozását tükrözik. 2006-ban például a Tisza-tavi vízi sétány átadása, 2008-ban a tiszafüredi Tisza Balneum Hotel****, a térség egyetlen négy csillagos szállodájának megnyitása, vagy 2012-től a Tisza-tavi Ökocentrum által kiváltott hirtelen keresletnövekedés miatt ugrottak meg az árak.

A vizsgált településeken a kereskedelmi szállások mellett nagy jelentőséggel bír a 2009-ig magánszálláshelyként, 2010-től üzleti célú egyéb (korábban magán-) szálláshelyként számon tartott szálláshelytípus. A 16. ábrán a magánszálláshelyek (mint „Egyéb..”) vendéglátóinak és szállásférőhelyeinek a számát láthatjuk. A szállásadók száma Debrecenben (2014-ben 86) csaknem egyenletesen növekedett. Hortobágyon (2014-ben 21) jelentősen csökkent, míg a Tisza-tónál (2014-ben 510) hullámzó mértékben változott a számuk a vizsgált periódusban. Különösen a Tisza-tó esetében nem hagyhatjuk figyelmen kívül ezt a szálláshelyformát, hiszen 2009-ben meghaladta a kereskedelmi szállások férőhelyeinek a számát. Az összes szállásférőhely-kínálat 51%-át adták, de 2014-ben is 37%-kal részesedtek.

²⁵ A Tisza-tó meteorológiai adatait 2001-től pontosabban követhetjük nyomon, ugyanis Poroszlón meteorológiai állomás gyűjti be az adatokat (angolszász mértékegységrendszer).

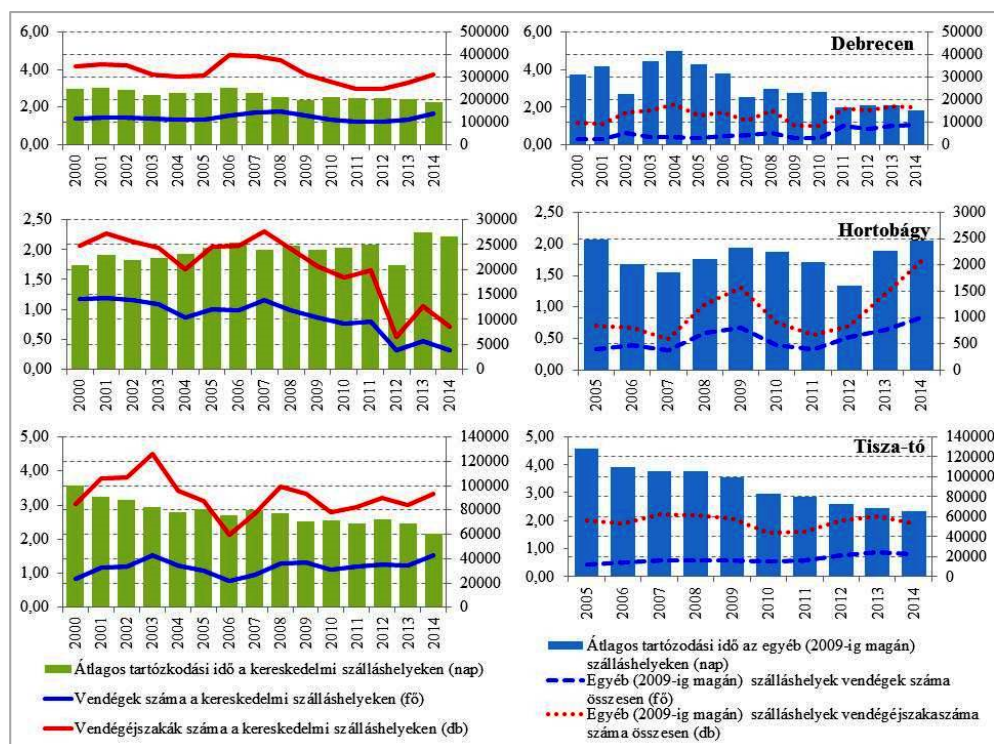

1610. ábra. A mintaterületek magánszálláshelyeinek, vendéglátóinak és szállásférőhelyeinek a száma 2000 és 2014 között
Forrás: Saját szerkesztés a KSH adatai alapján

Tekintsük át 2000-től a kereslet alakulását is (17. ábra). A vendégszám és hatványozottan a vendégéjszaka szám alakulása Debrecen és a Tisza-tó esetében eléggé hasonlít a szállásférőhelyszámok változásaihoz. A 2002-től 2006-ig tartó hullámvölgy utáni fellendülés ugyanúgy megfigyelhető, mint a 2008 után a válság hatására bekövetkező visszaesés, majd újabb fellendülés. A Tisza-tónál azonban nagyobb amplitúdójúak ezek a kilengések. 2014-ben Debrecenben a kereskedelmi szállásférőhelyeken háromszor annyi vendégéjszakát (313 387 vendégéjszaka) töltöttek a turisták mint a Tisza-tónál. Hortobágyon kedvezőtlenebb a turistaforgalom trendje, a válság után több mint a felére csökkent a vendégéjszakák száma (2014-ben 8 439 vendégéjszaka).

Debrecenben a magánszálláshelyek száma duplája (86) mint a kereskedelmi szálláshelyek száma, a magánszállás-férőhelyek aránya viszont a teljes kínálat mindössze 7,8%-át tette ki 2014-ben. A vendégek és a vendégéjszakák számának trendje nagyban hasonlít a kereskedelmi szálláshelyek/férőhelyek alakulásához. Számuk 2014-ben a három mintaterület közül itt a legalacsonyabb (9 049 fő). A Tisza-tónál a trendek a debrecenihez nagyban hasonlítanak. Abszolút értékeik azonban több mint kétszer nagyobbak Debrecenhez képest (22 726 fő). Jelentőségét azonban az összvendégéjszából való részesedésük mutatja, amely 2014-ben 34,5%-ot tett ki. Hortobágyon is hasonló

viSSzaesések mutatkoznak mint az előző mutatók esetében. Új momentum viszont 2011-től a magánszálláshelyek növekvő száma²⁶. (2014-ben a magánszálláshelyek száma 21, míg a szállásférőhelyszám 157 volt).

17. ábra. A mintaterületek kereskedelmi és magánszálláshelyeinek vendég és vendégéjszaka száma, illetve a vendégek által eltöltött átlagos tartózkodási idő változása 2000 (2005) és 2014 között

Forrás: Saját szerkesztés a KSH adatai alapján

Debrecenben az átlagos tartózkodási idő folyamatosan csökken, alig haladja meg a 2 napot, míg 2004-ben elérte az 5 teljes napot! Az átlagos tartózkodási idő a magánszálláshelyek esetében is csökken, az eltöltött idő kevesebb mint 2 nap. Hortobágyon az átlagos tartózkodási idő legtöbbször alig érte el a 2 napot, 2013-ban és 2014-ben viszont 2 nap fölé emelkedett. A magánszálláshelyeken 2 nap alatt maradt a mutató. A Tisza-tónál az átlagos tartózkodási idő még 2000-ben 3,59 nap volt, 2014-re 2,19 napra csökkent. A magánszálláshelyeken még drasztikusabb volt a csökkenés, 2000-ben 4,58 nap, míg 2014-ben már csak 2,33 nap volt a tartózkodási idő. A tartózkodásra vonatkozó adatok arról tanúskodnak, hogy egyik célterület sem képes maradásra

²⁶ Hortobágyról és a Tisza-tavi településekről csak 2005-től érhetőek el az adatok.

bírni hosszabb időre az ideérkező turistákat. Különösen látványos csökkenés következett be a fejlesztések ellenére a Tisza-tó térségében.

5.1.4. A vizsgált települések versenyképessége

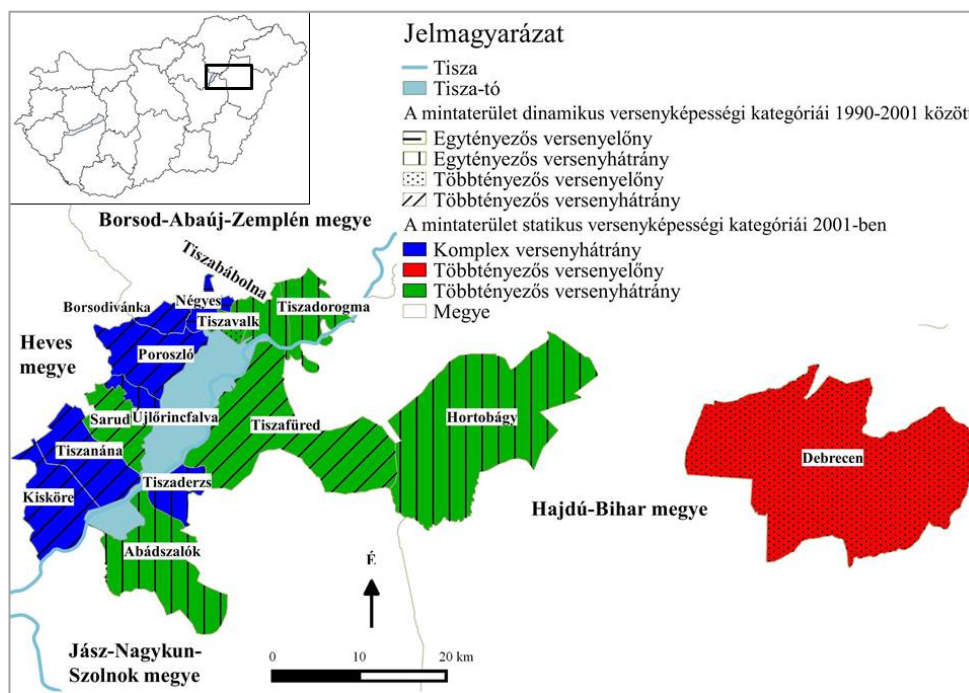
5.1.4.1. A területi versenyképességben bekövetkező változások

A turizmus multiplikátor hatásában nagy egyetértés van a kutatók között. Ahhoz, hogy értékelhessem a 2004 óta uniós támogatással zajló fejlesztések hatását a vizsgált településeken a módszertani fejezetben bemutatott képlet segítségével, meghatároztam az azok területi versenyképességében bekövetkező változásokat. A területi versenyképesség pontosabb meghatározásához a népszámlálási évek adatait (1990, 2001, 2011) használtam fel. A 18. ábrán színekkel jelölve a 2001-es statikus versenyképességi kategóriák látszanak, míg a mintázat az 1990-es évekhez viszonyított dinamikus fejlődést, dinamikus versenyképességi kategóriákat ábrázolja. A települések értékeit a vidék átlagával hasonlítottam össze Budapest nélkül. A főváros paraméterei nagyon torzították volna az eredményeket.

A 2001-es adatok szerint a vizsgált települések statikus versenyképességi kategóriái közül a legjobb minősítést (többtényezős versenyelőny) Debrecen kapta, csupán demográfiai helyzete volt kedvezőtlen. Hortobágy és a Tisza-tóhoz tartozó települések közül: Tiszavalk, Tiszabábolna, Tiszadorogma, Tiszafüred²⁷, Abádszalók és Sarud többtényezős versenyhátrányban voltak kedvezőtlen demográfiai és foglalkoztatottsági értékekkel. Tiszaderzs és a legtöbb Észak-magyarországi régióhoz tartozó Tisza-tavi település: Kisköre, Tiszanána, Újlőrincfalva, Poroszló, Borsodivánka, Négyes a komplex versenyhátrányos települések közé tartoztak.

Ha a dinamikus versenyképességet vizsgáljuk, s az 1990-es állapotokhoz viszonyítunk, Debrecen megőrizte többtényezős versenyelőnyét, s ebbe a kategóriába került Tiszavalk is. Debrecennek továbbra is kedvezőtlen a demográfiai helyzete, míg Tiszavalk esetében a foglalkoztatottsági tényező gyenge. Ennek a kis falunak a kedvező pozícióját az alkalmazott képlet meghatározó elemei, azaz a vidéki átlagnál nagyobb mértékű jövedelem és a lecsökkent népességszám magyarázza. Négyes egytényezős versenyelőnybe kerülését a jó élől munka-termelékenységi mutatója eredményezte. Többtényezősből egytényezős versenyhátrány kategóriájába lépett előre Tiszabábolna, Tiszadorogma, Abádszalók és Hortobágy. Ez utóbbi települések kedvezőtlen demográfiai vagy foglalkoztatottsági mutatói miatt kerültek ebbe a csoportba. Kisköre, Tiszanána, Poroszló, Borsodivánka helyzete komplex versenyhátrányból többtényezős versenyhátrányra javult. A települések döntő többsége tehát egy kategóriát előrelépett, egyedül Sarud és Tiszafüred maradt változatlanul többtényezős versenyhátrányban.

²⁷ Tiszaszőlős 2002-ig Tiszafüred része volt.

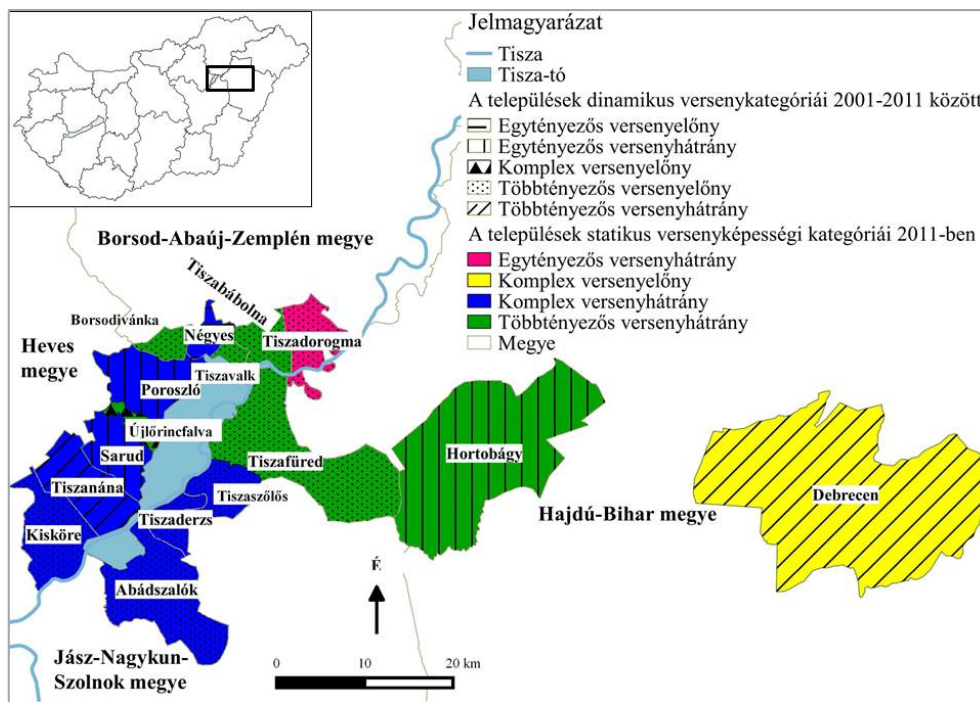

18. ábra. A vizsgált települések statikus (2001) és dinamikus (1990–2001) területi versenyképességi kategóriái
Forrás: Saját szerkesztés

Újabb tíz év változását mutatja be a 19. ábra. 2004-től elkezdődött az Európai Unió által támogatott intenzív fejlesztési időszak. A települések statikus versenyképességét a 2011-es adatok alapján határoztam meg. A vidéki átlag alapján Debrecen 2011-ben egy kategóriát javulva komplex versenyelőnyt élvezett. A többi település közül egy sem volt versenyelőnyös helyzetben. Egytényezős versenyhátrány kategóriába is csak Tiszadorogma került kedvezőtlen foglalkoztatottsági adottságai révén. Többtényezős versenyhátrányt mutattak Hortobágy, Tiszafüred, Újlőrincfalva, Tiszabábolna, Tiszavalk és Borsodivánka adatai. Döntően ezeken a településeken a demográfiai és a foglalkoztatottsági mutatók kedvezőtlenek. Hortobágyon a foglalkoztatottság mellett az élők munkatermelékenysége volt alacsony. Az összes többi település (8) a komplex versenyhátrányban lévők csoportjába tartozott. Ezek a települések a 2011-ben a vidéki átlag szintje alatt maradtak, amiből arra következtethetünk, hogy országos szinten sikeresebbek voltak a fejlesztések.

A versenyképesség dinamizmusát vizsgálva, azaz 2001-hez viszonyítva már sokkal kedvezőbb a kép a legtöbb település esetében. Meglepő módon 2001-es évhez képest 2011-ben komplex versenyelőnyre tett szert Újlőrincfalva, de többtényezős versenyelőnybe került Tiszafüred, Tiszadorogma, Tiszabábolna, Tiszavalk, Borsodivánka, Tiszaszőlős, Tiszaderzs, Abádszalók és Kisköre is. Ez

utóbbi települések csupán az élőlátka-termelékenységek kategóriájában teljesítettek kedvezőtlenül. Négyes kedvező foglalkoztatási pozíciója miatt sorolható egytényezős versenyelőny kategóriába.

19. ábra. A vizsgált települések statikus (2011) és dinamikus (2001–2011) területi versenyképességi kategóriái

Forrás: Saját szerkesztés

Hortobágy kedvezőtlen foglalkoztatottsága, valamint Sarud és Poroszló elégtelen élőlátka-termelékenység mutatói miatt került egytényezős versenyhátrányba. Az első esetben kedvezőtlen a foglalkoztatottság, az utolsó kettő esetében pedig az élőlátka-termelékenység kedvezőtlen. Váratlan eredményt kaptam Debrecenre, amely Tiszanána mellett többtényezős versenyhátrányba került. Mindkét település az élőlátka-termelékenység és a foglalkoztatottság kategóriájában mutatott kedvezőtlen képet. Míg azonban Tiszanána a komplex versenyhátrányból a többtényezős versenyhátrányba került, azaz 1 kategóriát javított, Debrecen addig 2001-hez képest a városba investált támogatások ellenére 4 kategóriát rontott. A fejlődés dinamikáját tekintve tehát a legtöbb település elégedett lehet. Önmagukhoz képest pozitív változást mutattak.

5.1.4.2. A turisztikai versenyképesség vizsgálata

5.1.4.2.1. A turisztikai versenyképességben bekövetkező változások a kereskedelmi szálláshelyek adatai alapján

Elsőként a turizmus statikus versenyképességében bekövetkező változásokat vizsgáltam. Mivel ehhez a mutatószámhoz a kereskedelmi szálláshelyek adatai kellettek, így több településen nem lehetett meghatározni a turisztikai versenyképességet. Debrecen, Hortobágy és a Tisza-tavi mintaterület idegenforgalmi szempontból meghatározó négy települése: Tiszafüred, Poroszló, Abádszalók és Kisköre alkalmasnak bizonyultak a vizsgálatra. Kisköre esetében azonban 2008-tól már hiányoztak a statisztikai adatok. A versenyképesség meghatározásánál a viszonyítás ebben az esetben is a vidéki átlaghoz történt (20. ábra).

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Abádszalók															
Kisköre															
Poroszló															
Tiszafüred															
Hortobágy															
Debrecen															

Jelmagyarázat		Nincs adat
Komplex versenyelőny	Minden tényezőben az átlagnál kedvezőbb helyzet	
	Csak az idegenforgalmi beágyazottság tényezőben kedvezőtlén pozíció	
Többtényezős versenyelőny	Csak a kapacitás-kihasználtság tényezőben kedvezőtlén pozíció	
	Csak az idegenforgalmi hatékonyságban kedvezőtlén pozíció	
Egytényezős versenyelőny	Az idegenforgalmi hatékonyságban kedvező pozíció	
	A kapacitás-kihasználtság tényezőben kedvező pozíció	
	Az idegenforgalmi beágyazottság tényezőben kedvező pozíció	
	Kedvezőtlén idegenforgalmi beágyazottság pozíció	
Egytényezős versenyhátrány	Kedvezőtlén idegenforgalmi beágyazottság pozíció	
	Kedvezőtlén kapacitás-kihasználtság pozíció	
Többtényezős versenyhátrány	Kedvezőtlén idegenforgalmi hatékonyság pozíció	
	Kedvezőtlén kapacitás-kihasználtság és az idegenforgalmi beágyazottság pozíció	
Komplex versenyhátrány	Kedvezőtlén idegenforgalmi hatékonyság és kapacitás-kihasználtság pozíció	
	Minden tényezőben átlag alatti pozíció	

20. ábra. A vizsgált települések statikus versenyképességi kategóriái évenkénti bontásban 2000-től 2014-ig

Forrás: Saját szerkesztés

2000-től évenként vizsgálva az egyes településeket megállapítható, hogy az NFT-hez kötődő fejlesztések Poroszlón és Debrecenben egyértelműen érzékelhetőek voltak. 2000-hez képest 2008-ra Debrecen egytényezős versenyhátrányból többtényezős versenyelőnyig jutott, csupán a férőhelykapacitás/népesség hányadát kifejező idegenforgalmi beágyazottság mutatója volt kedvezőtlen. Poroszló az egytényezős versenyhátrányból 2008-ra komplex versenyelőnyre tett szert. Hortobágy bár komplex versenyelőnyből indult, versenyelőnyös státuszának különböző fokozatait változtatva végül is egytényezős versenyelőnyt szerzett 2008-ra, egyedül az idegenforgalmi beágyazottsága (kapacitás/népesség) volt kedvező. Az előző településekkel ellentétben az NFT-fejlesztésekbe későn bekapcsolódó Tiszafüred sokat rontott 2004 és 2008 között. 2001-hez viszonyítva egytényezős versenyelőnyből többtényezős versenyhátrányba került. Kisköre helyzete semmit nem változott 2000 és 2008 között, végig többtényezős versenyhátrányban volt. Sikeres pályázatai nem tudták számottevően javítani a turisztikai kínálatot, illetve keresletet.

Vízválasztónak bizonyult a 2008-tól kezdődő gazdasági válság a versenyképességi státuszokat illetően. Tiszafüred kivételével – amely feltehetően a Tisza Balneum Hotel**** megnyitásával kedvezővé váló idegenforgalmi beágyazottságának (kapacitás/népesség) köszönhetően egytényezős versenyelőnybe került – az összes többi település rontott a statikus versenyképességén. Abádszalók rontotta a legtöbbet, egytényezős versenyelőnyből többtényezős versenyhátrányt szedett össze. Kedvezőtlen idegenforgalmi beágyazottsága (kapacitás/népesség) és kapacitás kihasználtsága (vendégéjszaka/kapacitás) is jelzi, hogy a településen nem sikerült kellő mértékű fejlesztéseket megvalósítani a szálláshely és a turisztikai termékkínálat terén.

Jelentősen rontott versenyképességén Debrecen is. 2009-es többtényezős versenyelőnye 2014-re már többtényezős versenyhátrányra romlott. A gyenge idegenforgalmi beágyazottsága (kapacitás/népesség) a szállásférőhelyek elégtelen voltára utal, de rossz a válság okozta forgalom-visszaeséssel kapcsolatos kapacitás kihasználtsága is. Poroszló és Hortobágy a fejlesztéseknek köszönhetően nem esett vissza olyan mértékben mint az előzőek, egytényezős versenyelőnybe kerültek, előnyük a kapacitás/népesség hányadát jelző idegenforgalmi beágyazottságuknak köszönhető.

Jóval árnyaltabb és kedvezőbb képet kapunk, ha a településeket önmagukhoz képest, azaz a dinamikus versenyképességet vizsgáljuk (21. ábra). Debrecen többtényezős versenyhátrányból indulva kisebb ingadozásokkal ugyan, de – köszönhetően részben az NFT-hez kötődő fejlesztéseknek – 2007-ig többtényezős versenyelőnybe került. Poroszló kisebb ingadozásokkal komplex versenyelőnye 2008-ra többtényezős versenyelőnyre csökkent. Tiszafüred is komplex versenyelőnyből indult 2004 és 2006 között, többtényezős versenyhátrányba csúszott vissza, ám elsősorban a Tisza Balneum Hotel**** belépésével 2008-ra már ismét többtényezős versenyelőnye volt. Hasonlóan alakult Abádszalók és Hortobágy versenyképessége is. Az előbbi egytényezős, Hortobágy

töbttényezős versenyelőnyből indult, és kisebb-nagyobb ingadozásokkal 2008-ra mindkettő töbttényezős versenyhátrányba jutott.

		2000-2001	2001-2002	2002-2003	2003-2004	2004-2005	2005-2006	2006-2007	2007-2008	2008-2009	2009-2010	2010-2011	2011-2012	2012-2013	2013-2014
Abádszalók															
Kisköre															
Poroszló															
Tiszafüred															
Hortobágy															
Debrecen															
Jelmagyarázat															
	Nincs adat														
Komplex versenyelőny	Minden tényezőben az átlagnál kedvezőbb helyzet														
Töbttényezős versenyelőny	Csak az idegenforgalmi beágyazottság tényezőben kedvezőtlen pozíció														
	Csak a kapacitás-kihasználtság tényezőben kedvezőtlen pozíció														
	Csak az idegenforgalmi hatékonyságban kedvezőtlen pozíció														
Egytényezős versenyelőny	Az idegenforgalmi hatékonyságban kedvező pozíció														
	A kapacitás-kihasználtság tényezőben kedvező pozíció														
	Az idegenforgalmi beágyazottság tényezőben kedvező pozíció														
Egytényezős versenyhátrány	Kedvezőtlen idegenforgalmi beágyazottság pozíció														
	Kedvezőtlen idegenforgalmi hatékonyság pozíció														
	Kedvezőtlen idegenforgalmi hatékonyság pozíció														
Töbttényezős versenyhátrány	Kedvezőtlen kapacitás-kihasználtság és az idegenforgalmi beágyazottság pozíció														
	Kedvezőtlen idegenforgalmi hatékonyság és az idegenforgalmi beágyazottság pozíció														
	Kedvezőtlen idegenforgalmi hatékonyság és kapacitás-kihasználtság pozíció														
Komplex versenyhátrány	Minden tényezőben átlag alatti pozíció														

21. ábra. A vizsgált települések dinamikus versenyképességi kategóriái 2000-től 2014-ig évenkénti összehasonlításban

Forrás: Saját szerkesztés

2008-tól itt is megfigyelhető a versenyhátrányba való csúszás mindegyik településnél. Leghamarabb (2012-től) Tiszafüred kezdett kilábalni hátrányos helyzetéből. Töbttényezős versenyhátrányból 2014-re kedvező idegenforgalmi beágyazottságának köszönhetően (kapacitás/népesség) egytényezős versenyelőnybe jutott. Legtovább a válság okozta visszaesés Debrecenben éreztette a hatását. Bár 2014-ben már ismét töbttényezős versenyelőnybe került, és csak a kapacitás kihasználtsága maradt kedvezőtlen. Hasonló kategóriát ért el 2014-ben Poroszló és Abádszalók is. Úgy tűnt, hogy 2001-ben Hortobágy már megindult a fejlődés útján, de 2014-ben meglepő módon töbttényezős versenyhátrányban

találtam. Egyaránt rossz a kapacitás kihasználtsága és az idegenforgalmi hatékonysága (szállásdíjbevétele/vendégéjszaka).

5.1.4.2.2. A turisztikai versenyképességben bekövetkező változások a magánszálláshelyek adatai alapján

A Tisza-tavi desztinációban az adatok egyértelműen azt mutatják, hogy a magánszálláshelyek legalább annyira tartós kínálati elemek, mint a kereskedelmi szálláshelyek. Ebben az esetben nem tekinthető összehasonlításra teljesen alkalmas mutatónak a turisztikai versenyképesség mérésére eddig használt képlet. A kereskedelmi szálláshelyek mutatói alapján nem biztos, hogy lehetséges messzemenő következtetéseket levonni a mintaterületek versenyképességéről. Debrecen és Hortobágy esetében is növekszik a magánszálláshelyek vendéglátóinak és férőhelyeinek a száma, ezért építettem be a turisztikai versenyképesség képletébe a magánszállásadás mutatóit is. A másik szempont, ami mindenképpen indokoltá teszi a magánszálláshelyek képletbe illesztését az az, hogy ezzel a településen élők nagyobb aránya részesedhet a versenyképesség adta előnyökből. NEMES NAGYÉK (2004) a területi versenyképesség képletét úgy alkották meg, hogy hangsúlyozták a társadalom szerepét is. A kereskedelmi szálláshelyekkel szemben a magánszálláshelyek sokkal több családnak jelentenek bevételi forrást és sokkal nagyobb társadalmi tényezőt jelentenek.

Gondot jelentett azonban, hogy nem találtam az összes bruttó szállásdíj árbevétele megadó, magánszálláshelyekre vonatkozó adatokat. A többi adat – népesség, vendégéjszaka-szám, férőhelyek száma – elérhető. Így a képlet a következőképpen néz ki:

$$\begin{aligned} & \lg \frac{\text{magánszálláshelyek szállásdíjbevétele}}{\text{népesség}} = \\ & = \lg \frac{\text{magánszálláshelyek szállásdíjbevétele}}{\text{magánszálláshelyek vendégéjszakáinak száma}} \\ & + \lg \frac{\text{magánszálláshelyek vendégéjszakáinak száma}}{\text{magánszálláshelyek kapacitása}} \\ & + \lg \frac{\text{magánszálláshelyek kapacitása}}{\text{népesség}} \end{aligned}$$

A magánszálláshelyek szállásdíjbevétele meg kellett becsülnünk. Azért hangsúlyozom a becslést, mert egyrészt a valós adatok eltérhetnek az általam alkalmazott kiszámítási mód eredményétől. Másrészt a magánszállásadás esetében nagyobb a szürke- és a feketegazdaság aránya, harmadrészt az egy főre számított szállásdíj 2016-ra, a vendégszám adataim, frissebb adatok hiányában, pedig 2014-re vonatkoznak. A becslési módszerem a következő: ismerjük a magánszálláshelyek regisztrált vendégeinek a számát, ehhez az egy vendégre jutó szállásdíj árát kell tudnunk, és szorzatukból megkapjuk a becsült bevételt. Mintaterületeimen az egy főre eső szállásdíj megállapításához az önkormányzati

honlapokon kínált magánszálláshelyek átlagárát vettem alapul, ami ellátás nélkül és főszezon beli időpontra vonatkozott. Ahol nem volt ár feltüntetve, e-mailben kértem árajánlatot. Debrecenben a magánszálláshelyen megszálló vendégek egy főre jutó szállásdíja 5450 Ft, Hortobágyon 4111 Ft, Abádszalókon 2720 Ft, Poroszlón 3121 Ft, Tiszafüreden pedig 4631 Ft volt. A szállások átlagárát a 2014-es vendégszámmal felszorozva megkapjuk a teljes (becsült) árbevételt, feltételezve, hogy jelentős áremelkedés nem volt 2014-hez képest. Szükségünk van az országos adatokra is, hogy valamihez viszonyítani tudjuk a változás mértékét. Az országban Budapest nélkül 32 604 magánszálláshely-vendéglátó volt 2014-ben. Tizennyolc²⁸ turisztikailag preferált települést szubjektíven választottam ki. Hasonlóan a mintaterületeken alkalmazott módszerrel az önkormányzati honlapról elérhető magánszálláshelyek árait gyűjtöttem ki. Hozzáteve a mintaterület 5 vizsgált települését, 23 település 329 szálláshelye (az összes 10%-a) került bele a mintába. Az országos, Budapest nélküli magánszállásadás egy vendégre jutó átlagos szállásdíját 4086 Ft-ban állapítottam meg.

A magánszálláshelyek paramétereire alapozott turisztikai versenyképesség vizsgálata során jelentős különbségek mutatkoznak. A 25. ábrán láthattuk, hogy milyen statikus versenyképességi kategóriába tartoznak a településeink a kereskedelmi szálláshelyek adatait használva 2014-ben. A települések magánszálláshelyek adataiból számított statikus versenyképességi mutatói már kategóriákkal jobb eredményt mutattak. Abádszalók a többtényezős versenyhátrányból az egytényezős versenyelőny kategóriába került az ország vidéki átlagához képest. Poroszló komplex, míg Tiszafüred és Hortobágy többtényezős versenyelőnnyel bíró település lett. Debrecen is előbbre lépett, többtényezős versenyhátrányból egytényezős versenyelőnyre tett szert.

A komplex turisztikai versenyképesség vizsgálatakor azonban a két fő szálláshelytípusra összevontan kell alkalmazni a képletet, amelyben a szálláshelytípusokra vonatkozó részeket indexelve jelzem. Az így egyesített képlet a következő:

$$\begin{aligned} & \lg \frac{(\text{szállásdíjbevéte}l_k + \text{szállásdíjbevéte}l_m)}{\text{népesség}} = \\ & = \lg \frac{(\text{szállásdíjbevéte}l_k + \text{szállásdíjbevéte}l_m)}{(\text{vendégéjszaka}_k + \text{vendégéjszaka}_m)} \\ & + \lg \frac{(\text{vendégéjszaka}_k + \text{vendégéjszaka}_m)}{(\text{kapacitás}_k + \text{kapacitás}_m)} \\ & + \lg \frac{(\text{kapacitás}_k + \text{kapacitás}_m)}{\text{népesség}} \end{aligned}$$

ahol, a „k” index a kereskedelmi szálláshelyek adatait jelöli;

ahol, az „m” index a magánszálláshelyek adatait jelöli.

²⁸ Baja, Balatonföldvár, Balatonfüred, Békésszentandrás, Csurgó, Gyomaendrőd, Fertőrákos, Keszthely, Kölcse, Milota, Parád, Siklós, Sirok, Sümeg, Szilvásvárad, Telkibánya, Velence, Villány.

Ezen képlet alapján megismételttem a 2014-es év statikus turisztikai versenyképességének vizsgálatát, ahol a magánszálláshelyek szállásdíj adatai a 2016-os árakat, míg többi mutatója a 2014-es évet mutatja. Az összevont képlet alapján azonban egyedül Debrecen esetében jelentkezett némi javulás. Hiába magas a magánszálláshelyek aránya a Tisza-tónál és a Hortobágyon, a bevétel összege, a vendégéjszakák és a férőhelyek száma alacsony, nem képesek jelentősen módosítani a kereskedelmi szálláshelyek adatai alapján meghatározott versenyképességet, azonban figyelembevételüket indokoltnak tartom.

5.2. A turisztikai fejlesztések hatásai a szabadidős és a beépített területek változásaira

A fejlesztések eredményei nemcsak a turisztikai mutatókban, a vonzerő növekedésében mutathatóak ki, hanem nyomon követhetőek a települések beépített területeinek változásában, az egyes településrészek funkcióváltásában és a településkép változásában is.

5.2.1. Debrecen szabadidős tereinek turisztikai fejlesztése

A rendszerváltást követően Debrecen turistaforgalma jelentős változáson ment keresztül. A Magyarország beutazó forgalmában bekövetkező piacváltás hátrányosan érintette a várost, azaz kínálata nem volt versenyképes, s az egykori szocialista táborból csökkenő számban érkező turistákat nem ellentételezték más országokból érkezők. Ilyen körülmények között egyre sürgetőbb feladattá vált a kül- és belföldi vendégforgalom növelése érdekében a város turisztikai kínálatának megújítása, minőségi bővítése (MARTONNÉ 2002).

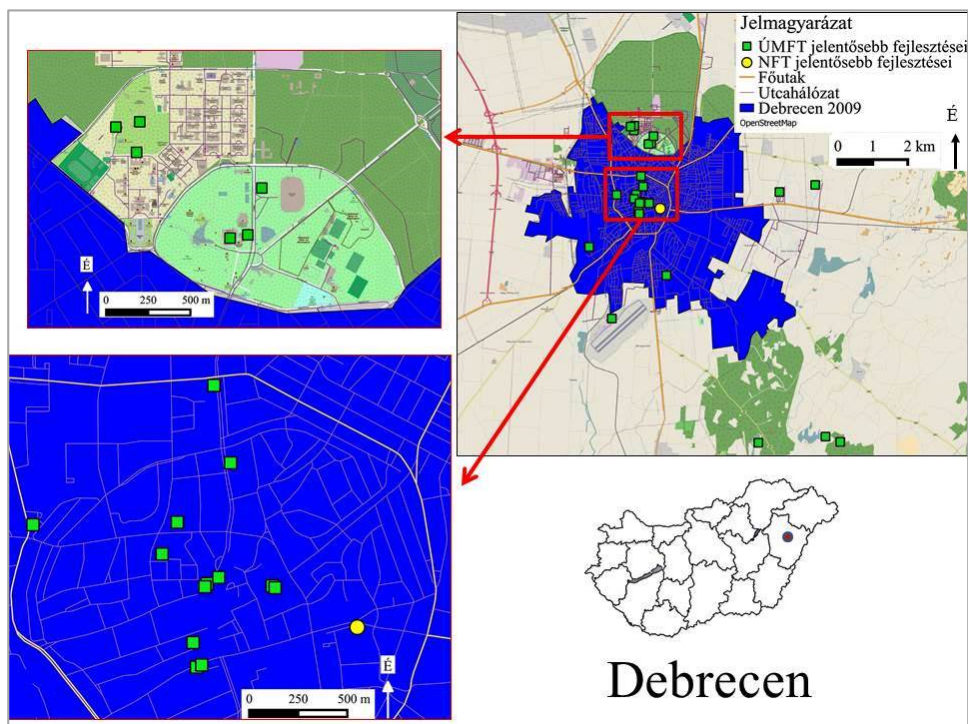
E célok megvalósításához az első lehetőséget a nemzetközileg is versenyképes turisztikai termékek fejlesztését, a szolgáltatási színvonal emelését megcélzó Széchenyi Terv (2000–2004) turizmusfejlesztési programja, illetve az ahhoz kapcsolódó költségvetési támogatás elnyerése jelentette (például Aquaticum Élményfürdő, Kölcsey Kongresszusi Központ). Az önkormányzat – gyakran egyéb támogatásokat is elnyerve – és a vállalkozói szféra további beruházásokat is eszközölt az ezredforduló első éveiben jelentősen hozzájárulva Debrecen turisztikai kínálatának, imázsának javításához (például Lycium Hotel, Hotel Platán, Piac utca sétálóövezete, Csokonai és Déri tér rekonstrukciója, a Simonffy utca felső szakaszának a felújítása, Baltazár tér). A városképet javította a Csokonai Színház külső rekonstrukciója, valamint az Új Városháza kialakítása is. Továbbgazdagította a város intézményhálózatát a 2002-ben felépült Főnix Rendezvénycsarnok, a Debreceni Jégcsarnok (2004), valamint a Debreceni Uszoda (2006).

A város elérhetősége is látványosan javult. A város tulajdonába került repülőtér fejlesztése révén 2001-ben megkapta a jogot nemzetközi repülőtérként való üzemeltetésre, 2004-től pedig vámúttal rendelkező, állandó nemzetközi légi határátkelővé vált. Még nagyobb jelentőséggel bírt Debrecenben a 2006-ban az

ország autópálya rendszerébe bekapcsolódó M35-ös autópálya forgalomba helyezése.

Csatlakozásunk után a Nemzeti Fejlesztési Terv programjaihoz (2004–2006) majd az Új Magyarország Fejlesztési Tervhez (2007–2013) kapcsolódó beruházások kaphattak uniós támogatást. A sikeres pályázatoknak köszönhetően újabb jelentős fejlesztések történtek a városban. Így folytatódhatott a kereskedelmi szálláshelyek és szolgáltatások minőségi fejlesztése, új turisztikai termékek jöhetnek létre, minőségi szolgáltatásfejlesztés indulhatott el. Az uniós fejlesztések még inkább kihangsúlyozták Debrecen belterületének és a városkörnyéknek a hagyományos szabadidős tereit (MARTONNÉ – SZILÁGYI 2008). Ezeken a területeken található Debrecen legtöbb attrakciója is (VASVÁRI et al. 2013).

A fejlesztések legjelentősebb helyszíne a történelmi városközpont (22. ábra).

22. ábra. Debrecen jelentősebb turisztikai fejlesztései 2004–2013 között
Forrás: Saját szerkesztés

Az ezredfordulót követő turisztikai és városrehabilitációs beruházások zömét a városközpontban valósították meg, továbbberősítve annak kulturális és egyéb közhasznú funkcióit, egyben jelentősen javítva a városkép esztétikai vonzerejét is. A legtöbb EU-s fejlesztés is idekoncentrált, ezzel Debrecen turisztikai infra- és szuprastruktúrájának létesítményeit, valamint

turisztikai vonzerőit (például Minerva Panzió, Centrum Hotel, a Hortobágy Malom szálláshelyé alakítása, Hotel Óbester, Régi Posta Panzió, Airport Debrecen fejlesztése, MODEM továbbfejlesztése, Lilla Bár, Romkocsma, GEO Nemzetközi Turizmus Centrum létrehozása, Csapó utca és a Halköz felújítása, Nagytemplom mögötti Emlékkert, stb.).

A másik markánsan lehatárolható szabadidős terület a Nagyerdei park (8. kép) és közvetlen környéke, amelynek turisztikai-rekreációs funkciója a 19. század elejétől folyamatosan bővült. Ez a tendencia továbbfolytatódott az utóbbi évtized beruházásainak (Aquaticum Élményszálló továbbfejlesztése, Aquaticum Termál és Wellness Hotel építése, Botanikus kert többszöri fejlesztése, Tudományos Élménypark, stb.) köszönhetően.

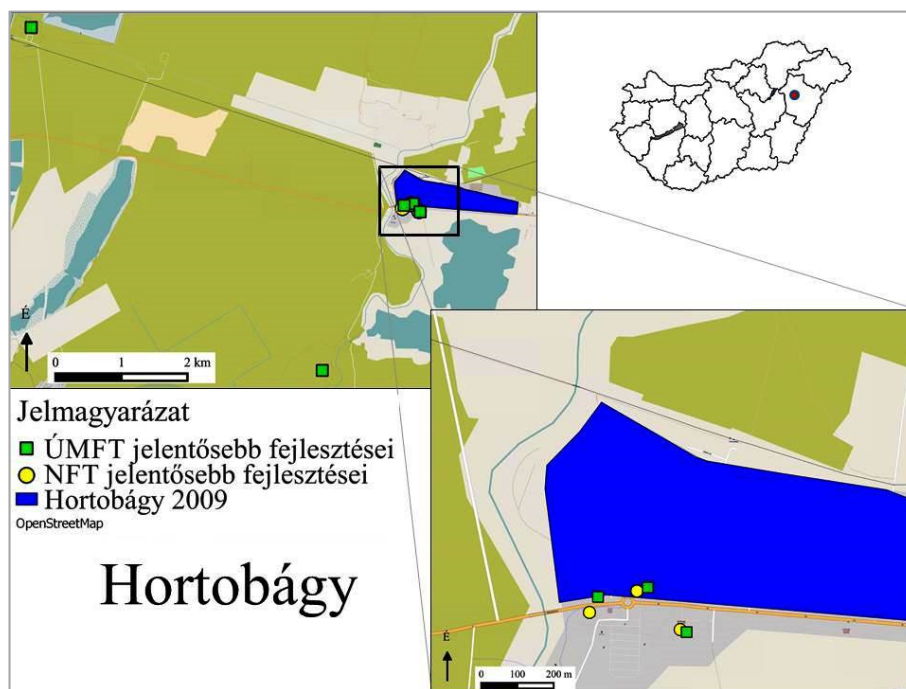
Az ezredforduló előtti évtizedekben kezdett kiformálódni a Hajdúsági Tájvédelmi Körzethez tartozó Erdőpuszták területén Debrecen városkörnyéki rekreációs övezete. A várostól keletre húzódó, minimális infrastruktúrával ellátott Erdőpuszták parkerdőit és tavait felölelő területet gyorsan birtokba vették a debreceniek, a turisták előtt azonban eléggé ismeretlen maradt. Komoly előrelépést jelentett az Erdőpuszták első négycsillagos szállodájának a megnyitása (Erdőpuszta Club Hotel), valamint a további fejlesztések is (Vekeri-tavi pihenőközpont tórendszerének rekultivációja, vizes és lovas attrakciók fejlesztése, információs központ létrehozása).

A város más területein csak elszórtan jelennek meg a turisztikai infra- és szuprastuktúra elemei, amelyek többnyire a forgalmas, városba vezető utak mentén helyezkednek el.

5.2.2. Hortobágy turisztikai fejlesztéseinek térbeli elhelyezkedése

A Hortobágyi Nemzeti Park Igazgatóságának (továbbiakban HNPI) szakemberei a pályázati lehetőségek bővülésével időről időre aktualizálták a fejlesztési elképzeléseiket. A jól megfogalmazott elképzeléseknek és a hatékony pályázati tevékenységnek köszönhetően a HNPI és a turizmusban érdekelt más szolgáltatók többféle forrásból jutottak nagy összegű támogatásokhoz. A beruházások döntően a Széchenyi Tervből, a Nemzeti Fejlesztési Tervből és az Új Magyarország Fejlesztési Tervből valósultak/valósulnak meg. Az ökoturisztikai fejlesztések mellett sikerrel pályáztak kutatásra, a turizmust is segítő rendezvények szervezésére, ismeretterjesztést, illetve környezeti nevelést szolgáló kiállításokra, kiadványok és tájékoztató táblák készítésére. A HNPI legjelentősebb létesítményei, amelyek az NFT időszakához kötődnek, a Látogatóközpont és Kézműves Udvar, a Pásztormúzeum és a Madárkórház (9. kép) voltak. A 2007-től kínálgató pályázati lehetőségekkel is kiválóan élt Hortobágy. Új turisztikai fejlesztései között szerepelt többek között a „Pusztaszafari” Vadaspark fejlesztése, „A történelem országútján tematikus csárdaútvonal, melynek keretében megújulhatott a hortobágyi Nagycsárda (10. kép), a Kadarcsi csárda és a Meggyes csárda. A „Daruvonulás a Hortobágyon” projekt keretében továbbfejlesztették a Hortobágy-halastavi kisvasutat, mellyel már a Kondás-tó is elérhetővé vált. A fejlesztések döntően a

Kilenclyukú hídnál, a 33-as főút két oldalán helyezkednek el. A hortobágyiak mindennapi életterétől több kilométerrel távolabb valósultak meg (vadapark, állatpark, halastavi kisvasút, mátai ménés, tanösvények, csárdamúzeumok, stb.), emiatt viszont a helyiek kevésbé érzik magukénak az új fejlesztéseket (23. ábra).

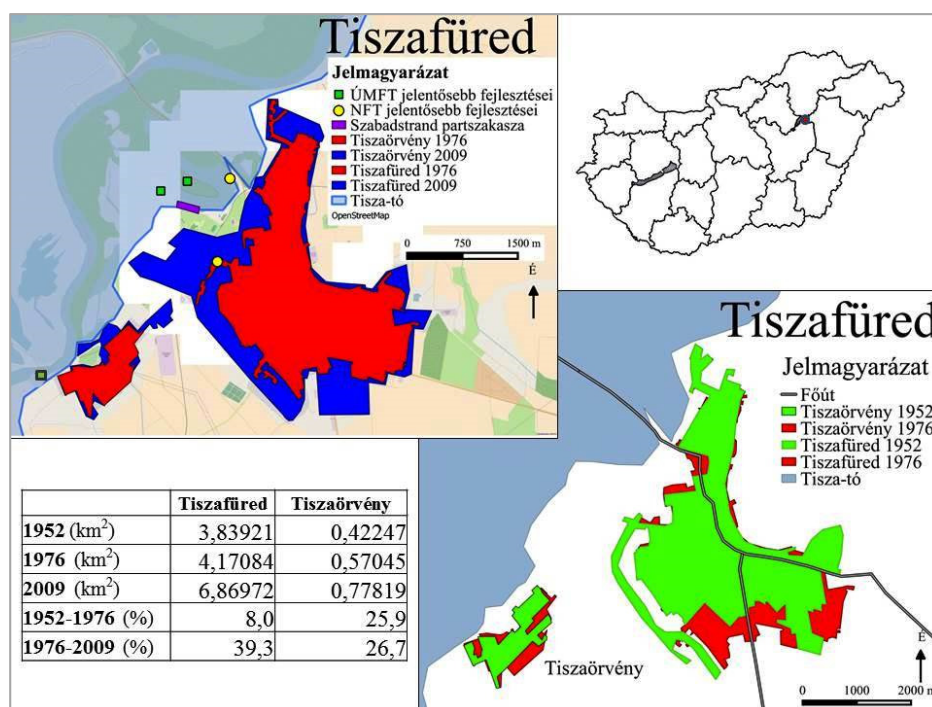
23. ábra. Hortobágy jelentősebb turisztikai fejlesztései 2004–2013 között
Forrás: Saját szerkesztés

A fejlesztéseknek köszönhetően Hortobágy számos elismeréssel gyarapodott. 2008-ban például a Kilenclyukú híd és a Nagycsárda felújításával elnyerte a Kiváló Európai Desztináció díjat. A legújabb siker a Hortobágyi Csillagoségbolt-park cím, melyet 2011 januárjában a Nemzetközi Csillagoségbolt Szövetség adományozott, ezüst minősítésű Sötét Égbolt Park díjat kapott Hortobágy. A Hajdú-Bihar megyei Értéktár Bizottság 2015. május 29-i ülésén a Hortobágyi Csillagoségbolt-parkot felvette a megyei értéktárba (INTERNET 29).

5.2.3. A turisztikai fejlesztések megjelenése és hatása a Tisza-tavi településeken

A Tisza-tó települései kiválóan alkalmasak arra, hogy bemutassam a turizmusfejlesztés harminc évének nyomait a települések beépített területeinek változásában.

A Tisza-tónál a változás már a turizmus megjelenése előtt megkezdődött. A kétszeri elárasztás révén létrejövő nagy vízfelület arányaiban változtatta meg a térség korábbi tájhasználatát. A vizsgált települések külterületéhez tartozó 90 000 ha-os területből a tározó kialakítása előtt 63,9% mezőgazdasági hasznosítású volt, amely az árasztást követően 7,9%-kal csökkent. Jelentős a cserjések részesedése (9%), míg a vízzel borított részek (Tisza-tó, Tisza, halastavak) aránya szintén eléri a 9%-ot. Az 1978-ban kialakult víztér tette lehetővé a turizmus megjelenését és fejlődését, amely hatással volt a beépített területek méret- és iránybeli változásaira is. Tiszafüred beépített területének fedvényeit láthatjuk 1952-es, 1976-os és 2009-es állapotukban (24. ábra).

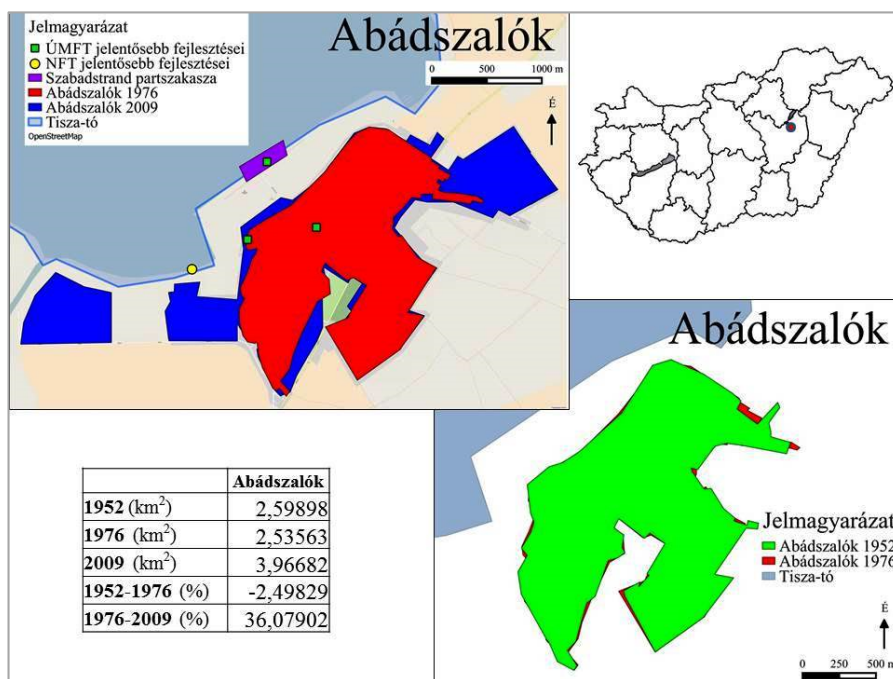
24. ábra. Tiszafüred beépített területének változása (1952, 1976, 2009)

Forrás: Saját szerkesztés

Az 1952-es és az 1976-os időpontok közötti területváltozás főként a települések lakófunkciójának változását jelölik. Az 1952-es és 1976-os időpontok közötti változás 8%-os növekedést mutat. A 2009-es állapotok azonban már jól tükrözik a település terjeszkedését a part felé, illetve a település déli részén szinte négyzet alakban kirajzolódik a rendszerváltás utáni építési hullám következményeként létrejött üdülőterület. A város 300 üdülőjéből 250-et ekkor építettek (MARTONNÉ – BODNÁR 2004). Az 1976-os területhez képest 39,3%-kal nőtt a település beépített része. A növekedés egyrészt az üdülőterületen levő második otthonok építésének, másrészt a strand irányába terjeszkedő szolgáltatói

területek infrastrukturális (például Tisza Balneum Hotel****) fejlesztéseinek eredményei. Hasonló okból növekedett Tiszaörvény²⁹ beépített területe 1952-höz képest. Hosszabb távon a tó mentén Tiszafüreddel való összeolvadása várható. A jelentősebb Európai uniós támogatásból megvalósított turisztikai beruházások (Tisza Balneum Hotel****, Tiszaörvényi Horgász Pont, Morotva Kerékpáros Pihenőpark, Robinsziget Kalandpark) zöme, miként a magánereiből felépülők is, szintén a tóparton vagy a tóba benyúló félszigeteken jöttek létre. A városközpont közelében csupán egy jelentősebb fejlesztés történt, ez pedig az NFT pályázati időszakában a „Nádas” Panzió és Pihenőpark fejlesztése volt.

Abádszalók part közeli fekvése miatt nem tudott a tó irányába továbbépülni, hiszen a település és a közel 50 m széles gát között egy nagy kiterjedésű kemping épült, majd a gáton túl húzódik a strand és jachtkikötő (25. ábra).

25. ábra. Abádszalók beépített területének változása (1952, 1976, 2009)

Forrás: Saját szerkesztés

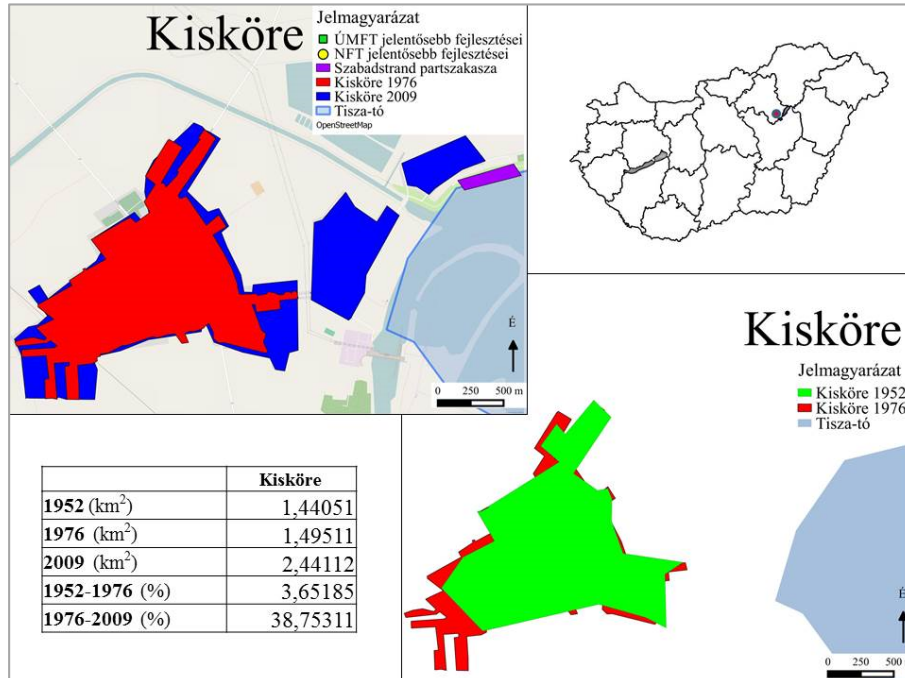
További területgyarapodása nyugati és északkeleti irányba történt. Az 1990-es években a korábban legelőként használt területen (MOKÁNSZKI – HÍJ 2001), a település nyugati szélén 420 üdülőteltet hoztak létre, majd később egy újabb területet osztottak ki az északkeleti részen is. Így összesen a kb. 800 telket számláló terület a település szerves része lett. A méretbeli változások itt is

²⁹ Tiszaörvény 1966 óta Tiszafüred része, azelőtt önálló település volt.

egyértelműen a turizmusnak köszönhetőek, hiszen 1952-höz képest 1976-ra nemhogy nőtt volna, hanem éppen csökkent (2,49%-kal) a beépített terület aránya, majd 2009-re 36,08%-os növekedés volt kimutatható. Abádszalók legjelentősebb uniós támogatottságú beruházásai szintén part közeliek voltak (Tisza Hercegnője Yachtszálló, exkluzív strandfürdőfejlesztés, Design Panzió). Az ÚMFT-ben lehetősége nyílt a városnak a településközpont fejlesztésére is.

A beépített területek növekedésén túl a fejlesztések következtében a településképben és az egyes településrészek funkciójában is változások történtek. Az önkormányzatok a pénzek javát az idegenforgalom szempontjából preferált helyekre (centrum, üdülőkörzet, strand, kikötő, műemlékegyüttesek, stb.) investálták, gyakran háttérbe szorítva ezzel a település más részeit (MARTONNÉ – SZILÁGYI 2008). Pozitív példa erre Abádszalók, ahol a városközpont-fejlesztést össze tudták kapcsolni a turisztikai funkciójú terekkel (például az Erzsébet-liget rekreációt szolgáló parkerdővé alakult át, a malom épületéből szálláshely épült), persze a periferián már jelentkeztek a problémák. Negatív példaként Tiszafüred említhető. A település turisztikai jelentősége ugyanolyan vagy talán jelentősebb is, mint Abádszalóké, ugyanakkor a település mégsem érzi annyira a turizmusfejlesztés hatását.

Kiskörén is megfigyelhetjük a turisztikai funkciójú, mindenekelőtt a második otthonok területeinek növekedését (26. ábra).

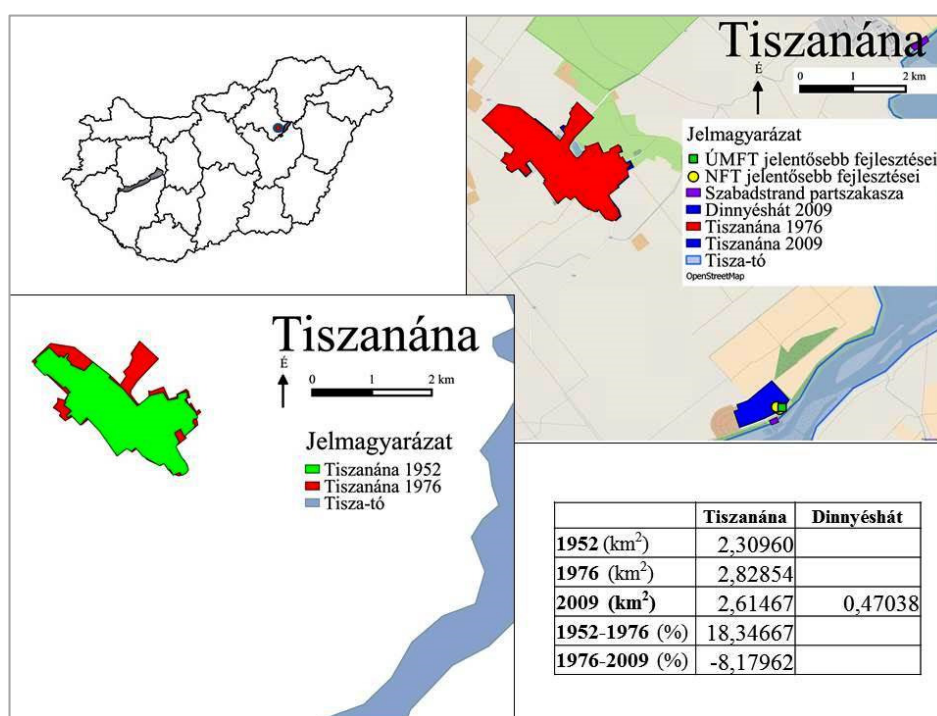

26. ábra. Kisköre beépített területének változása (1952, 1976, 2009)

Forrás: Saját szerkesztés

A vízparti területhez közelebb eső részen kb. 200 üdülő épült fel, melyek egyharmada szintén a rendszerváltás után jött létre. 2009-re Kisköre beépített területe 38,75%-kal nőtt az elárasztás közeli időponthoz képest. A településen nagyobb volumenű uniós beruházások nem történtek, csupán kisebb infrastrukturális és a minőségi turizmus fejlesztését szolgáló beruházások valósultak meg (például „Kerékpárút építése a Tisza-tó jobb partján”, „Kisköre Posta köz 4. sz. alatti magánszálláshely komfortfokozatának emelése”).

Tiszanána (27. ábra) más településekkel szemben 5 km-re fekszik a parttól, ugyanakkor éppúgy ki szeretne volna használni a tó kínálta lehetőségeket mint a többi település. Ezért egy a centrumtól bár távolabb eső, annak mégis szerves részét képező üdülőterületet alakított ki a part közelében. A községhez tartozó üdülőtelep, a Dinnyeshát közel 500 üdülőt elkel számlál. Tiszanána beépített területének aránya bár 8,17%-kal csökkent 2009-re, viszont közel fél km²-es beépített résszel bővült a vízparton. Az EU turisztikai fejlesztéseinek jelentős része Dinnyesháthoz kötődött. Ilyen volt például egy panzió építése, a csúszdapark, a horgász-pákász bemutatótanya létrehozása.

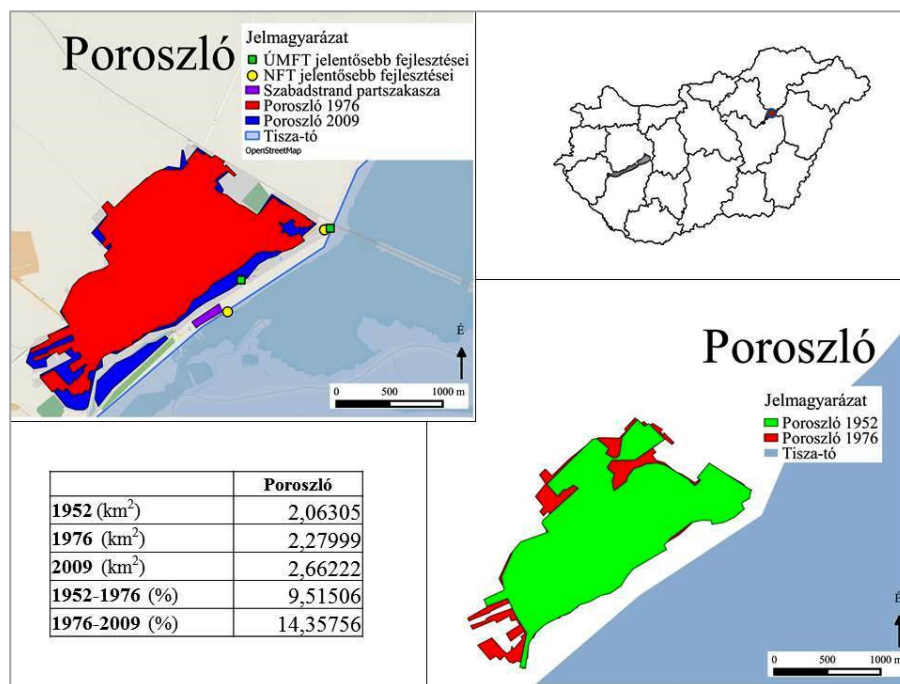

27. ábra. Tiszanána beépített területének változása (1952, 1976, 2009)

Forrás: Saját szerkesztés

Poroszlón (28. ábra) csak kisebb méretű változások történtek. 1952-höz képest 2009-re 22,5%-kal nőtt a beépített területek aránya. Ezek egyrészt partközeli kereskedelmi szálláshelyek, másrészt hétvégi házak voltak. A mintegy 200

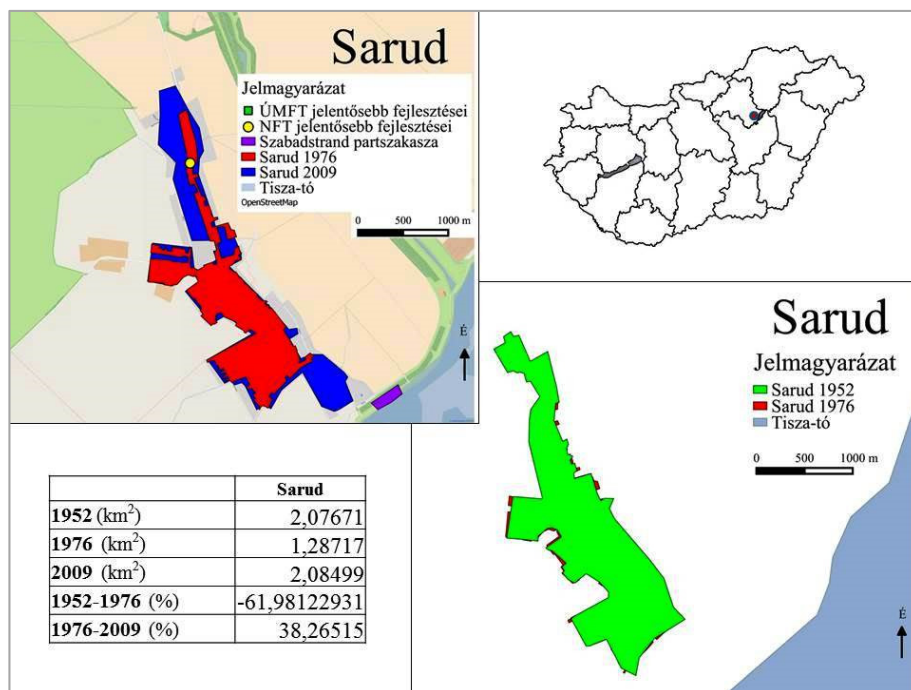
vikendház többsége azonban a település üres telkein épült fel. Kifejezetten turisztikai funkciójú terület csupán a parthoz közeli két-három utcaszakaszon jelentkezik. A part közeli sávban helyezkedik el Poroszló jelentős uniós turisztikai fejlesztéseinek többsége is (például Tisza-tavi Vízi sétány, Fűzfa kikötő, Fűzfa Hotel*** és Pihenőpark, Tisza-tavi Ökocentrum).

28. ábra. Poroszló beépített területének változása (1952, 1976, 2009)

Forrás: Saját szerkesztés

A 29. ábrán Sarud beépített területének változását figyelhetjük meg. Az 1952-es és 1976-os határok fedvénye azt mutatja meg, hogy a beépített területek aránya a népességszám rohamos csökkenésének következtében több mint a felére csökkent a vizsgált években. A fellendülő turizmus következtében azonban a 2009-es területi arány már egyértelműen a fejlődést mutatja, mivel 1976-hoz képest 2009-re a terület 38,2%-kal nőtt elérve a korábbi településméretet. Az új részek elmozdulása délkelet felé, a Tisza-tó irányába történt, illetve a korábban beépült, majd lakatlanná vált és lebontott területek épültek be újra. Sarudon mintegy 300 közművesített második otthont tartanak számon. A település északi részén épült fel az egyetlen nagyobb jelentőségű uniós támogatású létesítmény, az Írisz Apartmanház.

29. ábra. Sarud beépített területének változása (1952, 1976, 2009)

Forrás: Saját szerkesztés

Debrecenben láthattuk, hogy a turisztikai vonzerők egy jelentős része a városközpontban helyezkedik el, emiatt nehéz behatárolni, hogyan hatottak a fejlesztések a belterület változására vagy térbeli kiterjedésére. A Nagyerdő esetében azonban a fejlesztések hatására napjainkban is csökken az erdő területe. Ez a folyamat persze az Erdőpusztákon kevésbé nyomon követhető, de tendenciájában hasonló várható.

Hortobágyon is történtek változások a területhasználatban. A régi sátras kirakodóvásár a 33-as főút mentén, a település felőli oldalon terült el, mára ez az út túloldalára került. A korábbi legelőn utak, parkoló építése és vásári fabódék kihelyezése történt meg. A község attrakcióinak nagy része azonban, kívül esik a beépített területeken, így jelentős változás a beépített területeken nem mérhető.

5.3. A célterületen végzett turista és lakossági kérdőívek eredményeinek bemutatása

A kérdőíves adatgyűjtés eredményei egyrészt segítenek megismerni a turisták szociodemográfiai jellemzőit, utazási motivációit és szokásait, valamint a tartózkodásuk során szerzett kedvező és kedvezőtlen tapasztalatokat, élményeket. Másrészt alkalmasak arra, hogy bemutassam a lakosság szociodemográfiai mutatóit, turizmushoz való viszonyát és a turizmus mindennapjaira gyakorolt

hatását, továbbá megismerjem a települések turizmuspolitikájáról, illetve turisztikai fejlettségéről alkotott véleményét.

A kérdőívek lehetőséget nyújtottak továbbá a turisták és a helyi lakosok véleményének megismerésére és összehasonítására a települések turisztikai adottságairól, kínálatáról, a szükségesnek tartott további fejlesztésekről, illetve az EU-s pályázati időszakhoz köthető ismereteikről.

5.3.1. A turisták körében végzett kérdőíves felmérés eredményei

5.3.1.1. A turisták szociodemográfiai mutatói

A turisták körében összesen 1000 darab kérdőív került kitöltésre. A mintában szereplők 54,9%-a nő, 45,1%-a pedig férfi volt (16. táblázat).

16. táblázat. A válaszadó turisták szociodemográfiai adatai (fő)

		Debrecen	Hortobágy	Tisza-tó	Mintasám
Nem	Nő	374	67	108	549
	Férfi	277	68	106	451
Életkor	18 év alatt	80	30	38	148
	18–35	246	51	81	378
	35–55	166	34	52	252
	55 év felett	153	20	43	216
Iskolai végzettség	Alapfokú	107	31	42	180
	Középfokú	345	84	124	553
	Felsőfokú	169	8	34	211
Munkaviszony	Diák	186	32	54	272
	Vállalkozó	69	4	12	85
	Szellemi alkalmazott	116	29	44	189
	Fizikai alkalmazott	73	32	38	143
	Vezető beosztású	32	12	17	61
	Nyugdíjas	142	20	41	203
	Álláskereső	30	4	6	40
	Egyéb	1	0	0	1
Jövedelem	Átlag alatti	244	68	106	418
	Átlagos	206	26	53	285
	Átlag feletti	86	10	19	115

Forrás: Saját szerkesztés

A Magyarország utazási szokásait bemutató 2010-es³⁰ összefoglaló adatok szerint (INTERNET 30) mintám a belföldi utazásokban résztvevők profiljához képest 3%-kal felülreprezentált a női nemek arányában. A nők magasabb aránya nagyobb

³⁰ A kérdőívezést 2009-ben kezdtem el, így a legjobbnak a 2010-es adatokkal történő összehasonlítást láttam.

válaszadói hajlandóságukkal magyarázható. Ilyen minimális eltérés esetében azonban a válaszadók megoszlása megközelítőleg reprezentálnak tekinthető.

A felmérésben résztvevők korösszetételét tekintve legmagasabb arányt a 18–35 év közöttiek képviselték (38%). A 36–55 évesek és az 55 év feletti aránya közel azonosnak tekinthető, a legkisebb részesedésük a 18 év alattiak. A 2009-es KSH³¹ adatok alapján a 18 és 35 év közötti korosztály felül-, míg a 18 év alatti alulreprezentált. Ez az eltérés azonban eredményeimet inkább pozitívan befolyásolja, mivel a felnőtt korosztály jobban tájékozott, így realitásabb képet adhat a lakosság turisztikai fejlesztésekre vonatkozó ismereteiről, véleményéről.

Iskolai végzettség szerint a felmérésben a középfokú végzettséggel rendelkezők aránya volt a legmagasabb (58,6%). A 18 év alattiak alacsony részesedése indokolja az alacsony végzettséggel rendelkezők alacsony arányát.

A minta foglalkoztatási szerkezete azt mutatja, hogy a válaszadók 48%-a volt aktív foglalkoztatású, amelyen belül a legmagasabb arányt a szellemi alkalmazottak (39,6%) képviselték. Legkisebb részesedése a kevés nettó szabadidővel rendelkező vállalkozóknak, illetve a vezető beosztásúaknak volt.

Az átlag alatti³² jövedelemmel rendelkezők magas aránya (51,1%) a foglalkoztatási szerkezettel függ össze: a mintában többen vannak azok, akik (diákok, munkanélküliek, fizikai alkalmazottak, nyugdíjasok) kisebb összegű jövedelemmel rendelkeznek. Átlagos jövedelemmel a válaszadók 34,8%-a, míg átlag feletti jövedelemmel 14%-a rendelkezett. Figyelemre méltó, hogy a Debrecenbe látogató turisták több mint fele az átlagos és az átlag feletti jövedelműek kategóriájába sorolta magát, míg a Hortobágyon és a Tisza-tónál az átlag alattiak voltak döntő fölényben (65,4%, 59,4%).

5.3.1.2. *A turisták motivációi és turisztikai magatartásuk*

A döntés háttérében lévő motiváció ismerete nagyon lényeges a turisztikai szakma számára. Egyrészt megmutatja, mely kommunikációs csatornákon tudják a legtöbb információt eljuttatni a potenciális turistákhoz, másrészt pedig felvázolja, mely reklámterületek igényelnek – a turisták érdeklődését felkeltő – jelentősebb változtatást. Összehasonlítva a mintaterületeken kapott válaszokat, megállapítható, hogy a személyes vagy mások kedvező tapasztalata, javaslata rendkívül fontos motivációs tényező. A mintában szereplő turisták 32%-a saját korábbi tapasztalataik, míg 25,3%-a mások javaslatára kereste fel a településeket. A mai kornak megfelelő kommunikációs csatornákat (internet, televízió, rádió) 25,9%-uk választotta. A legkevesebb említést a Tourinform Iroda kapta (4,5%). A Magyarország utazási szokásairól készült 2010-es felmérés hasonló képet mutat.

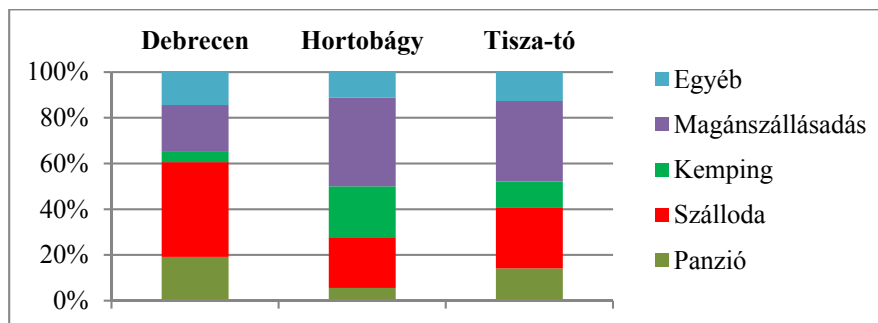
³¹ Magyarország utazási szokásainak felmérését csak a 18 év feletti körében végzik el, így a korszerkezet viszonyításakor a KSH 2009-es évre vonatkozó adatait használtam fel.

³² Az országos átlag kereset 2009-ben bruttó 157 750 Ft volt. Átlag alattinak tekintem, ha a bruttó bér nem éri el az átlag kereset 80%-át, átlagos keresetnek a 157 750 Ft-ot +, - 20%, átlag feletti a jövedelemnek, ha az átlag keresetet 120%-ban meghaladja.

Ha külön-külön értékeljük a településeket a három mintaterületen, markáns különbség mutatkozik. Debrecenben ugyanis a személyes és mások tapasztalata messze az első két helyen van, addig Hortobágyon és a Tisza-tónál jóval hatékonyabbak a modern kommunikációs eszközök.

Fontos mutató a turisták tartózkodási idejének ismerete is. Összesítve a mintaterületeken megkérdezett turisták tartózkodási idejét, 2,36 nap/fő értéket kaptunk. Ez az érték az országos átlag (2,61) alatt maradt (INTERNET 31). A turisták 44%-a csupán egy napos turista volt. A kirándulóforgalom iskolapéldájaként említhető Hortobágy, ahol a válaszadók 96%-a egy napra érkezett. A Tisza-tavi térségben ez a kategória már csak 65%. A turisták 10%-a 2-3, míg 15%-a 4-5 napra érkezett, többségük a horgászturizmus képviselője. A Debrecenbe érkezők többsége (32%) 2-3 nap közötti időt töltött a városban, de további 29%-uk ugyancsak egy napos vendég volt. További 20%-uk 4-5 napot, míg 14%-uk 1 hetet töltött el a városban.

A tartózkodási idő hossza befolyásolja, hogy a turisták igényelnek-e szállást³³. A válaszadók 45,4%-a nem vett igénybe szálláshelyet. Debrecenben a turisták 40%-a szállodákban, 18%-uk panziókban szállt meg, 20%-uk magánszálláshelyet választott. A 4% szállást igénylő hortobágyi turista többsége magánszálláshelyet vett igénybe. A Tisza-tónál a turisták 34%-a szintén magánszálláshelyet választott, szállodát 26%-os, panziót és kempinget 15-15%-os arányban vettek igénybe (30. ábra).

30. ábra. A válaszadók által igénybe vett szálláshelytípusok

Forrás: Saját szerkesztés

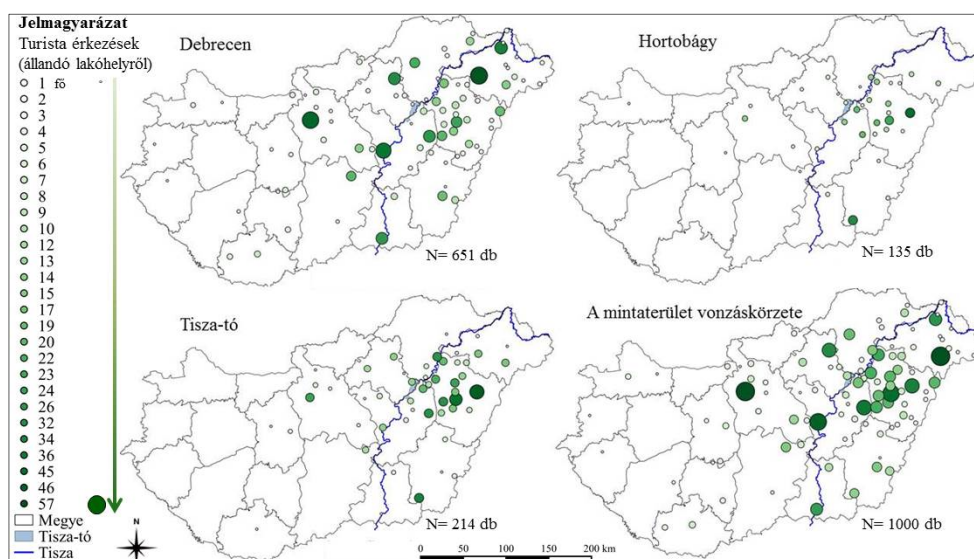
A turisták 1,4%-a rokonoknál, ismerősöknél kapott szállást. Hortobágyra az egy napra érkezők 14,8%-a a szomszédos települések valamelyikén (akár Debrecen, Tisza-tavi települések vagy Hajdúszoboszló, stb.) szállt meg.

A válaszadók rangsorolták a szálláshelyválasztás szempontjait. Mind a három területen egyértelműen az árat emelték ki mint legfontosabb tényezőt. A második helyen a szálláshely komfortfokozata, harmadik helyen a szolgáltatások színvonala szerepelt.

³³ Szállás igénybevétele alatt itt azt értem, hogy az igénybevevő fizet a szolgáltatásért, tehát nem a rokonainál vagy a barátainál száll meg.

5.3.1.3. A települések vonzereje és elérhetőségük

A turisták állandó lakóhelyének feltüntetésével meghatározható, honnan érkeztek a legtöbben, ez rajzolja ki a célterületek „kvázi” vonzáskörzetét³⁴ (31. ábra).

31. ábra. A mintaterületekre érkezők lakóhelyének országos megoszlása az érkeztettek számának arányában

Forrás: Saját szerkesztés

A 31. ábra az abszolút érkezők számát, illetve a turisták állandó lakóhelyének országos eloszlását mutatja. Az ábrán egyszerre látható a három mintaterület (Debrecen, Hortobágy és a Tisza-tó), valamint a közös vonzáskörzete. A Tisza-tó, valamint együttesen a mintaterületek középpontját az alkalmazott módszerekkel bemutatott centroidok adják.

Az 1000 turista az ország 97 településéről érkezett. A debreceni kérdőívezés eredményei alapján 85 településről érkeztek a turisták a cívisvárosba. Debrecen vonzereje a felmérésem alapján főként a Dunától keletre érvényesült, de Zalaegerszegről és Szombathelyről is érkeztek turisták a városba. Debrecen vonzáskörzete mutatja a legnagyobb térbeli eloszlást (17. táblázat). Vannak olyan települések, ahonnan több mint 8 órás autót út vezet Debrecenbe.

Hortobágy vonzereje a felmérésem alapján főleg az Észak-Alföldön érvényesült. Harmincöt különböző településről érkeztek ide vendégek. A legtöbben Debrecenből (11%) érkeztek, ez főként a Hídi vásár iránti érdeklődéssel

³⁴ Nem tekinthető a vonzáskörzet-vizsgálat objektív felmérésnek, mivel a küldő települések 1000 lakosra vonatkozó látogatószáma mutatná a tényleges vonzáskörzetet. A vonzáskörzet meghatározásához egy sokkal részletesebb, célzottabb lekérdezés szükséges.

magyarázható. A Tisza-tó vonzereje főként Kelet-Magyarországon érvényesült. Az 50 település közül Debrecenből érkeztek a legtöbben.

Mind a három részterületre igaz, hogy a turisták többsége (48,2%) személygépjárművel kereste fel a mintaterületeket. A közösségi közlekedést vizsgálva vonattal a turisták 26,5%-a, autóbusszal pedig 24,7%-a érkezett. Elenyésző volt a motorkerékpárral vagy kerékpárral érkezők aránya (0,5%).

Debrecenbe a turisták 43,5%-a személygépjárművel, 31,6%-a vonattal, míg 24,7%-a autóbusszal érkezett. A cívisváros a küldő települések 38%-áról 1 órán belül elérhető személygépkocsival, két órán belül pedig már a települések 74%-ról (17. táblázat). Debrecen közlekedésföldrajzi jelentőségét mutatja, hogy autóbusszal és vonattal is kiválóan megközelíthető. Egy órán belül autóbusszal a települések 23%-áról, míg vonattal 34%-áról érhető el. Nyugat-Magyarország egyes településeiről az átszállások miatt bonyolultabb a helyzet, van olyan település, amiről 14 órás buszáttal érhető el Debrecen. Eredményeim szerint jó közlekedési eszközt választottak a Debrecenbe személygépjárművel érkező turisták.

17. táblázat. A kérdőívben megadott településekről való elérési idő a települések %-os megoszlásában

		1 óra alatt	1-2 óra között	2-3 óra között	3-4 óra között	4-5 óra között	5-6 óra között	több mint 6 óra
Debrecen	Személygépjármű	38%	36%	16%	7%	2%		
	Autóbusz	23%	18%	23%	6%	5%	4%	19%
	Vonat	34%	15%	18%	19%	6%	6%	3%
Hortobágy	Személygépjármű	69%	22%	6%	3%			
	Autóbusz	30%	37%	20%	3%	3%	7%	
	Vonat	28%	32%	28%	8%	4%		
Tisza-tó	Személygépjármű	56%	31%	11%	2%			
	Autóbusz	24%	24%	20%	11%	7%	9%	4%
	Vonat	21%	26%	24%	18%	9%	3%	

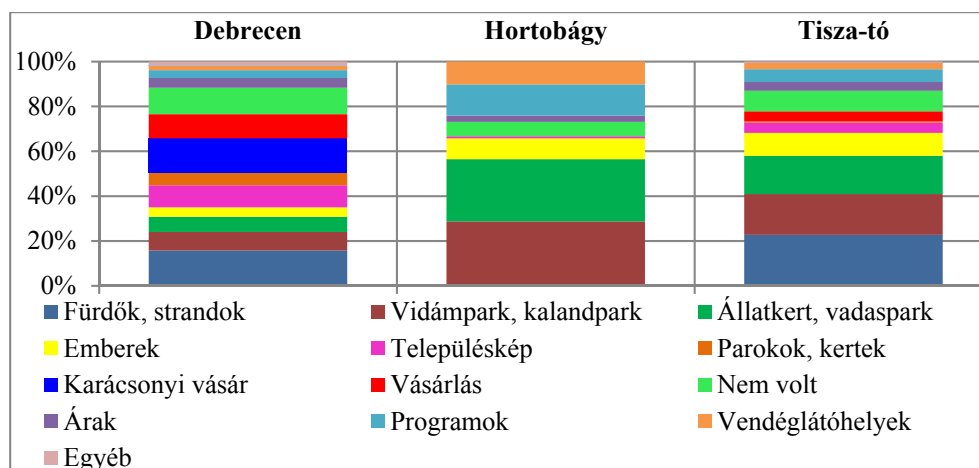
Forrás: Saját szerkesztés

Hortobágyra is többen érkeznek személyautóval (61,2%), amit az autóbusszal közlekedők száma követett (26,1%). Vonattal a turisták 11,1%-a érkezett. Hortobágy esetében még inkább elmondható, hogy jól választottak turistáink (17. táblázat). A turisták egy órán belül a települések 69%-áról, míg két órán belül 91%-áról érték el a község határát. Autóbusszal a települések 30%-áról,

míg vonattal 28%-áról érhetjük el 1 órán belül Hortobágyot. Van olyan település, ahonnan viszont megközelítőleg 6 órát vett igénybe, hogy Hortobágyra érjenek.

A Tisza-tóhoz – hasonlóan az előbbi településekhez – személygépjárművel (53,8%) érkeztek a legtöbben, ezt követték az autóbusszal (24,8%), majd a vonattal (20,4%) érkezők (17. táblázat). Személygépjárművel 1 órán belül a települések 56%-áról, 2 órán belül 87%-áról, míg autóbusszal 24%-áról, vonattal pedig 21%-áról érhető el a tó valamelyik települése. A Tisza-tó esetében is van olyan település, ahonnan több mint 6 órás út vezet a célterületig.

Láthatjuk, hogy a turisták leginkább saját tapasztalataik vagy mások javaslatai alapján választják ki, hogy hová utazzanak. Emiatt nagyon fontos, hogy milyen élményekkel térnek haza. A turisták kedvező benyomásait 13 kategóriába gyűjtöttem össze³⁵. A 32. ábra a válaszadók legkellemesebb élményét (1 válasz lehetőségével) mutatja be. A településenként jelentősen változó értékek markánsan eltérnek az attrakciók számától és ismertségétől függően.

32. ábra. A turisták üdülés alatt szerzett pozitív élményei

Forrás: Saját szerkesztés

Debrecenben a turisták a kellemes élmények közül első helyre tették a fürdőket (15,7%). A város tudatosan törekszik a fürdők fejlesztésére. 2011–2013 között csak az Új Széchenyi Terv³⁶ keretében 5 fürdőfejlesztési projekt született. Meglepően sok kedvező válasz érkezett a város karácsonyi vásárára vonatkozóan (15,2%). Ezt a magas értéket a kérdőívezés időpontja miatt kaptuk (adventtől vízkeresztig). Meg kell jegyezni, hogy az évszázados múltra visszatekintő debreceni nagyvásárok (tavaszi-őszi Mihály napi vásárok) is igen komoly vonzerővel bírnak. További uniós fejlesztésekhez kötődik a városkép (10%),

³⁵ A Debrecenbe érkezők között olyan sokan említették a karácsonyi vásárt, hogy külön kategóriát érdemelt.

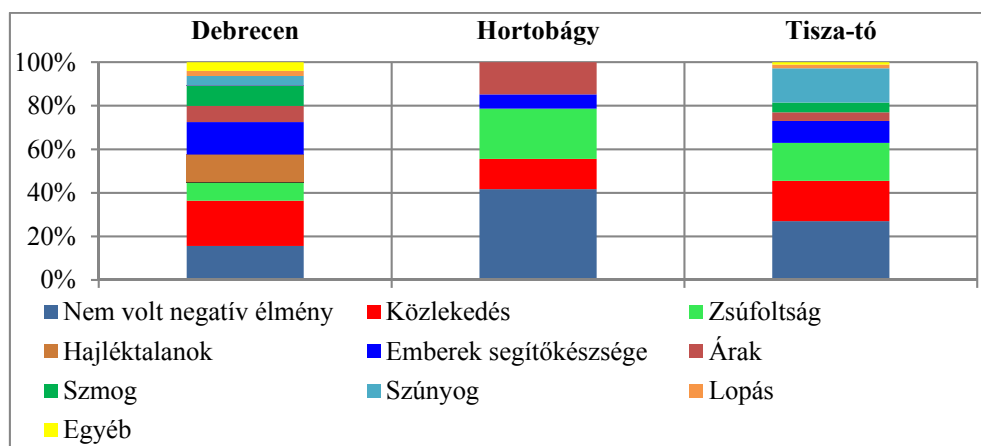
³⁶ Az Új Széchenyi Terv az ÚMFT harmadik akcióprogramja.

valamint a vásárlási lehetőségek (10,8%) pozitív megítélése, ilyen nagy uniós beruházás volt a Halköz felújítása is. A fejlesztések másik része az önkormányzatnak és a vállalkozói szférának köszönhető. Ezek közül a legelső nagyléptékű beruházás a Piac utcai sétálóövezet kialakítása volt (2001), de megszépült a Déri tér és több nagy épülete Debrecennek, például a Csokonai Színház is. A Fórum és a többi „pláza” megépülésének köszönhető, hogy a bevásárló turisták kellemes benyomásokkal távoztak a város nagy bevásárlóközpontjaiból.

Hortobágyon a két legtöbb szavazat a kalandparkhoz, valamint az állat- és a vadasparkhoz kötődött (összesen 56,4%). Ez a pozitív megítélés jelentős mértékben összefügg a gyerekek és felnőttek számára egyaránt kellemes kikapcsolódást és ismeretszerzést biztosító „Pusztai Szafari” A Hortobágyi Vadspark fejlesztése uniós projekt megvalósításával. A harmadik helyre Hortobágy hagyományos programjaihoz (például Szent György nap, csikós bemutatók) kapcsolódó élmények (13,8%) kerültek.

A Tisza-tó esetében szinte természetes, hogy a vízhez kötődtek (22,7%) a legjobb emlékek. A kellemes élmények sorából kiemelkednek a kalandparkhoz (18%), valamint a Tisza-tó és környékének vadon élő és házi állataihoz (17%) kapcsolódó emlékek. Ezek sorába tartozik az EU-s forrásból támogatott Tiszafüred-Császlód ártéri kalandpark, a poroszlói Ökocentrum és a hozzá tartozó állatfarm, valamint a HNP részét képező madárrezervátum is. A Tisza-tónál értékelték a válaszadók számához képest a legnagyobb arányban (10,2%) a helyiek vendégszeretetét. Ebben a desztinációban választottak legtöbben magán szálláshelyet, emiatt több lehetőségük volt közelebbi kapcsolatba kerülni a helyi lakossággal.

A kellemes tapasztalatok mellett meg kell említenünk a kedvezőtleneket is (33. ábra).

33. ábra. A turisták üdülés alatt szerzett negatív élményei

Forrás: Saját szerkesztés

A negatív hatásokból lehet ugyanis a legtöbb tanulságot levonni, amelyek elkerülésével, megváltoztatásával jobb benyomást kaphatnak a turisták egy-egy desztinációról. Hangsúlyoznunk kell azonban, hogy a turisták 21,4%-nak nem volt kellemetlen élménye a vizsgált településeken.

Kiemelkedően magasak Debrecen esetében a nagyvárosi léthez kötődő negatív élmények (31,6%). Ezek között meghatározó volt a közlekedés és a zsúfoltság okozta probléma. A város számára figyelmeztető, hogy ezek mellett a második legrosszabb mutató a debreceniek segítőkészségének a hiánya (14,9%), de a hajléktalanok jelenléte, a várost télen megülő szmog is zavarja az odaérkező turistákat.

Hortobágyon legtöbb szavazatot a zsúfoltság (23,1%) kapott. Ennek oka, hogy döntően a hídi vásár és a Szent György napi kihajtáshoz kapcsolódóan kérdőíveztünk. A tömeg mellett a kirakodóvásárhoz kapcsolódóan a magas árakkal (14,8%) is elégedetlenek voltak a válaszadók.

Az egyre inkább tömegturisztikai helyszínné váló Tisza-tónál a legtöbb problémát a közlekedési feltételek jelentették (18,5%). A második legkellemetlenebb élmény a zsúfoltsághoz (17,4%) kapcsolódott. Jelentősnek bizonyultak a szűnyogokhoz (15,7%) köthető kellemetlen élmények is. A helyiekkel való közvetlenebb kapcsolattartás eredményezte azt is, hogy vannak olyanok, akik éppen a helyiekkel kapcsolatban szereztek kedvezőtlen tapasztalatokat (10%).

5.3.2. A lakosság körében végzett kérdőíves felmérés eredményei

5.3.2.1. A lakosság szociodemográfiai mutatói

Az alkalmazott módszereket bemutató alfejezetben részleteztem a 2437 darab lakossági kérdőív nem és korszerkezeti reprezentáltságát. A helyiekre vonatkozó további szociodemográfiai mutatókat a 18. táblázat foglalja össze.

A mintában a középfokú végzettséggel rendelkezők aránya volt a legmagasabb (45,8%), a felső- és az alapfokú végzettségűek aránya közel azonos (27,2% és 27%) volt. A válaszadók döntően aktív keresők (39,8%) voltak, akik között a szellemi foglalkoztatottak aránya volt a meghatározó (40,7%). Az aktívan foglalkoztatottakat követték a diákok (27,4%) és a nyugdíjasok (19,5%). Az álláskereső aránya 9,3% volt. A válaszadók között a legtöbb személy esetében nem volt releváns a rendszeres jövedelem vizsgálata (36,8%) (pl. diákok). A többiek között a meghatározó az átlagos jövedelmi szint (28,1%) volt.

18. táblázat. A válaszadó helyi lakosok szociodemográfiai adatai (fő)

		Debrecen	Hortobágy	Tisza-tó	Mintasám
Nem	Nő	1084	53	146	1283
	Férfi	966	47	141	1154
Életkor	18 év alatt	366	14	54	434
	18–35	489	26	64	579
	35–55	599	27	79	705
	55 év felett	596	33	90	719
Iskolai végzettség	Alapfokú	498	43	107	648
	Középfokú	934	48	118	1100
	Felsőfokú	585	5	63	653
Munkaviszony	Diák	665	19	71	755
	Vállalkozó	115	8	16	139
	Szellemi alkalmazott	365	7	34	406
	Fizikai alkalmazott	255	8	57	320
	Vezető beosztású	95	1	5	101
	Nyugdíjas	370	44	60	474
	Álláskereső	175	7	45	227
	Egyéb	0	3	0	3
Jövedelem	Átlag alatti	239	59	123	421
	Átlagos	480	17	71	568
	Átlag feletti	271	4	14	289
	Nem releváns	665	8	71	744

Forrás: Saját szerkesztés

5.3.2.2. A helyi lakosság és a turizmus kapcsolata

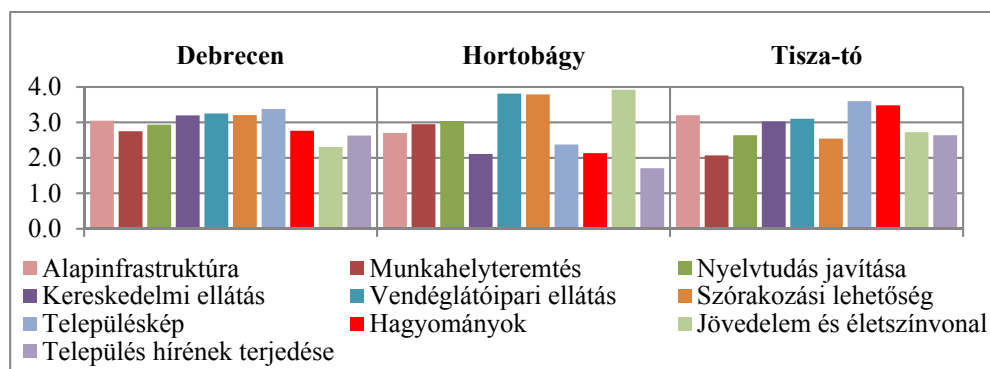
A turizmus sikeressége függ attól, hogy a helyiek mennyire érzik magukénak a turizmus ügyét. Ezt nagymértékben meghatározza az, hogy mekkora arányban részesülnek annak hasznából. A 2010-es KSH adatok alapján a szálláshely-szolgáltatást végzők és a vendéglátásban foglalkoztatottak országos átlaga 1,5% volt. A válaszadó debreceniek 3,6%-a foglalkozott ténylegesen a turizmussal. Ez az országos átlag több mint kétszerese, illetve további 3,5%-nak 15-30%-os kiegészítő bevételi forrást biztosított az idegenforgalom. A végzett turisztikai tevékenység döntően az idegenvezetés, a rendezvényszervezés és a vendéglátás volt.

Hortobágyon szintén az országos átlagot meghaladó eredmény született. A válaszadók 3%-ának jelentett kizárólagos bevételt, míg további 16%-nak kiegészítő jövedelmet biztosított. Hortobágyon a turisztikai tevékenység 20% alatti

jövedelemkiegészítést jelentett, és döntően a szállásadáshoz és a mezőgazdasági vagy a kisipari termékek eladásához kapcsolódott.

A Tisza-tavi mintába bekerülő lakosok turisztikai foglalkoztatottsága egy tizeddel maradt el az országos átlaghoz viszonyítva. Viszont további 7,6%-nak kiegészítő forrást biztosított az idegenforgalom átlagosan 20% feletti aránnyal. A Tisza-tavi lakosok döntően szállásadással és vendéglátással kapcsolódtak a turizmushoz.

A lakosság és a turizmus kapcsolatában fontos annak ismerete is, hogy a helyiek miként ítélik meg a turizmus közvetlen, illetve a turizmus fejlődését áttételesen szolgáló fejlesztések hatásait. Ezért kértük őket, hogy 5 fokozatú Likert-skálán osztályozzák: településükön mely tényezőkben és milyen mértékben történt pozitív, illetve negatív változás. Összességében a pozitív hatások között a vendéglátóipari ellátás javulása kapta a legjobb átlagot (3,46), továbbá kiemelték a jövedelem- és az életszínvonal-emelkedést, a szórakozási lehetőségeket³⁷ és a településekben bekövetkező változásokat (34. ábra).

34. ábra. A turizmus közvetlen és közvetett pozitív hatásai a település életére. 1-es – egyáltalán nem érződik a pozitív hatás, 5-ös – a legerőteljesebben érződik a pozitív hatás.

Forrás: Saját szerkesztés

Debrecen esetében az osztályzatok átlaga többségében a hármas közelében mozog. Legtöbbször a településkép változását ítélték meg kedvezően (3,4). A városban már az uniós csatlakozás előtt is törekedtek a városkép megújítására. Ennek egyik leglátványosabb eleme a Kossuth tér sétálóutcává alakítása volt. Az utóbbi évek legmarkánsabb változásai azonban egyértelműen az Európai Unió támogatásával valósulhattak meg, amelyekről jórészt az előző fejezetben már említést tettem. További példaként megemlítenéd még a nagygyerdei rekreációs övezet felújítása, valamint a Nagygyerdei Stadion építése. A településképpel

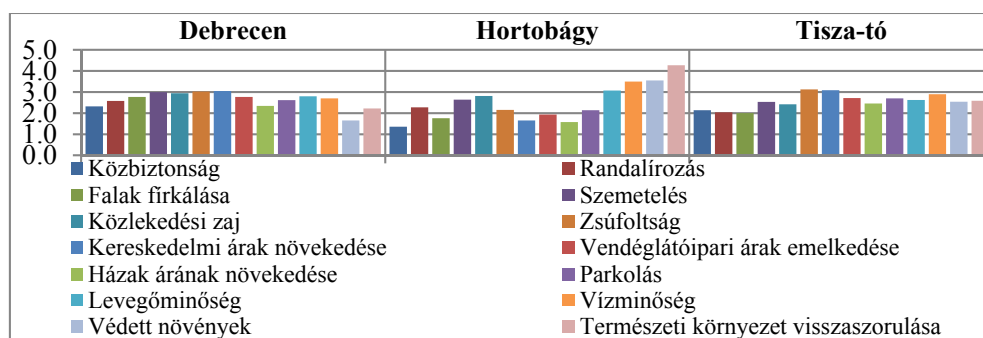
³⁷ A szórakozási lehetőség nagyon összetett kifejezés. Mást-mást jelent a különböző embereknek. Dolgozatomban szórakozási lehetőségnek tekintek minden helyzetet, amelyben az emberek kikapcsolódnak, jól érzik magukat nemtől, kortól, napszaktól függetlenül.

pozitív hatásként értékelik a vendéglátóipari és kereskedelmi ellátás szintjének javulását. Az alpinfrastrukturális fejlesztések már csak közepes osztályzatot kaptak, pedig a város legnagyobb EU által támogatott beruházásai a 2-es villamos kiépítéséhez, illetve a kerékpárút-hálózat fejlesztéséhez, kialakításához kötődtek. A lakosok legkevésbé érzékelték a turizmusból származó jövedelem és életszínvonal emelkedést.

Hortobágyon három kiugróan magas értéket érdemes kiemelni. Legmagasabb osztályzatot a jövedelemre és az életszínvonalra gyakorolt pozitív változás ért el szoros összefüggésben azzal, hogy a lakosok 19%-ának származott valamilyen mértékű bevétele a turizmusból. Továbbá a helyiek úgy vélik, hogy a vendéglátóipari ellátás és a szórakozási lehetőségek is kedvező irányba változtak az idegenforgalom hatására. A negyedik helyre a nyelvtudás fejlődése került. A külföldiek közül a legtöbben még most is Németországból érkeznek, de a román és az orosz vendégkör is jelentős. Több utazási iroda japán madarászcsoportokat hoz a térségbe. A hortobágyiak a legalacsonyabb osztályzatot a település hírének terjedésére adták, amely a marketingtevékenység elégtelen voltára utal.

A Tisza-tavi lakosok a településképp változását értékelték legjobbra (3,6). Több település rehabilitációs fejlesztése (Abádszalók, Sarud), valamint strandfejlesztések valósultak meg EU-s támogatásból, de messziről láthatók a Poroszló településképpét megváltoztató ököcentrumnak a jellegzetes tornyai is. A Tisza-taviak szerint főleg a turizmusnak köszönhető a hagyományok, régi mesterségek életben tartása, felélesztése is. Ennek szép példája a tiszafüredi horgász-pákász bemutató tanya létesítése. Annál meglepőbb, hogy a hortobágyiak a fejlesztések ellenére ezt jóval kevésbé értékelték. A legkevésbé a turizmus munkahelyteremtő képességével elégedettek. Érthető, hogy több munkahelyre vártak a Tisza-taviak, ugyanis míg 2010-ben a nyilvántartott álláskeresők számának országos aránya 5,9% volt, addig a vizsgálatba bevont 14 településen 10,8% volt a nyilvántartott álláskeresők aránya (INTERNET 32).

A turizmus pozitív hatásai mellett szólnunk kell azok negatív hatásairól is (35. ábra).

35. ábra. A turizmus negatív hatása a település életére a helyiek válaszai alapján. 1-es – egyáltalán nem érződik a pozitív hatás, 5-ös – a legerőteljesebben érződik a pozitív hatás.

Forrás: Saját szerkesztés

A debreceniek bár a kereskedelmi kínálatot kedvezőnek ítélték meg, szerintük a turizmus a kereskedelmi árakra hatott leginkább negatívan. A többi mutató a nagyvárosi léthez kapcsolódik: szemetelés, közlekedési zaj, levegő minősége, zsúfoltság. Ez összecseng a turisták véleményével is. A legkevésbé a védett növényzetben okozott károkat hangsúlyozták.

A Hortobágyi Nemzeti Park környezeti tudatformáló tevékenységét dicséri, hogy a hortobágyiak a negatív hatások között a legérzékenyebbek a turizmus környezetkárosító hatásaira. Ennek megfelelően a két legmagasabb értéket a természeti környezet visszaszorulásához (4,3), illetve a védett növények károsításához, taposásához, gyűjtéséhez (3,55) kapcsolták (például a magyar sóvirág gyűjtése). Szintén problematikusnak vélték a víz- és levegőminőség romlását is. A levegő minőségének romlása a 33-as főközlekedési út forgalmával, illetve a rendezvények során a település felé irányuló nagy autóforgalommal kapcsolható össze. A jelentős turisztikai vonzerőt kiváltó nemzeti parkhoz és a magánvállalkozókhoz egyaránt köthető állattartás következménye, hogy a kora tavaszi áradások a Hortobágy folyó vízrendszerébe juttatják a legelőkön felhalmozódott, a vízminőség romlását okozó szennyező anyagokat (INTERNET 33). A hortobágyi magas értékek ismeretében meglepően alacsony osztályzatot adtak a debreceniek a természeti értékek visszaszorulására és a védett növények károsítására, holott a Nagyerdő és kisebb mértékben az Erdőpuszták természeti területeinek zsugorodása, valamint a nagyrendezvények során bekövetkező növényzetkárosításnak lehetnek szemtanúi.

A Tisza-taviak úgy vélik, hogy a tó, amely korábban főként az ornitológusok és az ökoturisták kedvelt paradicsoma, lassan tömegturisztikai desztináció lesz, ami miatt már nemcsak a turisták, hanem a helyiek is zsúfoltnak érzik a településüket. A zsúfoltság érzete azonban Abádszalókon jelenik meg a leginkább. A helyiek szintén, miként a turisták is kedvezőtlennek tartják a kereskedelmi árak emelkedését is. Bár a magas árak a szegényebb társadalmi rétegekhez tartozó Tisza-taviak esetében nem feltétlen a turizmus árfelhajtó hatásával hozhatók kapcsolatba.

5.3.2.3. A települések turizmuspolitikájának és turisztikai fejlettségének megítélése a helyi lakosság körében

Az egyes települések turizmuspolitikáját és idegenforgalmi fejlettségét a lakosok 1-től 5-ig terjedő Likert-skálán értékelték (19. táblázat).

A debreceniek voltak a legelégedettebbek, bár osztályzataik nem érték el a 4-est. A város lakosai úgy gondolták, hogy a város vezetése által meghatározott fejlesztési irányok jó fejlődési pályán tartják Debrecent.

Hortobágy lakosai a legelégedetlenebbek, ők adták a legalacsonyabb osztályzatokat. Nincsenek megelégedve a képviselt irányokkal és főleg az eredményekkel, szükségesnek érzik a változtatást. Ennek az lehet az egyik oka,

hogy a fejlesztések nem a lakosok mindennapi megszokott életterében zajlottak. Másrészt a fejlesztések mögött sokkal inkább a Hortobágyi Nemzeti Park Igazgatóságának, mintsem a község önkormányzatának munkáját látják.

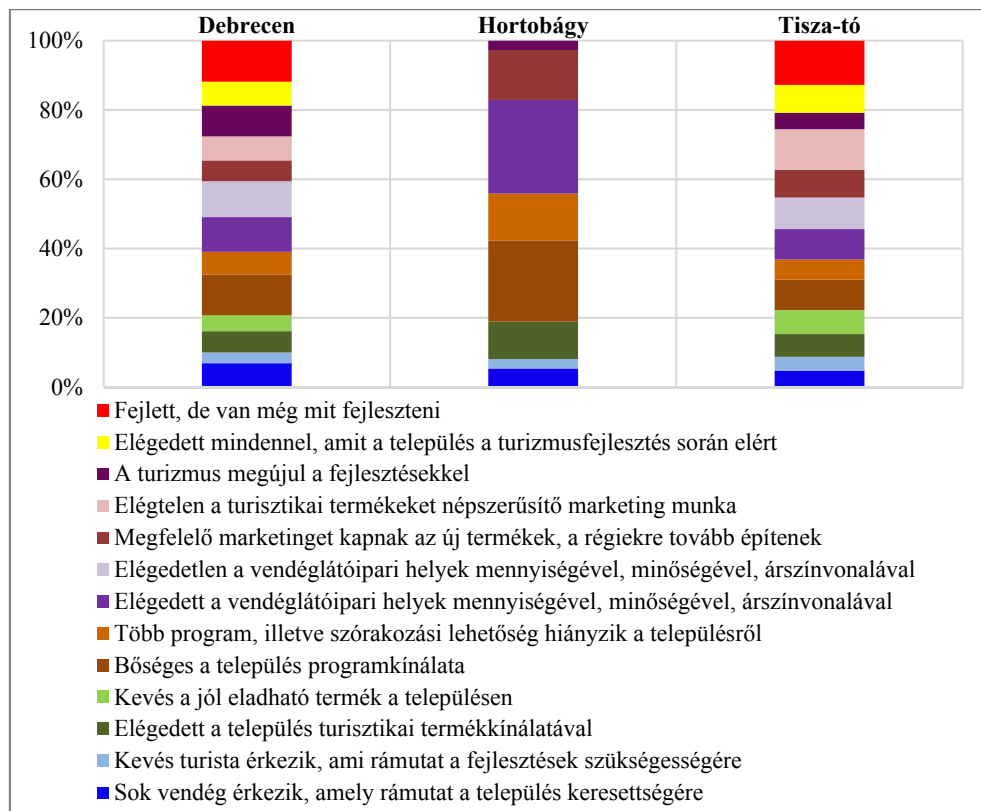
A Tisza-tavi lakosok osztályzatai 3,5 alatt maradtak, ami jelzi, hogy a lakosok további fejlesztéseket tartanak szükségesnek.

19. táblázat. A lakosok által a települések turizmuspolitikájára és turisztikai fejlettségére adott osztályzatok átlagai

	Turizmuspolitika	Turizmusfejlettség
Debrecen	3,64	3,79
Hortobágy	1,19	1,45
Tisza-tó	3,46	3,41

Forrás: Saját szerkesztés

A turizmuspolitikára és a település turisztikai fejlettségére adott „osztályzatok” indoklását is kértük a helyiektől (36. ábra).

36. ábra. A lakosok által a település turisztikai fejlettségére adott osztályzatok indoklása

Forrás: Saját szerkesztés

A debreceniek szerint a város turizmusa fejlett, de további fejlesztésekkel még vonzóbbá lehetne tenni (11%). Hasonlóan magas arányban emelték ki a település nagyszámú programkínálatát (11,8%). A legkevésbé voltak elégedettek az ideérkező turisták és az eladható termékek számával. Ezek a hiányosságok is rámutattak a fejlesztések szükségességére. Megoszlott a lakosok véleménye a vendéglátóipari helyek mennyiségével, minőségével, árszínvonalával, a termékkínálat és a marketingtevékenység sikerességével kapcsolatban. Nagyjából azonos arányban tartották jónak, illetve elégtelennek.

Hortobágyon leginkább a vendéglátóipari helyek mennyiségével, minőségével és árszínvonalával voltak a legelégedettebbek (27%), de pozitívan ítélték meg az új termékek bevezetésére irányuló marketingtevékenységet is (12,9%). A lakosok felemásan ítélték meg a településük programkínálatát, bár nagyobbik hányaduk bőségesnek találta azt.

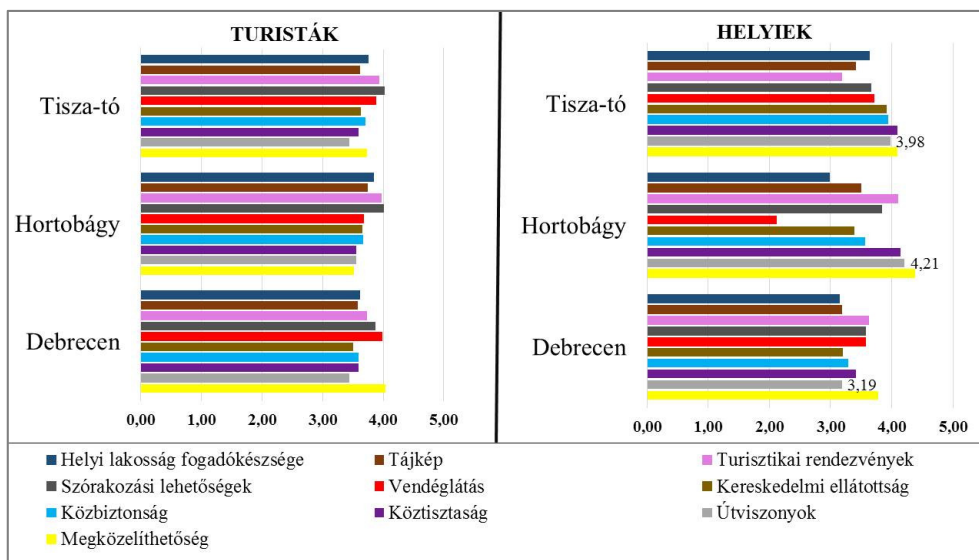
A Tisza-tónál a legtöbben úgy vélték, hogy további fejlesztések szükségesek (12,2%), ugyanakkor a legkevésbé a turisztikai termékeket népszerűsítő marketingmunkával voltak elégedettek (11,6%). Meglepően alacsony volt azok aránya, akik az ideérkező vendégek számát kevesellték (4%). Közel azonos mértékben ítélték elégségesnek, illetve elégtelennek a vendéglátóipari helyek mennyiségét, minőségét, árszínvonalát és termékkínálatát (8,7%, 9,1%, 6,5%). A programkínálat tekintetében már nem voltak ennyire azonosak a vélemények (8,7%, 5,8%).

A kapott válaszok alapján látható, hogy több esetben egymásnak ellentmondó vélemények születtek. Statisztikai szűrő segítségével vizsgáltam ennek az okát. Ezek szerint a nők voltak inkább elégedetlenebbek, a turizmuspolitikával, fejlettséggel. A férfiak sokkal jobb osztályzatokat adtak és jobban indokoltak a válaszaikat. A kor és az iskolai végzettség nem befolyásolta az értékelést. Az is árnyaltabbá teszi az eredményeket, hogy osztályzatot a válaszadók 97,4%-a adott, azonban annak indoklását csak 37,6%-uk tette meg.

5.3.3. A turisták és a helyi lakosok kérdőívében is megjelenő közös kérdések összehasonlító értékelése

Ahhoz, hogy a turisták és a helyi lakosok fejlesztésekkel kapcsolatos nézeteit összehasonlítani és értékelni tudjuk, ismernünk kell, hogy mennyire vannak tisztában a települések adottságaival, turisztikai attrakcióival.

A Debrecenbe érkező turisták és a helyi lakosok is a város megközelíthetőségét értékelték a legjobbra (4,03, 3,78) (37. ábra).

37. ábra. A település adottságainak értékelése a turisták és a helyi lakosok szerint
Forrás: Saját szerkesztés

A megközelíthetőség jó minősítése nem meglepő, hiszen a város elérési idejének vizsgálatánál láthattuk, hogy a felmérésben szereplő turisták mindhárom közlekedési eszközt figyelembe véve 60 különböző településről 2 órán belül célba értek. A vendéglátás színvonala, a szórakozási lehetőségek és a rendezvények megítélésében sincsenek nagy különbségek. Mindkét mintában a legkevésbé elégedettek a városi útviszonyokkal (3,44, 3,19) és a kereskedelmi ellátottsággal (3,5, 3,2) annak ellenére, hogy a turisták közül elég sokan éppen a vásárláshoz kötötték legkellemesebb élményeiket. Összességében megállapítható, hogy a debreceniek szigorúbbak voltak néhány tizeddel, mint a turisták.

A Hortobágyra látogató turisták körében jó eredmény született a szórakozási lehetőségekre vonatkozóan és a helyiekkel együtt kedvező értékelést adtak a turisztikai rendezvényekre is. A turisták alacsonyabb osztályzatot adtak az egymással összefüggő megközelíthetőségre és az útviszonyokra. A helyiek éppen ezt az utóbbi két adottságot, illetve a köztisztaságot emelték ki. Nagyon nem voltak megelégedve azonban a vendéglátás feltételeivel (2,12), mindenekelőtt a magas árakkal.

A Tisza-tavi turisták meglehetősen elégedettek voltak a szórakozási lehetőségekkel (4,02). A legrosszabb értéket az útviszonyokra adták, és meglepő módon gyengébb osztályzatot kapott a tájkép is (3,62). A Tisza-tavi lakosság több paramétert is (megközelíthetőség, köztisztaság, útviszonyok, közbiztonság, kereskedelmi ellátottság, a település felkészültsége a turizmusra) négyes közelire értékelt. A legalacsonyabb átlagot a turisztikai rendezvények kapták.

Kíváncsi voltam arra is, hogy mennyire ismerik a turisták és a helyi lakosok a település turisztikai vonzerőit, látványosságait (17., 18., 19. mellékletek).

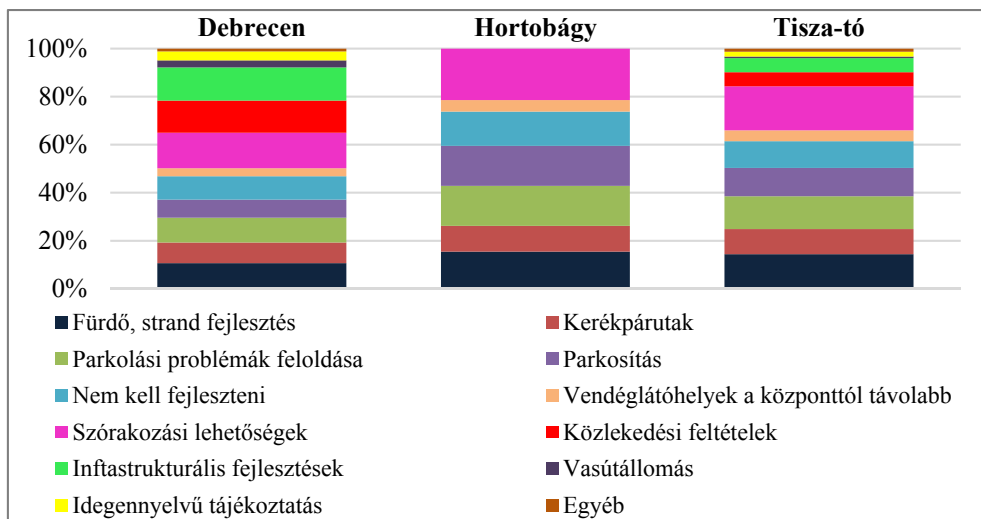
Debrecen turisztikai vonzerőiből a turisták 49-et soroltak fel, míg a helyieknek 45 jutott eszébe. Az első öt helyen a Nagytemplom (17,7%), a Nagyerdő, a Debreceni Egyetem, a Déri Múzeum és a Kossuth tér szerepelt. Ezekhez a hosszú múltra visszatekintő vonzerőkhöz csak áttételesen kapcsolódnak az EU-s turisztikai fejlesztések. A többi megemlített attrakció 6,2%-a volt közvetlenül uniós beruházás (például a Posta Múzeum). Ez utóbbi adat az új turisztikai attrakciók népszerűsítésére irányuló marketing elégtelenségét igazolja.

A Hortobágyra érkező vendégek 15 különböző vonzerőt említettek. Első közülük a Pásztormúzeum (74,8%), majd azt követte a Madárkórház, a hortobágyi Nagycsárda, a nemzeti park látogatóközpontja és a Kilenclyukú híd. Hortobágyon a megkérdezett lakosok 19 turisztikai látványosságról számoltak be. A fentiek mellett a Hortobágyi Nemzeti Parkot (9,4%) és a pusztát említették meg. Európai uniós támogatáshoz az említett vonzerők 34,6%-a kapcsolódik, közöttük például a Pásztormúzeum, a Madárkórház vagy a HNP látogatóközpontjának a felépítése. Ez a részesedési arány visszaigazolja a lakosok marketingmunkáról alkotott pozitív véleményét.

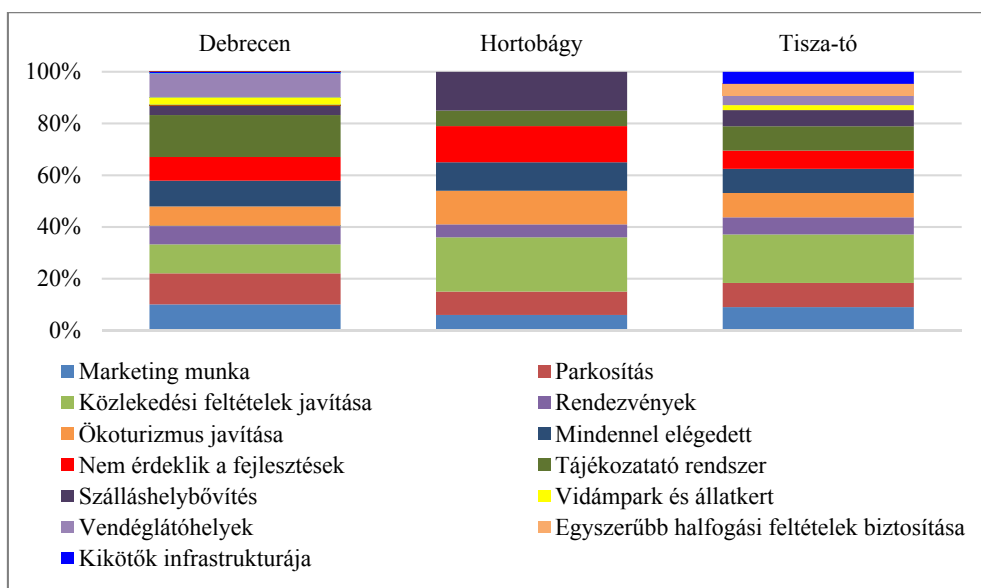
A Tisza-tavi turisták 34 különböző nevezetességet soroltak fel. A legismertebbek a Tisza-tavi Madárrezervátum (57,8%), a poroszlói ököcentrum (57,8%), a poroszlói Tisza-tavi Vízi sétány, a poroszlói szabad strand és az abádszalóki Babamúzeum voltak. A helyi lakosok 58 látnivalót említettek. Felsorolásuk hasonló a turistákéhoz, azonban több említést kapott a Kiskörei Vízerőmű is. A nevezetességek 22,1%-a uniós támogatásból valósult meg (például ököcentrum, Robin kalandpark, stb.).

Debrecen és Hortobágy látványosságainak megnevezésénél jól kirajzolódnak a desztináció hagyományos arculati elemei (Nagytemplom, Nagyerdő, Kilenclyukú híd). A legfiatalabb desztináció, a Tisza-tó legtöbbet említett nevezetességei között több olyan van, amely az EU-s fejlesztési hullám eredménye, tehát fiatal turisztikai termékekkel van jelen a piacon. Ez egyszerre jelent a mintaterület számára előnyt és hátrányt. Ugyanis a turisták keresik az új dolgokat, viszont a termékek fenntartása és beágyazása, arculati elemmé való fejlesztése meglehetősen nehéz. Törekedni kell a fejlesztésekkel arra, hogy kifejezetten a vízhez kötődő Tisza-tavi márka felismerhető legyen. Az említett attrakciókból kiderül, hogy a turisták nem (és a helyiek sem) ismerik igazán a feléjük irányuló marketinget, az új termékek ismertsége kívánnivalót hagy maga után.

A turisták és a helyiek is felsorolták, hogy milyen további fejlesztéseket javasolnak, amelyek vonzóbbá tehetik a településeket (38., 39. ábrák).

38. ábra. A turisták által szükségesnek tartott turisztikai fejlesztések
Forrás: Saját szerkesztés

39. ábra. A helyi lakosok által szükségesnek tartott turisztikai fejlesztések
Forrás: Saját szerkesztés

A Debrecenbe érkező turisták közül legtöbben (14,8%) annak ellenére, hogy jó minősítést adtak Debrecen szórakozási lehetőségeire, továbbra is szükségesnek érzik azok fejlesztését. Ez a magas igény annak ellenére jelentkezett, hogy Debrecen számos szórakoztató, ismeretterjesztő program lehetőségét kínálja. Ilyen például az EU-s támogatással létrejött, illetve felújított Kerekerdő Élmenypark, a golf turizmus fejlesztés, a vizes és lovas attrakciók fejlesztése

Erdőpusztán vagy az Agóra Tudományos Élményparkban. A helyi lakosoknál – a szórakozás fogalmát továbbszűkítve – a rendezvények számának növelési igénye jelentkezett (6,9%). A vendégek (13,8%) több infrastrukturális fejlesztést (például a közút- és a kerékpárút-hálózat felújítása, bővítése) javasoltak. Annak ellenére, hogy 22 idegenforgalmi, 45 alpinfrastruktúra-fejlesztés történt a városban (például „Belterületi kerékpárút építése a 33. sz. főút mentén Debrecenben a Füredi u. 57-59. számú ingatlantól a Rákóczi út-Csapó u. csomópontjáig”). A közlekedési feltételek javításának az igénye a turisták (13,4%) és a helyi lakosok (5,7%) körében is előkelő helyen áll. Ugyancsak közös kívánság a parkosított területek fejlesztése (7,6%, 11,8%). A vendéglátóhelyek számának a növelését nagyobb mértékben a helyiek igénylik. Érdekes módon csak a turisták részéről merült fel igény a fürdő, a strand és a vasútállomás fejlesztésére. Bár az ÚMFT-ben 5 projekt is a fürdőfejlesztésre irányult, kétségtelen, hogy már nagyon hiányzik a 2014–2020 közöttre tervezett Nagyerdei strandfürdő fejlesztése, valamint a vasútállomás környékén a Debreceni Intermodális Közösségi Közlekedési Központ létrehozása.

A hortobágyi vendégek is több szórakozási lehetőséget szeretnének (24,4%) annak ellenére, hogy 2007 óta 6 szórakozást szolgáló projekt valósult meg (például a Puszta Szafari). A helyi lakosok a legtöbb szavazatot nagyon tudatosan adottságaikra alapozva az ökoturizmus fejlesztésére (13%), valamint a közlekedési feltételek javítására adtak, pedig 2004–2013 között 5 fejlesztés is történt, amelyekről korábban már írtam. Közös igény jelentkezett a parkosításra (turisták 16,7%, helyiek 9%). A turisták számára fontos lenne a parkolási lehetőségek (16,7%), valamint a kerékpárutak bővítése (10,7%), s talán az általuk javasolt strand meghosszabbítaná Hortobágyon a turisták átlagos tartózkodási idejét.

A Tisza-tavi lakosok kiemelkedő igénye a közlekedési feltételek javítása (11,3%). Igen magas igény jelentkezett a turistáknál a szórakozási lehetőségek (18,3%) bővítésére (15 új turisztikai termék került megvalósításra uniós forrásból 2007 óta, például a honfoglalás kori íjászfalu vagy az abádszalóki exkluzív strandfürdő), valamint a kerékpárút-hálózat fejlesztésére. A helyi lakosoknál viszont előkelő helyen szerepel az ökoturizmus és a tájékoztató rendszer fejlesztése (9,3%, 9,4%). Az ökoturizmus fejlesztésére 5 projekt született, például a Tisza-tavi Ökocentrum és a tanösvények. Közös kívánság a parkosított területek növelése (9,4%).

Kíváncsi voltam, hogy mennyire vannak tisztában a turisták és a helyi lakosok azzal, hogy az NFT és az ÚMFT időszakában történt-e, illetve milyen beruházások valósultak meg az EU támogatásával a turizmus fejlesztésére.

A Nemzeti Fejlesztési Tervhez kötődően a turisták és a helyi lakosok is tájékozottnak (turisták 63%, lakosok 63,4%) bizonyultak. A lakosok közül a Tiszánál élők adtak nagyobb arányban helyes választ. Kiemelkedőbbek a turisták ismeretei az Új Magyarország Fejlesztési Terv beruházásairól (turisták 67,3%, lakosok 57,2%). A hortobágyi és a Tisza-tavi lakosok többsége nem tudta, hogy 2007 és 2013 között EU finanszírozott turisztikai fejlesztés történt a településén.

A válaszadók megadhatták, hogy a megvalósított fejlesztések új turisztikai termékek kialakítására vagy a fogadókészség javítására irányultak³⁸. A turisták többsége új turisztikai termék kialakítására szavazott. A fogadókészség javítására a Debrecenbe, Hortobágyra, illetve a Tisza-tóhoz érkező turisták 45,4%, 39,1%, 41,6%-a szavazott. A debreceni lakosok 67,4%-a a fogadókészséget, míg a hortobágyiak (60,4%) és a Tisza-taviak (53,4%) döntően a termékfejlesztést szavazták meg első helyre. A valóság az, hogy a 2004–2013 közötti években megvalósult fejlesztések 37,3%-a a fogadókészség javítására, míg 33,9%-a a turisztikai termékfejlesztésre koncentrált, tehát minden célcsoport nagyobb arányban ezek fejlesztését említette meg.

Fontosnak tartottam annak megismerését, hogy az emberek mennyire vannak tisztába az Európai Unióból érkező támogatások mértékével (20. táblázat).

20. táblázat. A turisták és a helyiek becslése az Európai uniós támogatások mértékéről (fő)

		<50 %	50-60%	60-70%	70-80%	80-90%	90< %
TURISTÁK	Debrecen	78	107	70	89	20	8
	Hortobágy	18	23	17	18	5	1
	Tisza-tó	29	38	24	31	6	2
HELYIEK	Debrecen	240	235	265	240	140	45
	Hortobágy	9	84	2	0	0	0
	Tisza-tó	90	33	42	29	46	16

Forrás: Saját szerkesztés

A turisták közül a legtöbben úgy nyilatkoztak, hogy a támogatás mértéke 50–60% között volt. A helyi lakosoknál változatosabb volt a támogatási intenzitás megítélése. A legnagyobb arányban a debreceniek 60–70% közöttire, a hortobágyiak az 50–60% közöttire, míg a Tisza-tónál élők 50%-nál alacsonyabbra becsülték a támogatás mértékét. A valóságban együttvizsgálva a két fejlesztési időszakot az EU átlagos támogatási intenzitása 77% volt projektenként. Ezt mindkét célcsoport képviselői jelentősen alulbecsülték.

A város vezetőinek, illetve a beruházások gyakorlati kivitelezőinek törekedniük kell arra, hogy a projektek a legtöbb pontban megfeleljenek az elvárásoknak. Kérdőívemben választ kerestem arra, hogy a turisták és a helyi lakosok milyen véleménnyel vannak az elkészült fejlesztésekről (20., 21. mellékletek).

Debrecen, de Hortobágy és a Tisza-tó esetében is fontos lenne, hogy tájba, illetve településképbe illőek legyenek az új fejlesztések. A válaszadó turisták mind a három mintaterületen azonban ezt csak részben érezték megvalósítottnak (20.

³⁸ A többi fejlesztés nehezen észrevehető, kevésbé látványos, így ismertségük nagyon alacsony lehet, ezért nem alakítottam ki egyéb kategóriát.

melléklet). Kevésbé voltak szigorúak a helyi lakosok. A debreceniek közel 50%-a, de Hortobágyon és a Tisza-tónál még magasabb volt azok aránya (71,8%, 58,1%), akik szerint a tájba-, településképhe illőek a beruházások (21. *melléklet*).

Az építkezésekkel kapcsolatos munkálatok a turistákat szinte egyáltalán nem zavarták (>90%). A debreceniek 78,1%-a, a Tisza-taviak 76,9%-a nyilatkozott hasonlóan. A hortobágyiak ellenkezőleg, háromnegyedüket zavarták a kivitelezési munkálatok.

A turisták közül szinte minden településen 40% körül volt azok részesedése, akik elégedettek voltak a beruházásokhoz kapcsolódó parkosításokkal. A helyi lakosok közül leginkább a hortobágyiak (66,4%) voltak hasonló véleménnyel, míg kevésbé elégedettek voltak a debreceniek (36,3%).

A turisták szerint döntően csak részben figyeltek az építkezési hagyományokra. A helyi lakosok válaszai között egyedül a debreceniek helyeslő válasza volt alacsonyabb, mint a tájba illőségre adott érték. Hortobágy és a Tisza-tó esetében nincs jelentős eltérés.

Az, hogy egy új turisztikai beruházás mennyire tudja befolyásolni a turisták motivációját, kiderül abból, hogy megnézik, meglátogatják-e azokat. Meglepő módon a válaszadó turisták mind a három mintaterületen közel 70%-os arányban azt válaszolták, hogy nem keresik fel egyből ezeket a helyeket. Hasonló eredmény érkezett a debreceni lakosoktól is. A hortobágyiak és a Tisza-taviak már érdeklődőbbek, 58%, illetve 48,7%-uk elsőik között látogatta meg az új attrakciókat. Ez a magyarázata lehet annak, hogy a gyakran mások javaslata által motivált potenciális turisták körében lassan terjednek az új turisztikai attrakciókról, programokról szóló hírek. A feljuk irányuló célzott marketingmunka, különösen a reklámozás orvosolhatja a problémát.

Ahhoz, hogy egy terméket, szolgáltatást használni lehessen, nagyon fontos annak elérhetősége, megtekinthetőségi ideje. A turisták mind a három terület esetében 46–48% közötti arányban megfelelőnek tartották a szolgáltató egységek nyitva tartását, míg közel 40%-uk csak részben vélte megfelelőnek. Mivel a lakosok is használják ismeretszerzésre, ill. rekreációs célokra a turisztikai létesítményeket, így számukra is fontos a nyitva tartási idő. A debreceniek 44,6%-a, a hortobágyiak 70,9%-a, a Tisza-taviaknak pedig 62%-a volt elégedett a nyitva tartással.

A turisták jelentős hányada úgy gondolta, hogy nem kaptak kellő tájékoztatást a környezettudatos viselkedés szabályairól. Kiváltképp érzik ezt a Hortobágyra (13,4%), illetve a Tisza-tóra érkezők (11,8%), pedig ezek a területek fontos ökoturisztikai célpontok. A helyiek valamivel kedvezőbb véleményt fogalmaztak meg, de csak a Tisza-tónál élőknel volt 50%-nál magasabb ez az érték. A kellő tájékoztatás hiányát, illetve a tájékoztatási rendszer továbbfejlesztését a helyi lakosok más kérdéseknél is hangsúlyozták (36. és 37. ábrák).

6. Összefoglalás

Dolgozatomban az Európai Unió által támogatott turisztikai fejlesztések elemzését és azok hatásainak vizsgálatát végeztem el három mintaterület – Debrecen, Hortobágy és Tisza-tavi települések – példáján. Témaválasztásom egyrészt a turizmus nemzetgazdasági jelentősége, másrészt az Európai Unió fejlesztésorientált célkitűzései miatt tekinthető aktuálisnak.

Eredményeim az alábbiakban foglalom össze:

Az Európai Unió 2004–2013 közötti időszakának fejlesztéseiből levonható következtetések

Az Európai Unió fejlesztésorientált támogatási rendszere nagy jelentőséggel bírt hazánkban. Ezt 2004 óta országosan 53 810 projekt és a hozzájuk tartozó 2 890 milliárd Ft-nyi kifizetett támogatás bizonyítja. Az ÚMFT mind projektszám, mind pedig a kifizetett támogatási összegek tekintetében messze megelőzi az NFT-t. A kifizetett támogatás összege ötszörös volt az NFT-hez képest. Az NFT időszakában az idegenforgalom fejlesztésére a ROP keretében volt lehetőség, ám a legtöbb projekt és támogatás a GVOP, illetve a HEFOP keretében érkezett. Az ÚMFT ideje alatt ugyancsak a gazdaságfejlesztéshez kapcsolódó GOP volt a leghatékonyabb a projektek megvalósításában, a pénzek többsége azonban a KÖZOP-hoz kapcsolódott.

A mintaterületen is az ÚMFT pályázati időszaka volt a legsikeresebb mind az összprojektszámokat, mind pedig az összes támogatást illetően. Összesen 3 399 projekt futott, az ÚMFT-s projektek száma mintegy öt és félszerese az NFT-nek. A projektek döntő hányada Debrecenhez kapcsolódott. Az NFT projektjeinek 79,8%-a, az ÚMFT projektjeinek 90,3%-a jutott Debrecenre. Az NFT idejében a megítélt támogatások 83,8%-a Debrecenbe érkezett. Ettől alig elmaradva, 80,7%-os részesedéssel zárt a város a 2007–2013-as időszakot illetően, akkor az össztámogatás, az NFT-hez képest nyolc és félszeres volt. A támogatások kiegészítéseként megjelenő önerővel együtt 2004 és 2013 között a vizsgált területeken összesen 452,8 milliárd Ft-ot költöttek fejlesztésre.

A mintaterületeken, hasonlóan az országos képhez, mindkét időszakban a gazdaságfejlesztéshez kapcsolódott a legtöbb projekt. Ennek értelmében a legtöbb támogatást nyújtó pénzügyi alap az ERFA volt.

Az egy projektre fordított összegek mindkét időszakban Hortobágyon voltak a legmagasabbak. Ehhez képest Debrecenben az egy projektre jutó támogatás az NFT idejében 1,4-szer, illetve az ÚMFT időszakában 3-szor volt kevesebb. A támogatási összegek mellé jelentős önerő is társult, amely ismét Hortobágyon volt a legmagasabb. Így Hortobágyra az NFT periódusában összesen 123,8 millió Ft, míg az ÚMFT időszakában 275 millió Ft jutott projektenként.

A turizmus fejlesztését szolgáló projektek számában az NFT, a támogatási összegben az ÚMFT volt nagyobb. 2004–2006 között a vizsgált településeken az összprojektszám 11,2%-a, míg az össztámogatás csupán 8%-a kapcsolódott a turisztikai fejlesztésekhez. A 2007–2013 közötti periódusban ugyanezen arányok: a projektek 4%-a, a kapott támogatások 11,2%-a bírt idegenforgalmi jelentőséggel. A mintaterületen összesen 174 turisztikai projekt valósult meg (NFT–59, ÚMFT–115) uniós támogatással. Az NFT idejében a projektek döntő többsége a Tisza-tavi térséghez kapcsolódott (47 sikeres pályázat). Ez az összes uniós projekt 49%-a volt. Az ÚMFT turisztikai projektjei abszolút számban Debrecenben voltak a legmagasabbak (72). Az összprojektszámhoz viszonyítva a hortobágyi uniós fejlesztések 37,5%-a szolgált turizmusfejlesztési célokat.

A mintaterületre érkező turisztikai támogatások többsége Debrecenbe érkezett. A megítélt NFT-s támogatások 57,3%-a Debrecenbe került. Ehhez nagyon hasonló arány jellemezte a városba érkező támogatásokat a 2007–2013-as időszakot illetően is. Az össztámogatásból 52,4%-ot kapott Debrecen. A támogatások kiegészítéseként megjelenő önerővel együtt 2004 és 2013 között a vizsgált településeken összesen 56 658 millió Ft-ot költöttek turizmusfejlesztésre.

A vizsgált településeken az NFT idejében kifejezetten a turizmus fejlesztésére irányuló Regionális Fejlesztési Operatív Program (12 projekt) nem bizonyult hatékonynak, ugyanis a legtöbb turisztikai jelentőségű projekt az AVOP-hoz (43) kapcsolódott. Az ÚMFT időszakában a turizmus fejlesztését az egyes regionális operatív programok alá szervezték, amelyek így sokkal sikeresebbek voltak. Ennek megfelelően mintaterületemen a legtöbb turisztikai projekt (58) az ÉAOP-hoz kapcsolódott. Finanszírozásukat tekintve mindkét periódusban az ERFA bizonyult hatékonyabbnak.

Az egy turisztikai projektre jutó támogatási rangsor hasonlóan alakult mint az összprojektszámhoz kapcsolódó projekt/Ft mutató. Messze magasan Hortobágy vezetett mindkét időszakban, a második a Tisza-tó, a harmadik pedig Debrecen lett. Az önerővel kiegészített, egy turisztikai projektre jutó teljes összeg ugyancsak Hortobágyon képviselt magasabb értéket, a Tisza-tó a második, míg Debrecen szintén a harmadik lett. Ezzel megállapítható, hogy a legkoncentráltabb fejlesztés és turizmusfejlesztés Hortobágyon jelentkezett.

2004–2006 között a legtöbb turisztikai fejlesztés új szálláshely létrehozását vagy egy már meglévő felújítását biztosította. A 21 projektből 18 a Tisza-tavi térségben valósult meg. Önerővel együtt közel 1,5 milliárd Ft-ot költöttek szállásfejlesztésre. A szállásfejlesztés mellett termékfejlesztés, a tájékoztatási rendszerek, valamint infrastrukturális fejlesztések történtek. Az NFT turisztikai termékei közül 3 a kulturális és örökségturizmust, 2-2 pedig a vízi turizmust, az ökoturizmust és az aktív turizmust szolgált.

A 2007–2013 közötti időszak leginkább a termékfejlesztést segítette 48 sikeres pályázattal, amiből 24 Debrecenben valósult meg. A termékfejlesztésre összesen 28,9 milliárd Ft-ot fordítottak. További fejlesztések a turisztikai infrastruktúrát, valamint a turisztikai szolgáltatásokat erősítették. A termékfejlesztés ebben a periódusban elsősorban az ökoturizmus felé irányult (15

projekt). Ezek elsősorban Tisza-tóhoz és Hortobágyhoz kötődtek. A kulturális és az örökségturizmus (9), valamint az aktív turizmus (8) fejlesztése is jelentős volt.

Több adatpár korrelációs együtthatójának vizsgálata után megállapítottam, hogy a nagyobb lélekszámú települések többféle pályázatot adhatnak be, s több önerőt is feltételezünk mögöttük, ezért jóval nagyobb mértékű támogatásokhoz juthatnak. Egyértelműen jó példa erre Debrecen. Ha viszont az egy projektre jutó támogatásokat vizsgáljuk, nem állnak feltétlenül kapcsolatban a települések lakosságszámával, méretével, önkormányzati gazdálkodásával. Ez tette lehetővé Hortobágy nagy volumenű fejlesztéseit.

A fejlesztések hatására bekövetkező kínálat- és keresletváltozásról levonható következtetések

Az NFT idejéhez köthetően a turisztikai fejlesztések hatására 2005-től növekedett a kereskedelmi szálláshelyek száma. Ez elsőként Debrecenben, majd Hortobágyon és később (2007-től) a Tisza-tónál volt érzékelhető. A szálláshelykínálat jól tükrözi az egyes desztinációk sajátosságait. Debrecenben döntően szállodák és panziók, a Tisza-tónál kempingek, panziók és üdülők házak, míg Hortobágyon szinte csak egy-egy szálláshelytípus várta a vendégeket. A fejlődésnek a 2008-as világgazdasági válság vetett véget. A 2007-től életbe lépő új programterv keretében jóval szerényebb szálláshelyfejlesztés történt, ami nem tudta ellensúlyozni a bezárásra kerülő szállásokat. Hortobágy változó intenzitással, de Debrecen és a Tisza-tó 2013-tól kezdett újra fejlődésnek indulni. A fejlesztési ciklusok hatása megjelenik a szállásférőhelyek számának változásában is.

A kereskedelmi szálláshelyek áaira, illetve bevételükre jelentős hatással van a kereslet árfelhajtó ereje. A szálláshelyek bruttó bevétele 2006-tól Debrecenben és a Tisza-tónál folyamatosan növekedett, egyes években kiugróan magas teljesítménnyel bírt, Hortobágyon változó intenzitású volt. Más mutatók (egy vendégre, egy vendégéjszakára, egy szobára jutó átlagár) is hasonlóan változékonyak voltak. Például a Tisza-tónál egy szoba átlagos ára duplájára emelkedett.

Különösen a Tisza-tó esetében ki kell emelnem a magánszálláshelyek jelentőségét, amelyek száma 2009-ben meghalladta a kereskedelmi szálláshelyek férőhelyeinek a számát.

A vendégszám és hatványozottan a vendégéjszakaszám alakulása Debrecen és a Tisza-tó esetében látványosan hasonlít a szállásférőhelyszámok változásaihoz. A 2002-től 2006-ig tartó hullámvölgy utáni fellendülés ugyanúgy megfigyelhető, mint a 2008 után a válság hatására bekövetkező visszaesés, majd az újabb fellendülés. A Tisza-tónál azonban nagyobb amplitúdójúak ezek a kilengések. Hortobágyon kedvezőtlenebb a turistaforgalom trendje, a válság után több mint felére csökkent a vendégéjszakák száma. A fejlesztések ellenére a mintaterületen töltött tartózkodási idő Debrecenben és a Tisza-tónál felére csökkent 2014-re (Debrecen 2, Tisza-tó 2,19), míg Hortobágy esetében egy kisebb mértékű emelkedés figyelhető meg.

A versenyképesség-változásból levonható következtetések

A településeken a 2000 óta tartó fejlesztések, amelyekhez 2004-től az EU is jelentős támogatást nyújtott, nem érték el a kívánt hatásukat, alig vagy egyáltalán nem javultak a települések területi versenyképességi mutatói. A vidéki átlaghoz hasonlítva a 2001-es adatok szerint a vizsgált települések statikus versenyképességi kategóriái közül legjobb minősítést (többtenyezős versenyelőny) Debrecen kapott. Hortobágy és a Tisza-tóhoz tartozó települések többtenyezős és komplex versenyhátrányban voltak. 2011-ben Debrecen egy kategóriát javítva komplex versenyelőnyt ért el. Hortobágy és a Tisza-tavi települések szinte kivétel nélkül változatlanul többtenyezős vagy komplex versenyhátrányban voltak. A települések többsége dinamikus versenyképességüket tekintve látványos javulást mutatott (komplex és többtenyezős versenyelőny), ugyanakkor meglepetésemre a rendkívül magas EU-s támogatások ellenére Debrecen négy kategóriát rontva többtenyezős versenyhátrányba került.

A turisztikai statikus versenyképességre egyrészt az NFT-hez köthető fejlesztések, másrészt a 2008-as gazdasági válság gyakorolt jelentős hatást. 2000-hez képest 2008-ig Debrecen és Poroszló jelentősen, illetve Hortobágy kisebb mértékben növelte versenyképességét. A fejlesztésekbe megkésve bekapcsolódó Tiszafüred visszaesett. Vízválasztónak bizonyult a 2008-tól beinduló gazdasági válság, Tiszafüred kivételével az összes többi település rontott statikus versenyképességén. Abádszalók rontotta a legtöbbet, egytenyezős versenyelőnyből többtenyezős versenyhátrányba került. Jelentősen rontott versenyképességén Debrecen is, 2014-re már többtenyezős versenyhátrányba került. Poroszló és Hortobágy a fejlesztéseknek köszönhetően csak kisebb mértékben esett vissza. A dinamikus versenyképesség tendenciáit vizsgálva a gazdasági válságig hasonló a trend mint a statikus versenyképességi mutatóknál. 2008-at követően versenyhátrányba csúszik mindegyik település. A kilábalás azonban eltérő, leghamarabb Tiszafürednél, legkésőbb Debrecennél következett be. Debrecen ismét többtenyezős versenyelőnybe került. A meglepetést ezúttal Hortobágy szolgáltatta, 2014-re többtenyezős versenyhátrányra tett szert.

Azokon a településeken, ahol magas a magánszálláshelyek aránya, a kereskedelmi szálláshelyek paramétereit felhasználó turisztikai versenyképesség képlete nem volt alkalmas a versenyképesség le mérésére. Így a magánszálláshelyek paramétereit is figyelembe vettem. Ezek figyelembevételével megállapítható, hogy a komplex turisztikai versenyképesség tekintetében egyedül Debrecen esetében következett be javulás.

Következtetések a fejlesztések hatására bekövetkező települési belterületek változásáról

Debrecenben az EU-s fejlesztések tovább erősítették a város tradicionális, turisztikailag frekvált területeit. Az egyik legjelentősebb helyszín a történelmi városközpont volt. A legtöbb EU-s fejlesztés is idekoncentrált. A másik

markánsan lehatárolható szabadidős terület a Nagyerdei park és közvetlen környéke volt, amelynek turisztikai-rekreációs funkciója a 19. század elejétől folyamatosan bővült. Ez a tendencia továbbfolytatódott az utóbbi évtized beruházásainak köszönhetően. A harmadik terület a Hajdúsági Tájvédelmi Körzethez tartozó Erdőpuszták területe, amely Debrecen városkörnyéki rekreációs övezetét adja. Debrecenben a fejlesztések nyomai egyrészt a belváros képének változásában, másrészt a Nagyerdei park területének mérsékelt visszaszorításában mutatkoznak meg.

Hortobágyon a fejlesztések hatásaként nem jelentkezett jelentős változás a beépített területek módosulásában. A fejlesztések döntően vagy a Kilenclyükú hídnál, a 33. sz. főút két oldalán helyezkednek el, vagy a hortobágyiak mindennapi életterétől több kilométerrel távolabb valósultak meg, emiatt viszont a helyiek kevésbé érzik magukénak az új fejlesztéseket, bár a település része lett a 33-as főút mentén kialakított vásártér.

A Tisza-tavi települések területhasználat változására az 1978-ban második ütemben végrehajtott vízszintemelés jelentős hatással volt. A vizsgált települések külterületéhez tartozó 90 000 ha-os terület a tározó kialakítása előtt 63,9%-ban mezőgazdasági hasznosítású volt, amely az árasztást követően 7,9%-kal csökkent. Az 1978-ban kialakult víztér nyomán meginduló turisztikai fejlődés hatással volt a Tisza-tavi települések beépített területeinek nagyságára és iránybeli változására. 2009-re Tiszafüreden 39,3%-kal, Abádszalókon 36,08%-kal, Kiskörén 38,75%-kal, Poroszlón 14,35%-kal, Sarudon 38,2%-kal nőtt a beépített területek aránya. Tiszanána beépített területe ugyan fele annyival csökkent, ugyanakkor kiépült a dinnyesháti üdülőtérület.

A Tisza-tavi településeken a jelentősebb Európai uniós támogatásból megvalósított turisztikai beruházások zöme, miként a magánerejből felépülők, szintén a tóparton vagy a tóba benyúló félszigeteken jöttek létre. A városközpontokhoz közel csupán egy-egy jelentősebb fejlesztés történt. A Tisza-tavi településeknél a fejlesztések ilyen irányú hatása kettős. Abádszalókon például a városközpont fejlesztését össze tudták kapcsolni a turisztikai funkciójú terekkel, emiatt látványosan javult a városkép és a helyiek számára is szembeűnő a fejlesztés hatása. Negatív példaként Tiszafüred említhető. A település turistaforgalma nagyobb mint Abádszalóké, ugyanakkor a település mégsem érzi annyira a turizmusfejlesztés hatását, hiszen a fejlesztések javarésze a település központjától távol, zömében a part mentén történt.

A kérdőíves felmérésből levonható következtetések

A turisták nem, kor és iskolai összetételét tekintve többségben voltak a nők, a 18–35 év közöttiek és a középfokú végzettségűek. A minta foglalkoztatási szerkezete azt mutatja, hogy a válaszadók 48%-a volt aktív foglalkoztatású, amelyen belül legmagasabb arányt a szellemi alkalmazottak képviselték. Debrecenben az átlagos és az átlag feletti, míg Hortobágyon és a Tisza-tónál az átlag alatti jövedelműek voltak többségben.

A turisták számára a személyes vagy mások kedvező tapasztalata a legfontosabb motivációs tényezőnek bizonyult. A Tisza-tónál és a Hortobágyon a modern reklámeszközöknek mintegy 30%-kát is igénybe vették. A turisták tartózkodási ideje mindhárom területen az országos átlag alatt (2,61) maradt. Ez összefüggésben van azzal, hogy a turisták 44%-a egy napra érkezett, ami tovább gyűrűzve azt eredményezte, hogy 45,4%-uk nem vett igénybe szálláshelyet. Debrecenben a szállást igénylők 40%-a szállodákban, 17,8%-a panziókban, 20%-a magánszálláshelyen szállt meg. A hortobágyi turisták 36,8%-a magánszálláshelyet, további 21%-uk kempinget, illetve szállodát választott. A Tisza-tónál a turisták 34%-a szintén magánszálláshelyen szállt meg, szállodát 26%-os, panziót és kempinget 15-15%-os arányban vettek igénybe. A szálláshely kiválasztásánál mindenekelőtt az ár dominált.

A kérdőíves felmérésben a lakóhely alapján kiszámított vonzáskörzeteket vizsgálva megállapítható, hogy Debrecen vonzáskörzete a legszórtaabb, országos jelentőséggel bírt. A Tisza-tóé döntően Kelet-Magyarországra, míg Hortobágyé jószerivel csak az Észak-Alföldre terjed ki. A turisták a célterületekre a legnagyobb arányban személygépjárművel (43,5%) érkeztek, míg vonatot 31,6%-uk, autóbust pedig 24,7%-uk vett igénybe.

A turisták legkellemesebb élménye – az attrakciók számától és ismertségétől függően – Debrecenben a fürdőkhöz (15,7%), Hortobágyon a kalandparkhoz, valamint az állat- és a vadasparkhoz (56,4%), a Tisza-tó esetében magához a vízhez (22,7%) kötődött. A legkellemetlenebb emlékek Debrecenben a nagyvárosi léthez (31,6%), Hortobágyon a rendezvényekhez kapcsolódó zsúfoltsághoz (23,1%), a Tisza-tónál pedig a közlekedési feltételek (18,5%) okozta problémákhoz kötődtek.

A lakosság nem, kor és iskolai összetételét tekintve többségben voltak a nők, a 35–55 év közöttiek és a középfokú végzettséggel rendelkezők. A foglalkoztatási szerkezetet vizsgálva az aktív keresők aránya 39,8%-ot ért el, közöttük kiemelkedtek a szellemi alkalmazottként foglalkoztatottak (40,7%). A jövedelemmel rendelkező válaszadók többsége átlagos jövedelemmel rendelkezett (28,1%).

Debrecenben és Hortobágyon az országos átlagnál (1,5%) magasabb (3,6%–3%) volt a turizmusban foglalkoztatottak aránya, a Tisza-taviak az országos szint alatt maradtak. Magas volt a turizmusból kiegészítő jövedelemmel rendelkezők aránya: Debrecenben 3,5%, Hortobágyon 16%. A Tisza-tavi mintában viszont a megkérdezettek 7,6%-ának kiegészítő jövedelemforrást biztosított az idegenforgalom.

A turizmus kedvező hatása a helyiek életében leginkább a vendéglátóipari ellátás javulásában, valamint a jövedelem és az életszínvonal emelkedésben érhető tetten. Debrecen és a Tisza-tó esetében jelentős hangsúlyt kapott a városkép kedvező irányú megváltozása is. A turizmus negatív hatásai között első helyen tartották számon Debrecenben és a Tisza-tónál a nagyvárosi léthez kötődő hatásokat, illetve a kereskedelmi árak növekedését. Hortobágyon a turizmus

kedvezőtlen hatását a lakosok leginkább a természeti környezet visszaszorulásában és a védett növények gyűjtésében érzékelték.

A település turizmuspolitikájával, illetve turisztikai fejlettségével a debreceniek voltak a legelégedettebbek, bár osztályzataik nem érték el a 4-est. Legfontosabb jövőbeni feladatként a turisták és a turisztikai termékek számának növelését fogalmazták meg. Hortobágy lakosai egyáltalán nincsenek megelégedve a vezetők által képviselt fejlesztési irányokkal, 2-es alatti osztályzatokat adtak. A legtöbben a vendéglátóipari helyek mennyiségét, minőségét és árszínvonalát kifogásolták. A Tisza-tavi lakosok osztályzatai 3,5 alatt maradtak, ami jelzi, hogy a lakosok további fejlesztéseket tartanak szükségesnek. Kiváltképp a turisztikai termékeket népszerűsítő marketingmunkával voltak elégedetlenek.

A turisták és a helyi lakosok összehasonlításra alkalmas kérdésekre is válaszoltak. A települések adottságait vizsgálva több esetben megegyező véleménnyel voltak. Debrecen kiváló megközelíthetőségét emelte ki mindkét célcsoport, ahogyan a vendéglátás színvonalát, a szórakozási lehetőségeket és a rendezvények kínálatát is. A hortobágyi rendezvényekkel mind a lakosok, mind pedig a turisták elégedettek voltak. A Tisza-tó esetében a legjobbra a szórakozási lehetőségeket értékelték a megkérdezettek. Nem értettek azonban mindenben egyet. A turisták Hortobágyon és a Tisza-tónál főként az útviszonyokkal és ezzel összefüggésben a település megközelíthetőségével voltak elégedetlenek. A hortobágyiak viszont a legkevésbé a turizmus árfelhajtó erejét kifogásolták, míg a Tisza-tavi turisták a rendezvényeket kevesellték. A települések jövőbeni fejlesztéseinél ezeknek a hiányosságoknak a kiküszöbölésére kell törekedni.

A lakosok és a turisták egybeeső válasza alapján elmondható, hogy Debrecen és Hortobágy elsősorban a hagyományos attrakcióival (Nagytemplom, Nagyerdő, Kilenclyukú híd, stb.) volt jelen a piacon. Ez az eredmény a két település új termékeket népszerűsítő marketingmunkájának hiányosságait érzékelteti. A Tisza-tónál a legismertebb attrakciók az EU-s fejlesztési hullám eredményeként létrejövő Tisza-tavi Madárrezervátum, a poroszlói Ökocentrum, a poroszlói Tisza-tavi Vízi sétány, a poroszlói szabad strand voltak.

Mindkét célcsoport szükségesnek lát további fejlesztéseket. A debreceni turisták a szórakozási lehetőségek, fürdők, valamint az infrastruktúra fejlesztésére, a helyiek pedig a vendéglátóhelyek számának növelésére helyezték a hangsúlyt. A hortobágyi vendégek is a szórakozási lehetőségeket kevesellték, míg a helyiek aggódnak a környezetükért, így a turizmusban rejlő lehetőségeket elsősorban az ökoturizmus fejlesztésében látták. A Tisza-tavi turisták az előző két területhez hasonlóan több szórakoztató elemre vágnak, a helyiek a közlekedés feltételeit, illetve az ökoturizmust fejlesztenék. Mindezek alapján megállapítható, hogy a jövő turisztikai fejlesztéseinél a termékfejlesztést kell szorgalmazni.

A turisták és a helyi lakosok Európai uniós fejlesztésekkel kapcsolatos ismereteit vizsgálva, a turisták bizonyultak tájékozottabbnak. A helyi lakosok közül egyedül a Tisza-tavi lakosok válasza kielégítőek. A beruházóknak az új turisztikai termékek ismertté tétele fontos, hiszen azok a helyiek rekreációját is segítik.

Az uniós támogatással létrejött új beruházások megfelelően az elvárásoknak Debrecenben csak részben, míg Hortobágyon és a Tisza-tónál teljesen a településképbe, illetve a tájba illőek voltak, figyelembevették a települések építészeti hagyományait. A kivitelezési munkálatok csak a hortobágyiakat zavarták. A legtöbb beruházáshoz kapcsolódó parkosítási munkálattal elégedettek voltak, kivételt a debreceniek képeztek. A marketingmunka hiányosságaira hívja fel ismét a figyelmet, hogy a turisták 70%-a nem törekszik azonnal az új beruházások megtekintésére; a helyiek sokkal kíváncsibbak.

Zárógondolatként elmondható, hogy a munkám eredményei több dologra világítanak rá. Debrecen példáján láthattuk, hogy a településekre érkező pénzek „elaprózása” miatt nem lehet hatékonyan és célzottan fejleszteni. Másrészt az uniós fejlesztések nem nyújtanak garanciát arra, hogy egy település a területileg vagy a turisztikailag versenyképes települések közé emelkedjen. A fejlesztések következtében bekövetkező területhasználat-változás mindenekelőtt a rövid turisztikai múltra visszatekintő Tisza-tavi településeknél figyelhető meg. A fenntartható tervezés/fejlesztés jegyében törekednünk kell arra, hogy a fejlesztések ne elkülönítve (Tiszafüred, Tiszanána) és a zöldterületeket beépítve valósuljanak meg. A településeken belül törekedni kell a területi kiegyenlítésre a vendégek és a vendéglátók szoros együttműködésére építve, s fontosnak tartom, hogy ez a helyi lakosság integrálásával realizálódjon. A fenntartható turizmus fontos szempontjaként a beruházások tervezésénél törekedni kell a fogadó- és a célközönség igényeinek megismerésére. Csak ilyen módon lehet sikeres egy fejlesztés.

7. Summary

In this thesis the analysis of touristic investments supported by the European Union and their effects are analysed in three study areas – Debrecen, Hortobágy and settlements around the Lake Tisza. Actuality of the research is given by the significance of tourism in the economy and by the aims of the European Union to support development.

The results can be summarized in the following:

Conclusions drawn from investments of the European Union performed in the period between 2004 and 2013

The development oriented support system of the European Union had great significance in Hungary proved by 53,810 projects receiving 2,890 billion HUF since 2004. The New Hungary Development Plan (ÚMFT) far exceeds the National Development Plan (NFT) regarding both the number of projects and the paid support. Paid support in ÚMFT was five times that paid in the NFT. At the time of NFT development of tourism was supported in the framework of Regional Operational Programme (ROP) but most projects and support was realized in the framework of Economic Competitiveness Operational Programme (GVOP) and Human resources development Operational Programme (HEFOP). At the time of ÚMFT the Economic Development Operational Programme (GOP) associated with the development of the economy was most effective in realizing projects while most financial support was associated with Transport Development Operational Programme (KÖZOP).

Considering the study areas the ÚMFT period was more successful regarding both the number of projects and the total amount of support. In total 3,399 projects were supported and this number was 5.5 times higher than that in the NFT period. Most projects were related to Debrecen. 79.8% and 90.3% of the projects in NFT and ÚMFT respectively were associated with Debrecen. At the time of NFT 83.8% of the financial support arrived into Debrecen. Between 2007 and 2013 80.7% of the support was given to Debrecen and the total amount of support at this time period was 8.5 times that in NFT. Together with own resources used for obtaining support the total amount spent for development was 452.8 billion forints between 2004 and 2013.

Most projects were associated with the development of the economy in the study areas just like in the country. As a result most support was given via European Regional Development Fund (ERFA).

Highest amounts for a single project occurred in Hortobágy. In Debrecen the amount of project support for one project was 1.4 times and 3 times smaller in NFT and ÚMFT respectively. Applied own resources for the support were significant

and highest own resources were used also in Hortobágy. As a result 123.8 million HUF and 275 million HUF were used per project in Hortobágy in the period of NFT and ÚMFT respectively.

NFT had higher number of projects while ÚMFT had higher amount of support regarding tourism development. In the period of 2004–2006 11.2% and 8% of the total number of projects and the total amount of support respectively were related to touristic developments in the studied settlements. These ratios were in the period between 2007 and 2013: 4% of projects and 11.2% of support. In total 174 tourism project were realized in the study area (NFT – 59, ÚMFT – 115) with support from the EU. At the time of NFT most projects were related to the Lake Tisza region (47 successful projects) with 49% of the total number of projects supported by EU. Tourism projects related to ÚMFT were highest in Debrecen (72 projects). Regarding the total number of projects, 37.5% of EU supported projects in the Hortobágy were related to tourism.

Most tourism support arriving into the study area was obtained by Debrecen. 57.3% of the NFT support arrived into Debrecen. Very similar ratios were obtained between 2007 and 2013 as well with 52.4% of the total amount of support given to Debrecen. Calculating with the own resources completing the projects in total 56,658 million HUF was spent for tourism development in the studied settlements between 2004 and 2013.

Regarding the studied settlements at the time of NFT the Regional Development Operative Programme (12 projects) aimed particularly at developing tourism was not effective as most projects significant regarding tourism were associated with Agricultural and Rural Development Operational Programme (AVOP) (43 projects). During ÚMFT the development of tourism was organised under the given regional operative programme with which they were much more successful. Accordingly most tourism projects (58) were connected with North Great Plain Operative Programme (ÉAOP) in the study area. Their financing was effective from ERFA in both periods.

The rank regarding support per tourism project was around the same as the project/HUF parameter considering the total number of projects. Hortobágy tops the rank in both periods with Lake Tisza at second and Debrecen at third place. The total sum of support with own resources per tourism project was also highest in Hortobágy with Lake Tisza second and Debrecen third. Based on this, the most concentrated development and tourism development took place in Hortobágy.

Between 2004 and 2006 most tourism development projects were aimed at establishing new or renovating already existing accommodation. Out of 21 projects 18 were realized in the region of Lake Tisza. Taking own resources into account as well almost 1.5 billion HUF was spent on accommodation development. Apart from accommodation development, the development of information systems and infrastructure took place. Three of the tourism products of NFT served cultural and heritage tourism, while nautical tourism, ecotourism and active tourism were served by two products each.

The period between 2007 and 2013 mostly helped product development with 48 successful tenders 24 out of which were realized in Debrecen. In total 28.9 billion HUF was spent on product development. Further investments supported tourism infrastructure and services. Product development at this time was orientated towards the local government (15 projects) associated primarily with Lake Tisza and Hortobágy. Development of cultural and heritage tourism (9 projects) and active tourism (8 projects) was significant as well.

Based on the correlation coefficient of several data pairs, settlements with larger number of inhabitants can submit several types of tenders and greater own resources can be presumed for them therefore they can receive greater support as well. Debrecen is a fine example for this. Considering support per project, however, they are not necessarily in connection with the number of inhabitants, size and local government management of the settlement. This enabled the significant level of development in Hortobágy.

Conclusions drawn from the change in offer and demand induced by developments

As a result of tourism developments associated with NFT the number of commercial accommodation increased from 2005. This could be felt in Debrecen first and then in Hortobágy and finally (from 2007) at Lake Tisza as well. Supply of accommodation reflects clearly the specifics of the destinations. In Debrecen hotels and pensions dominated the supply whole at Lake Tisza campings, pensions and holiday cottages were in highest number and in Hortobágy almost only one was on offer of each type. Development tendency was halted by the economic crisis in 2008. In the framework of the new programme plane from 2007 much less grade of accommodation development took place that could not keep pace with closing accommodation. Hortobágy operated with a variable intensity while Debrecen and Lake Tisza started new momentum from 2013. Effects of development cycles appear in the pattern of changing number of accommodation. Price and income of accommodation are clearly influenced by the price raising effect of demand. Gross income of accommodation in Debrecen and at Lake Tisza has been on the rise since 2006 with extraordinary high values in certain years. In Hortobágy the increase had a variable intensity. Other factors (average price for one guest, one night, one room) were also variable. For example the average price of a room at Lake Tisza has been doubled.

Significance of private accommodation has to be mentioned especially in the case of Lake Tisza where the number of private accommodation exceeded that of commercial accommodation in 2009.

Pattern of the number of guests and especially the number of guest nights is strikingly the same as that of accommodation numbers. Following a low between 2002 and 2006 a rise can be observe as well as the decrease after 2008 as the result of the crisis and then rise took place again. Such deviations had greater amplitude at Lake Tisza. In Hortobágy the trend of visitor traffic is less good, the number of

guest nights decreased to almost their half after the crisis. Despite developments visiting times reduced to half (Debrecen – 2; Lake Tisza, 2, 19) by 2014. In the case of Hortobágy the rise was smaller.

Conclusions drawn from the changing of competitiveness

Developments in the settlements from 2000 completed by significant support from the EU from 2004 did not achieve their aim as the regional competitiveness factors of the settlements have not improved at all or only very slightly. According to data from 2001 best qualification in the static competitiveness categories (multi-factor competitive advantage) was given to Debrecen among the studied settlements compared to the average excluding Budapest. Hortobágy and settlements around Lake Tisza were in multi-factor and complex competitive disadvantage. In 2011 Debrecen improved one category and was given complex competitive advantage. Hortobágy and almost all settlements around Lake Tisza were still in multi-factor or complex competitive disadvantage. Regarding dynamic competitiveness most settlements were improving (complex and multi-factor competitive advantage) while Debrecen was set back four categories and fell into multi-factor competitive disadvantage despite significant EU support.

Static competitiveness in tourism was influenced significantly by developments associated with NFT and the economic crisis of 2008. Compared to 2000 Debrecen and Poroszló increased their competitiveness significantly while Hortobágy slightly until 2008. Tiszafüred being late in joining in the development processes lost ground in competitiveness. The crisis starting in 2008 was proved to be decisive as all settlements except for Tiszafüred lost ground in their static competitiveness. Abádszalók lost the most from one factor competitive advantage into multi-factor competitive disadvantage. Debrecen also lost significant ground into multi-factor competitive disadvantage by 2014. Poroszló and Hortobágy fell back only in small extent thanks to developments. Similar trend can be seen in the tendencies of dynamic competitiveness until the economic crisis. Following 2008 all settlements fall into competitive disadvantage. Emergence from the crisis is different. Earliest improvement can be detected in Tiszefüred while the latest occurred in Debrecen, however, it improved into multi-factor competitive advantage again. Surprise was presented by Hortobágy this time losing ground and falling into multi-factor competitive disadvantage in 2014.

In areas where the ratio of private accommodation is high the formula calculating tourism competitiveness using the parameter of commercial accommodation cannot be used in measuring competitiveness. Therefore I considered the parameters of private accommodation as well. Based on this, only Debrecen improved in complex tourism competitiveness.

Conclusions regarding changes in the administrative areas of settlements as a result of developments

EU supported development further strengthened the traditional, frequented areas of Debrecen. One of the most significant locations is the historical city centre. Most EU supported developments were invested here. The second major recreational area is the Great Forest Park and its immediate environment the touristic-recreational function of which has been extended since the 19th century. This tendency was continued with the developments of the last decade. The third area is the Erdőspuszta area that belongs to the Hajdúság Landscape Protection District providing a recreational area for Debrecen outside the city. Signs of development in Debrecen can be detected in the transformation of the city centre and the modest limitation of the area of Nagyardó Park.

In Hortobágy no significant changes in the built-up area occurred as a result of developments. These developments were realized either in the surroundings of the Nine-Hole bridge on both sides of main road 33 or several kilometres away from the areas of everyday life. For these reasons local inhabitants feel the developments less their own despite that the market area along main road 33 became part of the settlement.

Land use around Lake Tisza was influenced significantly by the second phase of water level rise in 1978. Land of 90,000 hectares belonging to the studied settlements was utilized as agricultural land in 63.9% prior to the establishment of water storage. This value was reduced by 7.9% after the water storage was built. Development of tourism due to the water area established in 1978 influenced the built-up areas of settlements around Lake Tisza and the direction of their extension. By 2009 the built-up areas increased by 39.3%, 36.08%, 38.75%, 14.35%, 38.2% in Tiszafüred, Abádszalók, Kisköre, Poroszló and Sarud respectively. Although the built-up area of Tiszanána was reduced to its half the recreational area at Dinnyeshát was established.

Most of the investments in tourism supported by the EU in settlements around Lake Tisza just like private investments were realized along the shore of the lake or on peninsulas in the lake. Only one or two developments are associated with town centres. In Abádszalók for example the development of the town centre was connected with areas aimed for tourism therefore the image of the town was improved significantly and local inhabitants see the developments as their own as well. Negative example is presented by Tiszafüred the turnover of visitors of which is greater than that of Abádszalók but locals cannot see the effects of tourism development since most developments were realised along the shore of the lake away from the town centre.

Conclusions drawn from questionnaire survey

Regarding the gender, age and qualification of visitors the number of women was higher together with the age group of 18 – 35 years with secondary

school qualification. Considering employment, 48% of respondents are in active employment within which intellectual employees have higher ratio. In Debrecen most visitors had average or above average salaries while in Hortobágy and around Lake Tisza visitors with lower than average income were the majority.

Most important factor in the motivation of visitors is the good experience of themselves or others. In the case of Lake Tisza and Hortobágy around 30% of modern advertisement possibilities were used. Nights spent by visitors remained below the national average (2.61) in all of the three study areas. This is in relation to the fact that 44% of the visitors arrived for a single day resulting in the fact that 45.4% of them booked no accommodation. In Debrecen 40% of those staying for at least one night stayed in hotels, 17.8% and 20% of them stayed in pensions and in private accommodation. Regarding visitors in Hortobágy, 36.8% of them stayed in private accommodation while 21% of them stayed in camping and hotels. In the vicinity of Lake Tisza 34% of visitors stayed in private accommodation while 26% of them stayed in hotels and 15-15 of them stayed in pensions and camping. Primarily price dominated in the selection of accommodation.

Studying attraction districts on the basis of the questionnaire survey, the attraction district of Debrecen is the most scattered, it has national significance. The attraction centre of Lake Tisza and Hortobágy covers mainly East Hungary and the North Great Plain Region respectively. Regarding transport to the destination, cars dominated (43.5%), followed by railway (31.6%) and bus (24.7%).

Most memorable experience of visitors is associated with – depending on the number and reputation of attractions – spas (15.7%) in Debrecen, adventure parks and zoo and game preserves (56.4%) in Hortobágy and the lake (22.7%) in the case of Lake Tisza. Most inconvenient memories are associated with urban life (31.6%) in Debrecen, the crowd at events (23.1%) in Hortobágy and travel conditions (18.5%) at Lake Tisza.

Regarding the composition of inhabitants according to gender, age and qualification, women, the age group of 35 – 55 years and secondary school qualification are dominant. Considering employment, the ratio of active employees reaches 39.8% out of which those employed as intellectual employee dominate (40.7%). Most of respondents with income have average income (28.1%).

Ratio of employees employed in tourism (3.6 – 3%) is higher in Debrecen and Hortobágy than the average (1.5%) while that of those around Lake Tisza remains below the average. Ratio of those receiving income from tourism beside their salary is high: Debrecen: 3.5%, Hortobágy: 16%. Regarding Lake Tisza, 7.6% of the respondents receive income from tourism beside their salary.

Beneficial effects of tourism regarding the life of local inhabitants can be detected in the improvement of the catering industry and in the rise of income and living standard. In the case of Debrecen and Lake Tisza townscape was improved as well. Regarding the negative effects of tourism, effects related to city life caused most problems together with increasing prices in Debrecen and at Lake Tisza. In

Hortobágy the disadvantageous effects of tourism could be detected primarily in the retreat of natural environments and the collection of protected plants.

Those living in Debrecen are most satisfied with tourism policy and the tourism development of the city although their marks did not reach 4. They consider increasing the number of visitors and tourism products the most important tasks for the future. Inhabitants of Hortobágy are not satisfied with the direction of development presented by the leaders of the settlement giving them marks lower than 2. Most respondents objected to the number, quality and price of catering units. Marks given by residents around Lake Tisza stayed below 3.5 indicating that they think further developments would be necessary. They are least satisfied with marketing advertising tourism products.

Visitors and local residents replied to questions suitable for comparison as well. They have similar opinions regarding the conditions of the settlements. Both target groups emphasize accessibility being a significant advantage of Debrecen together with the level of catering, entertainment options and the offer of events as well. Both locals and visitors are satisfied with events in Hortobágy. Respondents rate entertainment possibilities as best in the case of Lake Tisza. Considering differences, visitors are least satisfied with road conditions and thus accessibility in Hortobágy and at Lake Tisza. Locals, however, criticise the puffery strength of tourism in Hortobágy. At Lake Tisza visitors complained least about the number of events. Such deficiencies should be challenged by development in the future.

Based on the similar responses of locals and visitors, Debrecen and Hortobágy are present in the market primarily with their traditional attractions (Great Church, Great Forest, Nine-Hole Bridge, etc.) suggesting insufficient marketing in advertising more recent tourism products in the two settlements. Most well-known attractions at Lake Tisza include the Lake Tisza Bird Reserve and Eco-centre at Poroszló established as a result of EU supported developments together with Lake Tisza Water Trail at Poroszló and the free beach at Poroszló.

Both target groups consider that further developments are necessary. Visitors in Debrecen believe in the development of entertainment possibilities, spas and infrastructure while locals emphasize the increase of the number of catering units. Visitors in Hortobágy wish also for more entertainment options while locals are worried about their environment therefore they consider that best possibilities for tourism could be found in the development of ecotourism. Visitors at Lake Tisza like in the previous two cases wish for more entertainment possibilities while locals would develop transport conditions and ecotourism. In conclusion, the development of new tourism products would be important in tourism developments in the future.

Regarding EU funded development the knowledge of visitors is better than that of locals. Replies of locals around Lake Tisza are satisfactory. Advertising new tourism products therefore is important for investors because these products are aimed for the recreation of locals as well.

EU funded investments in Debrecen are partly while in Hortobágy and at Lake Tisza are completely fit into the image of the settlements and the landscape and the

structure and building traditions of the settlements were taken into consideration when the new investments were realized. Constructions disturbed only locals in Hortobágy. Most park establishments associated with the new constructions satisfied locals except for those in Debrecen. Deficiencies in marketing are reflected in the fact that 70% of visitors do not visit the new establishment first. Locals are much more curious.

As a closing remark it can be stated that the results of this research shed light to several issues. The example of Debrecen shows that when financial support is trifled away effective and direct development is difficult. On the other hand, EU funded developments do not guarantee that the settlement advances into regionally or touristically competitive settlements. Land use changes due to the developments can be observed primarily at settlements around Lake Tisza that have only brief past in tourism. In the spirit of sustainable planning/development efforts have to be made for realizing investments not far away from locals (Tiszafüred, Tiszanána), avoiding building-up of green areas and for balancing differences within settlements based on close cooperation of guests and hosts integrating local inhabitants as much as possible. In the course of planning investments the demand of both the host and target community has to be known as this is a significant pillar in sustainable tourism and successful development.

Köszönetnyilvánítás³⁹

Köszönetemet és hálámat szeretném kifejezni Martonné dr. Erdős Katalinnak, aki 2006-tól vett a szárnyai alá. Előbb a diplomamunka, 2009-től pedig a doktori dolgozat elkészítéséhez nyújtott támogatást, vezette kutatásaimat. Segítőkézsége, szakmai tudása, szigorúsága, türelme, biztató és számonkérő szavai egyaránt hozzájárultak az eredményekhez. A közös munka alatt nemcsak egy lelkiismeretes témavezetőt és szakembert, hanem egy kiváló szülőt, nagyszülőt és embert is megismerhettem!

Köszönettel tartozom Dr. Dávid Lóránt témavezetőmnek, akivel 2010-től kezdtük meg tiszta-tavi kutatásainkat. Köszönettel tartozom a szakmai kapcsolatok kialakításának közreműködésében, illetve a tudományos publikációk elkészítésében és megjelenésében nyújtott segítségéért.

A dolgozat elkészítéséhez nélkülözhetetlen volt a 2009/2010-es, a 2010/2011-es, 2011/2012-es évfolyamok idegenforgalmi szakirányos hallgatóinak, továbbá rokonaimnak, barátaimnak és volt csoporttársaimnak a segítsége, akik a kérdőíves felmérés elkészítése során dolgoztak velem.

Hálás vagyok azoknak a kollégáknak, akik hozzájárultak a dolgozat szakmai vagy technikai elkészítéséhez, külön kiemelve közülük Dr. Balázs Boglárkát, Dr. Lázár Istvánt, Dr. McIntosh Richard Williamet, Dr. Pénzes Jánost, Sári Katalint, Prof. Dr. Szabó Szilárdot, Dr. Tóth Tamást, Dr. Túri Zoltánt és Vargáné Matolesi Máriát.

Szakmai segítségükért mondok köszönetet mindazoknak, akik szerzőtársaim voltak a közös publikációkban.

Köszönöm Prof. Dr. Csorba Péternek, aki tanszékvezetőként kutatási lehetőséget biztosított számomra a tájvédelmi és környezetföldrajzi tanszéken. Munkatársaim felé is köszönettel tartozom, akik érdeklődve biztattak munkám során. Külön hálás vagyok Benkhard Borbálának, aki az utolsó hónapokban több terhet levéve vállamról segítette munkámat.

Tisztelettel köszönöm Prof. Dr. Kerényi Attilának, Ekéné dr. Zamárdi Ilonának és Dr. Tóth Antalnak a phd szigorlaton, míg Dr. Szalai Katalinnak, Dr. Kozma Gábornak és Dr. Szegedi Sándornak a munkahelyi vitán nyújtott munkájukat.

Köszönöm barátaimnak, akik végig bíztak bennem és kitartottak mellettem a szorgos hónapok alatt. Érdeklődésük mindig lendületet jelentett számomra.

Nem tudom szavakkal kifejezni azt a köszönetet és hálát, ami a Szüleimet illeti, akik előteremtették számomra a tanulmányaimhoz szükséges feltételeket. Odaadásuk, biztatásuk, néha noszogató érdeklődésük elengedhetetlen volt számomra. Hálával tartozom Férjemnek, akinek türelme, önfeláldozása és szeretete jóban és rosszban is végigkísért az elmúlt évek alatt.

³⁹ A dolgozat az Emberi Erőforrások Minisztériuma által meghirdetett NTP-EFÖ-15 azonosító számú „Nemzet Fiatal Tehetségért Ösztöndíj” támogatásával valósulhatott meg.

Irodalomjegyzék

- A MAGYAR KÖZTÁRSASÁG KORMÁNYA 1998: Országos Területfejlesztési Koncepció. URL: <http://2010-2014.kormany.hu/download/4/5c/20000/NemzetiTurizmusfejlesztésiStrategia.pdf#!DocumentBrowse>, Letöltés dátuma: 2015.02.06.
- AGG Z. – NEMES NAGY J. 2002: A politika térségi és helyi szintjei. In: Bernek Á. (szerk.): A globális világ politikai földrajza. Nemzeti tankönyvkiadó, Budapest. pp. 385–430.
- ALBALATE, D. – BEL, G. 2010: Tourism and urban public transport: Holding demand pressure under supply constraints. *Tourism Management*, 31 (3), pp. 425–433.
- ANDRIOTIS, K. 2005: Community groups' perceptions of and preferences for tourism development: evidence from Crete. – *Journal of Hospitality and Tourism Research*, 29. pp. 67–90.
- ANGERER, H. 2002: Tourismus als Massenphänomen: Entstehung Hintergründe Folgen unter besonderer Berücksichtigung des Segments Ferntourismus und seiner spezifischen Auswirkungen. Wien. pp. 38–44.
- ANTONAKAKIS, N. – DRAGOUNI, M. – FILIS, G. 2013: Time-Varying Interdependencies of Tourism and Economic Growth: Evidence from European Countries. URL: http://mpira.ub.uni-muenchen.de/48715/1/MPRA_paper_48715.pdf Letöltés: 2015.03.01.
- AQUAPROFIT RT. 2006: Tisza-tavi Régió Turizmus Fejlesztési Stratégiája. URL: <http://2010-2014.kormany.hu/download/a/8e/20000/Tisza-to.pdf#!DocumentBrowse>, Letöltés dátuma: 2016.02.03.
- APERGIS, N. – PAYNE, J. E. 2012: Research note: tourism and growth in the Caribbean — evidence from a panel error correction model. – *Tourism Economics*, 18. 2. pp. 449–456.
- ARONSON, L. – SANDELL, K. 1999: Helyi turizmus és fenntarthatóság. In: Szemelvények a nemzetközi idegenforgalmi szaksajtóból, BGF, 2001. pp. 53–61.
- ARS, M. S. – BOHANEK, M. 2010: Towards the ecotourism: A decision support model for the assessment of sustainability of mountain huts in the Alps. – *Journal of Environmental Management*, 91. 12. pp. 2554–2564.
- AUBERT A. (szerk.) 2007: A térségi turizmus kutatás és tervezés módszerei, eredményei. PTE TTK Földrajzi Intézet, Pécs. 391. p.
- AUBERT A. 2008: Az urbanizációs folyamatok és a rekreációs életterek összefüggései Magyarországon. In: CSORBA P. – FAZEKAS I. (szerk.): Táj kutatás, Táj ökológia, Meridián Alapítvány Debrecen. pp. 447–457.
- AUBERT A. 2011: Turisztikai régiók helyzete a területfejlesztésben. In: Dávid L. (szerk.): Magyarország turisztikai régiói. Pécsi Tudományegyetem. URL: <http://www.eturizmus.pte.hu/szakmai-anyagok/Magyarorsz%C3%A1g%20idegenforgalmi%20r%C3%A9gi%C3%B3i/book.html> Letöltés dátuma 2014.09.22.
- BABBIE, E. 2003: A társadalomtudományi kutatás gyakorlata. Hatodik átdolgozott kiadás. – Balassi Kiadó, Budapest. 564. p.
- BAKOS F. 1989: Idegen szavak és kifejezések szótára. Akadémiai Kiadó, Budapest, 9. kiadás. pp. 291.
- BAKUCZ M. 2001: Egy vendégkörelemzés tapasztalatai a magyarországi városi turizmus fejlesztési lehetőségeinek szemszögéből. – *Turizmus Bulletin*, 5. 2. pp. 34–41.
- BARNA, R. C. 2007: Dezvoltare Regională în Europa. Ed. Fundatiei pentru Studii Europene, Cluj-Napoca. 369. p.

- BÁNHIDI M. (szerk.) 2003: A vízi és vizekmenti turizmus alapjai. Budapesti Gazdasági Főiskola Kereskedelmi és Vendéglátóipari Főiskolai Kar, Budapest. p. 170.
- BEHRINGER ZS. – KISS K. 2001: A magyar turisztikai régiók a statisztikák tükrében. – Turizmus Bulletin V. 3. pp. 34–44.
- BELUSZKY P. – GYÖRI R. 1999: A magyarországi városhálózat és az EU-csatlakozás. – Tér és Társadalom, 13. 1–2. pp. 1–30.
- BENKHAARD B. – HALASI KOVÁCS B. 2008: Tavak és gátak - táji, tájképi elemek és hasznosításuk a Hortobágyi Halgazdaság Zrt. Területén. In: CSORBA P. – FAZEKAS I. (szerk): Tájkutatás – Tájökológia, pp.495–502.
- BIANCHI, R. V. 2000: Migrant tourist-workers: exploring the 'contact zones' of post-industrial tourism. – Current Issues in Tourism. 3. 2. pp. 107–137.
- BODNÁR R. K. – MARTONNÉ ERDŐS K. 2003: A Hortobágyi Nemzeti Park felé irányuló turizmus és fejlesztési lehetőségei. – Acta Geographica Debrecina 34. pp.169–182.
- BODNÁR R. 2004: A hortobágyi np turizmusának hatása a környező településekre The effect of the tourism of the Hortobágy National Park on the surrounding settlements – lesson of a questionnaire survey. URL: <http://www.metla.eu/julkaisut/workingpapers/2004/mwp002-56.pdf> Letöltés dátuma: 2015.03.26.
- BODNÁR R. K. – BOLGÁR B. – DR. CSORBA P. – ÉKES V. – KISS A. – BENKHAARD B. 2007: Fogadókészség-vizsgálat városökológiai körséta létesítésére Debrecenben. In: Orosz Z. – Fazekas I. (szerk.): Települési környezet. pp. 104–115.
- BODNÁR R. K. – BOLGÁR B. – VASVÁRI M. 2008: Zöld(?)szállodák Debrecenben. In: OROSZ Z. et al: IV. Kárpát-medencei Környezettudományi Konferencia, II. kötet, Debrecen. pp. 116–121.
- BODOR N. – PÉNZES J. 2012: Eger komplex vonzáskörzetének dinamikai vizsgálata. – Tér és Társadalom 26. 3. pp. 30–47.
- BOERS, H. – BOSCH, M. 1994: A Föld mint üdülőhely. Bevezetés a turizmus és a környezet kapcsolatrendszerébe, KVIF, Budapest. 186. p.
- BOOTHROYD, P. 1978: Issues in Social Impact Assessment. Plan Canada 18. 2. pp. 118–134.
- BORMANN, A. – VOGT, J. 1931 : Die Lehre vom Fremdenverkehr : ein Grundriss. – Verlag der verkehrswissenschaftlichen Lehrmittelgesellschaft bei der Deutschen Reichsbahn. Berlin. 168. p.
- BORSY Z. 1991: Adatok a magyarországi típusos (valódi) löszök képződéséhez. – Acta Geographica Debrecina, 1989-1990, Debrecen. pp. 247–262.
- BRAMWELL, B. – HENRY, I. – JACKSON, G. – VAN DER STRAATEN, J. 1996: A framework for understanding sustainable tourism management. – Bramwell, B. et al. (eds.): Sustainable Tourism Management. Principles and Practice. Tilburg University Press. pp. 23–71.
- BROWN, L. R. 1981: Building a sustainable society. In: A Worldwatch Institute Book, W.W. Norton, New York, USA. 433. p.
- BRUNT, P – COURTNEY P. 1999: Host Perceptions of Sociocultural Impacts. – Annals of Tourism Research 26. 3. pp. 493–515.
- BRYMAN, A. 2005: Kvantitatív és kvalitatív módszerek összekapcsolás. In: LETENYEI L. (szerk.): Településkutatás. Budapest, pp. 371–391.
- BUJDOSÓ Z. 2010: Turisztikai tervezés módszertana. Turizmus-vendéglátás BA alapszak tankönyvei 2., Károly Róbert Főiskola, Gyöngyös. 121. p.
- BUJDOSÓ Z. – DÁVID L. – REMENYIK B. – TÓTH G. 2011: Connection between tourism and regional development on the Hungarian-Croatian border CENTRAL EUROPEAN REGIONAL POLICY AND HUMAN GEOGRAPHY 1:(2) pp. 27-40.
- CARLISLEA, S.– JOHANSEN, A. – KUNCI, M. 2016: Strategic foresight for (coastal) urban tourism market complexity: The case of Bournemouth. Tourism Management, 54, pp 81–95.

- CHADWICK, P. A. 1987: Concepts, definitions and measures used in travel research. In: RITCHIE, J. R. B. – GOELDNER, C. R. (eds): *Travel Tourism and Hospitality Research. A Handbook for Managers and Researchers*, Wiley, New York. pp. 101–116.
- CHAMINUKA, P. – GROENEVELD, R. A. – SELOMANE, A. O. – VAN IERLAND, E. C. 2012: Tourist preferences for ecotourism in rural communities adjacent to Kruger National Park: A choice experiment approach. *Original Research Article. – Tourism Management*, 33. 1. pp. 168–176.
- CHIU, Y-T. H. – LEE, W-I. – CHEN, T-H. 2014: Environmentally responsible behavior in ecotourism: Antecedents and implications. – *Tourism Management*, 40. pp. 321–329.
- CHURCH, A. 2004: Local and Regional Tourism Policy and Power. In: LEW, A. A. – HALL, C. M. – WILLIAMS, A. M. (edt.): *A Companion to Tourism*. Blackwell Publishing, Malden–Oxford–Carlton. pp. 555–568.
- CROES, R. R. 2006: A paradigm shift to a new strategy for small island economies: embracing demand side economics for value enhancement and long term economic stability. – *Tourism Management*, 27. pp. 453–465.
- CSAPÓ J. – DARABOS F. 2011: Vízi közlekedés. In: Veres L. (szerk.): *Turizmus és közlekedés*. URL: <http://www.eturizmus.ptt.hu/szakmai-anyagok/Turizmus%20%C3%A9s%20k%C3%B6zleked%C3%A9s/book.html#d6e2384> Letöltés dátuma: 2015.03.27.
- CSETE, M. 2009: A fenntarthatóság kistérségi vizsgálata. Budapesti műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem, Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar, PhD Doktori értekezés. Budapest. 161. p.
- CSETE, M. – ERDÉLYI, É. – LÖRINCZ, S. 2012: Sustainable tourism, and its meaning considering the Lake Tisza region development. In: *The potential for ecotourism development of the Danube region: 4th International Conference Ecotourism*. Novi Sad. pp. 1–9.
- CSOMÓS GY. – KULCSÁR B. 2011: A termálvízre alapozott idegenforgalom gazdasági jelentősége három eltérő környezetben fekvő kisváros esetében. In: *Debreceni Szemle*, 4. pp. 406–414.
- CSORBA P. 1998: Debrecen városökológiai térszerkezete. *Acta Geographica Debrecina*, 34. pp. 95–125.
- CSORBA P. – NOVÁK T. – KALENYÁK E. 2001: A magyar tájak védelme az Európai uniós csatlakozás küszöbén. URL: <http://geography.hu/mfk2001/cikkek/CsorbaNovakKalanyak.pdf> Letöltés dátuma: 2015.03.29.
- DANGERMOND, J. 1990: A classification of software components commonly used in geographic information systems. – *Introductory readings in Geographical Information Systems*. Taylor & Francis, London, New York, Philadelphia. pp. 30–51.
- DÁVID, L. – BAROS, Z. 2007: A tavak turisztikai célú hasznosítása az éghajlatváltozás tükrében. – *Földrajzi Közlemények*, 55. 3. pp. 171–186.
- DÁVID L. – TÓTH G. – KELEMEN N. – KINCSES Á. 2007: A vidéki turizmus szerepe az Észak-Magyarország régióban, különös tekintettel a vidékfejlesztésre a 2007. évi agrár- és vidékpolitika tükrében. – *Gazdálkodás* 51. 4. pp. 38–57.
- DÁVID, L. – BAROS, Z. – PATKÓS, CS. – TUOHINO, A. 2011: Lake Tourism and Global Climate Change: an integrative approach based on Finnish and Hungarian case-studies, In: *Carpathian Journal of Earth and Environmental Sciences*, 7. 1. pp. 121–136.
- DÁVID L. – TÓTH G. – BUJDOSÓ Z. – REMENYIK B. 2011: The role of tourism in the development of border regions in Hungary *ROMANIAN JOURNAL OF ECONOMICS* 32:(2) pp. 109–124.
- DEMUNTER, C. – DIMITRAKOPOULOU, C. 2010: Camping holidays in the European Union: more than 350 million nights spent on campsites in 2008. In: *Eurostat – Statistics in focus*, 25. pp. 8.

- DE ARRILLAGA, I. J. 1937: El Turismo en la economía nacional. Editora Nacional, Madrid. p. 213.
- DETREKŐI Á. – SZABÓ GY. 1995: Bevezetés a térinformatikába. Nemzeti Tankönyvkiadó Rt., Budapest. pp. 191.
- DHAMI, I. – DENG, J. – BURNS, R. C. – PIERSKALLA, C. 2014: Mapping forest-based ecotourism areas in West Virginia – Incorporating visitors' preferences Original Research Article. – *Tourism Management*, 42. pp. 165–176.
- DOIRON, S. – WEISSENBERGER, S. 2013: Sustainable dive tourism: Social and environmental impacts — The case of Roatan, Honduras. – *Tourism Management Perspectives*, 10. pp. 19–25.
- DONKA A. 2011: Gondolatok a víziturizmus településföldrajzi aspektusairól. In.: Huszti Zs. (szerk.): A turizmus a vidéki területek fejlődésében. NFA Füzetek 2011/2. pp. 88–93.
- DÖVÉNYI Z. 2010: Magyarország kistájainak katasztere. Második, átdolgozott kiadás. MTA FKI Budapest. pp. 151–246.
- EDINGTON, J. M. – EDINGTON, M. A. 1986: *Ecology, Recreation and Tourism*, Cambridge University Press, Cambridge, UK. 200. p.
- EDWARDS, D. – GRIFFIN, T. – HAYLLAR, B. 2008: Urban Tourism Research: Developing an Agenda. In: *Annals of Tourism Research*, 35. 4. pp. 1032–1052.
- ECKELS, B. – FILIS, G. – LEON, C. 2012: Tourism income and economic growth in Greece: empirical evidence from their cyclical components *Tourism Economics*, 18. 4. pp. 817–834.
- EKÉNÉ Z. I. 2003: A migráció szerepe a területi fejlődésben. In: SÜLI-ZAKAR I. (szerk.) *A terület- és településfejlesztés alapjai. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs*. pp. 271–284.
- EKÉNÉ Z. I. – BAROS Z. 2007: A városi zajról – konfliktuselméleti megközelítésben, Kedvező széllel Kunhegystől Debrecenig. In: (TÓTH T. – BÍRÓNÉ K. A. szerk.) *Tiszteletkötet Dr. Tar Károly 60. születésnapjára. Magyar Szélenergia Társaság*. pp. 119–127.
- EUROPEAN COMMISSION 2007: Agenda for a sustainable and competitive European tourism. URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52007DC0621> Letöltés dátuma: 2014.12.10.
- EUROSTAT 2011: Turisztikai tendenciák. URL:http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Tourism_trends/hu Letöltés dátuma: 2014.11.04.
- ÉAOP 2007: Észak-alföldi Operatív Program – 2007-2013, Budapest. 151. p.
- FARAGÓ L. 2005: A jövőalkotás társadalomtechnikája. A közösségi tervezés elmélete. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs. 240. p.
- FARRELL, B.H. – MCLELLAN, R. W. 1987: Tourism and Physical Environment Research. – *Annals of Tourism Research*, 14. 1. pp. 1–16.
- FEHÉR I. – KÓRÓDI M. 2007: A vidéki turizmus sajátosságai. – *Agroinform*. 16. 3. pp. 17–20.
- FEKETE M. 2006: HÉTKÖZNAPI TURIZMUS A turizmuselmélettől a gyakorlatig. Nyugat-magyarországi Egyetem Közgazdaságtudományi kar Doktori Iskolája, PhD értekezés, Sopron. pp. 78–84.
- FENNELL, D. A. 2009: Ecotourism. – *International Encyclopedia of Human Geography*. pp. 372–376.
- FIDY J. – MAKARA G. 2005: Biostatisztika. <http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tkt/biostatisztika-1/ch10.html> (letöltés dátuma: 2016.04.12.)
- FLEISCHER, A., PIZAM, A. 1997: Rural tourism in Israel. – *Tourism Management* 186. pp. 367–372.
- FREYER, W. 2006: *Tourismus. – Einführung in die Fremdenverkehrsökonomie*. München/Wien: Oldenburg. pp. 531–550.

- FONT, X. – TRIBE, J.: 2001: Promoting Green Tourism: the Future of Environmental Awards. - *International Journal Of Tourism Research*, 3. pp. 9–21.
- GÁBRIS GY. – NÁDOR A. 2007: Long-term fluval archives in Hungary: response of the Danube and Tisza rivers to tectonic movements and climatic changes during the Quarternary: a review and new syntheses. *Quatern Sci Rev*, 26. pp. 2758–2782.
- GARCÍA-FRAPOLLI, E. – AYALA-OROZCO, B. – BONILLA-MOHENO, M. – ESPADAS-MANRIQUE, C. – RAMOS-FERNÁNDEZ, G. 2007: Biodiversity conservation, traditional agriculture and ecotourism: Land cover/land use change projections for a natural protected area in the northeastern Yucatan Peninsula, Mexico. – *Landscape and Urban Planning*, 83. 2–3. pp. 137–153.
- GARLAND, R. 1984: New Zealand hosts and guests : a study on the social impact of tourism. Market Research Centre, Massey University, Palmerston North, New Zealand. 162. p.
- GAZDASÁGI ÉS KÖZLEKEDÉSI MINISZTERIUM TURISZTIKAI HIVATALA ÉS A MAGYAR TURIZMUS RT. 2004: Nemzeti Turizmusfejlesztési Stratégia Váratott, 3. Verzió. Társadalmi egyeztetés, 2004. p.73. URL: file:///F:/1418_1_NTS_0426.pdf Letöltés dátuma: 2014.09.23.
- GIDDENS, A. 1995: Szociológia. – BABARCZY E. – NAGY M. – NAGY ZS. – TÓTH L. (ford.), Osiris Kiadó, Budapest. pp. 16.
- GLÜCKSMANN, R. 1929: Die wissenschaftliche Betrachtung des Fremdenverkehrs. – *Zeitschrift für Wissenschaft*. Berlin.
- GONDA P. 2012: A turizmus térségi szerveződésének új formája: a turisztikai klaszterek, a déldunántúli turisztikai klaszterek példája alapján. Doktori értekezés, Pécsi Tudományegyetem. pp. 45–48.
- GÖSSLING, S. 1999: Ecotourism: a means to safeguard biodiversity and ecosystem functions? – *Ecological Economics*, 29. 2. pp. 303–320.
- GRIFFIN, E. 2001: Bevezetés a kommunikáció elméletbe. – SZIGETI L. L. (ford.), Harmat Kiadói Alapítvány, Budapest. pp. 644.
- GROTTE J. 2010: Internet használat a magyarországiszabadidős utazások megszervezése során. – Doktori értekezés, Széchenyi István Egyetem Regionális és Gazdaságtudományi Doktori Iskola, Győr. pp. 5 – 21.
- GUNN, C.A. 1994: Environmental Design and Land Use. In: Ritchie, J.R.B. - C.R. Goeldner (eds): *Travel, Tourism and Hospitality Research*, John Wiley & Sons, New York, pp 243-258.
- GUNTER, U. – ÖNDER, I. 2015: Forecasting international city tourism demand for Paris: Accuracy of uni- and multivariate models employing monthly data. *Tourism Management*, 46, pp. 123–135.
- GYENIZSE P. 2009: Hogyan értékelik a települési környezetük térbeli elemeit néhány magyarországi nagyváros lakói? In: Szabó V. – Szűcs V. (szerk.): *Települési környezet*. pp. 272–277.
- HACHTMANN, R. 2007: Tourismus-Geschichte. Grundkurs neue Geschichte. – In: H-Soz-Kult Göttingen. pp. 190.
- HALASSY E. 2007: A magyar lakosság nemzeti parkokkal, természetjárással és lovasturizmussal kapcsolatos attitűdjei, utazási szokásai és utazási tervei 2006-ban. – *Turizmus Bulletin*, 11. 1-2. 33–43.
- HALL, C. M. 1994: *Tourism and Politics: Policy, Power and Place*. John Wiley and Sons, Chchester–New York–Brisbane–Toronto–Singapore. p. 238.
- HALL, C. M.–WILLIAMS, A.–LEW, A. 2004: Tourism: conceptualizations, institutions, and issues. In: LEW, A. – HALL, M. – WILLIAMS, A. (eds.) *A companion to tourism*. Blackwell, Oxford. pp. 3–21.

- HALL, C. M. – JENKINS, J. 2004: Tourism and Public Policy. In: LEW, A. A. – HALL, C. M. – WILLIAMS, A. M. (ed.): A Companion to Tourism. Blackwell Publishing, Malden–Oxford–Carlton. pp. 525–540.
- HANUSZ Á. 2007: A falusi turizmus hatása a vidékfejlesztésre – Falusi hagyományok ápolása. – Falusi turizmus tájékoztató. A falusi és agroturizmus országos szövetségének kiadványa 15. pp. 7–8.
- HANUSZ Á. 2009: Tourism in the North Great Plain region of Hungary. – Perspective 2007-2013. pp. 31–38.
- HARRILL, R. 2004: Residents' attitudes toward tourism development: A literature review with implications for tourism planning. – Journal of Planning Literature. 18. 3. pp. 251–266.
- HAUG, B.–DANN, G.–MEHMETOGLU, M. 2007: Little Norway in Spain from tourism to migration. – Annals of Tourism Research, 34. 1. pp. 202–222.
- HJALAGER, A. M. 1996: Tourism and the Environment: The innovation connection. – Journal of Sustainable Tourism, 4. 4. pp. 201–218.
- HORVÁTH A. 2008: A holisztikus szemlélet érvényesítése a turizmus területi tervezésében. – Évkönyv 2004–2005. PTE KTK Regionális Politika és Gazdaságtan Doktori Iskola, Pécs. pp. 336–345.
- HORVÁTH A. 2008: Falusi turizmus – vidékfejlesztés. Turizmusfejlesztési támogatások Romániában. – Korunk 19.6. pp. 31–36.
- HORVÁTH A. – PETELEY A. 2008: Creating the Conceptual Framework of Tourism Destination Management in Giurgei basin. In: the Role of Tourism in territorial Development. International Conference, Gheorgheni. pp. 197–209.
- HORVÁTH A. 2010: A területi turizmusfejlesztés Székelyföldön. – Doktori disszertáció, Regionális Politika és Gazdaságtan Doktori Iskola, Pécs. pp. 16–19.
- HORVÁTH P. – KALMÁRNÉ R. CS. 2011: Ökoturizmus. In: MICHALKÓ G. (vez. szervező): Turisztikai terméktervezés és fejlesztés. Pécsi Tudományegyetem, E-Turizmus. pp. 111–132.
- HORVÁTH, Z. 2011: A konferenciaturizmus fejlesztése a Balaton régióban, Doktori értekezés, Pécsi Tudományegyetem. pp. 75–78.
- HUNTER, C. – GREEN, H. 1995: Tourism and the Environment – London and New York. 212 p.
- HUNZIKER, W. – KRAPFT, K. 1942: Grundriss der allgemeinen Fremdenverkehrslehre. Polygraphischer Verlag. St. Gallen. 392. p.
- HVENEGAARD, G. T. – DEARDEN, P. 1998: Ecotourism versus tourism in a Thai national park Original Research Article. – Annals of Tourism Research, 25. 3. pp. 700–720.
- ILLÉS S. – MICHALKÓ G. – RÁTZ T. 2011: A gyógyturizmusban érintett települések és környezetük lakosainak mobilitása. – Tér és Társadalom, 25. 1. pp. 101–118.
- INSKEEP, E. 1987: Environmental Planning for Tourism. – Annals of Tourism Research, 14. 1. pp. 118–135.
- IVANOV, S. – WEBSTER, C. 2013: Tourism's impact on growth: the role of globalisation. – Annals. Tourism Research, 41. pp. 231–236.
- IVÁNYI A. – SALLAI R. B. 2006: Ökoturizmus. Nimfea Természetvédelmi Egyesület. Túrkeve, 36. p.
- JALANI, J. O. 2012: Local People's Perception on the Impacts and Importance of Ecotourism in Sabang, Palawan, Philippines. – Procedia - Social and Behavioral Sciences, 57. pp. 247–254.
- JANKÓ A. 2007: Magyarország katonai felmérései 1763-1950. Argumentum, Budapest, 196 p.
- JENNER, P. – SMITH, C. 1992: The Tourism Industry and The Environment, The Economic Intelligence Unit, Special Report, London. 178. p.
- JURAY T. 2004a: A demográfiai változások hatásai a turizmus folyamataira napjainkban II. Magyar Földrajzi Konferencia (CD-ROM). URL:

- http://geography.hu/mfk2004/mfk2004/cikkek/juray_tunde.pdf Letöltés dátuma: 2014.12.09.
- JURAY T. 2004b: A városi turizmusfejlesztés és -tervezés kérdései a szegedi turisztikai koncepció készítésének kapcsán. In: ABONYINÉ, P. J. – KOMAREK, L. (szerk.): 40 éves a Szegedi Tudományegyetem Társadalom- és Gazdaságföldrajz Tanszéke. pp. 89-99.
- JURAY T. 2008: A város mint turisztikai tér, Szeged példáján. Doktori értekezés, Földtudományok Doktori Iskola, Szeged. pp. 13–41.
- KECSKÉS T. 2014: Debrecen belvárosának rehabilitációja az 1990-es évektől napjainkig, (Bel)városrehabilitáció Magyarországon. In: Debreceni Szemle, 1. pp. 15–25.
- KERÉNYI A. (szerk). 1997: A debreceni Nagyerdei park rendezési tervének várható környezeti, ökológiai és társadalmi hatásai – Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 173p.
- KERÉNYI A. (témavezető) 2000: A debreceni nagyerdei Termál Kemping ökológiai állapotának felmérése – Geokörnyezet 98 Bt, Debrecen, 63 p.
- KISS JÁNOS PÉTER (2003): A kistérségek 2000. évi GDP-jének becslése. In: NEMES NAGY JÓZSEF (szerk.): Kistérségi mozaik. (Regionális tudományi tanulmányok 8.) ELTE Regionális Földrajzi Tanszék – MTA-ELTE Regionális Tudományi Kutatócsoport, Bp. 39-54.
- KOLLARIK A. 1992: A turizmus földrajzi alapjai. Kereskedelmi és Idegenforgalmi Továbbképző, Budapest. 205. p.
- KOVÁCS T. – PAPANEK G. – PAPANEK ZS. 2012: A magyar turisztikai vonzerők és fejlesztésük feladatai. In: Debreceni Szemle, 3-4. pp. 86–92.
- KOZMA G. 2003: Az Európai Unió regionális politikája. In: SÜLI-ZAKAR I. (szerk.): A terület- és településfejlesztés alapjai. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs. pp. 183–205.
- KOZMA G. 2008: Az idegenforgalmi adóbevételek jellemzői és hasznosulásuk a Tisza-tónál. In: DÁVID L. – MICHALKÓ G. (szerk.): A Tisza-tó turizmusa. Magyar Turizmus Zrt. Budapest. pp. 83–93.
- KOZMA, G. 2009: Place marketing in Hungary: The Case Study of Debrecen. – European Spatial Research and Policy, 16. 1. pp. 59–74.
- KOZMA, G. – DANYI, Z. 2009: The role of international sporting events in the place marketing activity of Debrecen (Hungary). – Journal of Tourism Challenges and Trends, 2. 2. pp. 141–153.
- KOZMA, G. – TEPERICS, K. – RADICS, ZS. 2014: The Changing Role of Sports in Urban Development: A Case Study of Debrecen (Hungary) – The International Journal of the History of Sport, 31. 9. pp. 1118–1132.
- KÖMIVES J. 1997: A környezeti menedzsment rendszer követelményei és gyakorlati megvalósítása. In: Kömives J. (szerk.): Környezeti állapotfelmérés és menedzsment rendszer kialakítása, Műegyetemi Kiadó-PHARE HU 94.05, Budapest. pp. 6–133.
- KRIPNER V. 2003: Néhány mondat az uniós falusi turizmusról. – Az Európai Unió Agrárgazdasága 8. 8. pp. 28–29.
- KRIPPENDORF, J. 1977: Az idegenforgalom fejlesztésének környezeti feladatai. A kívánatos jövő 23 tézise. – Idegenforgalmi közlemények 4. pp.43–86.
- KSH 2013: Interaktív grafikonok és térképek - A NUTS területbeosztási rendszere. URL: http://www.ksh.hu/interaktiv_eutervepek_nuts2 Letöltés dátuma: 2014.09.23.
- KSH 2013: Idegenforgalmi tendenciák, sajátosságok Észak-Alföld megyéiben. p. 40. URL: <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/regio/debrecenidforg.pdf> Letöltés dátuma: 2014.09.24.
- KSH 2014: Turizmus és vendéglátás, 2014. URL: <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/jeltur/jeltur14.pdf>, Letöltés dátuma: 2016. 04.12.

- LANZA, A. – PIGLIARU F. 2000: Why are tourism countries small and fast-growing? In: Fossati, A. – Panella, G. (eds.): *Tourism and Sustainable Economic Development*, Kluwer Academic Publishers, Dordrecht. pp. 57–69.
- LAW, CH. 1992: Tourism and urban revitalization. – *East Midland Geographer*, 14. pp. 49–60.
- LAW, C. M. 2002: *Urban Tourism: The Visitors Economy and the Growth of Large Cities*, London. 221. p.
- LÁSZLÓ E. – BOTTYÁN ZS. – SZEGEDI S. 2016: Long-term changes of meteorological conditions of urban heat island development in the region of Debrecen, Hungary –Theoretical And Applied Climatology, 124, (1). pp. 365–373.
- LÁSZLÓ P. (2001): *Ökoturizmus- Bioturizmus*. Kodolányi János Főiskola, Székesfehérvár, 140. p.
- LENGYEL M. 1986: A turizmus állandó és új tényezői, valamint motivációi. – *Doktori értekezés*, Budapest. pp. 27–35.
- LENGYEL M. 2002: A turizmus tervezésének néhány aktuális kérdése. In: *Kutatás a turizmusban - A turizmus aktuális kérdései Magyarországon* PTE Turizmus Tanszék Pécs. pp. 6–23.
- LENGYEL M. 2004: *A turizmus általános elmélete*. Heller Farkas Gazdasági és Turisztikai Szolgáltatások Főiskolája, Budapest. 525. p.
- LESZCZYCKI, S. 1937: Bilans migracyj uzdrowiskowo-letniskowych w Polsce. – *Kalendarz Ilustrowanego Kuriera Codziennego*. 10. pp. 157–158.
- LIU, J.C. – P.J. SHELDON – T. VAR 1987: Resident Perception of the Environmental Impacts of Tourism. – *Annals of Tourism Research*, 14. 1. pp. 17–37.
- LIU, J. – QU, H. – HUANG, D. – CHEN, G. – YUE, X. – ZHAO, X. – LIANG, Z. 2014: The role of social capital in encouraging residents' pro-environmental behaviors in community-based ecotourism. – *Tourism Management*, 41. pp. 190–201.
- LONTAI-SZILÁGYI ZS. 2009: *Környezettudatos turisztikai fejlesztések*. Távoktatási tananyag, Debrecen. pp. 77–160.
- LŐCSEI H. – SZALKAI G. 2008: Helyzeti és fejlettségi centrum–periféria relációk a hazai kistérségekben. – *Tér és Társadalom*. 22. 3. pp. 305–314.
- LŐRINC K. – MICHALKÓ G. 2011: A városi turizmus. In: MICHALKÓ G. (vez. szervező): *Turisztikai terméktervezés és fejlesztés*. Pécsi Tudományegyetem, E-Turizmus. pp. 7–21.
- MAGYAR ZS. – SÜLYÖK J. 2014: Az ökoturizmus helyzete Magyarországon. – *Turizmus Bulletin*, 16. 2. pp. 14–23.
- MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA REGIONÁLIS KUTATÁSOK KÖZPONTJA ALFÖLDI TUDOMÁNYOS INTÉZETE 2002: *Területi konfliktusok és változásai a periferián*. Készült a Miniszterelnöki Hivatal Nemzeti Területfejlesztési Hivatala megbízásból, Kecskemét. p. 178. URL: http://www.terport.hu/webfm_send/294 Letöltés dátuma: 2014.10.29.
- MAGYAR TURIZMUS ZRT. 2002: *Turizmus Magyarországon 1990-2002*. URL: file:///C:/Users/User/Desktop/5_regio.pdf Letöltés dátuma: 2014.09.19.
- MAGYAR TURIZMUS ZRT 2006: *Az Észak-Alföldi Régió Turizmusfejlesztési Stratégiája 2007 – 2013*. URL: <http://2010-2014.kormany.hu/download/8/8e/20000/eszak-Alfuld.pdf>, letöltés dátuma: 2016.05.30.
- MAGYAR TURIZMUS ZRT. 2014: *Turizmus Magyarországon 2013*. URL: http://itthon.hu/documents/28123/8118959/VegAdatok_2013_HU_oldalankent.pdf/417562f0-bc3a-4411-8b05-6c674bf3ce5d Letöltés dátuma: 2014.09.20.
- MAITLAND, R. 2013: Backstage Behaviour in the Global City: Tourists and the Search for the 'Real London'. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 105, pp. 12–19.
- MARJAINÉ SZERÉNYI ZS. 2011: Az ökoszisztéma-szolgáltatások közgazdaság-tudományi megközelítése. – *Magyar Tudomány* 72. 7. 788. p.
- MAROSI S. – SOMOGYI S. (szerk.) 1990: *Magyarország kistájainak katasztere I-II*. MTA Földrajztudományi Kutató Intézet, Budapest. 1023. p.

- MARTONNÉ E. K. 2002: Debrecen–Hajdúszoboszló–Hortobágy turizmusa a rendszerváltás után. – Északkelet-Magyarország VII. 3–4. pp. 17–23.
- MARTONNÉ E. K. – SZILÁGYI ZS. 2003: A turisták Debrecenről alkotott képe (egy kérdőíves felmérés tanúsági) – Debreceni Szemle, XI. pp. 505–521.
- MARTONNÉ E. K. – BODNÁR R. 2004: A turizmus és környezet kölcsönhatásai a Tisza-tó példáján. – Ö.K.O. Ökológia – Környezetgazdálkodás – Társadalom, 12. 1–2. pp. 23–26.
- MARTONNÉ E. K. 2007: Turizmus és környezet. Környezetvédelmi referenszképzés, távoktatási tananyag. Debreceni Egyetem, Debrecen. 132 p.
- MARTONNÉ ERDŐS K.- SZILÁGYI ZS. 2008: A turizmus táj- és településformáló hatásai. In: Táj kutatás és táj ökológia (szerk. Csorba P.- Fazekas I.) , Meridián Alapítvány, Debrecen pp. 459–469.
- MARTONNÉ E. K. 2009: A turizmus alapjai. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen. pp. 36–39.
- MARTONNÉ E. K. – VASVÁRI M. 2012: Hortobágy turisztikai fejlesztéseinek eredményei és hatásai. – Földrajzi Közlemények, 136. 3. pp. 293–306.
- MATHIESON, A. – WALL, G. 1982: Tourism Economic, Physical and Social Ompacts. John Wiley and Sons, Inc, New York, USA.
- MEZŐ F. – KOVÁCS T. 2010: Az egészségturizmus mint az Észak-alföldi régió lehetséges kitörési pontja. – Turizmus Bulletin XIV. 4. pp. 10–18.
- MEZŐ F. – KOVÁCS T. 2011: Egészségturizmus mint lehetséges kitörési pont az Észak-alföldi régióban. In: Debreceni szemle, 2. pp. 208–225.
- MICHALKÓ G. 1999: A városi turizmus: MTA FKI, Budapest 168 p.
- MICHALKÓ G. 2001: Turizmus és területfejlesztés. In: BELUSZKY P.–KOVÁCS Z. (szerk.) A terület és településfejlesztés kézikönyve. CEBA Kiadó, Budapest. pp. 113–120.
- MICHALKÓ G. 2002: Az idegenforgalmi régiók gazdaságélénkítő szerepének problematikája. – Földrajzi Értesítő. 51. 1-2. pp. 151–165.
- MICHALKÓ G. – ILLÉS S. –BERÉNYI I. 2003: Adalékok a turizmus és a migráció kapcsolatának elméleti megközelítéséhez. – Tér és Társadalom, 17. 4. pp. 51–65.
- MICHALKÓ G. 2004a: A fenntartható fejlődés ökoturisztikai aspektusai Magyarországon. Turizmus Bulletin 7. 4. pp. 13–21.
- MICHALKÓ G. 2004b: A turizmuselmélet alapjai. Turizmus Akadémia, Kodolányi János Főiskola, Székesfehérvár. 218. p.
- MICHALKÓ G. 2005a: A Tisza-tó turisztikai potenciálja. – Földrajzi Értesítő LIV. 1-2. pp. 129–147.
- MICHALKÓ G. 2005b: Turizmusföldrajz és humánökológia. Fejezetek a természet, a társadalom és az ember turizmushoz való viszonyáról. Kodolányi János Főiskola – MTA Földrajztudományi Kutató Intézet, Budapest – Székesfehérvár. 215. p.
- MICHALKÓ G. – RÁTZ T. 2005: A mediterrán turisztikai miliő. – Turizmus Bulletin 9, (2). pp. 28–35.
- MICHALKÓ G. 2008: A turisztikai tér társadalomföldrajzi értelmezésének új dimenziói. – MTA Földrajztudományi Kutató Intézet Doktori értekezés, Budapest. 211. p.
- MICHALKÓ G. 2011: A külföldiek ingatlanvásárlásai Magyarországon. In: KOCSIS K. – SCHWEITZER F. (szerk.): Magyarország térképekben. Magyar Tudományos Akadémia Földtudományi Kutatóintézet, Budapest. pp. 229.
- MICHALKÓ G. 2011: A turisztikai termék. In: MICHALKÓ G. (vez. szerk.): Turisztikai terméktervezés és fejlesztés, Pécsi Tudományegyetem, Pécs. E-Turizmus tankönyv. pp. 5–7.
URL: <http://www.eturizmus.pte.hu/szakmai-anyagok/Turisztikai%20term%C3%A9ktervez%C3%A9s%20%C3%A9s%20fejleszt%C3%A9s/book.html> Letöltés dátuma: 2015.03.05.

- : Egészségturizmus és életminőség Magyarországon: fejezetek az egészség, az utazás és a jól(é)ét magyarországi összefüggéseiről. Magyar Tudományos Akadémia, Földrajztudományi Kutatóintézet, Budapest. 179. p.
- MICHALKÓ G. 2012: A turizmus szerepe a vidék boldogulásában, a vidékiek boldogságában. – A Falu 27. 2. pp. 27–34.
- MIKA J. – TÓTH A. – KAJATI GY. – PAJTÓKNÉ DR. TARI I. – PATKÓS CS. – RUSZKAI CS. – ÜTINÉ DR. VISI J. 2009: Sejtett és rejtett összefüggések városaink statisztikai rangsoraiban (2007). In: Szabó V. – Szűcs V. (szerk.): Települési környezet. pp. 183–186.
- MINNAERT, L. – MAITLAND, R. – MILLER, G. 2009: Tourism and social policy – The value of social tourism. – *Annals of Tourism Research*, 36. 2. pp. 316–334.
- MOKÁNSZI A. – HÍJ Z. 2001: A turizmus megjelenése és hatásai a Tisza-tónál – Diplomamunka – Debrecen, Debreceni Egyetem Földrajzi Tanszékek Könyvtára, 79. p.
- MOLNÁR CS. – KINCSES Á. – TÓTH G. 2009: A fürdőfejlesztések hatásai Kelet-Magyarországon (Hajdúszoboszló, Mezőkövesd és Orosháza esete). Területi statisztika 2009/6. URL: http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/terstat/2009/06/molnar_kincses_toth.pdf Letöltés dátuma: 2014.09.19.
- MOLNÁR, CS. – REMENYIK, B. – GERGELY, B. ZS. 2011: Tourism of Lake Tisza touristic region : effects of visitor-based development. In: DOMBAY, S. – MAGYARI-SÁSKA, ZS. (szerk): The role of tourism in territorial development. Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca. pp. 108–123.
- MOLNÁR D. 2010: Empirikus kutatási módszerek a szervezetfejlesztésben. – Humán innovációs Szemle 1-2. pp. 61–72.
- MONOSTORI J. 2009: Öregedés. – Demográfiai portré 2009. pp. 79–87. URL: http://www.demografia.hu/letoltes/kiadvanyok/DemPort/07monostori_oregedes.pdf Letöltés dátuma: 2014.12.09.
- MOODY, D. 2002: Empirical Resurch Methods. – Resurch Metods Class, Melbourne. URL: <http://www.itu.dk/~oladjones/semester%203/advanced%20it%20mgt%20and%20software%20engineering/project/materials/what%20is%20empirical%20research1.pdf> Letöltés dátuma: 2014.10.16.
- MÜLLER A. – KÓRIK V. 2009: Az Észak-alföldi fürdők szerepe a turizmusban és a rekreációban. – *Economica* 2. pp. 58–72.
- NAGY G. 2012: Területi szintek, területi identitás és kötődés. – *Meridionale Belvedere. Történelem és Társadalomtudományok* 24.1. pp. 6–21.
- NEMES NAGY J. 2004: Új kistérségek, új városok. Új versenyzők? – In: Térségi és települési növekedési pályák Magyarországon. Regionális Tudományi Tanulmányok 9. ELTE Regionális Földrajzi Tanszék – MTA-ELTE Regionális Tudományi Kutatócsoport. pp. 5–42.
- NEMZETGAZDASÁGI MINISZTERIUM 2011: Turizmusfejlesztési Stratéga, Szakmai vitairat. Budapest. p.51. URL: http://www.terport.hu/webfm_send/2704 Letöltés dátuma: 2014.09.23.
- NICULA, V. – SPĂNU, S. 2014: Ways of Promoting Cultural Ecotourism for Local Communities in Sibiu Area. – *Procedia Economics and Finance*, 16. pp. 474–479.
- NORVAL, A. J. 1936: The Tourist Industry. A National and International Survey. – *The Economic Journal*. 46. 184. pp. 732–734. URL: http://www.jstor.org/stable/2224701?seq=2#page_scan_tab_contents Letöltés dátuma: 2015.01.06.
- NYIKOS GY. 2013: A közfinanszírozásból megvalósított fejlesztések hatásai, különös tekintettel az EU kohéziós politikájára. Pénzügyi szemle. 2013/2. pp.165–185.
- OBÁDOVICS J. GY. 2003: Valószínűségszámítás és matematikai statisztika. Scolrar Kiadó, ötödik kiadás, Budapest. pp. 71–211.
- OECD 1980: The impact of tourism on the environment, General Report, Paris

- OIGENBLICK, L.–KIRSCHENBAUM, A. 2002: Tourism and immigration: comparing alternative approaches. – *Annals of Tourism Research*. 29. 4. pp. 1086–1100.
- OLÁH D. 2009: Regionális repülőterek gazdasági és környezeti hatásai. In: Szabó V. – Szűcs V. (szerk.): *Települési környezet*. pp. 315–320.
- OLÁH M. – TÓTH CS. 2008: A Tisza-tó természetrajza. – In: MICHALKÓ G. – DÁVID L. (szerk.): *A Tisza-tó turizmusa*. Budapest. pp. 18–30.
- O'REILLY, K. 2003: When is a tourist?: The articulation of tourism and migration in Spain's Costa del Sol. – *Tourist Studies*. 3. pp. 301–317.
- ORSZÁGOS IDEGENFORGALMI BIZOTTSÁG 2005: Nemzeti Turizmusfejlesztési Stratégia 2005 – 2013. URL: <http://2010-2014.kormany.hu/download/4/5c/20000/NemzetiTurizmusfejlesztésiStrategia.pdf#!DocumentBrowse>, Letöltés dátuma: 2016. 03. 22.
- PAGE, S. J. 1995: *Urban Tourism*. Routledge. London. pp. 66–96.
- PAYNE, J. E. – MERVAR, A. 2010: Research note: the tourism-growth nexus in Croatia. – *Tourism Economics*, 16. 4. pp. 1089–1094.
- PÁSZTOR I. Z. – PÉNZES J. 2014: Foglalkoztatási krízis és jövedelmi periferizálódás Északkelet-Magyarországon a roma népességi arányok tükrében. – *Területi statisztika*, 15. 4. pp. 353–371.
- PEARCE, D. G. 1985: Tourism and Environmental Research. – A Review, *International Journal of Environmental Studies*, 25. pp. 247–25.
- PEARCE, D. G. 1989: *Tourism Development* – Longman Scientific and Technical, Harlow. 341. p.
- PEARCE, P. L., 1990: Farm tourism in New Zealand: A social situation analysis. – *Annals of Tourism Research* 173, pp. 337–352.
- REHÁK G. 2007: „Szállodaiparunk és idegenforgalmunk fejlesztése tárgyában soron kívül teendő intézkedések,” avagy a Kádár-korszak turizmusának első lépése. In: *Debreceni Szemle*, 3. pp. 331–347.
- REMENYIK B. 2011: Turizmus-ökológiai vizsgálatok a Tisza-tónál: humánökológia, tájökológia, településökológia. In: MICHALKÓ G. – RÁTZ T. (szerk.): *A turizmus dimenziói: humán, ökonómia, politika*. pp. 75–82.
- PÉCZELY GY. 1976: *Éghajlat. Nemzeti Tankönyvkiadó*. Budapest. 336 p.
- PÉNZES J. – MOLNÁR E. 2007: Analysis of the economical potential in Bihar and Hajdú-Bihar counties. – *EuroTimes, Journal of the Institute for Euroregional Studies „Jean Monnet” European Centre of Excellence*. 4. pp. 25–36.
- PÉNZES J. – PÁSZTOR I. Z. 2014: Romák Magyarországon. – *A Földgömb, A Magyar Földrajzi Társaság ismeretterjesztő magazinja*. 32. 288. (2014.november). pp. 17–18.
- PÉNZES J. 2014: PERIFÉRIKUS TÉRSÉGEK LEHATÁROLÁSA – DILEMMÁK ÉS LEHETŐSÉGEK. – *DIDAKT KIADÓ, DEBRECEN*. 139 p.
- PUCZKÓ L. – RÁTZ T. 1998: *A turizmus hatásai*. – Aula – KJF, Székesfehérvár, 491 p.
- PUCZKÓ L. 1999: *Turizmus és környezet, Turizmus vagy környezet*. Doktori disszertáció. Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem, Budapest. pp. 1–97.
- PUCZKÓ L. – RÁTZ T. 2001: *A turizmus hatásai*. – (2. átdolgozott kiadás), Aula, Budapest. pp. 15–48.
- POLGÁR J. 2010: A Tisza-tó vonzereje, azonosító jegyei, egyedisége. *Turizmus Bulletin*, 1–2. pp. 77–84.
- POPPER, K. R. 1935: *Logik der Forshung, Zur erkenntnistheorie der Modernen naturwissenschaft*. – Springer-Verlag, Wien. 247. p.
- RADICS ZS. 2001: Az Európai Unió bővítésének és a Közép-európai országok lehetőségeinek aktuális kérdései a regionális támogatások és külgazdasági kapcsolatok szemszögéből. In: *Jubileumi Tanulmányok, Debreceni Egyetem*. pp. 49–59.

- RADICS ZS. 2008: A Tisza-tó településeinek turisztikai fejlődése és átstrukturálódása. In: DÁVID L. – MICHALKÓ G. (szerk.): A Tisza-tó turizmusa. Magyar Turizmus Zrt. Budapest. pp. 93–103.
- RANDELLI, F. – ROMEL, P. – TORTORA, M. 2014: An evolutionary approach to the study of rural tourism: The case of Tuscany. – *Land Use Policy*. 38. pp. 276–281.
- RÁTZ T. 1999: A turizmus társadalmi-kulturális hatásai. Doktori disszertáció. Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem, Budapest. pp. 14–65.
- RÁTZ, T. – VIZI, I. 2004: The Impacts of Global Climate Change on Water Resources and Tourism: The Responses of Lake Balaton and Lake Tisza. In: Matzarakis, A. – de Freitas, C.R. – Scott, D. (eds.): *Advances in Tourism Climatology*. Berichte des Meteorologischen Institutes der Universität Freiburg. 12. Freiburg. pp. 82–89.
- RÁTZ T. 2006: Az éghajlati és időjárási tényezők szerepe az utazási magatartás befolyásolásában. – *Turizmus Bulletin* 10. pp. 42–53.
- RÁTZ T. 2008: A magyar Athén és kálvinista Róma – kulturális üzenetek megjelenése a magyar városok észlelt imázsában. – *Turizmus Bulletin* 12. 3. pp. 41–51.
- RIDDERSTAAT, J. – CROES, R. – NIJKAMP, P. 2013: Tourism and long-run economic growth in Aruba. – *International Journal Tourism Research*, 16. 5. pp. 472–487.
- REHÁK G. 2011: Turizmuspolitika Magyarországon különös tekintettel a Kádár-korszak első tíz évére. – Doktori (PhD) értekezés. Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskola, Debrecen. pp. 9–19. URL: <file:///C:/Users/Marcsika/Downloads/Disszert%C3%A1ci%C3%B3.%20Turizmuspolitika%20a%20K%C3%A1d%C3%A1r-korszakban.v%C3%A9gleges-t.pdf> Letöltés ideje: 2015.01.05.
- REMENYIK B. – DÁVID L. 2010: Ecotourism of Lake Tisza. – *Acta Beregsasiensis: A Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola Évkönyve*. IX. 3. pp. 75–80.
- RYEL, R. – GRASSE, T. 1991: Marketing Ecotourism: Attracting the Elusive Ecotourist. In: *Nature Tourism – Managing for the environment*, Island Press, Washington. pp. 165–168.
- SCHUBERT, S. F. – BRIDA, J. G. – RISSO, W. A. 2011: The impacts of international tourism demand on economic growth of small economies dependent on tourism. – *Tourism Management*, 32. 2. pp. 377–385.
- SCHWINK 1930: Die Bedeutung des Fremdensverkehrs für die Bayerische Wirtschaft. *Monatliche Mitteilungen des Bundesdeutscher Verkehrsvereine*, 10.71.
- SCOTT, D. – WALL, G. – MCBOYLE, G. 2005: The evolution of the climate change issue in the tourism sector. In: HALL, C. M. – HIGHAM, J. (eds.): *Tourism, Recreation and Climate Change*, Clevedon: Channel View Publications. pp. 45–60.
- SENAPE, A. J. 2008: Redevelopment of the Bethlehem Steel site: a public history perspective. *Theses and Dissertations*. Bethlehem, Lehigh University. p. 1008. URL: <http://preserve.lehigh.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2008&context=etd> Letöltés dátuma: 2014.10.03.
- SÓRÉS A. 2013: Az egészségturizmus hatása az életminőségre Hajdúszoboszlón. – Doktori (PhD) értekezés. Debreceni Egyetem Ihrig Károly Gazdálkodás- és Szervezéstudományok Doktori Iskola. Debrecen. 158. p.
- SPIEGLER P. 2011: A turisztikai imázsselektálás. Turisztikai „tér-képek” a DI-Dunántúlról. Doktori értekezés, Pécsi Tudományegyetem. 177. p.
- SULYOK J. 2006: A turisztikai imázs. – *Turizmus Bulletin* 10. 4. pp. 55–62.
- SULYOK J. 2009: A magyarországi nemzeti parkok látogatóinak jellemzői. – *Turizmus Bulletin* 13. 4. pp. 32–39.
- SULYOK J. 2010: A Balaton imázsa a magyar lakosság körében, trendek és változások. – *Turizmus Bulletin*. 1–2. pp. 2–13.

- SÜLI-ZAKAR I. – TEPERICS K. – EKÉNE ZAMÁRDI I. – KOZMA G. 2005: A kulturális gazdaság szerepe Debrecen versenyképességének fokozásában. In: ENYEDI GY. – KERESZTÉLY K. (szerk.): Magyar városok kulturális gazdasága. URL: http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/ipar_es_gazdasagtortenet/A_magyar_varosok_kulturalis_gazgasaga/pages/009_suli_zakar.html Letöltés dátuma: 2015.03.24.
- SÜLI-ZAKAR, I. – KECSKÉS, T. 2014: Tourist and cultural economy of the historical towns from the point of view of towns' rehabilitation (example of Debrecen) In: Radics, Zs. – Péntes, J. (szerk.): Enhancing competitiveness of historic cities to develop tourism Spatial-economic cohesion and competitiveness in the context of tourism . pp. 194–220.
- STEFANOVIST P. 1992: Talajtan. Mezőgazdasági Kiadó (első kiadás 1975), Budapest. pp. 188–300.
- STEFANOVIST P. 1992: Talajtan. Mezőgazdasági Kiadó (első kiadás 1975), Budapest. 313. p.
- SZABÓ B. 2005: Hortobágy falusi turizmus Rural Tourism as an Alternative Income Source for Rural Areas along the Hortobágy. – Österreichischen Gesellschaft für Agrarökonomie, 19. pp. 179–190.
- SZALAI K. – HINEK M. 2013: Tájkép és turizmus kapcsolata, azaz milyen a szép táj, amely utazásra ösztönöz bennünket a XXI. században? In: Michalkó G, Rátz T (szerk.) Jó(l)lét és turizmus: utazók, termékek és desztinációk a boldogság és a boldogulás kontextusában. 268 p. Székesfehérvár, Budapest: Kodolányi János Főiskola, MTA CSFK Földrajztudományi Intézet, Magyar Földrajzi Társaság, pp. 21–33.
- SZEGEDI S. 2002: A városi környezet kutatása: városklíma mérések Debrecenben. In: Debreceni Szemle, 4. pp. 681–691.
- SZEGEDI S. –TÓTH T. 2009: A városi hősziget kialakulására ható tényezők vizsgálata különböző méretű alföldi településeken. In. Szabó V. – Fazekas I. (szerk.): Települési környezet. pp. 155–160.
- TANG, C. F. 2011: Is the tourism-led growth hypothesis valid for Malaysia? A view from disaggregated tourism markets. – International. Journal Tourism Research, 13. 1. pp. 97–101.
- TANG, C.-H.H. – JANG, S. S. 2009: The tourism-economy causality in the United States: a sub-industry level examination. – Tourism Management, 30. 4. pp. 553–558.
- TASNÁDI J. 2002: A turizmus rendszere. Aula Kiadó, Budapest. 2. kiadás. 236. p.
- TAYLOR, P. 2004: World city network: a global urban analysis. – Routledge. London, pp. 101–102.
- TEO, P. 1994: Assessing socio-cultural impacts: The case of Singapore. – Tourism Management, 15. 2. pp. 126–136.
- TERVO, K. 2008: The Operational and Regional Vulnerability of Winter Tourism to Climate Variability and Change: The Case of the Finnish Nature-Based Tourism Entrepreneurs In: Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism, 8. 4. pp. 317–332.
- TOMBÁCS E. 1994: Egy zöld terv megalapozása - környezetpolitikai alapvetések, I. rész. – ÖKO, 5. 2. pp. 1–9.
- TÓTH B. I. 2014: A hazai kistérségek vonzerejének és területi tökéjének néhány összefüggése. – Tér és Társadalom, 54. 1. pp. 3–18.
- TÓTH CS. 2003: A Hortobágy negyedidőszak végi felszínfejlődésének főbb természeti és antropogén vonásai. Debreceni Egyetem, doktori értekezés. URL: <https://dea.lib.unideb.hu/dea/bitstream/handle/2437/78134/ertekezes.pdf;jsessionid=4FDA383FA005F9B2DD9E12CA62C29F18?sequence=4> Letöltés dátuma: 2015.11.13.
- TÓTH G. 2005: A magyarországi idegenforgalmi régiókról. URL: <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/terstat/2005/02/wtot.pdf> Letöltés dátuma: 2014.09.22.

- TÖMÖRI, M. 2010: Investigating shopping tourism along the borders of Hungary – a theoretical perspective. – *GeoJournal of Tourism and Geosites*, 2. 6. pp. 202–210.
- TÖMÖRI, M. 2011: The Role of the “DebOra” Cross-Border Eurometropolis in the Hungarian – Romanian CBC Relations – A Case Study of Shopping Tourism in Debrecen and Oradea. In: *EuroImes*, 11. pp. 170–178.
- TÖZSÉR A. 2006: A turizmus korszerű irányításának rendszere: a destináció menedzsment 2. rész. URL: <http://www.matur.hu/publik/menu.php?m=206> Letöltés dátuma: 2012.09.05.
- TRIBE, J. 1997: The indiscipline of tourism. *Annals of Tourism Research*. 24. 3. pp. 638–657.
- TURCHANY, G. 2006: A fenntartható falusi és agrárturizmus az Agenda 21 keretében. URL: http://www.nimfea.hu/tiszaturizmus/pdf/profguyturchany_agroturizmus.pdf Letöltés dátuma: 2014.11.17.
- TURIZMUS GLOBÁLIS ETIKAI KÓDEXE 1999: Konceptiók és útmutatások. – *Turizmus Bulletin* 4. pp. 53–57.
- URTASUNA, A. – GUTIÉRREZB, I. 2005: Tourism agglomeration and its impact on social welfare: An empirical approach to the Spanish case. – *Tourism Management* 27. 5. pp. 901–912.
- VAN DEN BERG, L. – BRAUN, E. (1999): Urban Competitiveness, Marketing and the Need for Organising Capacity. – *Urban Studies*, 36. 5–6. pp. 987–999.
- VARRÓ K. 2004: A régió, mint diszkurzív termék. – *Tér és társadalom*, 18. 1. pp. 73–91.
- VASVÁRI M. – DÁVID L. 2009: A gasztronómia és a turizmus kapcsolata a Tisza-tó térségében. In Dávid L. szerk: *Fenntartható horgász-, vadász- és víziturizmus, Turizmus-vendéglátás BA alapszak tankönyvei 1., Gyöngyös*. pp. 103–110.
- VASVÁRI M. 2010: The tourism developments of the Hungarian national development plan. In: Dombay Ştefan, Magyari-Sáska Zsolt (szerk.): *The role of tourism in territorial development : III. International Conference., Románia, Presa Universitara Clujeana*. pp. 385–393.
- VASVÁRI M. – DÁVID L. – SZABÓ SZ. 2011: A területhasználat néhány változása és következményei a Tisza-tónál. – *Gazdálkodás* 55. 4. pp. 395–406.
- VASVÁRI, M. – MARTONNÉ, E. K. – MOLNÁR, R. 2013: Developments Related to Tourism and Their Effects in Debrecen Following the Turn of the Millennium (Northern Great Plain Region, Hungary) Success Or Failure? – *Turizam: International Scientific Journal* 17. 2. pp. 71–83.
- VASVÁRI, M. – BODA, J. – DÁVID, L. – BUJDOSÓ, Z. 2014: Lakes as Destinations of Tourism: a Case Study of Balaton and Lake Tisza, Hungary. – *PENSEE* 76. 4. pp. 83–95.
- VETTER, F. 1974: On the structure and dynamics of tourism in Berlin West and East. In: *Studies in the Geography of Tourism*. MATZNETTER, J. (eds.) pp. 237–258.
- VICSEK L. 2006: Fókuszcsoport. – *Osiris Kiadó, Budapest* 421. p.
- VOULTSAKI, M. 2000: Innovative partnerships for sustainable urban tourism. The tourism development in urban destinations: case study of Thessaloniki URL: <http://fama2.us.es:8080/turismo/turismonet1/economia%20del%20turismo/turismo%20de%20ciudades/TOURISM%20DEVELOPMENT%20IN%20URBAN%20DESTINATION%20CASE%20STUDY%20OF%20THESSALONIKI.PDF> Letöltés dátuma: 2015.03.23.
- WALL, G. 1997: Is ecotourism sustainable? – *Environmental management*, 21. 4. pp. 483–491.
- WILLIAMS, A.–HALL, M. 2000: Tourism and migration: new relationships between production and consumption. *Tourism Geographies*. 2. 1. pp. 5–27.
- WORLD TOURISM ORGANIZATION 1980: Manila Declaration on World Tourism, WTO, Madrid.
- WORLD TOURISM ORGANIZATION 2000: A fenntartható turizmus fejlesztése. – *Geomédia Kiadó Rt., Budapest*. 182. p.

Internetes hivatkozások:

- INTERNET 1:
http://ec.europa.eu/eurostat/statisticsexplained/index.php/File:Travel_receipts_and_expense_in_balance_of_payments_2010%E2%80%9314_YB16.png
- INTERNET 2:
http://www.europa.clionline.de/site/lang_en/ItemID__584/mid__11428/40208214/default.aspx Letöltés dátuma: 2015.01.06.
- INTERNET 3:
<http://translate.google.hu/translate?hl=hu&sl=en&tl=hu&u=http%3A%2F%2Fwww.travelihub.com%2Fflake-constance-a-touch-of-tropics-in-central-europe%2F&anno=2>
Letöltés dátuma: 2012.02.16.
- INTERNET 4: SZÉCHENYI TERV –
http://itthon.hu/site/upload/mtrt/Turizmus_Bulletin/01_03/Sz6.htm, Letöltés dátuma: 2015.12.10.
- INTERNET 5: NFT – http://www.sze.hu/etk/_palyazatiras/102_nemzeti_fejlesztesi_terv.pdf,
Letöltés dátuma: 2015.12.10.
- INTERNET 6: OFK – http://www.terport.hu/webfm_send/140, Letöltés dátuma: 2015.01.14.
- INTERNET 7: OTKII – http://www.terport.hu/webfm_send/759, Letöltés dátuma: 2015.02.20.
- INTERNET 8: ÚMFT – <http://www.terport.hu/teruletfejlesztes/orszagosszint/fejlesztesidokumentumok/ii-nemzeti-fejlesztesi-terv-uj-magyarorszag>, Letöltés dátuma: 2015.02.20.
- INTERNET 9: ÚMVP – <http://www.terport.hu/vidékfejlesztes/uj-magyarorszag-vidékfejlesztesi-program>, Letöltés dátuma: 2015.01.14.
- INTERNET 10: NVS – http://www.terport.hu/webfm_send/2767 Letöltés dátuma: 2016.02.14.
- INTERNET 11: NF: http://www.terport.hu/webfm_send/4204, Letöltés dátuma: 2016.04.12.
- INTERNET 12: https://www.teir.hu/doc/1996_XXI_tv.pdf, Letöltés dátuma: 2015.03.03.
- INTERNET 13: <http://www.terport.hu/kiemelt-tersegek/regionalisan-kiemelt-tersegek/kiemelt-udulokorzetek>
- INTERNET 14: <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/terstat/2005/02/wtot.pdf>
- INTERNET 15: <http://docplayer.hu/1481513-Turisztikai-regiok-magyarorszagon-dr-csapo-janos-pte-ttk-fi-turizmus-tanszek.html>
- INTERNET 16: http://www.njt.hu/cgi_bin/njt_doc.cgi?docid=153842.226952, Letöltés dátuma: 2015.12.01.
- INTERNET 17: chelnoky.ro/oktatas/term_tur.ppt Letöltés dátuma: 2014.10.29.
- INTERNET 18:
<http://www.hnp.hu/uploads/files/igazgatosag/%C3%89ves%20besz%C3%A1mol%C3%B3k/HNPI%202013.%20%C3%A9vi%20besz%C3%A1mol%C3%B3k.pdf>, Letöltés dátuma: 2015.12.02.
- INTERNET 19: http://portal.debrecen.hu/gazdasag/ipariparkok_gazdasag.html Letöltés dátuma: 2014.10.28.
- INTERNET 20: <http://www.dehir.hu/debrecen/juniusban-indul-az-elso-wizz-air-gep-debrecenbol-londonba/2012/02/13/> Letöltés dátuma: 2014.12.10.
- INTERNET 21: <http://www.tiszato.com/hu/menu/tiszato-nemzeti-program.html> Letöltés dátuma: 2014.11.10.
- INTERNET 22: <https://www.nth.gov.hu/hu/publikaciok/nth-tudasmegosztas-turizmus-k-f-i-es-szakmai-kitekinto-letoltheto-dokumentumok> Letöltés dátuma: 2014.11.16.
- INTERNET 23: <http://mftf.hu/k-f> Letöltés dátuma: 2014.11.14.
- INTERNET 24: miao.gau.hu/miao/128/ocs/tkm.doc Letöltés dátuma: 2014.10.15.
- INTERNET 25: <http://www.ipsos.hu/site/papi-nyomtatott-k-rd-ves-k-rdez-s/> Letöltés dátuma: 2014.10.14.

INTERNET 26: www.okm.gov.hu/letolt/kozokt/mintaveteli_eljarasok.doc Letöltés dátuma: 2014.10.14.

INTERNET 27: <http://www1.ncdc.noaa.gov/pub/orders/CDO831817034394.txt>, Letöltés dátuma 2016. 05.05.

INTERNET 28: <http://hortobagy.csillagpark.hu/>, Letöltés dátuma: 2016.04.30.

INTERNET 29: <http://neta.itthon.hu/szakmai-oldalak/belfoldi-turizmus/belfoldi-turizmus>, Letöltés dátuma: 2016.04.12.

INTERNET 30: <http://statinfo.ksh.hu/statinfo/haviewer.jsp>, Letöltés dátuma: 2016.04.25.

INTERNET 31: <http://statinfo.ksh.hu/Statinfo/haViewer.jsp>, Letöltés dátuma: 2016.04.19.

INTERNET 32: http://mta-taki.hu/sites/all/files/dokumentumok/sandor_istvan.pdf, Letöltés dátuma: 2016.04.23.

INTERNET 33: <http://www.ramsar.hu/> Letöltés dátuma: 2014.09.19.

INTERNET 34: http://gis.teir.hu/teirgis_kozlekedes/ Letöltés dátuma: 2014.11.13.

Ábrajegyzék

1. ábra. Mintaterületeknek választott települések	3
2. ábra. A turizmus rendszere és környezete	16
3. ábra. A Tisza-tavat övező települések felszínborítása és területhasználata.....	29
4. ábra. A támogatott projektek és a kifizetett összegek az NFT és az ÚMFT fejlesztési periódusokban	47
5. ábra. A támogatott projektek száma és a hozzájuk tartozó támogatások összege 2004–2006 között	49
6. ábra. A támogatott projektek száma és a hozzájuk tartozó támogatások összege 2007–2013 között	50
7. ábra. Az NFT időszakában lévő beruházások támogatási összegei és pénzügyi forrásai.....	53
8. ábra. Az NFT pályázati időszakában létrejövő turisztikai fejlesztések csoportosítása	54
9. ábra. A vizsgált terület pályázatait segítő operatív programok (2007–2013 között).....	58
10. ábra. Az ÚMFT pályázati időszakában létrejövő fejlesztések csoportosítása.....	60
11. ábra. Az 1 projektre eső beruházási költség a megítélt támogatás és az önerő mértékében az ÚMFT és az NFT fejlesztési időszakokban.....	63
12. ábra. Az 1 turisztikai projektre eső beruházási költség a megítélt támogatás és az önerő mértékében az ÚMFT és az NFT fejlesztési időszakokban	64
13. ábra. A mintaterület kereskedelmi szálláshelyeinek a száma és minőségi megoszlása 2000 és 2014 között.....	66
14. ábra. A mintaterületek kereskedelmi szálláshelyeinek száma és minőségi megoszlása 2000 és 2014 között.....	67
15. ábra. A mintaterület kereskedelmi szálláshelyeinek néhány paramétere (összes bruttó szállásdíjbevételek, egy vendégre és vendégéjszakára jutó bruttó szállásdíj, egy szoba átlagára) 2000–2015 között.....	68
16. ábra. A mintaterületek magán szálláshelyeinek, vendéglátóinak és szálláshelyeinek a száma 2000 és 2014 között.....	70
17. ábra. A mintaterületek kereskedelmi és magán szálláshelyeinek vendég és vendégéjszaka száma, illetve a vendégek által eltöltött átlagos tartózkodási idő változása 2000 (2005) és 2014 között	71
18. ábra. A vizsgált települések statikus (2001) és dinamikus (1990–2001) területi versenyképességi kategóriái.....	73
19. ábra. A vizsgált települések statikus (2011) és dinamikus (2001–2011) területi versenyképességi kategóriái.....	74

20. ábra. A vizsgált települések statikus versenyképességi kategóriái évenkénti bontásban 2000-től 2014-ig.....	75
21. ábra. A vizsgált települések dinamikus versenyképességi kategóriái 2000-től 2014-ig évenkénti összehasonlításban.....	77
22. ábra. Debrecen jelentősebb turisztikai fejlesztései 2004–2013 között.....	81
23. ábra. Hortobágy jelentősebb turisztikai fejlesztései 2004–2013 között.....	83
24. ábra. Tiszafüred beépített területének változása (1952, 1976, 2009).....	84
25. ábra. Abádszalók beépített területének változása (1952, 1976, 2009).....	85
26. ábra. Kisköre beépített területének változása (1952, 1976, 2009).....	86
27. ábra. Tiszanána beépített területének változása (1952, 1976, 2009).....	87
28. ábra. Poroszló beépített területének változása (1952, 1976, 2009).....	88
29. ábra. Sarud beépített területének változása (1952, 1976, 2009).....	89
30. ábra. A válaszadók által igénybe vett szálláshelytípusok.....	92
31. ábra. A mintaterületekre érkezők lakóhelyének országos megoszlása az érkezetek számának arányában.....	93
32. ábra. A turisták üdülés alatt szerzett pozitív élményei.....	95
33. ábra. A turisták üdülés alatt szerzett negatív élményei.....	96
34. ábra. A turizmus közvetlen és közvetett pozitív hatásai a település életére. 1-es – egyáltalán nem érződik a pozitív hatás, 5-ös – a legerőteljesebben érződik a pozitív hatás.....	99
35. ábra. A turizmus negatív hatása a település életére a helyiek válasza alapján. 1-es – egyáltalán nem érződik a pozitív hatás, 5-ös – a legerőteljesebben érződik a pozitív hatás.....	100
36. ábra. A lakosok által a település turisztikai fejlettségére adott osztályzatok indoklása.....	102
37. ábra. A település adottságainak értékelése a turisták és a helyi lakosok szerint.....	104
38. ábra. A turisták által szükségesnek tartott turisztikai fejlesztések.....	106
39. ábra. A helyi lakosok által szükségesnek tartott turisztikai fejlesztések.....	106

Táblázatjegyzék

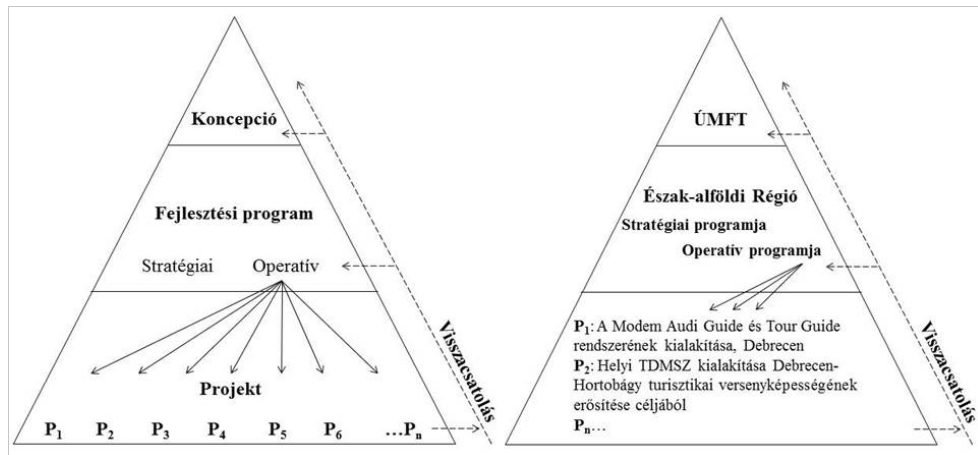
1. táblázat. A turizmus fogalmának kezdeti módosulásai az 1980-as évekig.....	7
2. táblázat. A városi turizmus kutatását meghatározó szakirodalmak.....	11
3. táblázat. A turizmust érintő legfontosabb tervdokumentumok.....	19
4. táblázat. A mintaterületeimet leginkább érintő környezeti hatások.....	24
5. táblázat. A vizsgált települések öregedési indexe a 2013-as népességszám alapján.....	31
6. táblázat. A megítélt támogatási összegek 1 projektre, 1 főre és 1 településre jutó összegei a tervezési-statisztikai régiók megoszlásában.....	48
7. táblázat. A kifizetett összegek 1 projektre, 1 főre és 1 településre jutó összegei a tervezési-statisztikai régiók megoszlásában.....	48
8. táblázat. A megítélt támogatási összegek 1 főre és 1 projektre jutó összegei a mintaterületeimen (Ft).....	52
9. táblázat. A vizsgált terület pályázatait segítő Operatív Programok (2004–2006 között).....	52
10. táblázat. Tematizált termékfejlesztés az NFT időszakában.....	54
11. táblázat. A turisztikai fejlesztésekre fordított támogatások és projektköltségek az NFT idejében (millió Ft).....	55
12. táblázat. A megítélt támogatási összegek 1 főre és 1 projektre jutó összegei a mintaterületeimen.....	57
13. táblázat. Az ÚMFT időszakában lévő beruházások támogatási összegei és pénzügyi forrásaik (millió Ft).....	59
14. táblázat. Az ÚMFT időszakához kapcsolható tematizált termékfejlesztés a mintaterületeken.....	60
15. táblázat. A turisztikai fejlesztésekre fordított össztámogatások és projektköltségek az ÚMFT idejében (millió Ft).....	61
16. táblázat. A válaszadó turisták szociodemográfiai adatai (fő).....	90

17. táblázat. A kérdőívben megadott településekről való elérési idő a települések %-os megoszlásában	94
18. táblázat. A válaszadó helyi lakosok szociodemográfiai adatai (fő)	98
19. táblázat. A lakosok által a települések turizmuspolitikájára és turisztikai fejlettségére adott osztályzatok átlagai	102
20. táblázat. A turisták és a helyiek becslése az Európai uniós támogatások mértékéről (fő)	108

Mellékletek

1. melléklet

A turizmusfejlesztési tervek egymásra épülése Észak-alföldi példa alapján szemléltetve

Forrás: Saját szerkesztés, LENGYEL 2004 nyomán

2. melléklet

A turisztikai tervek főbb jellemzői

A terv megnevezése	Tartalma	Megválaszolandó fő kérdések	Időtáv	Szint	Finanszírozási forrás: a terv elkészítése	Finanszírozási forrás: a terv megvalósítása	Egyéb
Konceptió	A turizmus helye az ország/térség életében. Távlati fejlesztési célok	Mit (tűzünk ki hosszú távon elérendő célként)?	Hosszú (10 év felett)	Ország, régió, megye, kistérség	Állami	A koncepción alapuló program rögzíti	Nemzeti szinten: turizmuspolitika vagy stratégia
Fejlesztési program 1. Stratégia	Középtávú célok + a megvalósítás feltételrendszere	Mikor? Mit? Hogyan? Kivel? Miből?	Közép (4-9 év)	Kistérség, megye, régió, ország	Állami	Állami (közcéltű fejlesztés) és magán	Alulról-felfele irányuló tervezési folyamat javasolt
2. Operatív fejlesztési program	A stratégián alapuló konkrét projekt javaslatok + források	Mikor? Mit? Hogyan? Kivel? Mennyiért?	Közép (4-9 év)	Kistérség, megye, régió, ország	Állami	Állami és magán	Alulról-felfele irányuló tervezési folyamat javasolt
Projekt	Beruházási/fejlesztési tervjavaslat konkrét termékre, témára vagy létesítményre	Ki? Mit? Hogyan (akar konkrétan beruházni/fejlesztetni)?	Rövid (1-3 év)	Termék, téma, létesítmény: helyi vagy térségi szinten	Állami + magán	Állami és magán	(Környezeti hatásvizsgálat, műszaki-gazdasági tanulmány, marketing terv)
Megvalósíthatósági tanulmány (projekt részeként vagy önállóan)	Költséghasonlélemzések és hatástanulmányok, kivitelezési tervek, engedélyek, beruházó, üzemeltető	Biztosítható-e a beruházáshoz/fejlesztéshez a feltételek?	Rövid	Termék, téma, létesítmény: helyi vagy térségi szinten	Állami + magán	Állami és magán	Minden tervfajtaához megkövetelhető
Üzleti terv (projekt részeként vagy önállóan)	Az üzemeltetés gazdasági és személyi feltételei, várható működési eredmény, marketing terv	Működőképes-e a beruházás?	Rövid és közép	Termék, téma, létesítmény: helyi vagy térségi szinten	Állami + magán	Állami és magán	Nyereségorientált beruházásoknál kötelező

Forrás: Lengyel 2002

3. melléklet

A tervezés menete

1. Célkitűzés	- a turizmus integrálásának kezdeményezése - munkálatok megszervezése	- előzetes célok - tervező team megalakulása
2. A jelenlegi helyzet elemzése	- külső környezet - turizmus piaca - hatásvizsgálatok	- nemzetgazdasági célok, programok - turizmus jellemzői - versenyképesség
3. Szintézis és előrejelzések	- jelenlegi helyzet összegzése, értékelése - nemzetközi és hazai előrejelzések	- kritikai helyzetértékelés várható igények, hatások turisztikai problémák
4. Fejlesztési stratégiák	- turizmus politikai elveinek és fejlesztési igényeinek összevetése - változások meghatározása - lakosság bevonása	- turizmus fejlesztési céljai - fejlesztési alternatívák indoklása
5. Terv elkészítése	- terv kidolgozása - állam szerepe - pénzügyi folyamatok, ösztönzők, szabályozók - ütemezés	- terv + mellékletei - új és módosított törvények, szabályozók - megvalósíthatósági tanulmányterv
6. Megvalósítás	- turizmus fejlődésének ellenőrzése - terv felülvizsgálata	- turizmus egységes fejlődése
7. Visszacsatolás, ellenőrzés		

Forrás: Lengyel 2002

4. melléklet

A turizmus gazdasági hatásai

Kedvező hatások	Kedvezőtlen hatások
munkahelyteremtés	szezonális foglalkoztatás, magas fluktuáció
multiplikátor-hatás	migráció
infrastruktúra fejlesztése	infláció
árfelhajtó szerep	árfelhajtó szerep
import növekedés	import növekedés
GDP/GNP növekedés	erőltetett fejlődés
regionális fejlődés	függőség kialakulása
hagyományos tevékenységek támogatása	regionális egyenlőtlenségek növekedése
devizabevételek növekedése	gazdasági szerkezet változása
adóbevételek növekedése	hagyományos tevékenységek eltűnése
külső források bevonása	káros hatások felszámolásának költségei
szolgáltatásbővítés	infrastruktúra túltelítődése
vállalkozói kedv növekedése	növekvő kormányzati kiadások
	jövedelem kiáramlás
	feketeforgalom fennmaradása

Forrás: PUCZKÓ – RÁTZ 2001, módosítva

5. melléklet

A TURIZMUS TÁRSADALMI-KULTURÁLIS HATÁSAI

Pozitív	Negatív
Népességre gyakorolt hatások	
Népesség növekedése (betelepülők és el nem vándorlók)	
Szezonális munkaerő beáramlása kívülről [§] (pozitív, ha munkaerőhiányt pótol; negatív, ha a helyiek munkáját veszi el)	
Üdülőtulajdonosok jelenléte (pozitív, ha bekapcsolódnak a közösség életébe; negatív, ha nem vállalnak részt a terhekből)	
A betelepülés következtében a kor, nem, faj, etnikum szerinti megoszlás megváltozása	
Népesség urbanizációja	
Munkaerőpiac átalakulása	
Új munkahelyek létrejötte [§]	Szezonális munkahelyek növekedése [§]
Új típusú foglalkozási lehetőségek a turizmus szektorban	Szakképzetlen munkahelyek létrejötte [§]
Szakképzettség, nyelvtudás felértékelődése	Munkaerőhiány a hagyományos szektorokban [§]
A turizmus kiegészítő gazdasági tevékenységként diverzifikáló tényező [§]	Fokozott gazdasági egyenlőtlenségek a közösségen belül [§]
Elmaradott régiók gazdaságának élénkítése [§]	
Közösség jellemzőinek, szerkezetének átalakulása	
Bevételek a turizmusból [§]	Nem állandó lakosok arányának növekedése (kevésbé elkötelezettek hosszú távon)
Szolgáltatási szektor súlya nő [§]	Konfliktus az üdülőtulajdonosokkal
Társadalmi, kulturális élet felélénkülése	Ingatlanhoz, földtulajdonhoz jutás megnehezítése
Föld értékének növekedése [§]	Ingatlanárak emelkedése [§]
Infrastruktúrafejlődés [§]	Aremelkedés, infláció [§]
Bővülő vásárlási lehetőségek [§]	Kulturális identitás elvesztése
Desztináció image-ának javulása	Erkölcsei normák gyengülése, értékrendszerek átalakulása
A közösség büszkeségének növekedése lakóhelyükkel kapcsolatban	Vallási konfliktusok (az üdülőtulajdonosokkal, a turistákkal)
Előítéletek csökkenése, sztereotípiák eltűnése, tolerancia növekedése	A turizmustól való túlzott függőség kialakulása [§]
	Zsúfoltság [§]
Hatások egyéni és családi szinten	
Társadalmi mobilitás növekedése (elsősorban nők és fiatalok körében)	Társadalmi hálózatok felbomlása
Szabadidő-eltöltés lehetőségeinek bővülése	A turizmusba bekapcsolódók életritmusának felborulása
Személyes kapcsolatok bővülése, új emberekkel való találkozás	Baráti kapcsolatok beszűkülése
Életszínvonal-emelkedés	Veszélyérzet növekedése (a növekvő bűnözés miatt)
Nyelvtanulás, tanulás	Idegenellenesség kialakulása
Jövedelem a turizmusból [§]	Vendégszeretet kommercializálódása
Munkához való hozzáállás javulása, udvariasság, jó modor növekedése	Deviáns viselkedési formák kialakulása, erősödése (alkoholizmus, prostitúció, szerencsejáték, kábítószerfogyasztás, vandalizmus)
	Helyi nyelv visszaszorulása
	Szexuális szabadosság növekedése
Családszerkezet megváltozása	
Fogyasztási szokások átalakulása	
Lakásviszonyok megváltozása [†]	
Viselkedési szokások átalakulása (demonstrációs hatás)	
Hatások a természeti, kulturális erőforrásokra	
Kiemelkedő szépségű, ritka természeti erőforrások védelme [†]	Helyi szokások, hagyományok eltűnése
Helyi művészetek, kézművesség, kulturális események újjászülése	Kultúra kommercializálódása
Helyi építészeti stílusok újjáéledése [†]	Szemetelés, szennyezés [†]

Forrás: PUCZKÓ – RÁTZ 2001

6. melléklet

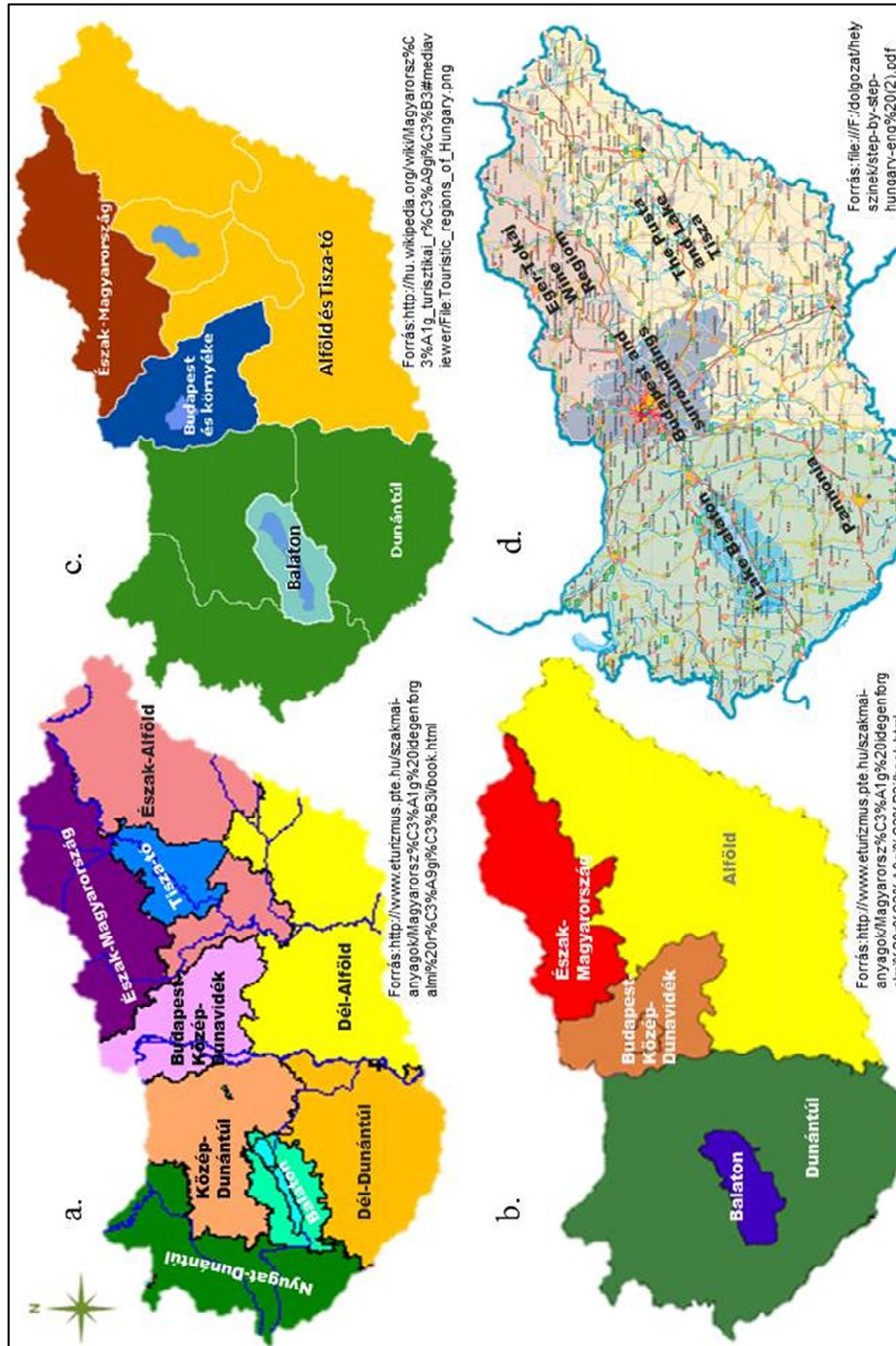
A turizmus fizikai környezeti hatásai

A természeti környezetre gyakorolt legtipikusabb fizikai hatások					
	Pozitív	Negatív		Pozitív	Negatív
Levegő minősége			Természeti erőforrások kimerülése		
gázok, gőzök		+	közlekedés		+
hő		+	fűtés	+	+
illat	+	+	hűtés		+
zaj		+	vízbázis		+
por		+	termál és gyógyvizek		+
Geológia			Vadvilág és vegetáció		
hulladék	kezelés: +	+	védetté nyilvánítás	+	
szennyvíz	kezelés: +	+	értékek felismerése	+	
bemosódás		+	megőrzés	+	+
erózió		+	természetes szaporodás	+	+
rongálás		+	szennyezések		+
domborzat	+	+	ragadozó-áldozat kapcsolat		+
tűz		+	pusztítás		+
tömörödés		+	táplálkozási verseny		+
Vízminőség			ökológiai zavarás		+
bemosódás		+	elvándorlás, betelepítés		+
eutrofizáció	+	+	Vizuális hatások		
szennyvíz	kezelés: +	+	parkok, kertek	+	+
napozószerek		+	hulladék		+
szennyezések		+			
Az ember alkotta környezet legtipikusabb hatásai					
Földhasználat változásai			Épületek és vizuális hatások		
beépített területek növekedése		+	zsúfoltság		+
második lakások		+	történelmi és kulturális értékek állagmegőrzése	+	+
tájrombolás		+	épületek új funkcióval való megtöltése	+	+
tájfejlesztés	+	+	vizuális szennyezés		+
földterületek elsődleges hasznosításból való kihagyása		+	reklámtáblák, feliratok		+
területhasznosítás arányai	+	+	légáramlatok	+	+
különbség a helyi és a turisztikai használatú területek között		+	vízáramlatok	+	+
Infrastruktúra			települések sajátos arculata	+	+
úthálózat	+	+	helyi, hagyományos építkezés	+	
vasútvonalak	+	+	rongálás		+
autó, busz parkolók	+	+	rezgések		+
elektromos hálózat	+	+			
kommunális szemét elhelyezése	+	+			
ivóvízbázis		+			
kábelek, antennák	+	+			

Forrás: PUCZKÓ 1999, módosítva

7. melléklet

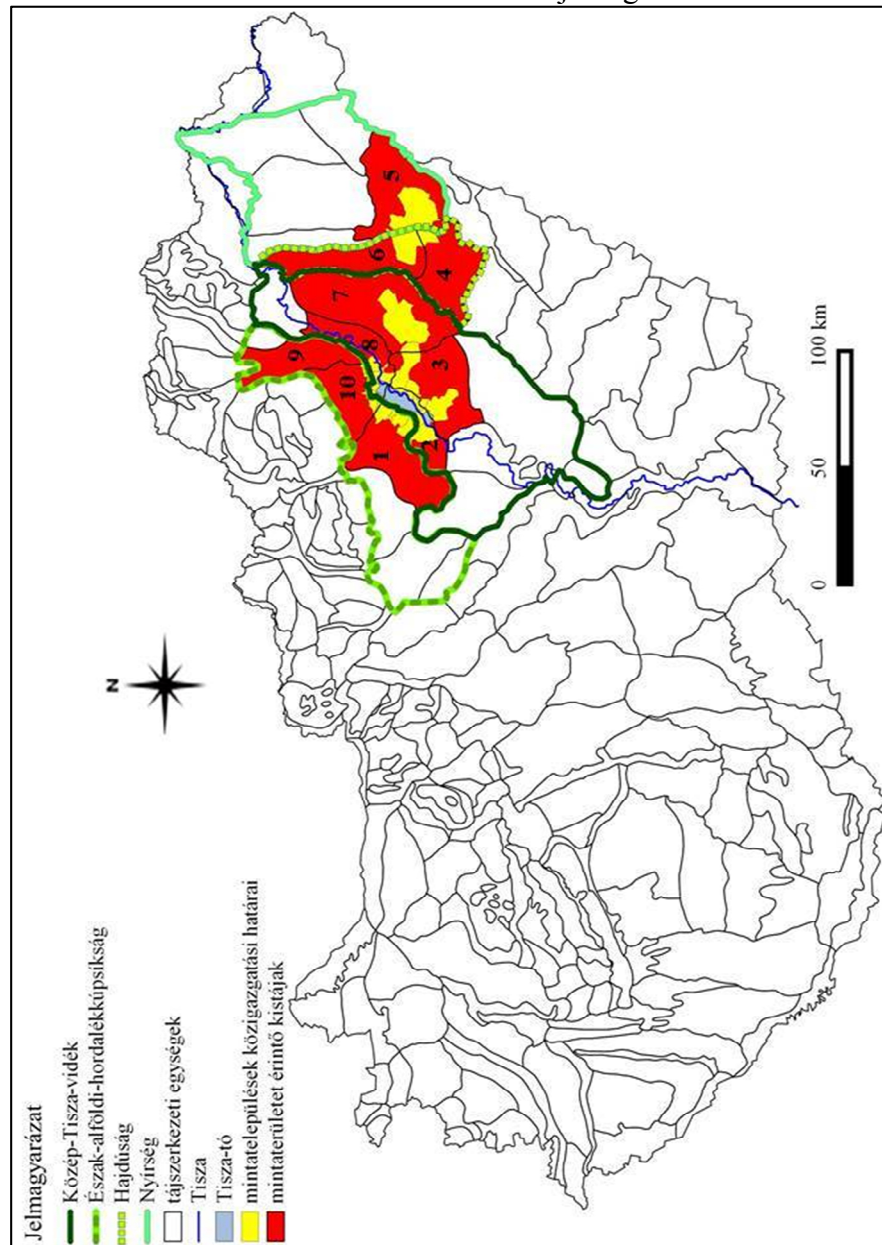
Magyarország idegenforgalmi régiói eltérő nevezéktan alapján

Forrás: Források alapján tovább szerkesztve

8. melléklet

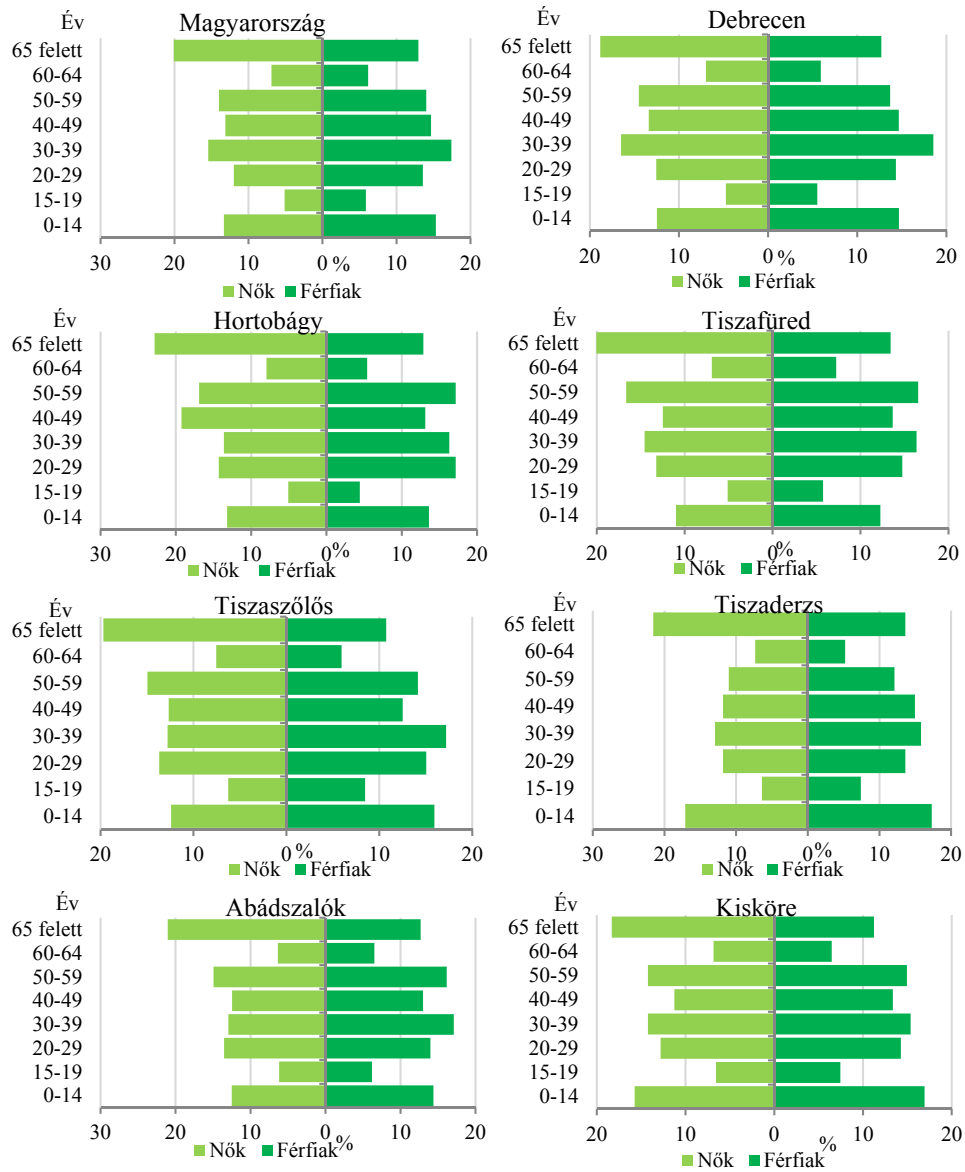
A mintaterület természetföldrajzi tagolódása

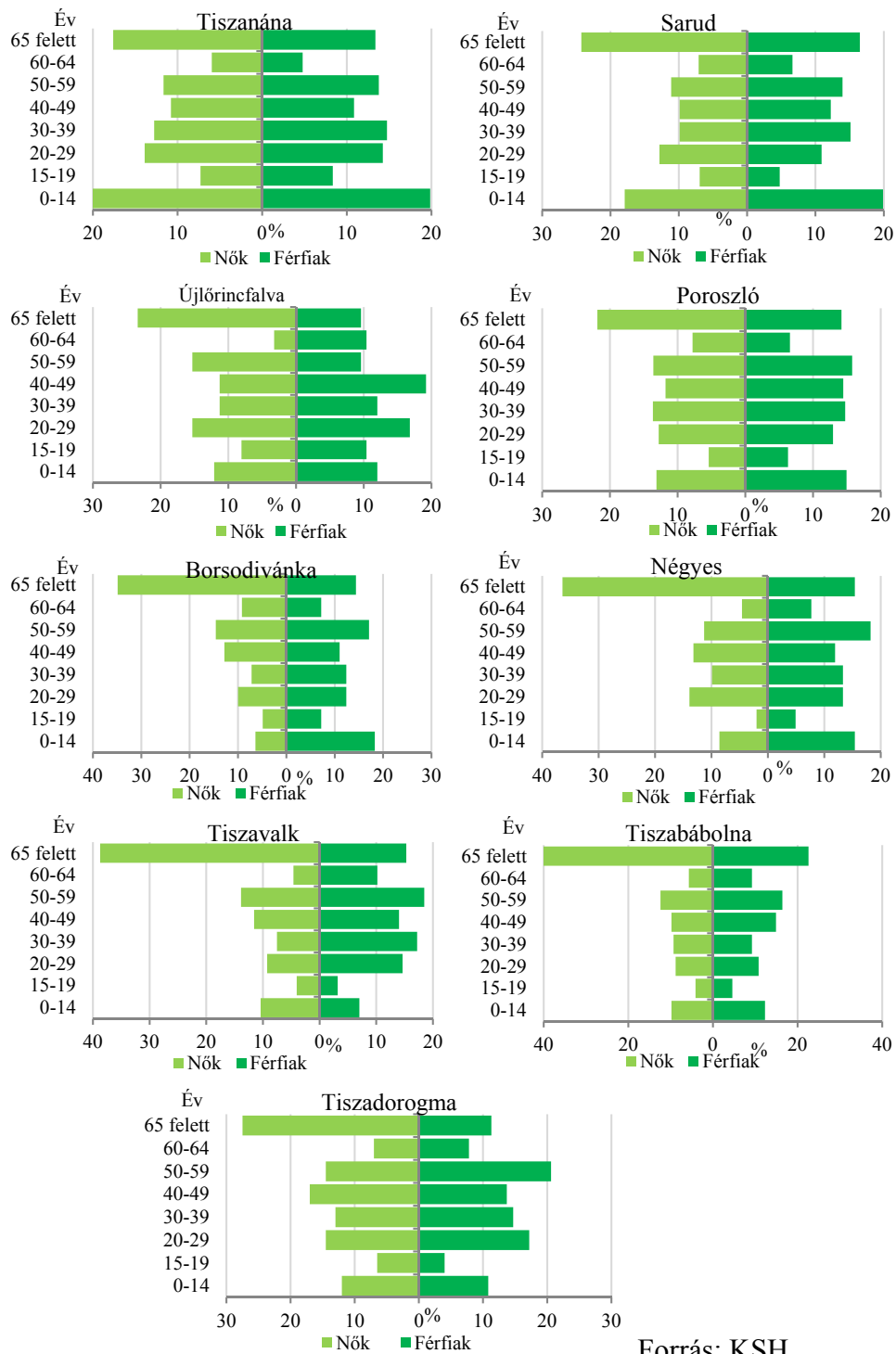

- (1. Hevesi-sík, 2. Hevesi-ártér, 3. Tiszafüredi-Kunhegyesi-sík, 4. Dél-Hajdúság, 5. Dél-Nyírség, 6. Hajdúhát, 7. Hortobágy, 8. Borsodi-ártér, 9. Sajó-Hernád-sík, 10. Borsodi-Mezőség)
 Forrás: MAROSI – SOMOGYI (1990) nyomán továbbszerkesztve

9. melléklet

Magyarország és a vizsgált tizenhat település korfája

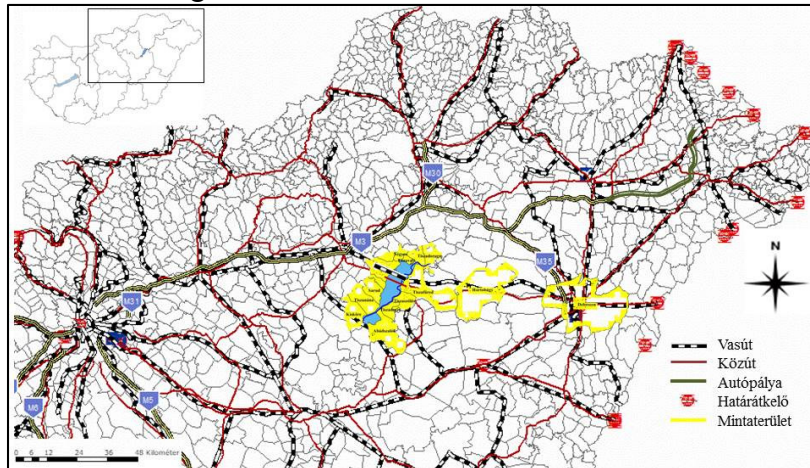

Forrás: KSH

10. melléklet

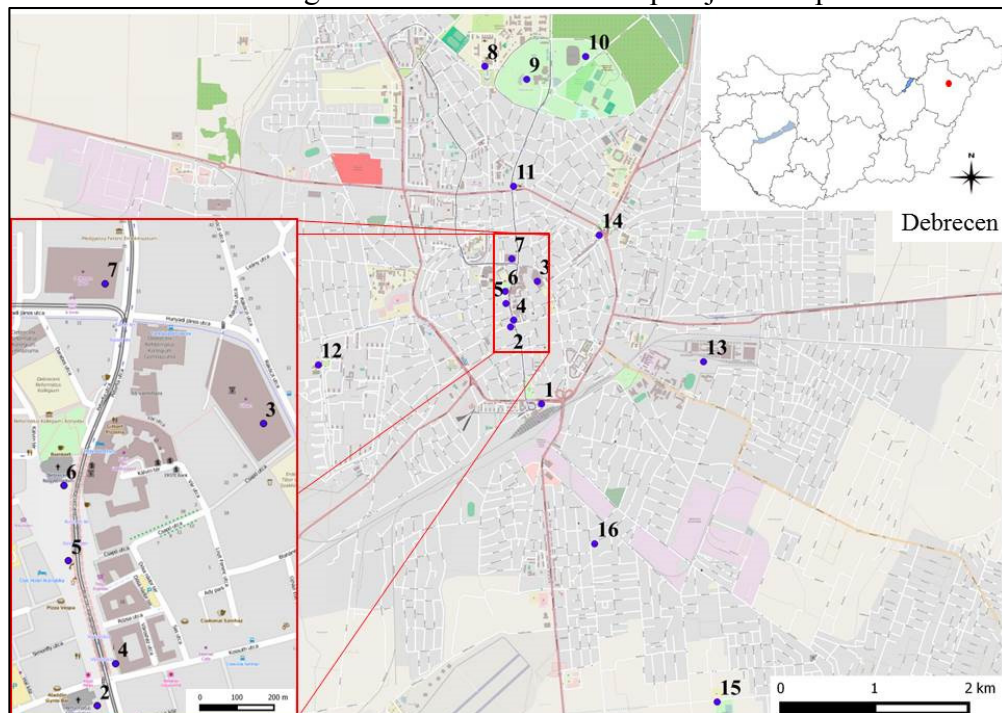
A vizsgálati terület közúti és vasúti közlekedése

Forrás: Saját szerkesztés, TeIR adattárból tovább szerkesztve, INTERNET 34.

11. melléklet

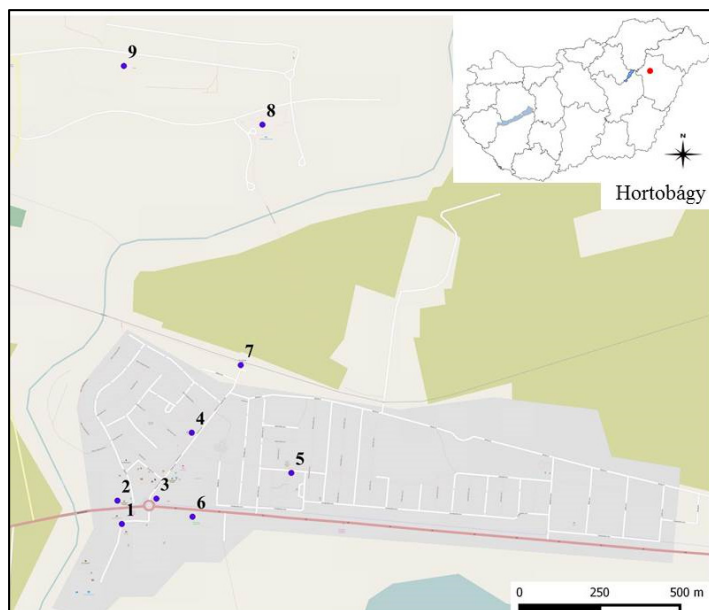
A turista és lakossági kérdőívezés mintavételi pontjai a településeken

Debrecen mintavételi pontjai

(1. Nagyállomás, 2. Csonkatemplom, 3. Fórum, 4. Tourinform Iroda, 5. Aranybika, 6. Nagytemplom, 7. Debrecen Pláza, 8. Debreceni Egyetem parkja, 9. Nagyerdei park, 10. Debreceni Állat- és Növénykert, 11. Méliusz Városi Könyvtár, 12. Jégcsarnok, 13. Zsibogó, 14. Árpád-tér, 15. Szeged Utcai Szabadidőpark, 16. Kerekestelepi Strandfürdő)

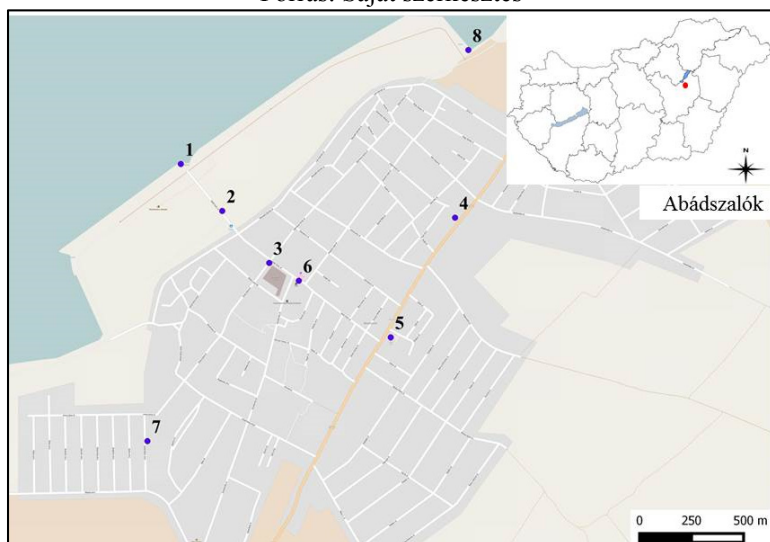
Forrás: Saját szerkesztés

Hortobágy mintavételi pontjai

(1. Pásztormúzeum és Körszín, 2. Hortobágyi Csárda, 3. Hortobágyi Nemzeti Park–Látogatóközpont, 4. COOP ABC, 5. Petőfi Sándor Általános Iskola, 6. Madárpark, 7. Vasútállomás, 8. Hortobágyi Club Hotel, 9. Mátá)

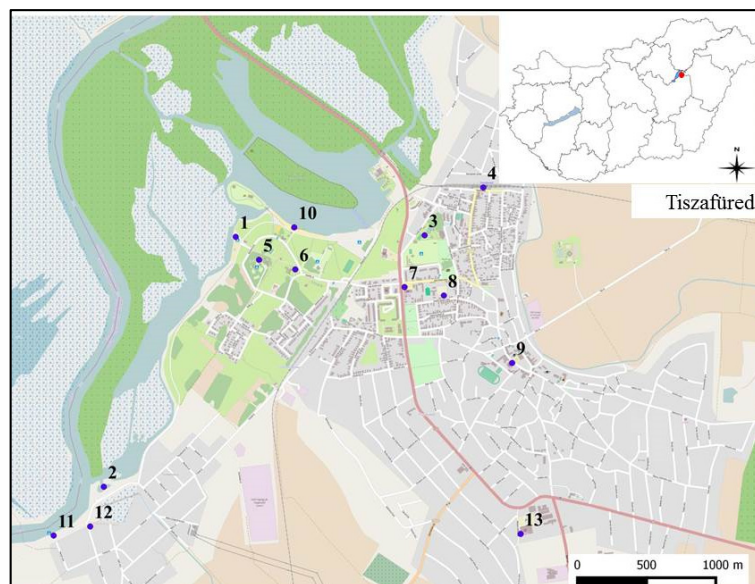
Forrás: Saját szerkesztés

Abádszalók mintavételi pontjai

(1. Strand, 2. Strand út, 3. Tourinform Iroda és Általános Iskola előtti tér, 4. Riviéra vízisporteszköz-kölcsönző, 5. CBA, 6. Posta és körzeti orvosi rendelő, 7. Kiad-Lak Apartman, 8. Abádi-Kikötő)

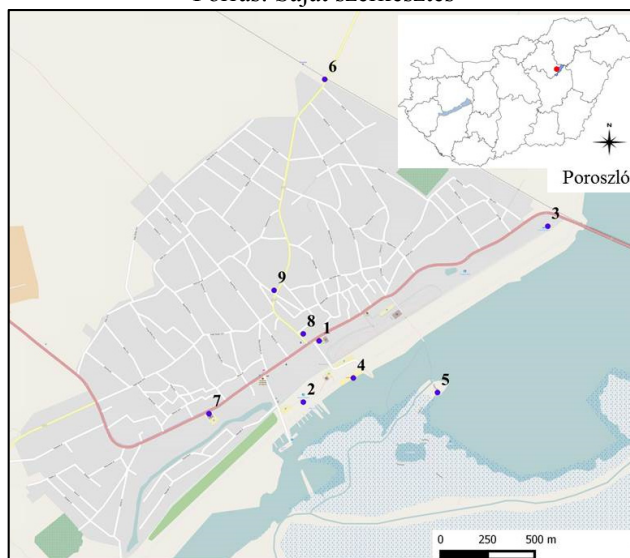
Forrás: Saját szerkesztés

Tiszaújváros mintavételi pontjai

- (1. Albatrosz Kikötő, 2. Kormorán Kikötő, 3. Tiszaújvárosi Termál és Strandfürdő, 4. Vasútállomás, 5. Albatrosz Kemping, 6. Morotva Kemping, 7. Penny Áruház, 8. Hámori András Szakközépiskola és Szakiskola és a Városi Könyvtár, 9. Fő utca, 10. Szabad strand, 11. Szabics kikötő és kemping, 12. Hotel Hableány, 13. Tesco Áruház)

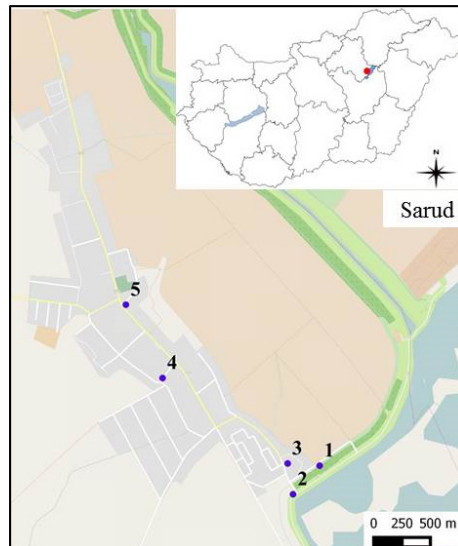
Forrás: Saját szerkesztés

Poroszló mintavételi pontjai

- (1. CBA, 2. Tisza-tó Camping, 3. Füzfa Hotel*** és Pihenőpark, 4. Strand, 5. Tisza-tavi Tanösvény - Lesház, 6. Vasútállomás, 7. Kormorán Étterem, 8. Vas Lajos Általános Iskola, 9. Posta)

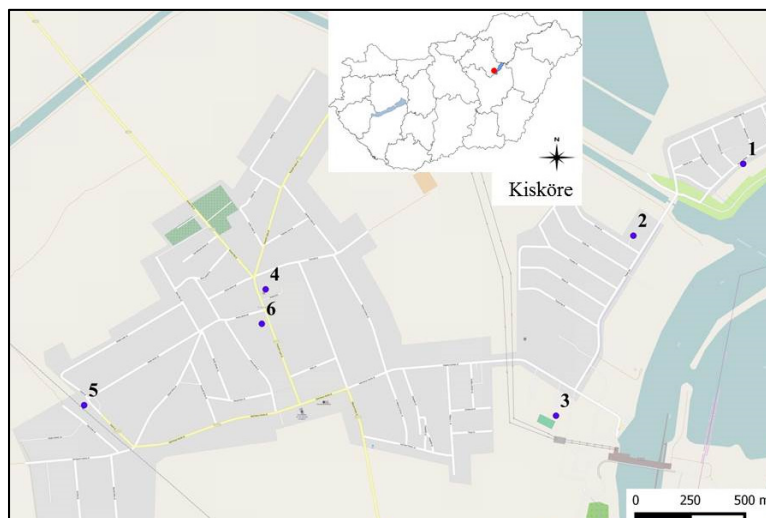
Forrás: Saját szerkesztés

Sarud mintavételi pontjai

(1. Eurostrand Camping és Ifjúsági Tábor, 2. Tündérrózsa-kikötő, 3. Ader Camping, 4. Főtér, 5. Posta)

Forrás: Saját szerkesztés

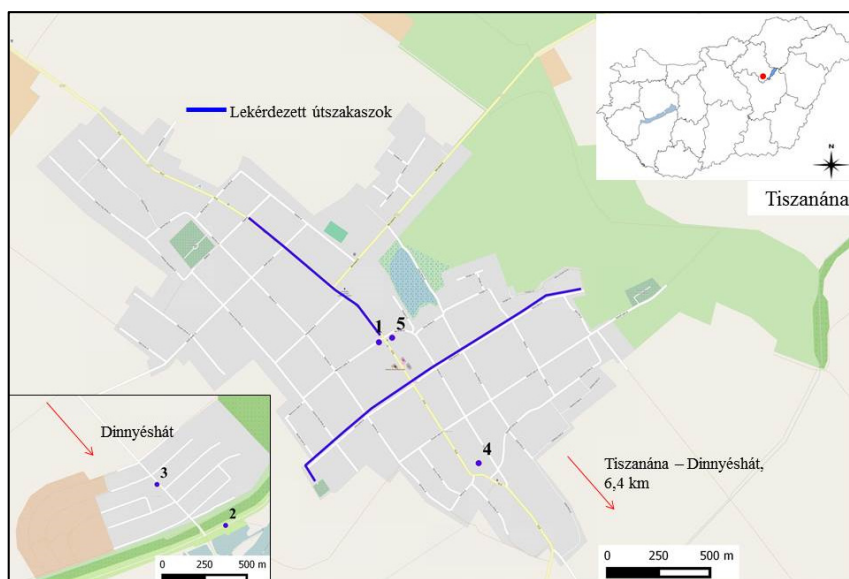

Kisköre mintavételi pontjai

(1. Szabadvizű strand és Camping, 2. Tisza-Tópanzió, 3. Ezüst Horgony Étterem, 4. Posta, 5. Vasútállomás,

6. Városi Könyvtár)

Forrás: Saját szerkesztés

Tiszanána mintavételi pontjai

(1. Posta, 2. Dinnyéshát - Strand, 3. Dinnyéshát - Üdülőközpont, 4. András Horgász Vendégház, 5. Autóbusz váróterem,

Forrás: Saját szerkesztés

12. melléklet

A településeken alkalmazott lakossági kérdőívminta – Debrecen példáján

Kitöltés helye:..... Kitöltés ideje:.....

KÉRDŐÍV – Debrecen lakosságához

A kérdőív kitöltésével és az adatok szolgáltatásával Vasvári Máriát, a Debreceni Egyetem doktorandusz hallgatóját segíti.

Munkám eredményességéhez, kérem szíves együttműködését!

Neme: Férfi ☐ Nő ☐

Életkora: 18 alatt ☐ 18-35 év ☐ 36-55 év ☐ 55 év felett ☐

Iskolai végzettsége: Alapfokú ☐ Középfokú ☐ Felsőfokú ☐

Munkaviszonya: Diák ☐ Vállalkozó ☐ Szellemi alkalmazott ☐ Fizikai alkalmazott ☐ Vezető beosztású ☐

Nyugdíjas ☐ Álláskereső ☐ Egyéb:.....

Jövedelme: Átlag alatti ☐ Átlagos (bruttó 122 e. Ft) ☐ Átlag feletti ☐

Állandó lakos-e a településen? Igen ☐ Nem ☐

1. Származik-e jövedelme a turizmusból?

Igen, kizárólagos jövedelem ☐
Igen, kiegészítő jövedelem ☐ és ez a jövedelme mintegy%-a.
Nem ☐

1/1. Milyen szolgáltatói tevékenységet végez? (Többet jelölhet!)

Szállásadás ☐
Vendéglátás ☐
Mezőgazdasági v. kisipari termékek eladása a turistáknak ☐
Rendezvényszervezés ☐
Idegenvezetés ☐
Egyéb:.....

2. Kérjük, értékelje, milyennek ítéli a település turizmusának fejlettségét?

(Értékelés: 1: nem fejlett → 5: nagyon fejlett, NT: nem tudom)

1 2 3 4 5 NT

Indokolja is értékelését!.....

3. Értékelje a település alábbi adottságait!

(Értékelés: 1:rossz 2:gyenge 3:közepes 4:jó 5:kiváló NT: nem tudom)

Megközelíthetőség	1	2	3	4	5	NT
Útviszonyok	1	2	3	4	5	NT
Közművesítettség	1	2	3	4	5	NT
Köztisztaság	1	2	3	4	5	NT
Közbiztonság	1	2	3	4	5	NT
Kereskedelmi ellátottság	1	2	3	4	5	NT
Vendéglátás	1	2	3	4	5	NT
Szórakozási lehetőség	1	2	3	4	5	NT
Turisztikai rendezvények	1	2	3	4	5	NT
Tájkép	1	2	3	4	5	NT
A település felkészültsége a turizmusra	1	2	3	4	5	NT
A helyi lakosság fogadókészsége	1	2	3	4	5	NT

4. Ön szerint milyen hatással van a turizmus Debrecen életére?

Pozitív ☐ Negatív ☐ Mindkettő ☐ NT ☐

5. Mennyire érezhető a turizmus kedvező hatása a következő területeken?

(Értékelés: 1: nem érezhető → 5: nagyon érezhető, NT: nem tudom)

Alapinfrastruktúra kiterjesztése, fejlesztése	1	2	3	4	5	NT
Munkahelyteremtés	1	2	3	4	5	NT
Nyelvtudás javulása	1	2	3	4	5	NT
Kereskedelmi ellátás javulása	1	2	3	4	5	NT
Vendéglátóipari ellátás javulása	1	2	3	4	5	NT
Szórakozási lehetőségek bővülése	1	2	3	4	5	NT
Településkép szépülése	1	2	3	4	5	NT
Hagyományok újjáélesztése	1	2	3	4	5	NT
Mezőgazdasági, kisipari termékek értékesítése	1	2	3	4	5	NT
Jövedelem és életszínvonal emelkedés	1	2	3	4	5	NT

Település hírének terjedése 1 2 3 4 5 NT
Egyéb:.....

6. Mennyire érezhető a turizmus kedvezőtlen hatása a következő területeken?

(Értékelés: 1: nem érezhető → 5: nagyon érezhető, NT: nem tudom)

Közbiztonság romlása	1	2	3	4	5	NT
Randalírozás	1	2	3	4	5	NT
Falak firkálása, padok vésése	1	2	3	4	5	NT
Szemetelés	1	2	3	4	5	NT
Közlekedési zaj növekedése	1	2	3	4	5	NT
Zsúfoltság	1	2	3	4	5	NT
Kereskedelmi árak növekedése	1	2	3	4	5	NT
Vendéglátóipari árak emelkedése	1	2	3	4	5	NT
Telkek, házak árának emelkedése	1	2	3	4	5	NT
Parkolási gondok	1	2	3	4	5	NT
Levegőminőség romlása	1	2	3	4	5	NT
Vízminőség romlása	1	2	3	4	5	NT
Védett növények, állatok gyűjtése	1	2	3	4	5	NT
Természeti környezet visszaszorulása	1	2	3	4	5	NT
Egyéb:.....						

7. Kérem, értékelje a település turizmuspolitikáját! Az 5-ös a legjobb az 1-es a teljesen elégedetlen érték!

5 4 3 2 1 NT

8. Kérem sorolja fel, milyen turisztikai látványosságokat ismer Debrecenben!

.....
.....
.....
.....

9. Tudja-e, hogy beruházás történt az Ön településén az Európai Unió pályázati rendszerének köszönhetően?

Igen ☐ Nem ☐ Nem válaszolt ☐

**10. Ön szerint melyik „fejlesztési terv” keretében valósultak meg a beruházások?
(Többet jelölhet!)**

- Széchenyi Terv (2000-2004) ☐
- Nemzeti Fejlesztési Terv (2004-2006) ☐
- Új Magyarország Fejlesztési Terv (2007-2013) ☐
- Nem válaszolt ☐

11. Mely fejlesztési csoportba sorolná a megvalósult beruházást: (Többet jelölhet!)

- Turisztikai vonzerők fejlesztése ☐
- Turisztikai fogadóképesség javítása ☐
- Nem válaszolt ☐

12. Ön szerint kapott-e az önkormányzat/magánszemély a megvalósításhoz támogatást?

- Igen ☐ Nem ☐ Nem válaszolt ☐

13. Ön szerint a támogatás Európai uniós forrásból történt-e?

- Igen ☐ Nem ☐ Nem válaszolt ☐

14. Ha kapott támogatást, mekkora volt ezeknek az aránya?

- <50% ☐
- 50-60% ☐
- 60-70% ☐
- 70-80% ☐
- 80-90% ☐
- 90< ☐
- Nem válaszolt ☐

15. Válaszoljon az alábbi kérdésekre!

- Ön szerint a beruházások tájba illőek-e? ☐ Igen ☐ Nem ☐ Részben
☐ Nem válaszolt
- Zavarták-e Önt a kivitelezési munkálatok? ☐ Igen ☐ Nem ☐ Részben
☐ Nem válaszolt
- Parkosított-e a beruházások környezete? ☐ Igen ☐ Nem ☐ Részben
☐ Nem válaszolt
- Az építkezések során alkalmazkodtak-e a táj építészeti hagyományaihoz? ☐ Igen ☐ Nem ☐ Részben

- ☐ Nem válaszolt
 - Meglátogatta-e már a létesítményt? ☐ Igen ☐ Nem ☐ Részben
 - ☐ Nem válaszolt
 - Elégedett-e a szobaárrakkal? ☐ Igen ☐ Nem ☐ Részben
 - ☐ Nem válaszolt
 - Megfelelő-e a szolgáltatóegység nyitva tartása? ☐ Igen ☐ Nem ☐ Részben
 - ☐ Nem válaszolt
 - Az ideérkező turistákat kellőképpen tájékoztatják-e a környezettudatos magatartásról? ☐ Igen ☐ Nem ☐ Részben
 - ☐ Nem válaszolt

16. Ön milyen idegenforgalmi fejlesztéseket tartana fontosnak Debrecenben?

.....

.....

.....

.....

Köszönjük türelmét!

13. melléklet

A településeken alkalmazott turista kérdőívminta – Debrecen példáján

Kitöltés helye:..... Kitöltés ideje:.....

DEBRECENI TURISTA KÉRDŐÍV

A kérdőív kitöltésével és az adatok szolgáltatásával Vasvári Máriát, a Debreceni Egyetem doktorandusz hallgatóját segíti.

Munkám eredményességéhez, kérem szíves együttműködését!

Neme: Férfi ☐ Nő ☐

Életkora: 18 alatt ☐ 18-35 év ☐ 36-55 év ☐ 55 év felett ☐

Iskolai végzettsége: Alapfokú ☐ Középfokú ☐ Felsőfokú ☐

Munkaviszonya: Diák ☐ Vállalkozó ☐ Szellemi alkalmazott ☐ Fizikai alkalmazott ☐

Vezető beosztású ☐ Nyugdíjas ☐ Álláskereső ☐ Egyéb:.....

Jövedelme: Átlag alatti ☐ Átlagos (bruttó 122 e. Ft) ☐ Átlag feletti ☐

1. Mi alapján döntötte el, hogy Debrecent választja úti céljának? (Többet jelölhet!)

Internet, rádió/TV reklám	☐	Tourinform iroda	☐
Mások javaslata	☐	Saját tapasztalat	☐
Saját üdülő	☐	Egyéb:.....	

2. Milyen közlekedési eszközzel érkezett?

Személygépkocsi	☐	Vonat	☐
Bicikli	☐	Vízi jármű	☐
Busz	☐	Egyéb:.....	

3. Vesz-e, ill. milyen szálláshelyet vesz igénybe?

Panzió	☐	Falusi szállásadás	☐
Szálloda	☐	Magánszállásadás	☐
Hotel	☐	Fizetővendéglátás	☐
Kemping	☐	Apartman	☐
Turistaház	☐	Egyéb:.....	

4. A szálláshelyválasztásnál, milyen szempontokat vett figyelembe? (Kérem rangsorolja 1-től 4-ig!):

.... szálláshely ára
... szálláshely komfortfokozata
... szolgáltatások színvonala
... lakóhelytől valótávolsága
egyéb:.....

5. Hány napot tartózkodik a településen?

1 nap	☐	1 hét	☐
2-3 nap	☐	1-3 hét	☐
4-5 nap	☐	1 hónap	☐

6. Értékelje Debrecen alábbi adottságait!

(Értékelés: 1:rossz 2:gyenge 3:közepes 4:jó 5:kiváló NT: nem tudom)

Megközelíthetőség	1	2	3	4	5	NT
Útviszonyok	1	2	3	4	5	NT
Közművesítettség	1	2	3	4	5	NT
Köztisztaság	1	2	3	4	5	NT
Közbiztonság	1	2	3	4	5	NT
Kereskedelmi ellátottság	1	2	3	4	5	NT
Vendéglátás	1	2	3	4	5	NT
Szórakozási lehetőség	1	2	3	4	5	NT
Turisztikai rendezvények	1	2	3	4	5	NT
Tájkép	1	2	3	4	5	NT
A település felkészültsége a turizmusra	1	2	3	4	5	NT
A helyi lakosság fogadókészsége	1	2	3	4	5	NT

7. Ön szerint milyen hatással van a turizmus Debrecen életére?

Pozitív ☐ Negatív ☐ Mindkettő ☐ NT ☐

8. Tartózkodása során mi volt a legkellemesebb élménye

.....

9. Tartózkodása során mi volt a legkellemetlenebb élménye?

.....

10. Kérem sorolja fel milyen turisztikai látványosságokat ismer Debrecenben!

.....
.....
.....

11. Tudja-e, hogy beruházás történt Debrecenben az Európai Unió pályázati rendszerének köszönhetően?

Igen ☐ Nem ☐ Nem válaszolt ☐

12. Ön szerint melyik „fejlesztési terv” keretében valósultak meg a beruházások? (Többet jelölhet!)

- Széchenyi Terv (2000-2004) ☐
- Nemzeti Fejlesztési Terv (2004-2006) ☐
- Új Magyarország Fejlesztési Terv (2007-2013) ☐
- Nem válaszolt ☐

13. Mely fejlesztési csoportba sorolná a megvalósult beruházásokat: (Többet jelölhet!)

- Turisztikai vonzerők fejlesztése ☐
- Turisztikai fogadóképesség javítása ☐
- Nem válaszolt ☐

14. Ön szerint kapott-e az önkormányzat/magánszemély a megvalósításhoz támogatást?

Igen ☐ Nem ☐ Nem válaszolt ☐

15. Ön szerint a támogatás Európai uniós forrásból történt-e?

Igen ☐ Nem ☐ Nem válaszolt ☐

16. Ha kapott támogatást, mekkora volt ezeknek az aránya?

<50% ☐	
50-60% ☐	80-90% ☐
60-70% ☐	90< ☐
70-80% ☐	Nem válaszolt ☐

17. Válaszoljon az alábbi kérdésekre!

- Ön szerint a beruházások tájba illőek-e? ☐ Igen ☐ Nem ☐ Részben ☐ Nem válaszolt

- Zavarták-e Önt a kivitelezési munkálatok? ☐ Igen ☐ Nem ☐ Részben
☐ Nem válaszolt
- Parkosított-e a beruházások környezete? ☐ Igen ☐ Nem ☐ Részben
☐ Nem válaszolt
- Az építkezések során alkalmazkodtak-e a táj építészeti hagyományaihoz? ☐ Igen ☐ Nem ☐ Részben
☐ Nem válaszolt
- Meglátogatta-e már a létesítményt? ☐ Igen ☐ Nem ☐ Részben
☐ Nem válaszolt
- Elégedett-e a szobaárakkal? ☐ Igen ☐ Nem ☐ Részben
☐ Nem válaszolt
- Megfelelő-e a szolgáltatóegység nyitva tartása? ☐ Igen ☐ Nem ☐ Részben
☐ Nem válaszolt
- Az ideérkező turistákat kellőképpen tájékoztatják-e a környezettudatos magatartásról? ☐ Igen ☐ Nem ☐ Részben ☐ Nem válaszolt

18. Ön milyen idegenforgalmi fejlesztéseket tartana fontosnak Debrecenben?

.....

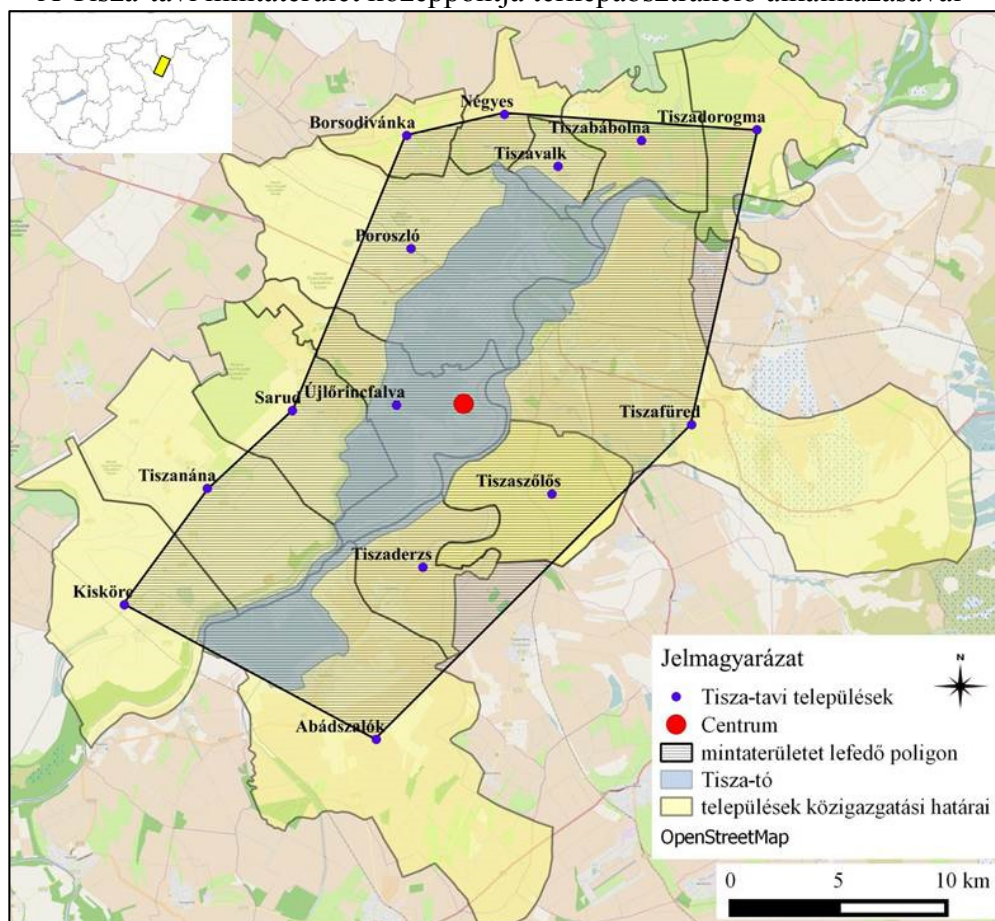
19. Honnan érkezett?

.....

Köszönjük türelmét!

14. melléklet

A Tisza-tavi mintaterület középpontja térképabsztrakció alkalmazásával

Forrás: Saját szerkesztés

15. melléklet

A NFT mintaterületen megvalósult projektjeinek összefoglaló táblázata

		Tisza-tó		Hortobágy		Debrecen		Mintaterület	
		összes projekt	turizmust érintő projektek	összes projekt	turizmust érintő projektek	összes projekt	turizmust érintő projektek	összes projekt	turizmust érintő projektek
Projekt szám	összesen	95	47	11	3	419	9	525	59
Operatív program	AVOP	69	43	8	0	26	0	103	43
	GVOP	10	0	0	0	292	5	302	5
	HEFOP	5	1	0	0	86	3	91	4
	KIOP	2	0	0	0	3	0	5	0
	ROP	9	8	3	3	12	1	24	12
Támogató pénzügyi forrás	ERFA	21	8	3	3	301	6	325	17
	ESZA	5	1	0	0	92	3	97	4
	HOPE	3	2	2	0	0	0	5	2
	EMOGA	66	37	6	0	26	0	98	37
Megvalósítás időszaka	legkorábbi dátum	2004.07.01	2005.04.04	2004.10.25	2004.10.25	2004.04.15	2004.09.07	2004.04.15	2004.09.07
	legkésőbbi dátum	2009.05.27	2008.10.20	2008.09.08	2005.06.09	2009.05.18	2008.06.27	2009.05.27	2008.10.20
Megítélt támogatás	összege	4293096724	1148236945	997411371	755550681	27472121997	95228738	32762630092	1999016364
	maximuma	1160000000	300000000	477374119	477374119	1080000000	36000000	1080000000	477374119
	minimuma	105903	2784080,45	10116835	100647245	90000	536220	90000	536220
	átlaga	36889287,9	477166758	90673761	251850227	65565923,62	10580970,89	64376324,17	246532651,9
A beruházás összköltsége (támogatás-önérő)	összege	7016331760	2412963215	1361821030	781102650	34421272573	190538918	42799425363	3384604783
	maximuma	1186242958	1186242958	492138267	492138267	12134831461	90000000	12134831461	1186242958
	minimuma	235340	235340	26623250	105944468,4	120000	1072440	120000	235340
	átlaga	62202617	62668395	123801911,8	260367550	82942825,48	23817364,75	89649118	115617770
A támogatás mértéke	általános támogatási arány	57	37	73	97	80	50	70	61
	maximuma	100	100	97	97	100	80	100	100
	minimuma	20	24	38	95	15	40	15	24
	átlaga	56	40	56	96	63	55	58	64
Önérő	összege	2723235036	1264726270	364409659	25551969	6949150576	95310180	10036795271	1385588419
	maximuma	901544648	901544648	103334340	14764148	1334831461	54000000	1334831461	901544648
	minimuma	0	0	5297223	5297223	0	536220	0	0
	átlaga	30047732	26121917	33128151	8517323	16810102	12292135	26661995	15643791
A turizmus aránya	támogatásból	27		76		0,35		6	
	összköltségből	34		57		0,55		8	
Lakosságszám		30657		1506		206582		238745	

1 főre eső projektek száma		0,003	0,002	0,007	0,002	0,002	0,000	0,002	0,000
1000 lakosra jutó projektek száma		0,32	0,65	0,14	0,50	0,49	0,000	0,45	0,000
1 főre eső összeg	támogatásból	140036,4	37454,3	662291,7	501693,7	132984,1	461,0	137228,5	8373,0
	összköltségből	228865,6	78708,4	904263,6	518660,5	166622,8	922,3	179268,4	14176,7

Forrás: Saját szerkesztés

16. melléklet

Az ÚMFT mintaterületen megvalósult projektjeinek összefoglaló táblázata

		Tisza-tó		Hortobágy		Debrecen		Összes mintaterület	
		összes projekt	turizmust érintő projektek	összes projekt	turizmust érintő projektek	összes projekt	turizmust érintő projektek	összes projekt	turizmust érintő projektek
Projekt szám	összesen	253	34	24	9	2597	72	2874	115
Operatív program	ÉAOP	38	14	8	6	210	38	256	58
	ÉMOP	32	3	0	0	0	0	32	3
	TÁMOP	62	4	3	0	778	10	843	14
	TIOP	3	0	0	0	33	1	36	1
	GOP	70	1	0	0	1408	15	1478	16
	ÁROP	3	0	0	0	9	0	12	0
	KEOP	45	12	13	3	150	7	208	22
	KÖZOP	0	0	0	0	8	1	8	1
	VOP	0	0	0	0	1	0	1	0
Támogató pénzügyi forrás	ERFA	163	26	18	8	1759	61	1940	95
	ESZA	65	4	3	0	787	10	855	14
	KA	25	4	3	1	51	1	79	6
Megvalósítás időszaka	legkorábbi dátum	2007.04.21	2008.06.04	2008.08.25	2008.08.25	2007.03.23	2007.08.06	2007.03.23	2007.08.06
	legkésőbbi dátum	2015.10.08	2015.03.25	2013.10.25	2012.11.26	2015.12.02	2015.03.31	2015.12.02	2015.03.31
Megtérítendő támogatás	összege	47714110546	13497577076	6339702285	4152618211	226256666420	13814531240	280310479251	31464726527
	maximuma	27803068958	7608421316	2081638465	2081638465	22196389920	2754541681	27803068958	7608421316

	minimuma	87324139	0	16646326	17000000	600000	1000231	600000	0
	átlaga	1699151293	3866272215	264154261,9	461402023,4	91701640	253701321	685002398	1527125187
A beruházás összköltsége (támogatás+ önerő)	összege	88040083560	21651614142	6601932184	8523132704	315401341393	23098734380	410043357137	53273481226
	maximuma	28247625187	7608421316	2081638465	2081638465	24126510783	2754541681	28247625187	7608421316
	minimuma	100569452	0	16646326	17000000	764987	3312231	117980765	0
	átlaga	1858211819	308732037	275080507,7	485612721,4	121448341	320815755	751580223	371720171
A támogatás mértéke	általános támogatási arány	90	53	96	95	72	60	86	69
	maximuma	100	100	100	100	100	100	100	100
	minimuma	62	0	50	50	15	30	15	0
	átlaga	86	51	95	90,3	66	71	83	71
Önerő	összege	40325973014	8154037066	262229899	4370514493	89144674973	9284203140	129732877886	21808754699
	maximuma	1311255798	294864037	54976189	54976188,58	2605193333	520408163,3	2605193333	520408163
	minimuma	2158685	0	0	0	0	0	2158685	0
	átlaga	163474566	11622858	10926246	24210697,97	29746701	67114433,82	68049171	34315997
A turizmus aránya	támogatásból	25		66		6		32	
	összköltségből	24		66		7		32	
	önerő	14		19		10		14	
Lakosság szám		30657		1506		206582		238745	
1 főre eső projektek száma		0,008252601	0,001109045	0,015936255	0,005976096	0,012571279	0,00034853	0,012037948	0,000481685
1000 lakosra jutó projektek száma		8,252601363	1,109045243	15,93625498	5,976095618	12,5712792	0,348529882	12,03794844	0,48168548
1 főre eső összeg	támogatásból	1556386	440277	4209630	2757383	1095239	66872	1174099,894	131792,1905
	összköltségből	2871778	706254	4383753	5659451	1526761	111814	1717495,056	223139,673

Forrás: Saját szerkesztés

17. melléklet

Debrecen attrakciói

Látnivalók	HELYIEK	TURISTÁK
Bem tér		1
Campus fesztivál		1
Lovarda		1
Petőfi tér		1
Zsuzsi-kisvasút		1
Dab	19	2
Karácsonyi vásár	29	2
Rendezvények	56	2
Kikötő		2
Hódos Imre Csarnok	2	3
Klinika	10	3
Irodalmi Múzeum		3
Krisztus szobor		3
Vojtina Bábszínház		3
Sárga villamos	1	4
Főnix Csarnok	41	4
Kálvin tér	27	5
Városháza	31	5
DVSC pálya	6	6
Mihály napi vásár	20	6
Egyetem parkja	31	6
Divinus Hotel	37	6
Belváros	4	8
Szent Anna Székesegyház	44	8
Békás tó	70	12
Hotel Lycium		12
Jégcsarnok	128	15
Medgyessy Múzeum/Emlékház	21	16
Virágkarnevál	150	20
Kölcsey Központ	118	22
Debrecen Pláza	131	22
MODEM	164	29
Református Kollégium	80	30
Botanikus kert	92	32
Aranybika Hotel	320	33
Gyógyfürdő	61	35
Sétáló utca	72	36
Csónakázó tó	152	36
Vidámpark	144	53
Csonkateplom	241	53
Fórum	176	61
Csokonai színház	384	64
Allat- és növénykert	342	84
Aquaticum	487	94
Kossuth tér	519	111
Déri Múzeum	498	112
Debreceni Egyetem	497	194
Nagyverdő	875	205
Nagytemplom	1335	427
Pálma Étterem	9	
Posta Múzeum	10	
Vigadó	12	
Viktória Étterem	18	
Vörös templom	18	
Líceum fa	21	

Forrás: Saját szerkesztés

18. melléklet

Hortobágy attrakciói

Látnivaló	HELYIEK	TURISTÁK
Szürkemarha	18	1
Hortobágyi halastavak	34	1
Hortobágyi Nemzeti Park	62	1
Gomolya kóstolás	5	2
Kilátó	22	2
Pusztá	45	2
Madarak	22	5
Köztéri szobrok	27	11
Mátai Ménes	42	19
Hídivásár	33	32
Kilenclyukú híd	60	51
Látogatóközpont	52	53
Hortobágyi Csárda	40	55
Madárkórház	35	95
Páztormúzeum	43	101
Kadareci csárda	26	
Körszín	27	
Hortobágyi tanösvény	31	
Meggyes csárda	32	

Forrás: Saját szerkesztés

19. melléklet

A Tisza-tó attrakciói

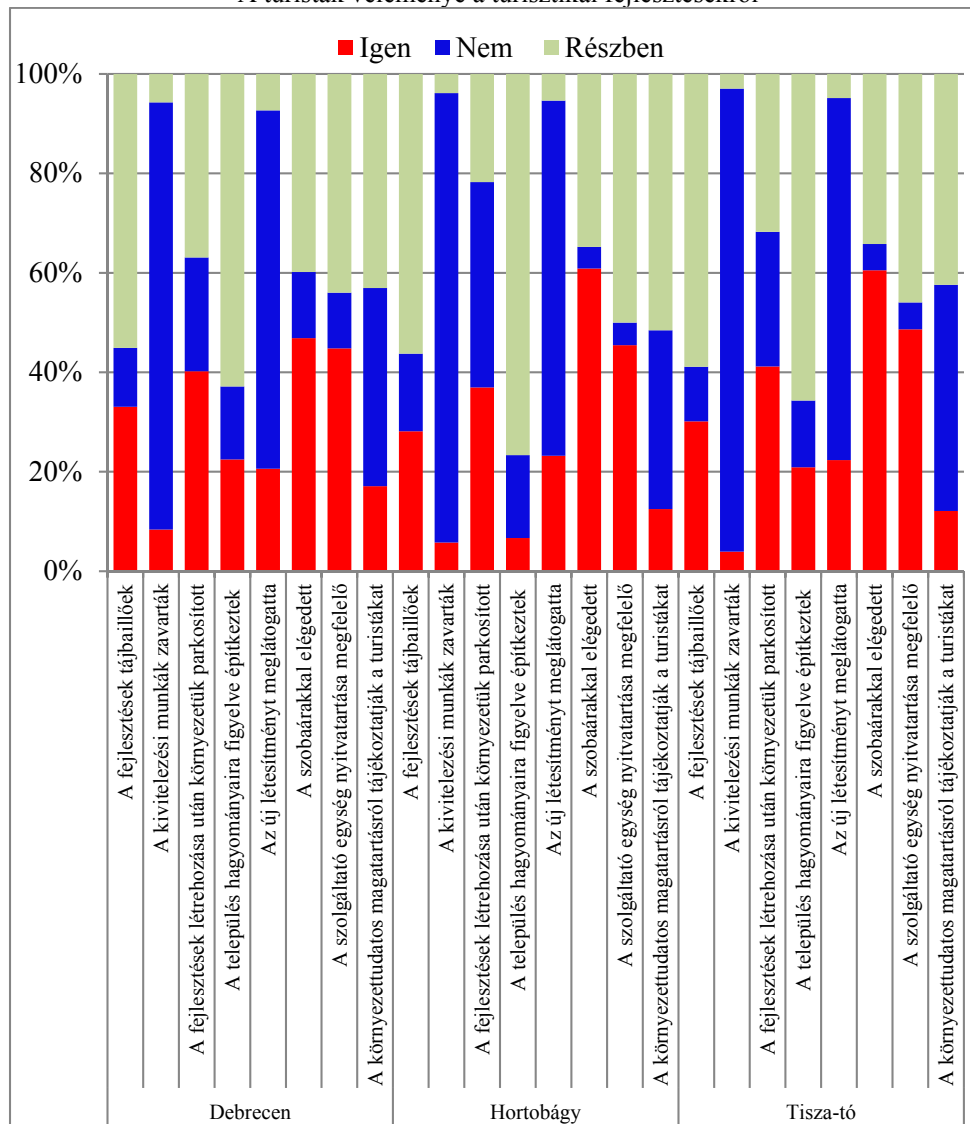
Turisztikai látnivaló	HELYIEK	TURISTÁK
Nyárádka csatorna	4	
Tiszaderzsi Cserő-közi Holtág	5	
Sarudi Barócs János Emlékpark	6	
Tiszafüredi Bőrműves Alkotóház	6	
Tiszadorogmai Görbe-erdő	7	
Füredi Holt-Tisza	8	
Poroszlói Kakasszépségverseny	8	
Tanösvény Tiszabábolna és Tiszadorogma között	8	
Borsodivánkai Prónay Kastély Kertje, Parkja	10	
Tiszaszőlősi Aranyosi sziget	10	
IX-es öblítő csatorna	11	
X.-es öblítő csatorna	11	
Sarudi Tündérrózsa Hajókikötő	12	33
Poroszlói Tisza-tó Kemping	12	
Sarudi Falumúzeum	12	
Újlőrincfalvai Jóléti-tó	13	
Tiszafüredi Kemény-kastély	17	
Sarudi strand	20	48
Tiszafüredi Nyúzó Gáspár Fazekas Tájház	26	3
Tiszafüredi Lipcsey-kúria	27	
Poroszlói Csicsman Kikötő	28	42
Meggyes Csárdamúzeum	29	
Tiszafüredi Horgászcentrum	32	
Tiszafüredi Városi Kikötő	35	
Poroszlói Delfin Kikötő	38	6
Tiszaszőlősi Szőlőszem Élmenyfürdő és Wellness	38	29
Kiskörei Tisza királynője választás	39	
Tiszanánai Dinnyesháti strand	41	53

Abádszalóki Ki a legény a gáton? Erős emberek versenye	42	20
Tiszafüredi Albatrosz Kikötő	44	56
Kiskörei Falumúzeum	46	40
Poroszlói Szabadstrand	47	81
Abádszalók Feszt - rendezvény	48	
Abádszalóki Abádi Major Minifalva	48	
Tiszafüredi Öreg Pákász Tanösvény	49	14
Poroszlói Tájház-halászati kiállítással	52	78
Tiszafüredi Kiss Pál Múzeum	54	7
Tiszafüredi Kormorán Kikötő	55	34
Hortobágyi Nemzeti Park	58	68
Abádszalóki Csipkeverőház	58	
Kiskörei strand	61	73
Tiszafüredi Termálstrand	65	16
Tiszafüredi Szabics Kikötő	66	59
EuroVelo kerékpárút	66	65
Abádszalóki strand	69	66
Abádszalóki Fűzes strandfürdő	71	39
Tiszafüredi Halas Napok	72	77
Tiszafüredi Szabadstrand	74	27
Tiszafüredi Robin Kalandpark	75	52
Tiszavirágzás	78	77
Abádszalóki Nyári fesztiválok	91	
Abádszalóki Abádi Kikötő	94	57
Tiszafüredi Tiszavirág Ártéri Sétaút és Tanösvény	101	79
Abádszalóki Babamúzeum	105	81
Kiskörei Vízerőmű	107	41
Poroszlói Ökocentrum	117	124
Tisza-tavi Madárrezervátum	122	124
Poroszlói Tisza-tavi Vízi sétány	124	104
Tiszaigari Arborétum		15

Forrás: Saját szerkesztés

20. melléklet

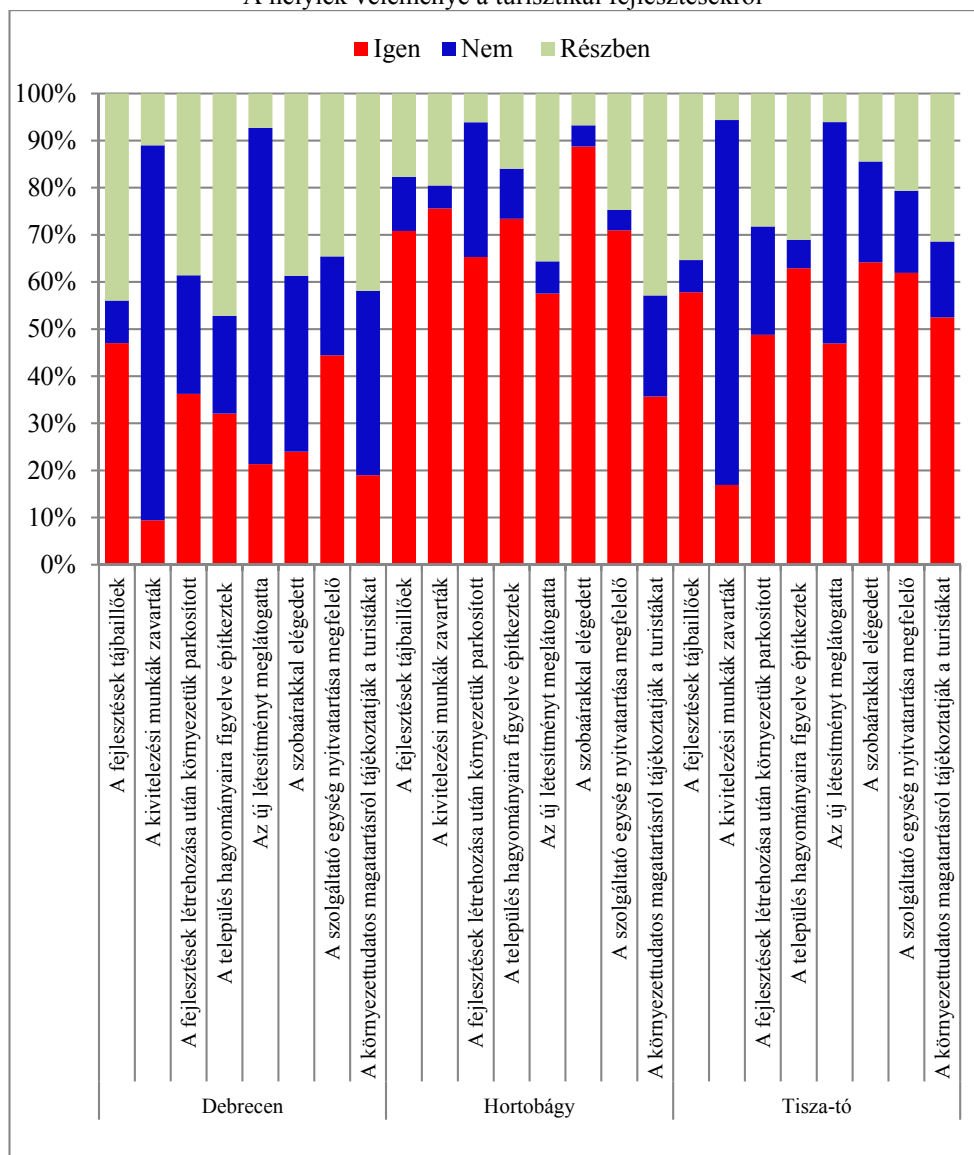
A turisták véleménye a turisztikai fejlesztésekről

Forrás: Saját szerkesztés

21. melléklet

A helyiek véleménye a turisztikai fejlesztésekről

Forrás: Saját szerkesztés

KÉPEK

1. kép. Hortobágyi Pásztorház, Hortobágy
Forrás: Saját kép

2. kép. Hortobágyi Körszín, Hortobágy
Forrás: Saját kép

3. kép. Nagyerdei Stadion, Debrecen
Forrás: Saját kép

4. kép. Hortobágyi Nemzeti Park Látogatóközpont, Hortobágy
Forrás: Saját kép

5. kép. Tisza-tavi Ökocentrum, Poroszló
Forrás: Saját kép

6. kép. Agóra Tudományos Élményközpont, Debrecen
Forrás: Saját kép

7. kép. Tisza Belneum Hotel****, Tiszafüred
Forrás: Saját kép

8. kép. Nagyerdei park, Debrecen
Forrás: Saját kép

9. kép. Madárkórház, Hortobágy
Forrás: Saját kép

10. kép. Nagycsárda, Hortobágy
Forrás: Saját kép